

Louis de Geer, 1587-1652

<https://hdl.handle.net/1874/320743>

LOUIS DE GEER

1587—1652

DOOR

F. BREEDVELT-VAN VEEN

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT.

A. qu.
192

LOUIS DE GEER

1587—1652

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

1406 8229

Lee

LOUIS DE GEER

1587—1652

PROEFSCHRIFT TER VERKRIJGING VAN DEN
GRAAD VAN DOCTOR IN DE LETTEREN EN
WIJSBEGEERTE AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT
TE UTRECHT, OP GEZAG VAN DEN RECTOR MAG-
NIFICUS, DR H. BOLKESTEIN, HOOGLEERAAR
IN DE FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJS-
BEGEERTE, VOLGENS BESLUIT VAN DEN SE-
NAAT DER UNIVERSITEIT, TEGEN DE BEDEN-
KINGEN VAN DE FACULTEIT DER LETTEREN
EN WIJSBEGEERTE TE VERDEDIGEN OP VRIJ-
DAG 31 MEI 1935, DES NAMIDDAGS TE 3 UUR

DOOR

FROUKJE BREEDVELT—VAN VEEN

GEBOREN TE TZUMMARUM

H. J. PARIS
AMSTERDAM—MCMXXXV

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT.

AAN DE NAGEDACHTENIS
VAN MIJN VADER

Bij de voltooiing van mijn proefschrift voel ik mij gedrongen een woord van oprechten dank te brengen aan allen, die tot mijn wetenschappelijke vorming hebben bijgedragen.

Hooggeleerde KERNKAMP, tot U gaat in het bijzonder mijn dankbaarheid uit. Uw steeds boeiende en belangwekkende colleges, en ik denk hier niet in de laatste plaats aan die, waarin Gij Uw leerlingen vertrouwd hebt gemaakt met de methoden van archief-onderzoek, hebben zeer veel invloed gehad op de keuze van de richting, waarin ik gegaan ben bij de samenstelling van een proefschrift. Uw warme belangstelling en Uw vertrouwen in mijn werk zijn mij daarbij een groote steun geweest. Steeds waart Gij bereid mij met raad en daad bij te staan en nimmer heb ik onder al Uw drukke werkzaamheden tevergeefs een beroep op U gedaan. Geloof mij, wanneer ik U verzeker, dat dit alles een blijvend gevoel van erkentelijkheid bij mij heeft opgewekt.

Hooggeleerde OPPERMANN, ofschoon mijn voorliefde uitging naar de Nieuwe Geschiedenis, zal ik steeds met de grootste waardeering denken aan de lessen van hoog wetenschappelijk gehalte, waarmede Gij Uw discipelen hebt geleid bij de bestudeering der Middeleeuwsche Geschiedenis. Het was mij een voorrecht, tot den kring Uwer seminaristen te mogen behooren.

Hooggeleerde DE VOOYS, als historica heb ik steeds meer aandacht gewijd aan de litteratuurgeschiedenis, dan aan de philologie, maar Uw colleges, die uitmunten door helder inzicht, hebben niet nagelaten bij mij de belangstelling voor dezen tak van wetenschap te doen groeien. Mochten de jaren der praktijk vrucht gedragen hebben, dan is dat voor geen gering deel te danken geweest aan Uw leiding tijdens mijn studiejaren. Toch hebben Uw lessen mij meer gegeven, dan noodig was voor mijn beroep. Grooten dank ben ik U hiervoor verschuldigd.

Aan de ambtenaren der Rijksarchieven te 's-Gravenhage en Arnhem en der Gemeentearchieven van Amsterdam en Dordrecht is een woord van dank hier op zijn plaats voor de groote bereidwilligheid, waarmee zij mij steeds hun hulp hebben geboden.

INHOUD

	Blz.
HOOFDSTUK I – LUIK EN DORDRECHT – 1587—1615	
DE FAMILIE DE GEER IN LUIK EN DORDRECHT – LOUIS DE GEER ALS DORDTSCH KOOPMAN EN BANKIER	1
HOOFDSTUK II – AMSTERDAM – 1615—1627	
DE GEER ALS AMSTERDAMSCH KOOPMAN EN BANKIER	
§ 1 – De Geers handel in oorlogsmateriaal – Zijn scheepvaart	11
§ 2 – Het aandeel van De Geer in de Zweedsche leeningsaange- legenheden en den koperhandel	46
HOOFDSTUK III – ZWEDEN – 1627—1652	
DE GEER ALS ZWEEDSCH INDUSTRIEEL, BANKIER EN KOOPMAN	
§ 1 – De reis naar Stockholm	77
§ 2 – Wapenhandel en wapenindustrie	79
§ 3 – Koperhandel en koperindustrie	95
§ 4 – De overige industrieën – De werknemers	117
§ 5 – Zweedsch burger, edelman en grootgrondbezitter	129
§ 6 – Bankier en koopman	131
HOOFDSTUK IV – DE GEERS HULPVLOOT	153
HOOFDSTUK V – DE GEERS LAATSTE LEVENSJAREN	198
SAMENVATTING	223
BIJLAGEN	
I – Instructie voor Rochus Nieulandt (1613)	226
II – Verzoekschrift van Rochus Nieulandt aan de Staten-Ge- neraal (1615)	228
GERAADPLEEGDE ARCHIVALIA EN HISTORISCHE WERKEN	232

HOOFDSTUK I

LUIK EN DORDRECHT. 1587—1615

DE FAMILIE DE GEER IN LUIK EN DORDRECHT LOUIS DE GEER ALS DORDTSCH KOOPMAN EN BANKIER

Louis de Geer werd in November¹ van het jaar 1587 te Luik geboren. Het geslacht, waaruit hij stamde, was van zeer ouden adel, woonde reeds in de 14e eeuw in het prins-bisdom en verliest zijn oorsprong in de legende; aan het stamslot Geer, dat gelegen was aan een zijriviertje van de Maas, de Geire of Geere, ontleende het zijn naam De Geer. Een der afstammelingen, Louis de Geer de Gaillarmont — zoo genoemd naar zijn bezitting Gaillarmont in Chainé — woonde in de tweede helft der 16e eeuw in de stad Luik. Hij was in 1579 voor de tweede maal gehuwd en wel met Jeanne de Neille, een Luiksche van geboorte²; hun oudste zoon was de later zoo bekende Louis de Geer.

De Geer de Gaillarmont was burger van de stad Luik, koopman en grootgrondbezitter³. In 1596 verliet hij echter het Zuiden om zich in Dordrecht te vestigen. De oudste berichten omtrent deze verhuizing zijn van een nazaat, een achterkleinzoon van den grooten De Geer, en pas in 1758 opgeteekend. Zij gewagen van geloofsvervolgung, die de reden tot de uitwijking zou geweest zijn; gewaarschuwd voor de inquisitie had De Geer zijn land verlaten. Maar bij nadere beschouwing bleek deze bron niet geheel betrouwbaar⁴.

¹ 17 November wordt als geboortedatum genoemd door J. L. W. de Geer: Lodewijk de Geer, p. 2. Dit is echter de datum van den doop. Het is dus mogelijk den geboortedatum enkele dagen vroeger te stellen. Zie de genealogie in het Jaarboek van den Nederlandschen Adel V, p. 206 en in E. W. Dahlgren: Ätten de Geer.

² Zie bovengenoemde genealogieën.

³ In een Luiksche acte van 11 Maart 1593, waarin De Geer voldoet aan de huwelijksche voorwaarden van een dochter uit zijn eerste huwelijk, Marie, en Elias Trip, wordt hij genoemd: „marchant bourgeois de Liège”. Ook blijkt er uit, dat De Geer een zeer groot inkomen had uit pachten en grondrenten. Een authentieke copie van deze acte: „Echevins de Liège-Oeuvres-Greffes Bertrand y n° 431”, werd mij ter inzage gegeven door Jhr. Mr. H. R. A. Laman Trip, evenals de hierna nog te noemen Luiksche acten.

⁴ Het is een, in het Latijn geschreven, verhaal van Louis de Geer van Fin-

Immers, van de inquisitie had men in Luik niets te duchten, omdat deze hier steeds met succes was geweerd; zelfs werd er, uit politieke zoowel als economische overwegingen, altijd zeer voorzichtig gehandeld wat geloofszaken betrof. De toenmalige prins-bisschop, Ernst van Beieren, was wèl geneigd, maar had niet de macht de ketterij tegen te gaan: de gilden der stad, langzamerhand machtiger geworden, en de Noordelijke Nederlanden, waarmee men, om de levendige handelsbetrekkingen, die deze met Luik onderhielden, steeds de neutraliteit bewaarde, verzetten zich tegen een krachtige geloofsvervolging¹. Wel bereikten de Staten-Generaal in 1594 klachten uit het Luiksche over „rigoreuse procedueren” tegen gereformeerden, maar het dreigen van H. Ho. Mo. met represaillemaatregelen² deed den prins-bisschop met groote gematigdheid optreden. Een enkele plaats in het sticht, zooals Maaseyck, had van een strengere behandeling te lijden³; nochtans bleef het hier bij het uitspreken van een aantal verbanningen.

Wanneer De Geer de Gaillarmont tot den gereformeerden godsdienst overging, melden de bronnen ons niet, maar nog in 1593 nam hij voor een begijnhof — door hemzelf gesticht en „des fidelles servantes” genoemd — een schenking aan van zijn schoonzoon, Elias Trip, die, pas gehuwd met De Geers dochter Marie en op het

spong, getiteld: Commentarii de Gente De Geeriana. Het dateert van 1758 en werd in 1816 gedrukt. Dahlgren vergeleek het manuscript met den druk, die wat gewijzigd was en vond de berichten tegenstrijdig en onbetrouwbaar. Zie: E. W. Dahlgren: Louis de Geer, p. 12—15.

¹ H. Pirenne: Histoire de Belgique IV, p. 294—295 en p. 312—314. Vergl. oök Dahlgren: L. de Geer, p. 16—17.

² 13 Juli 1594 besluiten de St. Gen. om aan de regeering van Luik en Keulen te schrijven, dat zij „haerlieden den verscreven proceduiren tegen die van de religie soe willen matigen in conformité van de voergande brieven van de heeren Staten, an hen gescreven, dat men kan speuren, dat zij van meynningen sijn goede neutraliteyt met dese landen t'onderhouden; anderssins dat zij hen niet en sullen hebben te verwonderen, bijaldin over dese zijde eenige procedueren wordden voergenomen die der neutraliteyt sullen schijnen tegen te zijne”. Den „agent” van Luik en Keulen, Snoeck, zou men ter vergadering ontbieden en hem zeggen, dat, als er niet zou worden „gemodereert” men „hem noch yemant anders alhier als agent van Coelen ofte Luydick en sal toelaten”. Resolutiën der Staten-Generaal, uitgegeven door N. Japikse. Rijks Geschiedkundige Publicatiën 57.

³ Res. St. Gen. 31 Juli 1593, 31 Mei 1595, 12 Oct. 1596. Uitg. Japikse.

punt om naar Dordrecht te vertrekken, op deze wijze van zijn schoonvader en Luik voorloopig afscheid nam ¹. We kunnen hieruit veilig concludeeren dat de neiging tot het protestantisme bij De Geer toen nog niet groot was.

Anderhalf jaar later zien we hem reeds aanstalten maken tot emigratie. In November 1595 gaf hij aan zijn vrouw volmacht om in zijn afwezigheid — ging hij naar het Noorden om poolshoogte te nemen? — al zijn onroerend goed in het Luiksche te verkoopen en het blijkt, dat zij er gebruik van maakte ². Vaste goederen, pachten en grondrenten — hypotheken zouden we de laatste nu noemen ³ — werden achtereenvolgens door hem of zijn vrouw van de hand gedaan; echter niet alle, huis en bezitting Gaillarmont behield hij nog; deze werden pas na den dood van haar man door Jeanne de Neille verkocht ⁴. Zoo was bij het vertrek naar Holland de band met Luik nog niet geheel verbroken.

Zouden we nu aannemen, dat De Geer tusschen 1593 en 1595 gereformeerd werd, dan nog — we zagen het — noopte geloofsvervolgning niet zoozeer, dat hij om der wille zijner overtuiging moest heengaan; in de heimelijke vlucht, zooals die door zijn nakomeling wordt beschreven — hij zou met zijn gezin, verstopt in een turfschip, over de grens gekomen zijn — mag men een versierend toevoegsel der overlevering zien ⁵.

We vragen ons nu af: waren er dan andere motieven voor De Geer

¹ Elias Trip gaf het aandeel, dat zijn vrouw had in „trois petites maisons caducques” voor het „beghinage nommé des fidelles servantes, que ledit Loys de Geere a fundé en la rue de Verd bois soub la paroche de St. Remy en Liège”. Trip deed dit „pour la bonne amour et affection qu’il porte audit beghinaige”: Acte van 11 Maart 1593: Echevins de Liège-Oeuvres-Greffe Bertrandy n° 431.

² 23 April 1596. De volmacht was van 7 Nov. 1595: Cour de Jupilles-Oeuvres-1595—1596, fol. 309.

³ Deze werden in Luik „rentes foncier” genoemd. Ze rustten op huizen en landerijen en bij verkoop bleef het pand ermee bezwaard. Zie over dit typisch Luiksche grondrecht E. Kurth: La cité de Liège au Moyen-Age. Tome III, Appendices V: La propriété foncière à Liège.

⁴ 9 Dec. 1602 verkoopt zij aan Adriaan de Geer „sa court, maison et pourpris de Gaillarmont”. Protocol van notaris H. Balis te Dordrecht. Deze De Geer wordt genoemd in Dahlgren: Ätten de Geer, p. 27, als „Adrian De Geer, dit de Brialmont.”

⁵ Comm. de Gente de Geeriana, p. 6—9.

om uit te wijken? Het antwoord mag bevestigend luiden. In dezen tijd kon men voorzeker in Luik niet rustig wonen. Door de voortdurende afwezigheid van den prins-bisschop durfden de gilden het hoofd opsteken en het werd in de stad steeds roeriger. Zulke democratische woelingen waren den kapitalisten, waartoe we De Geer mogen rekenen, reeds onaangenaam ¹, maar het ergst werd de toestand in het voorjaar van 1595 door de verrassing van Hoei „laquelle a mise tout le pays de Liège en cervelle et fort altération . . .”, naar H. Ho. Mo. ² schreven en zij zagen zelfs geen kans een wissel over te maken op Luik ³.

Aangezien nu militaire operaties in den regel een groote schade voor den landbouw betekenden — Luik had altijd zeer van plunderende troepen geleden ⁴ — zag ongetwijfeld De Geer de inkomsten, welke zijn pachten en grondrenten hem opbrachten en die hem vaak in natura werden betaald ⁵, bedreigd. Onder den druk van deze onzekere toestanden en misschien ook, na zijn overgang tot het protestantisme, gehinderd door de bevoorrechting der Katholieken in zijn land ⁶, moet hij besloten hebben, te gelde te maken wat hij kon en te verhuizen naar de Noordelijke Nederlanden, waar voor de zoons van den reeds zestigjarigen man een betere toekomst scheen weggelegd ⁷. Dat menige Luiksche familie uitweek, doet ons niet veel verwachten van de vooruitzichten daar te lande voor het opgroeiend geslacht.

De Geers keuze was op Dordrecht gevallen en dit is begrijpelijk. Niet alleen de omstandigheid, dat hier reeds zijn dochter en schoonzoon woonden, ook de belangrijkheid van dit centrum voor den

¹ Pirenne: Hist. de Belg., IV, p. 314.

² In een brief aan Hendr. v. Bouillon, aanvoerder der Fransche troepen: Res. St. Gen. Uitg. Japikse, R. G. P. 57, p. 415.

³ Res. St. Gen. 19 Mrt 1595. Uitg. Japikse.

⁴ Pirenne: Hist. de Belg., IV, p. 301—312, p. 318.

⁵ Dit blijkt uit de bovengenoemde Luiksche acten.

⁶ Pirenne: Hist. de Belg., IV, p. 312—313.

⁷ Volgens Comm. de Gente de Geeriana zou De Geer ook ijzerfabrikant geweest zijn. Hierop steunend komt Dahlgren tot de conclusie, dat overproductie en werkloosheid in het Luiksche, door groote immigratie van fabrikanten uit de Zuidelijke Nederlanden naar dit neutrale land ontstaan, voor De Geer hoofdmotief geweest is om te verhuizen. Maar noch uit de genealogieën, die voornamelijk Luiksche acten tot bronnen hebben, noch uit de acten, die ik hiervóór aanhaalde, blijkt dat hij fabrikant was.

koopman en het meest het levendige handelsverkeer, door een drukke scheepvaart langs Merwede en Maas met het Luiksche onderhouden¹, moesten wel de schaal naar zijn zijde doen overslaan. Hoe sterk overigens in de laatste jaren de trek van Luik naar Dordrecht was geweest, blijkt uit het feit, dat, naar Matthijs Balen ons in zijn stadsbeschrijving verhaalt, sinds 1589 hier een geheel nieuwe wijk, hoofdzakelijk bewoond door Luiksche kooplieden, was ontstaan².

In Dordt gevestigd, oefende De Geer er het koopmansbedrijf uit en werd poorter van de stad³. Geen lang leven was hem meer beschoren in zijn nieuwe woonplaats: den 28sten October 1602 overleed hij; op zijn grafzerk in de Augustijnerkerk wordt hij genoemd: „Loys de Geer bourgoys et marchan”⁴; de naam Gaillardmont, dien hij hier in den beginne uitsluitend zou gevoerd hebben, was toen reeds weggelaten, de bezitting zelf zou weldra verkocht worden.

Zijn oudste zoon, Louis, was, toen de vader stierf, nog geen 15 jaar oud. We mogen het betreuren, dat wij niets van zijn jeugd en opvoeding weten. Ongetwijfeld zal hij, daar zijn vader zich aangesloten had bij de Waalsche gemeente, zijn godsdienstonderwijs, gefundeerd op Calvijns leer, genoten hebben van den bekenden Jean Polyander, die in dezen tijd Waalsch predikant in Dordt was⁵ en met wien hij de vriendschap nog onderhield, toen hij zelf al in Amsterdam woonde en Polyander reeds professor in Leiden was⁶. Of de Latijnsche school den jongen Louis binnen haar muren gezien heeft? We durven dit bijna niet veronderstellen omdat het profijt, van de lessen daar getrokken, dan zoo gering zou geweest zijn,

¹ De notaris-protocollen (H. Balis, P. Eelbo) bevatten verscheidene acten met handelsovereenkomsten tusschen bewoners van Luik en Dordrecht, vele in de Fransche taal; ook zijn er ettelijke acten aangaande kwesties met Maasschippers en boden op Luik.

² Matthijs Balen: Beschrijvinge der stad Dordrecht, p. 64.

³ Jaarb. v. d. Ned. Adel V, p. 201.

⁴ Mr. S. v. Gijn: Dordracum Illustratum n° 1406. (Volg. mededeeling van den archivaris v. Dalen).

⁵ M. Balen. Besch. der stad Dordr. p. 193. Deze Polyander werd door Vondel gehegeld in zijn Boeren-Catechismus.

⁶ 25 Nov. 1616 draagt De Geer een „momberschap”, dat hij wegens drukke werkzaamheden niet kan waarnemen, op aan Jean Polyander, professor te Leiden: Prot. not. J. F. Bruiningh, Amsterdam.

dat later Comenius' Latijnsche brieven door den leermeester zijner zoons voor hem moesten worden vertaald¹. In den huiselijken kring zal veel Fransch of Luikerwaalsch gesproken zijn; de moeder onderteekende tenminste in latere jaren nog steeds in deze taal² en de voorliefde van haar zoon ervoor is duidelijk, want een groot aantal zijner latere brieven schreef de Geer in het Fransch. In deze brieven³ zoeken we tevergeefs naar herinneringen aan de jaren, in zijn ouderlijk huis doorgebracht, of aan zijn verblijf in het buitenland; slechts één terloopsche opmerking in een brief aan Oxenstierna geeft aan, dat hij te Roanne a. d. Loire heeft gewerkt bij een koperslager⁴. We moeten dus voor nadere bijzonderheden onze toevlucht nemen tot het, reeds genoemde, bericht van zijn achterkleinzoon, die ons mededeelt, dat de jonge De Geer op 17 Februari 1605 daarheen ging en 8 Februari 1608 weer tot zijn penaten terugkeerde. Maar niet lang had zijn ondernemende geest hier rust, want 17 Augustus van datzelfde jaar kwam hij al te la Rochelle, waar hij ook bijna 3 jaar — tot 15 Januari 1611 — bleef. Hier schijnt De Geer eigen zaken begonnen te zijn, tenminste, de levensbeschrijver geeft hem naar aanleiding van la Rochelle de woorden „*principium negotiorum meorum*” in den mond en laat hem de gelofte afleggen, voortaan een tiende van zijn winsten Gode te offeren⁵. Wellicht heeft het verblijf te la Rochelle, de vrijplaats der Hugenoten, den stevigen Calvinistischen inslag, te Dordrecht gelegd, nog versterkt.

In 1611 vestigde De Geer zich in Dordrecht, waar hij 27 Mei 1612 trouwde met Adrienne Gérard, wier familie daar toen woonde, maar ook uit Luik afkomstig was. Uitgebreide huwelijksche voorwaarden zorgden, dat Adrienne voldoende kapitaal meebracht en later ook gelijkelijk met de andere kinderen zou erven! Want de familie Gérard had nog bezittingen in Luikerland en volgens de „rechten

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 510.

² O. a. de huwel. voorw. van haar zoon Louis en Adrienne Gérard: „et moi je Jehen Deneille vef de feu loys de geer”.

³ Brieven van Louis de Geer, 1618—1652, uitgegeven door G. W. Kernkamp in Zweedsche Archivalia (Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap, deel 29) en door E. W. Dahlgren: Louis de Geers Brev och Affärshandlingar, 1614—1652.

⁴ Brief van 1 Febr. 1633 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 186).

⁵ Comm. de Gente de Geeriana, p. 13.

ende costumen aldaer" zouden de zoons later beter bedeed worden dan de dochters ¹.

Ondertusschen was De Geer in Dordrecht koopmans- en bankierszaken begonnen. De oude relaties met het Luiksche deden hem van daar ijzerwerk betrekken ². Wissels inde hij voor personen uit verschillende deelen des lands ³. Van wapenhandel is in deze eerste jaren nog geen sprake, tenzij inderdaad zijn zwager Steven Gérard toen reeds zijn gemachtigde in dezen is geweest ⁴; dan kunnen de wapenleveranties, waarbij deze betrokken was ⁵, voor De Geer geweest zijn, maar een aanwijzing hiervoor missen wij ten eenenmale. Weinig is er bekend van zijn werkzaamheden in Dordt, maar dat die zich in korten tijd geweldig uitbreidden, weten we, want er is een reeks volmachten, die hij in den herfst van 1613 gaf aan personen in Dordrecht, Venlo, Luik, Nijmegen, Middelburg en Keulen om daar en in de omgeving dier plaatsen al zijn „schulden, actiën ende crediten t' innen, opbeuren ende t' ontfangen" en, als het noodig was, de debiteuren gerechtelijk te vervolgen ⁶. In Luik was zijn achterneef en zwager, Mathias de Geer „le Jeune", die later ook naar Zweden verhuisde ⁷, in Dordrecht zijn zwager Elias Trip zijn procuratiehouder.

De laatstgenoemde deed in deze jaren omvangrijke zaken in kogels en geschut met de O.I.C. en de colleges van Admiraliteit ⁸, een handel, die hem tijdelijk met het buitenland onmogelijk was,

¹ Huwelijksche voorwaarden opgemaakt 2 Mei 1612. De „toecomende bruyt" wordt genoemd „Adriana Gerraerts, van Luyck, dochter van Laurens Gerraerds en Odon de la Fosse". Ze onderteeckt zelf: „Adriaenken Gerard". Haar huwelijksgift was „7000 guldens brabantisch Luycks gelt": Prot. Not. P. Eelbo. Dordrecht.

² 4 Juli 1612: „twee tonnen isere ketelen tsamen wegen[de] 2139 ₤". 1 Febr. 1613 „iii tonnen isere ketelen wegen[de] 3188 ₤. Deze ontving hij van Perpeet Noizet te Dinant. 1 April 1615 heeft hij een „notoirlycke partije Iser" uit Luik in een Maasschip. Dit alles in de protocollen van not. Eelbo.

³ Prot. not. Eelbo, 13 Juni 1612, 17 Mei 1613, 21 en 23 Sept. 1613.

⁴ Volgens Dahlgren: L. de Geer, p. 23 was Gérard later in Amsterdam De Geers procuratiehouder.

⁵ 20, 22 Jan. 1614, 11 Juni 1614: prot. not. Eelbo.

⁶ Prot. not. Eelbo, 21 en 23 Sept. 1613.

⁷ Jaarb. v. d. Ned. Adel V, p. 195.

⁸ Res. St. Gen. 16 Juli, 15 Dec., 22 Dec. 1612.

daar de Staten-Generaal den geheelen uitvoer van oorlogsbenoodigheden hadden verboden. Niet, omdat er op 't oogenblik zooveel krijgsmateriaal noodig was — het 12-jarig bestand had den oorlog met Spanje opgeschort — maar omdat de laatste oorlogsjaren de magazijnen geheel uitgeput hadden en de heeren Staten, in wijze voorzienigheid, de leemten weer wenschten aan te vullen. Daarbij kwam, dat er voor de handelsvloot geschut noodig was en men schepen van kanonnen wilde voorzien tegen de „piraten”¹. Zoo handhaafden de Staten-Generaal, ondanks de herhaalde verzoeken van wapenleveranciers om uitvoer², hun „generael verboth”. Dat aan de onverbeterlijke Hollanders nog wel eens een clandestiene uitvoer lukte, behoeft geen betoog!³

De onderhandelingen tusschen Elias Trip, O.I.C. en Staten-Generaal hadden succes en zoo waren voor hem schoone winsten mogelijk. Geschut liet hij in Engeland gieten⁴, salpeter kwam „de riviere van der Maze af”⁵ evenals kogels, die in het land van Namen gegoten werden⁶ of in Luik⁷. De gevolgtrekking ligt voor de hand, dat De Geer, ziende hoe lucratief zijn zwagers bedrijf was, het ook met oorlogstuig ging probeeren en het zal hem later niet berouwd hebben. Dat hij al dadelijk in compagnonschap met Trip werkte, blijkt niet uit de bronnen en we hebben geen aanwijzingen, die ons dit doen vermoeden. Het is Steven Gérard, met wien hij zich op een nieuw handelsgebied waagde. In 1615 kregen zij samen toestemming van de Staten-Generaal om als hun „commisen” geschut en kogels uit Zweden te laten komen, op voorwaarde, er aan de Admiraliteiten van af te staan zooveel als deze noodig

¹ Res. St. Gen. 12 Febr. 1613.

² Res. St. Gen. 1612 passim.

³ 6 Dec. 1612 klaagt de Fransche gezant Refuge, dat er wapenen naar la Rochelle zijn uitgevoerd niettegenstaande „'t generael verboth” van uitvoer tenzij met consent van H.Ho.Mo. Na onderzoek bleek de klacht gegrond. Het geeft te denken, dat de St. Gen. besloten alles „secretelijck” te houden! Res. St. Gen. 21 Jan. 1613.

⁴ Res. St. Gen. 15 en 22 Dec. 1612. Vergel. J. E. Elias: Contract tot oprichting van een Zweedsch factorie-comptoir te Amsterdam in 1663, p. 362 in Bijdr. en Meded. Hist. Gen. dl. 24.

⁵ Res. St. Gen. 22 Dec. 1612.

⁶ Res. St. Gen. 6 Juni 1613.

⁷ Elias, als boven, p. 362 en Res. St. Gen. 14 Mrt. 1616.

hadden. Een aanbevelingsbrief aan Gustaaf Adolf en de koningin-weduwe zou het hun gemakkelijk maken ¹.

Wat had De Geers blik naar het Noorden gericht? Het was de oude Luiksche relatie. In 1615 waren twee broers, Willem en Gerard de Besche, uit Zweden naar de Nederlanden gekomen. Zij waren leden eener, vroeger uit Luik uitgeweken, familie en naar 't schijnt, vanouds bekenden van De Geers schoonvader, Laurens Gérard. Gerard de Besche deed tenminste met hem particuliere zaken af, toen hij in Dordrecht was ². Willem, die in Zweden het opzicht had over de koperwerken van de koningin-weduwe Christina, moest voor de bereiding van dit metaal een groote hoeveelheid zinkerts — gewoonlijk kalmijn genoemd in dien tijd — door de Nederlanden naar Zweden uitvoeren ³. Met dezen Willem deed De Geer reeds in 1614 kleine zaken ⁴ en het kan wel niet anders, of de kanonnenbestelling, zooeven genoemd, zal een gevolg geweest zijn of verband gehouden hebben met de Besche's bezoek. Want niet alleen koperbereiding was aan hem toevertrouwd, ook van ijzerbewerking en het maken van geschut was hij op de hoogte. Hij had in 1616 reeds een gedeelte der kanonnengieterij van Finspong in pacht van hertog Johan van Östergötland ⁵ en hij kon aan De Geer dus allerlei inlichtingen geven over een zoodanig bedrijf. Voorgoed is nu diens aandacht op Zweden gevestigd en het besluit van De Geer om te verhuizen naar Amsterdam, dat een gemakkelijker uitgangspunt voor den handel naar het Noorden was dan Dordrecht, zal,

¹ Res. St. Gen. 30 April, 1 Juli 1615. Deze Res. is onduidelijk gesteld, wat de meening deed ontstaan, dat De Geer reeds in 1615 naar Zweden was geweest. Het Jaarb. v. d. Ned. Adel maakte deze fout, die overgenomen werd door Elias.

² Prot. not. Eelbo, 18 Sept. 1615, 29 Sept. 1615. Gerard de Besche had nog renten te innen van een hypotheek op een huis te Luik. Hij maakte met Laurens Gerard een overeenkomst dienaangaande.

³ Res. St. Gen. 4 Mei 1615. Request van „Wilhem Gilson (Willem Gillisz. de Besche) regeerende de hutten van het cooperwerk" van de koningin-[weduwe] van Zweden, om vrij van convooi en licent een groote hoeveelheid kalmijn in Zweedsche schepen door deze landen te voeren. 25 Mei mag hij, op aanbeveling van Jacob van Dijck, Zweedsch ambassadeur, 3 Maasschepen kalmijn uitvoeren volgens Res. St. Gen van dien datum. (Zinkerts moest van Aken komen).

⁴ Dahlgren: L. de Geer, p. 28.

⁵ Dahlgren: L. de Geer, p. 108.

zoo het niet reeds genomen was, door het contact met Willem de Besche ongetwijfeld bespoedigd zijn. Wij zien dan ook, dat De Geer, die op het eind van April 1615 nog tot de ingezetenen van Dordrecht behoorde ¹, begin Juni zijn contracten reeds te Amsterdam sloot ²). We mogen dus wel aannemen dat in Mei de verhuizing daarheen plaats had.

Hoezeer de Geers werkzaamheden zich daar uitbreidden, zullen wij in het volgende hoofdstuk zien.

¹ „Steven Gerrits en Loys de Geer” worden in de Res. St. Gen. 30 April 1615 „coopluyden tot Dordrecht” genoemd.

² Op 8 Juni 1615 sloot De Geer te Amsterdam een contract met een Luikenaar Constant de Doufflot, die naar Zweden zou gaan om daar voor De Geer salpeter en kruit te fabricereen (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 3), en 12 Juni een contract met den kapitein en den schipper van „de Swerte Leeuw” over het vervoeren van een scheepslading soldaten: Prot. not. J. F. Bruiningh te Amst., d.d. 12 Juni 1615.

HOOFDSTUK II

AMSTERDAM. 1615—1627

DE GEER ALS AMSTERDAMSCH KOOPMAN EN BANKIER

§ 1 - DE GEERSHANDEL IN OORLOGSMATERIAAL. ZIJN SCHEEP- VAART.

In Amsterdam zou De Geer de gewenschte ruimte vinden voor zijn energie, zij het ook slechts voorloopig, want zijn ondernemingsgeest reikte ver over de grenzen van zijn land en zou al spoedig grooter en onontgonnen terrein zoeken. Het vervolg zal laten zien, dat wij hem zonder overdrijving den grooten koopman, bankier en industrieel van de 17e eeuw mogen noemen. Koopman en bankier was hij reeds in Dordrecht, groot-industrieel werd hij eerst recht in Zweden; hiertusschen ligt de periode van snellen groei in Amsterdam.

Behalve in geschut en wapenen handelde De Geer in allerlei koopwaren, die meerdere of mindere winsten afwierpen, als: koper, zout, hout, salpeter, wijnen en verschillende andere handelswaren, die in de 17e eeuw hun weg vonden van en naar de Oostzee.

Zijn bankierszaken dijden uit van het geven van voorschotten aan particulieren tot het leenen van tonnen gouds aan vorsten en staten. Begon hij hier te lande met het in dienst nemen van wapenmakers, in Zweden durfde De Geer het aan mijnen te ontginnen en fabrieken op te richten op groote schaal.

Welke waren nu zijn werkzaamheden tijdens zijn verblijf in Amsterdam van 1615 tot aan 1627, het jaar, waarin hij voor de eerste maal naar Zweden ging?

Evenals in Dordrecht werkte hij ook hier samen met Gérard, nu Gerards genoemd, die korten tijd vóór hem naar Amsterdam vertrok en zijn compagnon was, maar daarnaast ook particuliere zaken had¹.

¹ Dit blijkt uit het protocol van notaris Bruiningh van 27 April 1617, waarbij Steven Gerards aan Louis de Geer procuratie geeft om bij zijn afwezigheid — hij ging voor De Geer naar Zweden — zoowel zijn particuliere zaken te behartigen als die, welke hij in compagnie met zijn zwager dreef. Ook uit een protocol van 16 Mei 1616 van denzelfden notaris blijken particuliere zaken. De veronderstelling van Dahlgren: L. de Geer, p. 23, dat Gerards alleen maar De Geers zaakwaarnemer zou zijn, is dus niet juist.

De compagnons kregen spoedig groote wapenleveranties uit te voeren en deden dit met zooveel succes, dat het niet anders kan of zij waren al bedreven in den wapenhandel en van de fabricage op de hoogte, toen zij zich in Amsterdam vestigden, ofschoon er, zooals wij hiervóór zeiden, geen bepaalde aanwijzingen zijn, dat zij in Dordrecht reeds gezamenlijk handelden in krijgsmateriaal ¹.

De bestellingen, die De Geer alleen of met Steven Gerards kreeg, volgden elkaar al sneller op; hij moest wapenen en alles, wat verder behoort tot de uitrusting van een soldaat, leveren aan Zweden, aan Venetië, aan Mansfelt en Brunswijk — Duitsche vorsten, die ons land hun hulp kwamen bieden, maar het inderdaad meer zorg baarden — aan Frankrijk, Engeland en ook aan eigen land. Deze wapenhandel bracht De Geer in contact met de Staten-Generaal, die vrijen uitvoer toestonden of weigerden voor zijn zendingen, die hem dikwijls moesten helpen zijn rekeningen betaald te krijgen en die zelf bij De Geer in het krijt stonden, daar zij hem aan eigen troepen of aan die der bondgenooten oorlogsmateriaal lieten leveren.

De eerste groote bestelling, die de beide compagnons kregen, was er een van de Staten-Generaal en deze bracht hen in nauwere connectie met Zweden. Opmerkelijk is, dat het hier ging om een aanvoer uit Zweden, terwijl in de volgende jaren De Geer juist zijn koopwaar uitvoerde uit ons land. De Geer en Steven Gerards namen in April 1615 op zich om 400 stukken geschut met een groote partij kogels en salpeter — dit laatste werd gebruikt voor het maken van buskruit — uit Zweden naar deze landen te laten komen. De Staten-Generaal beloofden hun hiervoor „favorabele voorschriften” te geven aan den koning en de koningin, toen nog de koninginmoeder Christina, van Zweden en „opene patenten van paspoort” om dit alles hierheen te brengen. Zij traden op als „commisen” van H. Ho. Mo. en van het oorlogsmateriaal, dat ze aanvoerden, mochten de admiraliteiten van Amsterdam, Hoorn en Enkhuizen „hun bekomst” nemen ten dienste van het land. De rest mochten de importeurs voor eigen rekening houden ².

¹ De Geer deed van Amsterdam uit bestellingen in Dordrecht. Zoo onderhandelde Jacob Trip (broer van Elias) voor hem met Barth. Penris, busse-maker te Dordt, over het leveren van 100 musketloopen: Prot. not. Eelbo, 7 Dec. 1615. Het is mogelijk, dat Penris ook reeds voor De Geer werkte, toen deze nog in Dordrecht woonde.

² Res. St. Gen. 30 April en 1 Juli 1615.

Misschien kunnen we, beter dan van een bestelling, spreken van een speculatie, opgezet door de „commisen” zelf, waaraan de Staten-Generaal wel wilden medewerken om er, zoo mogelijk, voordeel van te hebben. Het vermoeden ¹, dat Willem de Besche, wiens belang in Zweden zeker wel bij dezen koop betrokken zal geweest zijn, er de hand in had, lijkt ons alleszins gegrond. Hij zal er hier wel met de compagnons over hebben gesproken, want hij was immers juist in dezen tijd in opdracht van de koningin-moeder van Zweden in ons land en wij weten, dat de handelsrelaties tusschen hem en De Geer reeds aangeknoopt waren ². De uitvoering van de plannen verliep echter niet naar wensch; De Geer en zijn zwager kregen van Gustaaf Adolf wel toestemming de kanonnen te laten gieten, maar daarbij schijnt het te zijn gebleven. Zweden bleek nog niet in staat te exporteeren; het kon niet eens voor eigen gebruik voldoende krijgsmateriaal fabricceeren en moest dit juist in deze jaren steeds uit het buitenland betrekken ³. De Zweedsche industrie leverde wel veel kogels, salpeter en kruid, maar toch lang niet genoeg, terwijl er veel te weinig kanonnen, geweren, pieken en andere voor de uitrusting noodige zaken door de wapenmakers werden gemaakt ⁴. Daarom liet Gustaaf Adolf de hulptroepen, die hij in het buitenland aanwierf, er meteen bewapenen en daar hij ook eenige malen in ons land de werftrouwen liet roeren, was het gevolg daarvan, dat De Geers wapenmagazijnen herhaaldelijk door hem aangesproken werden.

Terwijl De Geer en zijn zwager in onderhandeling waren met de Staten-Generaal over de groote kanonnenbestelling, maakte eerstgenoemde in Juni een contract met een schipper van Terschelling om een aantal van ongeveer 200 soldaten naar Narva, of als de wind minder gunstig was, naar Reval te brengen. De soldaten zouden in Harlingen scheep gaan ⁵. Zonder twijfel waren ze in dienst van Gustaaf Adolf aangenomen, daar deze in dien tijd naar Narva

¹ Geuit door Dahlgren: L. de Geer, p. 39.

² Zie hiervóór, p. 9.

³ Dahlgren: L. de Geer, p. 39.

⁴ Dahlgren: L. de Geer, p. 94 en 95.

⁵ Prot. not. Bruiningh, 12 Juni 1615. De schipper moest de soldaten „ter Nerff” brengen; wilde hij hen door „contrarie” wind te Reval aan land laten gaan, dan mocht dat ook. Op de plaats van aankomst zou hij een vracht van 700 carolus guldens ontvangen en f 25 „tot eenen nieuwen hoet”.

ging ¹ en hem in Mei door de Staten-Generaal het lichten van 400 man was toegestaan ². Deze 200 soldaten zullen daarvan de helft geweest zijn. Of De Geer de troep ook bewapende, is niet bekend.

In Januari 1617 was kapitein Niels Stiernsköld hierheen gekomen om den ambassadeur Van Dijck bij te staan bij het werven van 1200 man. Om deze soldaten naar Zweden over te brengen had Van Dijck van de Staten-Generaal 20 schepen voor den tijd van twee maanden te leen gekregen ³, waarvoor hij 300 bootsgezellen en 6 kapiteins in dienst nam ⁴. Behalve dat De Geer de soldaten van uitrusting voorzag, zorgde hij ook voor teerkost ten behoeve van de bemanning van deze vloot en zond bovendien een groote partij wapenen mee naar Zweden ⁵.

Een contract voor een tweede, veel grootere leverantie werd door De Geer op 24 Januari 1618 st. vet. met Van Dijck en den extra-ordinaris gezant, Johan Skytte, gesloten. De laatste was hier om aan de Staten-Generaal een geldleening te vragen voor Gustaaf Adolf ⁶. Er dreigde een oorlog met Polen en Gustaaf Adolf had, behalve geld, ook oorlogsbehoeften noodig ⁷. De Geer beloofde zoo spoedig mogelijk voor f 60.000 wapenen en ammunitie te leveren, en, zoo de koning het wilde, later nog meer ⁸. Maar er kwam vertraging in de aflevering, omdat De Geer contante penningen van Gustaaf Adolf wenschte en deze, juist door zijn geldnood, de wapenen alleen maar kon betalen uit een subsidie, dat hij van de Staten-Generaal hoopte te krijgen. Immers volgens het tractaat, in 1614 gesloten

¹ Dit schreef Rochus Nieulandt in zijn brief van 18 Juli aan de St. Gen. Nieulandt was door de St. Gen. naar Zweden gezonden om daar koper in ontvangst te nemen. Zijn brieven uit Zweden in de portef. Zweden 1614-1615.

² Res. St. Gen. 4, 23 en 25 Mei 1615.

³ Res. St. Gen. 1 en 20 April en 14 Mei 1617. De schepen moesten dienen tegen den Poolschen koning: Res. St. Gen. 7 Mei 1617.

⁴ In de portef. Zweden 1617 bevinden zich enkele requesten van Van Dijck om deze bemanning te mogen huren.

⁵ De wapenzending bestond uit 2000 musketten, 1000 harnessen, 2000 geweren, 500 ruitersharnessen, 10.000 pond buskruit en 100.000 pond lont: Dahlgren: L. de Geer, p. 40. Amsterdam gaf een krediet van f 16.000 voor vrachtloonen van de schippers, die de soldaten naar Zweden moesten brengen: Res. St. v. Holl. 10 Mei 1617.

⁶ Zie § 2 van dit Hs.

⁷ Gen. 15 Nov. 1617.

⁸ Het contract van 24 Jan. afgedrukt bij Dahlgren: Br. o. Aff. n° 10.

tusschen Zweden en de Nederlanden, zou de Zweedsche koning recht hebben op subsidie, indien hij in een oorlog gewikkeld werd. Nu probeerde hij te bewijzen, dat Polen Zweden had aangevallen, maar het Staten-Generaal lieten zich niet overtuigen; zij hielden vol, dat het subsidie slechts gegeven behoefde te worden, zoo de koning een leger te velde had en dit was nog niet het geval. Ten slotte lukte het Zweden tenminste van de Staten van Holland de belofte van subsidie voor één maand te krijgen ¹. Na deze belofte kon het weer met De Geer onderhandelen en een nieuw contract werd met hem gesloten door Van Dijck en Rutgers op 20 Mei 1618 ². In de memorie, die Van Dijck op 23 Mei aan de Staten-Generaal overgaf, vroegen de beide ambassadeurs het beloofde secours in contanten, opdat zij gedeeltelijk de wapenen zouden kunnen betalen, waarover ze met een paar Amsterdamsche kooplieden ³ voor f 160.000 hadden gecontracteerd. Reeds meer dan de helft was ontvangen en ingescheept, maar werd niet zonder prompte betaling van minstens f 40.000 in contanten afgeleverd, daar ook de tweede helft dadelijk klaargemaakt moest worden ⁴.

Werkelijk werd er ook een maand subsidie, tot een bedrag van f 40.000, betaald en 8 Juni zeilde „de Vos” met de helft van de wapenen van Amsterdam naar Stockholm. Om het tweede schip nu zoo gauw mogelijk te laten vertrekken, vroeg Van Dijck in zijn memorie van 20 Juni ⁵, „daer tot de wederhelfte gemaect zijn alle praeparaten”, ook de tweede maand subsidie. Wanneer deze betaald werd, weten we niet, maar dat het gebeurde, is zeker ⁶ en 27 Juli

¹ Res. St. v. Holl. 6 en 9 April 1618: bij provisie ter Generaliteit f 15.000 krediet toegestaan aan Zweden, op verzoek van Van Dijck, tot een maand assistentie. Leiden was „singulier” geweest, had bezwaar. Het was voor wapenen en ammunitie, hier te lande gekocht. Volgens Dahlgren: L. de Geer, p. 50, had De Geer dit besluit bewerkt. In Juli stonden de St. Gen. het pas aan Van Dijck toe. Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 50.

² Dahlgren: L. de Geer, p. 50. Op 30 Mei „naerder gecontracteert”. Dit contract bij Dahlgren: Br. o. Aff. no 12.

³ Hier werd de naam van De Geer niet genoemd.

⁴ De memorie in de portef. Zweden 1618.

⁵ In de portef. Zweden 1618.

⁶ Immers Van Dijck bedankte voor het betaalde subsidie in zijn propositie aan de St. Gen. van 31 Aug. 1618, waarin hij om uitstel van afbetaling van het door Zweden geleende geld en om een nieuwe leening vroeg: Res. St. Gen. 31 Aug. 1618. Zie hierover ook de volgende § van dit Hs.

kon „de Jonge Tobias” uitzeilen met de rest van de wapenen ¹. Van de f 160.000 bleef nu nog f 80.000 te betalen. Deze schuld beloofde Gustaaf Adolf af te doen uit de eerstvolgende subsidies of met koper aan De Geer cum suis ². Want het contract was niet met De Geer alleen gesloten, maar wel had hij de leiding in handen en het grootste aandeel er in ³.

Wij stonden wat langer stil bij deze wapenleverantie, omdat hier het verloop van stap tot stap was na te gaan en er uit blijkt, hoeveel moeite zich verschillende mensen moesten getroosten, voordat een dergelijke groote transactie tot stand kwam. Deze zaak geeft ons bovendien een denkbeeld van den groei van De Geers zaken; hij was de drijfveer, op zijn naam stond, althans van het tweede schip, de scheepsbevrachting.

Over de volgende leveranties aan Zweden kunnen we korter zijn. In 1619 werden er twee partijen harnessen en wapenen afgezonden tezamen voor 14.936 Zweedsche daalders ⁴; in Februari 1620, toen Steven Gerards in Zweden was, werd er weer over een partij onderhandeld ⁵ en 15 April gaven de Staten-Generaal op advies van den Prins toestemming aan Gerards en De Geer om tegen betaling van het uitgaand recht o.a. voor 8000 man wapenen naar Zweden te zenden ⁶. Hun verzoek om tegelijkertijd een partij buskruit uit te mogen voeren, werd niet toegestaan.

Contract tot scheepsbevrachting tusschen De Geer en den schipper van „De jonge Tobias”: prot. not. Bruiningh, 25 Juni 1618.

² Dahlgren: L. de Geer, p. 51.

³ Dit blijkt uit zijn rekeningen. Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 52.

⁴ Dahlgren: L. de Geer, p. 95.

⁵ Dahlgren: L. de Geer, p. 95.

⁶ Behalve voor 8000 man wapenen vroegen zij ook vrijen uitvoer voor: „drye hondert Spaensche stoelen, tweehondert duysent ponden lonten, drye hondert paer strengen, drye hondert gareelen, vijftich lamoy (lamoen) getuigh, vijftich hare dekkleeden ende twee hondert brandemmers, twee stucken deelen (vaten) wijns, drye vaten Frans, een vat Spaens voor den Heere Rijxcanceler in Sweeden”: Res. St. Gen. 1 Juni 1620. In de portef. Zweden ligt de memorie van Van Dijck, waarin al deze dingen ook opgenoemd zijn.

Spaansche stoelen zijn misschien Spaansche ruiters, n.l. houten balken, bezet met lange ijzeren punten, die als versperring dienden.

Natte haren dekkleeden gebruikte men om de stukken, die door snel vuren verhit werden, af te koelen: J. W. Wijn: Het krijgswezen in den tijd van Prins Maurits, p. 199.

Daar voor zoo'n groote zending de uitvoerrechten hoog opliepen, probeerde De Geer nog eens met een request ervan ontheven te worden, maar de Staten-Generaal antwoordden, dat hij „de gerechticheyt vant landt” moest betalen. Tenslotte riep De Geer de tusschenkomst van Van Dijck in, die wel tot hulp bereid was, daar hij op zijn beurt De Geer weer noodig had om een afbetaling op de Zweedsche leening te kunnen doen. Ten deele kreeg De Geer zijn zin: convooi en licent hoefde hij voor de wapenen niet te betalen, maar een beslissing over den uitvoer van het buskruit viel ongunstig uit, daar de Generaliteit zich in dezen tijd zelf nauwelijks voldoende kon voorzien van kruit ¹. Voor Oxenstierna mocht er een partijtje wijn mee.

Toen Gustaaf Adolf in het volgende jaar weer wapenen bij De Geer bestelde, voldeed deze niet aan de aanvraag. Of hij eenige vrees koesterde voor achterwege blijven van betaling, of dat werkelijk zijn voorraad uitgeput was, kunnen we niet uitmaken. In ieder geval excuseerde hij zich bij Oxenstierna in een brief van 25 Juni 1621, waarin hij schreef, dat hij wegens de enorme vraag naar wapenen in deze landen, Frankrijk en Duitschland en de daardoor gestegen prijzen bezwaar maakte een leverantie aan Zweden te doen ²; wel zou hij zorgen, dat er 23 schepen ten behoeve van Zweden gereed gemaakt werden ³. Toch waren de voorraden spoedig weer aangevuld, want voordat de eerste helft van 1622 verstreken was, had De Geer alweer met Rutgers afgesproken om voor 43.000 rdr. wapenen en ammunitie te leveren ⁴. De partij werd kort daarna afgezonden ⁵.

¹ De Raad v. State, wiens advies gevraagd was, stelde „tot Hare Ho. Mo. discretie off geraden soude sijn soo grooten quantiteyt cruyts vuyt het landt te laten vervoeren, daert Hare Ho. Mo. kan bekend sijn, dat jegenwoordich beswaerlijck voor 's lants magasynen de noodige provisie van cruyt is te becommen, twelck sy achten voor dese tyt nijet van weynich consideratie te sijn”: Res. St. Gen. 1 Juni 1620. Zie ook de Res. St. Gen. van 14 en 15 April 1620 over deze requesten.

² Volgens de Res. St. Gen. van 21 April 1621 had De Geer ook nog wapenen aan Engeland geleverd.

³ Dahlgren: Br. o. Aff. n° 35.

⁴ Res. St. Gen. 6 Juni 1622.

⁵ Brief van De Geer aan Oxenstierna d.d. Amsterdam, 1 Aug. 1622. (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 39).

Deze wapenen, waarvan een deel direct naar Riga ging¹, had Gustaaf Adolf noodig voor zijn zomerveldtocht in Lijfland. Nu hadden twee directeuren van de Zweedsche Handelscompagnie — Peter Kruse en Erik Larsson — in Maart 1622 van den koning opdracht gekregen om wapenen te koopen in Lubeck of Hamburg of, in geval van nood, bij Louis de Geer in Holland². Hieruit is gemakkelijk de conclusie te trekken, dat Gustaaf Adolf niet veel lust had zich nog dieper bij De Geer in de schuld te steken; misschien had hij ook niet veel hoop meer, dat De Geer hem nog iets zou leveren. In ieder geval kreeg hij een groote partij van een koopman in Lubeck³, terwijl er stagnatie kwam in de zaken met De Geer.

De oorzaak hiervan lag in de moeilijkheden, die ontstonden, doordat de koning de wapenen niet geregeld betaalde en bovendien aanhoudend met De Geer in rekening-courant stond tengevolge van de kopercontracten, die tusschen hen gesloten waren, zooals we in het vervolg zullen zien. De Geer had zich het ongenoegen van Gustaaf Adolf op den hals gehaald, omdat deze vond, dat De Geer zich niet hield aan het contract van September 1621. En daar De Geer zoowel betaling van zijn rekeningen als de aflevering van het koper, dat hem volgens het contract toekwam, wenschte, zond hij in September 1622 zijn zwager Gerards naar Zweden om zijn zaken te behartigen⁴.

Gemakkelijk was Gerards taak waarlijk niet. Gustaaf Adolf maakte het hem moeilijk, wilde de betaling uitstellen en afdingen op de rekening, die tenslotte van 81.638 op 68.102 Zweedsche daalders gereduceerd werd⁵, maar daarvoor moest De Geer dan in het volgende voorjaar voor 80.000 daalders wapenen leveren. Betaling kreeg hij nu deels met korting op de door de Besche te betalen pacht van het ijzerwerk Finspong⁶, deels in contanten, die hem

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 96.

² Wittrock: Svenska Handelskompaniet, p. 35.

³ Dahlgren: L. de Geer, p. 96.

⁴ Dahlgren: L. de Geer, p. 95 vlg. Zie over dit contract § 2 van dit Hs.

⁵ Gustaaf Adolf wilde o.a. de rente van 8 %, die De Geer rekende van de onbetaalde sommen van het jaar 1619 af, niet betalen. Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 99.

⁶ De Geer was borg voor de Besche, maar had ook deel in de exploitatie van Finspong. Dit wordt in het volgende Hs. behandeld.

door de Zweedsche Handelscompagnie betaald zouden worden ¹.

Over een leverantie in 1623 hebben wij echter geen aanwijzingen; misschien is deze verschoven naar 1624, toen Gustaaf Adolf weer een groote partij wapenen betrok van De Geer, welke de laatste slechts door voorspraak van Rutgers naar Zweden mocht uitvoeren. Ditmaal was er ook een particuliere bestelling van Gustaaf Adolf bij, bestaande uit twee vergulde harnassen en wapenen voor adellijke personen ².

In het volgende jaar vinden we geen leverantie van De Geer, maar in 1626 had Gustaaf Adolf weer veel wapenen noodig voor zijn oorlog tegen Polen. Omdat De Geer nog zulke groote sommen te vorderen had, werd hem eerst een afbetaling beloofd door den Rijksraad in een brief van 12 Januari 1626, die aan den tuigmeester Monier werd meegegeven. Er stond in, dat aan De Geer alle schuld voldaan zou worden en dat hij een nieuwe partij wapenen moest zenden ³. Gustaaf Adolf zelf richtte een verzoek aan de Staten-Generaal om vrijen uitvoer ⁴ en ofschoon De Geer antwoordde, dat hij niet veel kon leveren, omdat hij veel had verkocht aan Denemarken, Engeland en Mansfelt, zond hij in den zomer toch een kleine partij en, op een herhaald verzoek, in October 1626 zooveel wapenen als hij had, direct naar Pruisen, waarheen de Poolsche oorlog was verhuisd ⁵.

In Januari 1627 ging De Geer zelf naar Zweden om zijn zaken daar persoonlijk te behartigen en met hem verplaatste zich zijn handel in wapenen daarheen. De Geer bevond, dat de fabrikage ervan in Zweden beter en goedkooper kon geschieden dan in ons land en van dit jaar af wordt deze krachtig ter hand genomen. Het is te begrijpen, dat in Zweden niet dadelijk voldoende wapenen voor het leger konden worden aangemaakt en in 1628 heeft men

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 101. Deze handelscomp. had in 1619 het monopolie van inkoop van koper in Zweden gekregen. Zij deed allerlei betalingen voor Gustaaf Adolf. Zie Wittrock, p. 19 en vlg.

² Res. St. Gen. 4, 13 en 15 Mei 1624.

³ Dahlgren: L. de Geer, p. 124.

⁴ Latijnsche brief van Gustaaf Adolf van 6 April in de portef. Zweden 1626. Er ligt ook een ongedateerde brief van Monier in met een lijst van wapenen, die hij vrij van convooi en licent uit wilde voeren. De Res. St. Gen. geven niets over deze zending.

⁵ Dahlgren: L. de Geer, p. 124 en 125.

dan ook nog wapenen uit Holland noodig. Een partij, die De Geer in November 1627, bestemd voor Denemarken, had klaar liggen ¹, maar die hij niet aan dit land leverde, misschien omdat vroegere leveranties nog onbetaald bleven ², ging naar Zweden, ook weer voor den Poolschen oorlog ³. Dit was voorloopig de laatste wapenzending, die De Geer uit Holland naar Zweden voerde. In 1629 was hij zelfs van meening, dat men geen wapenen meer uit Holland moest laten komen, aangezien men in Zweden voldoende fabriceerde en veel goedkooper. Het eenige, dat men moest invoeren was kruit en lont ⁴. Toch liet Gustaaf Adolf terzelfder tijd hier nog soldaten werven en uitrusten door Diederik van Falkenberg ⁵, maar wij weten niet of De Geer voor deze troepen de wapenen leverde; wel had de koning in 1632 nog eens Hollandsche wapenen noodig, maar met een geregelden uitvoer, zooals in de jaren vóór 1627, is het gedaan.

Wij zagen, dat de betalingen van De Geers rekeningen niet steeds een vlot verloop hadden en dat die ook op verschillende manieren geschieden en meestal indirect. Zoo werd De Geer soms betaald met koper, dat hij ontving boven de hoeveelheid, waar hij recht op had volgens de kopercontracten, welke hij met Gustaaf Adolf had gesloten. Verder had De Besche sinds 1618 Finspong met De Geer in pacht en in kortingen op de pachtsom vond de koning, die in den regel slecht bij kas was, ook een betaalmiddel. Tallooze moeilijkheden ondervond De Geer bij de financieele afwikkeling van zijn zaken met den Zweedschen koning. Soms leek het, of De Geer er nadeel van had, maar deze schijn moet wel bedrieglijk zijn, want hij ontpopt zich steeds als een te handig koopman en financier, dan dat hij met verlies zou werken. Waarom zou hij anders zijn

¹ Res. St. Gen. 6 Nov. 1627.

² De Geer had moeite van Denemarken betaling te krijgen en vroeg de hulp van de St. Gen. daarvoor: Res. St. Gen. 30 Dec. 1626, 15 Juni 1627.

³ Res. St. Gen. 27 Mei 1628.

⁴ Dahlgren: L. de Geer, p. 140.

⁵ Deze mocht hier 4 of 5 schepen koopen, 3000 man werven en alle benodigdheden en oorlogstuig daarvoor koopen. In November konden ze wegzeilen: Res. St. Gen. 3 April 1629, brief van D. v. Falkenberg in de portef. Zweden d.d. 4 April 1629 en Res. St. v. Holl. 6 April 1629. Toestemming tot het wegvoeren van het krijgsvolk in een brief van de St. Gen. aan Gustaaf Adolf d.d. 19 Nov. 1629 in de portef. Zweden.

zaken met de Zweedsche Kroon en met de Rijksregeering doorgezet hebben, daar hij toch in staat was ook elders goede winsten te behalen? We zagen immers, dat De Geer meer dan eens zich bij den koning of den Rijkskanselier moest excuseeren, dat hij wegens leveranties aan anderen aan Zwedens aanvraag niet kon voldoen.

Wie waren het, die naast Zweden De Geers wapenmagazijnen van hun voorraad ontlastten? Voornamelijk de landen, die zich schrap zetten tegen den keizer en de protestantsche zaak voorstonden.

Nog niet lang woonde De Geer in Amsterdam, toen hij, samen met zijn zwager Elias Trip, een wapenbestelling aannam, waarvan de betaling ook al niet vlotte, zoodat daarvoor de hulp van de Staten-Generaal steeds ingeroepen moest worden. Het was een wapenleverantie, die De Geer en Trip in September 1617 uitgevoerd hadden voor troepen, die hier te lande gelicht waren ten behoeve van Venetië en onder bevel gekomen waren van George Lodewijk van Leeuwensteyn¹. De rekening voor de wapenen bedroeg f 45.266 - 13 st. en deze gelden zouden, na aankomst van de schepen, die de soldaten vervoerden, betaald worden. Borg hiervoor stond een Amsterdamsch koopman, Alexander van den Berge². Ongelukkigerwijs bleef de betaling uit „overmits de gevallen insufficantse”³ van den borg en nu riepen de beide schuldeischers de Staten-Generaal te hulp. Herhaaldelijk dienden ze een request in, even vaak beloofden de Staten-Generaal hun voorspraak en maanden den resident van Venetië, Suriano⁴. Het hielp niet veel en eenige jaren gingen voorbij zonder dat Venetië betaalde. Zelfs toen in den herfst van 1620 de Staten-Generaal bij den gezant van Venetië voor de heeren Trip en De Geer in optima forma en in tegenwoordigheid van Suriano een verzoek tot betalen indienden⁵, had dit nog geen gevolg en ook baatte een kort daarop herhaald verzoek niet⁶.

¹ Res. St. v. Holl. 1 Maart 1617. Het waren 3000 Duitsche soldaten, die ingescheept werden naar Venetië.

² Verscheiden acten over deze kwestie in de protocollen van notaris Bruiningh van het jaar 1617; Res. St. Gen. 16 Nov. 1617.

³ De St. v. Holl. gaven hem „seureté du Corps” opdat zijn schuldeischers hem niet in gijzeling zouden zetten: Res. St. v. Holl. 17 Nov. 1617.

⁴ Zie over al deze requesten de Res. St. Gen. 16 Nov. 1617, 17 Mrt. 1618, 29 Januari, 24 Oct., 2 Nov., 31 Dec. 1619.

⁵ Res. St. Gen. 6 Oct. 1620.

⁶ Res. St. Gen. 21 Oct. 1620.

Maar nadat in 1624 een laatste aanmaning werd gehoord¹, verstomden de klachten en wij mogen aannemen, dat de schuld eindelijk is vereffend. Ware dit niet het geval, De Geer zou hebben aangehouden, tot hij won.

In de volgende jaren werd de capaciteit van De Geers wapenproductie op een zware proef gesteld, die zij echter glansrijk doorstond. Het waren de Duitsche vorsten, Graaf Ernst van Mansfelt en vorst Christiaan van Brunswijk die, het zwaard opnemend voor het protestantisme, eerst ten behoeve van Bohemen, vervolgens voor de Staten-Generaal vochten en voor hun operaties wapenen van De Geer noodig hadden. Veel meer dan avonturiers waren deze heeren, die hun krijgsmanschap en wapengeweld tegen een goede geldelijke belooning in dienst der Staten-Generaal stelden, niet. De connecties werden op de volgende wijze aangeknoopt.

Ons land gaf sinds 1619 geregeld een subsidie van f 50.000 per maand aan Bohemen terwille van de gereformeerde religie en tegen Polen². Toen in het voorjaar van 1621 de verslagen koning van Bohemen, Frederik van de Palts, zijn toevlucht in de Nederlanden zocht³ wilden de Staten-Generaal en vooral Maurits de Boheemsche zaak staande houden en op aandringen van den Prins kreeg de graaf van Mansfelt, die met Christiaan van Brunswijk de eenige steun in Duitschland was, dit subsidie⁴. In Bohemen kon hij zich echter niet lang staande houden en met Brunswijk trok hij in 1622 naar ons land. Hier werd hij in September in dienst genomen om

¹ Res. St. Gen. 24 Juli 1624.

² Res. St. Gen. en St. v. Holland na 21 Mei 1619 passim.

³ Voor onderdak moest Rochus Nieulandt zorgen. Hij gaf een declaratie „van de kosten, bij hem gesupporteert om schoon ende gereet te maecken 't logys van den Heere Amb^r. van Dijck voor den Coning van Behmen, beloopende een en veertich ponden acht schellingen. Ende is verstaen genouch te wesen hem daervoor toe te leggen dertich ponden”: Res. St. Gen. 15 Mei 1621. Nieulandt declareerde meermalen te veel, ook voor zijn diensten bij het vervoer van koper uit Zweden. Zie de volgende § van dit Hs.

⁴ Mansfelt had 23 Febr. uit Heilbron een brief aan Maurits geschreven, waarin hij zijn hulp aanbood om de Boheemsche zaak staande te houden: Res. St. v. Holl. 9 Maart—8 April 1621.

De St. Gen. hadden er aanvankelijk niet veel zin in subsidie aan Mansfelt te geven, moesten zich eerst ter dege bedenken: Res. St. Gen. 10 en 13 Mei 1621.

te helpen voor het ontzet van Bergen op Zoom¹. Zijn havelooze troepen moesten echter eerst opnieuw bewapend worden door De Geer, voordat er iets mee uit te richten viel².

Ten behoeve van Bohemen had De Geer al eerder wapenen geleverd en wel voor een regiment voetvolk, dat hier in 1620 geworven was door Johan van Saksen-Weimar. De rekening, f 20.780 beloopende, werd hem toen door de Staten-Generaal uit het subsidie voor Bohemen betaald³.

In 1622 begonnen de leveranties aan Mansfelt en Brunswijk. De laatste had, voor een veldtocht, dien hij in Duitschland maakte, vóór hij zich bij Mansfelt aansloot, eerst voor f 34.500⁴, daarna nog voor f 14.000 wapenen bij De Geer gekocht. Ook hiervoor werden de betalingen gedaan door de Staten-Generaal, die de betaalde sommen van het subsidie aan Bohemen aftrokken. De Geer moest langer dan een half jaar op betaling wachten, omdat hij die niet kreeg, voordat de provinciën weer haar aandeel in het subsidie hadden voldaan⁵.

In September 1622 moest De Geer de troepen van Mansfelt van wapenen voorzien en de Staten-Generaal bestelden alles, wat er

¹ Over Mansfelt en Brunswijk zie L. van Aitzema: Saken van Staet en Oorlogh, dl. I en de Latijnsche brieven van Camerarius aan Oxenstierna uitgeg. door M. G. Schybergson: Sveriges och Hollands Diplomatische Förbindelser 1621—1630. Camerarius was eerst in dienst van Bohemen, later Zweedsch resident in den Haag.

² Mansfelt had het aantal van zijn manschappen veel te hoog opgegeven n.l. 10.000 man te paard, 13.000 te voet en 4000 „Franchoyzen”, maar het bleek „considerabel” minder te zijn: Res. Vroedsch. Amst. 1 Aug. 1622. Volgens Aitzema had hij 8000 man te voet en 6000 ruiters. De Geer moest voor 4000 man te voet en 4000 ruiters wapenen leveren: Res. St. Gen. 10 Sept. 1622.

³ Res. St. Gen. 17 Juni 1620. De wapenen zouden betaald worden uit het subsidie over Juni; dat was in September nog niet gebeurd. De Geer liet toen de St. Gen. manen door Philibert Dubois, agent van Bohemen: Res. St. Gen. 13 Sept. 1620 en prot. not. Bruiningh 14 Sept. 1620. Later heeft hij er niet meer om gevraagd, ze zullen dus wel betaald zijn.

⁴ De Geer had een rekening geschreven van f 45.000, maar de St. Gen. vonden deze „pretensie” te hoog en hij kreeg f 34.500 betaald: Res. St. Gen. 5 Juli 1622.

⁵ Res. St. Gen. 16 en 18 April, 28 Aug., 4 en 6 Oct., 11 Nov. 1622. De f 14.000 was een vordering van De Geer en zijn zwager Barth. Grouwels samen.

voor 8000 man noodig was, bij hem en zijn zwager Steven Gerards, maar op voorwaarde, dat zij het eventueel te veel bestelde zouden terugnemen¹, terwijl dan de vrachten en onkosten ten laste van het land zouden komen. Inderdaad voerde De Geer ook te veel naar de Langstraat, waar de troepen zich bevonden. Blijkbaar was er een vergissing in het spel, want, toen zijn wapenzending kwam, was er ook al een partij uit de magazijnen te Delft aangekomen. Na zes weken wachten kon De Geer een groot deel van zijn wapenen weer terugbrengen naar Amsterdam. Misschien heeft hij, niet gesticht over deze behandeling, de berekening van zijn onkosten wat hoog gemaakt, want, toen hij een schadeloosstelling van f 6000 vroeg, moesten gecommiteerden uit de Staten-Generaal hem onder het oog brengen, dat deze eisch te hoog was en hij had zich ten slotte met f 1800² tevreden te stellen. De wapenrekening, die f 13.818 en 28 stuivers beliep, kreeg hij in November betaald³.

Ondertusschen klopte Brunswijk in November opnieuw aan bij De Geer om wapenen. Geld om ze te betalen had hij niet en hij moest wel weer krediet bij de Staten-Generaal vragen, omdat De Geer, die deze zaak samen met Bartholomeus Grouwels deed, niets wilde leveren. De reden hiervan was, dat de compagnons een som van 18.000 rdr. op naam van Grouwels hadden voorgeschoten op een vordering, die Brunswijk had op den Duitschen staat Eichsfeld — zooals wij in het vervolg zullen zien — en die nog niet betaald was. De Staten-Generaal stonden het krediet toe en staken zich nu weer voor f 77.750 in de schuld; kon Brunswijk binnen 6 maanden niet betalen, dan zouden zij het doen. De wapenen moest De Geer naar Duitschland zenden: Brunswijk wilde daar zijn geluk weer beproeven⁴.

¹ Res. St. Gen. 10 en 13 Sept. 1622.

² De gecommiteerden hadden hem f 1500 geboden; hiermee was De Geer natuurlijk niet content. Dat rapporteerden zij in de St. Gen., die na deliberatie besloten, dat men „alle pretensie sal afmaeken mette somme van achtien hondert gulden eens”: Res. St. Gen. 18 April 1623. Zie ook Res. St. Gen. 3 Febr. 1623.

³ Res. St. Gen. 11 en 15 Nov. 1622.

⁴ Res. St. Gen. 21, 22 en 28 Nov. 1622. Vrij van convoer en licent mocht De Geer naar Bremen uitvoeren: 3000 musketten, bandelieren en forquetten, 3000 harnassen en spiesen, 1000 „ruyterwapenen”, 1000 „bandelierroers”, 2000 ponden lonten, 10.000 ponden buskruit, 500 schoppen, spaden, bijlen en houweelen, 100 trommels en 100 hellebaarden.

In dezen tijd was Mansfelt in Oost-Friesland. Omdat de Staten-Generaal hem daar nog wel wat wilden houden, kreeg hij in Januari 1623 een krediet van *f* 50.000 om nieuwe wapenen, ammunitie en geschut bij De Geer te koopen, op dezelfde voorwaarde als Brunswijk het in November had gekregen; was hij na 6 maanden niet in staat te betalen, dan kwam alles voor rekening van de Staten ¹.

In Juni 1623 vroeg Brunswijk nogmaals een krediet, nu van *f* 127.000. Hij had aan den Weser en in het land van Halberstadt — hij was administrateur van Halberstadt — een leger van 24.000 man en had daarvoor nog krijgsmateriaal noodig, dat De Geer leveren en naar Hamburg brengen zou ². Aan Brunswijk werd het krediet toegestaan, De Geer kreeg een paspoort voor de wapenen en de ammunitie ³ en over 12 maanden zou de betaling volgen.

Het is te begrijpen, dat De Geer liever niet zoo lang op deze groote sommen wilde wachten en moeite deed zijn rekening met de Staten-Generaal vereffend te krijgen. In Mei verviel de betaling van de *f* 77.750 van Brunswijk, in Juli de *f* 50.000 van Mansfelt. In Mei vroeg hij om betaling; het liefst wilde hij een ordonnantie op den ontvanger-generaal hebben, maar, daar er in dezen tijd weinig gereede penningen „ten comptoire” waren, zou hij met een obligatie tevreden zijn. De Staten-Generaal gingen hiermee accoord, op voorwaarde, dat De Geer hun vóór December een wissel van den koning van Zweden van 100.000 rdr. wist uit te brengen in mindering van des konings schuld aan de Staten-Generaal. Hij mocht dan de *f* 77.750 en de *f* 50.000 daaraan korten en zoo zichzelf betalen ⁴.

Het lukte De Geer niet, den wissel uit te brengen en in November vroeg hij nogmaals betaling, nu ook van de *f* 127.000 voor de geleverde wapenen aan Brunswijk. Voor de twee eerste vorderingen, die verschenen waren, kon hij betaling krijgen, op de *f* 127.000 moest hij wachten tot den vervaldag ⁵. In het begin van 1624 kreeg

¹ Res. St. Gen. 24 Jan. en 2 Febr. 1623. Het geld was voor 10.000 man wapenen, 1000 ponden lonten, 10.000 pond kruit, 25.000 pond musketkogels, 3000 handgranaten, 4000 schoppen, spaden, bijlen, axen en houweelen en 12 stukken geschut met toebehooren.

² Res. Vroedsch. Amst. 9 Juni 1623.

³ Res. St. Gen. 26 Mei, 5 Juni, 16 Juni 1623.

⁴ Secrete Resolutiën St. Gen. 3 Juni 1623.

⁵ Res. St. Gen. 13, 14 en 16 Nov. 1623. Op 16 Nov. 1623 leverde De Geer twee ordonnantiën in voor *f* 127.750 bij den ontvanger Doublet, die vroeg

hij voldoening van alle drie posten¹ samen ten bedrage van *f* 254.750.

Meestal kreeg De Geer in betaling één of meer ordonnantiën op den ontvanger-generaal; contant geld kon hij pas innen als de provinciën haar quote in de legerlasten betaald hadden. Naar verhouding van de sommen, die van de provinciën binnenkwamen, kon De Geer voldoening van zijn rekeningen in gereed geld krijgen en we zien, dat er vaak veel tijd gemoeid was met het wachten op de „defectueuse” provinciën. Lieten deze àl te lang wachten op haar quote, dan gebeurde het ook wel, dat De Geer assignaties kreeg op deze provinciën met aanbevelingsbrieven van de Staten-Generaal en dan moest hij verder zelf maar zorgen, dat de penningen binnenkwamen². De rente, die De Geer hier in opdracht van den Zweedschen koning moest betalen, mocht hij nu, als eerste betaling, inhouden op zijn ordonnantiën. Deze rente moest in Februari 1624 betaald worden en bedroeg *f* 31.572 - 13 st.³ Er restten toen dus nog *f* 223.177 - 17 st. te innen, welk bedrag in November tot *f* 93.000 was gereduceerd⁴.

Ondertusschen hadden Mansfelts troepen Oost-Friesland als 't ware gebrandschat; daarom hadden de Staten-Generaal hem *f* 150.000 toegestaan om wapenen bij De Geer te koopen voor zijn soldaten, mits hij dan uit Oost-Friesland verdween om elders zijn diensten aan te bieden. Inderdaad werd deze som door hem ook zoo besteed, maar hij overschreed het bedrag en kon toen zijn rekening,

„te verstaan waeruyt hij sal hebben te betalen”. Men had toen „opgehouden daerop te resolveren”. De Geer kreeg een „ordre” op den ontvanger-generaal.

¹ Res. St. Gen. 3 Jan. 1624.

² Res. St. Gen. 30 Nov. en 5 Dec. 1624. Zoo draalde Zeeland met betalen van een assignatie van *f* 23.395-6 st.-10 p. en moest De Geer er 28 Mei 1626 nog eens om vragen: Res. St. Gen. van dien datum. Friesland betaalde hem *f* 34.000 niet op tijd: Res. St. Gen. 16 Juni 1623.

³ Res. St. Gen. 3 en 4 Febr. 1624.

⁴ Res. St. Gen. 27 Nov. 1624. In Maart had Rutgers een, vermoedelijk verkeersche, poging gedaan om voor De Geer betaling van deze *f* 223.000 te krijgen, maar ook alleen, opdat De Geer dan weer een krediet van 80.000 Zweedsche daalders zou geven aan Monier, die hier kwam om schepen te huren voor Gustaaf Adolf ter verdediging van de haven van Gotenburg. Monier had geprobeerd bij anderen krediet te krijgen, maar dat was niet gelukt. Op De Geer was de laatste hoop gevestigd: Res. St. Gen. 15 Mrt. 1624. De memorie van Rutgers hierover in de portef. Zweden 1624.

die / 200.000 beliep, niet betalen. De Staten-Generaal probeerden De Geer nog te helpen door gecommiteerden naar Mansfelt te zenden, maar dit leverde geen resultaat op ¹ en De Geer wist niet beter zijn schade te dekken, dan met Mansfelt overeen te komen een aantal kanonnen, die hij geleverd had en nu niet betaald kreeg, weer terug te mogen nemen. Zelfs dit viel hem nog moeilijk, want Groningen en Ommelanden, waarheen dit geschut was gevoerd, trachtten het De Geer te betwisten en ook nu moesten de Staten-Generaal hem weer helpen om aan zijn rechtmatig bezit te komen ².

In den loop van 1624, toen Mansfelt zijn diensten o.a. aan Frankrijk had aangeboden, leverde De Geer hem voor zijn nieuwe onderneming weer kanonnen, die hij naar Frankrijk zond en wel naar Rouaan ³. Men verwachtte toen, dat Mansfelt, die op dat oogenblik in Engeland was, na geldelijken steun van den Engelschen koning ontvangen te hebben naar Frankrijk zou oversteken. Bovendien kreeg De Geer het druk met de zorg voor wapenen en levensmiddelen voor de troepen, die van Bremen en Hamburg via Amsterdam en Vlissingen naar Engeland gingen om daar onder bevel van Mansfelt te komen. Engeland zou de onkosten later aan de Generaaliteit terugbetalen, als deze maar eerst zorgde voor vervoer en alles, wat er verder voor de troepen noodig was. Zoo begon De Geer in October een hoeveelheid levensmiddelen ⁴ naar Oost-Friesland te zenden, daarna ging er in November een groot aantal wapenen en eenig geschut naar Vlissingen ⁵ en in December ook nog een

¹ Res. St. Gen. 23 Febr. en 1 Mrt. 1624.

² Res. St. Gen. 17 Aug., 30 Aug., 24 Sept., 30 Sept., 28 Oct. en 23 Nov. 1624.

³ Hij zond 10 metalen stukken, waarop het wapen van Mansfelt was gegoten: Res. St. Gen. 14 Sept. en 13 Nov. 1624.

⁴ Res. St. Gen. 27 Oct. 1624. Hij moest zenden: 20 lasten bier, 160.000 pond brood, 12.000 pond kaas en 5 of 6 tonnen boter. Alles mocht zonder rechten uitgevoerd worden.

⁵ Secr. Res. St. Gen. 26 Nov. 1624. De bezending bestond uit: 3000 musketten, 6000 spiesen, 2000 harnessen, 2000 karabijnen, 500 kurassen, 12 stukken geschut van 6 pond, 4 stukken geschut van 3 pond en 4 mortieren. H. Ho. Mo. zouden de kosten van de schepen en de vracht dragen, van liggeld, laden en lossen en het risico van het verzenden en terugsturen, als de wapenen niet mochten geleverd worden aan Mansfelt. In dat geval zouden ze weer naar Amsterdam gebracht worden „sonder eenige kosten oft pericul van den voors. Louis de Geer”. De Geer had nu niet het risico te loopen van schade bij niet in ontvangst nemen, zooals in 1622. Zie p. 24.

bezending levensmiddelen, die voldoende moest zijn voor den overtocht naar Engeland ¹. Door tegenwind kwamen echter de schepen, die den Maasmond al uitgelopen waren, in Zeeland terug en de Geer kreeg nogmaals opdracht voor vivres te zorgen ². Even maakte hij tegen deze bestelling bezwaar: op het oogenblik viel het hem moeilijk in Amsterdam contanten te krijgen, maar toen, met hulp van de Staten-Generaal dit bezwaar overwonnen was, kon De Geer aan de aanvraag voldoen ³. De levensmiddelen werden door Zeeland geleverd; betaling kreeg dit gewest daarvoor door korting op de assignatie, die De Geer had op Zeelands extra-consenten in de legerlasten van 1623 ⁴. Deze assignatie had hij, zooals wij zagen, gekregen, opdat hij betaald zou worden voor de aan Mansfelt en Brunswijk geleverde wapenen ⁵.

In Februari 1625 landde Mansfelt met zijn troepen in de Nederlanden, in dienst van Frankrijk, Engeland, Venetië en Savoye ⁶ om te opereeren tegen Spanje. De Staten waren, gedachtig aan het jaar 1623, hier wat huiverig voor die hulp, maar besloten ten slotte hem met zijn krijgsmacht te gebruiken voor het ontzet van Breda ⁷ en moesten nu natuurlijk beginnen met hem een flink krediet te geven voor reiskosten, soldij en provisie voor zijn volk. Want Mansfelt had wel beloften van subsidie van den Engelschen koning, maar penningen had hij nog niet ontvangen ⁸. In Maart kreeg hij dus van de Staten-Generaal toestemming bij De Geer en consorten f 200.000 te lichten ⁹, tegen de belofte deze som te restitueeren uit

¹ Res. St. v. Holl. 5 Dec. 1624 en Res. St. Gen. 14 Dec. 1624.

² Res. St. Gen. 13 Jan. 1625.

³ De Geer wilde, dat het geld hem gefourneerd werd door Calandrini, die over eenige maanden wissels aan hem moest betalen, maar deze weigerde. De St. Gen. schreven aan Calandrini, dat hij „hem niet difficyl wil toonen”: Res. St. Gen. 16 Jan. 1625. Calandrini was een Amsterdamsch koopman en commissaris voor het betalen der Engelsche troepen: Res. St. Gen. 12 Maart 1626.

⁴ Res. St. Gen. 25 Jan. 1625.

⁵ Zie p. 26, noot 2.

⁶ Uitgaande brief van de St. Gen. van 17 Febr. 1625 in de portef. Zweden en Camerarius in zijn brieven van 11/21 en 18/28 Febr. 1625. Uitg. Schybergson.

⁷ Res. St. v. Holl. 13 Mrt. 1625.

⁸ Res. St. v. Holl. 13 Mrt. 1625 en Res. St. Gen. 17 en 19 Mrt. 1625.

⁹ Res. St. Gen. 24 en 26 Mrt. 1625. In de Res. Vroedsch. Amst. 14 Mrt. 1625 staat: „bij eenige kooplieden”.

het hem door Engeland beloofde bedrag van 240.000 pond ¹. De Geer zorgde ervoor, dat verschillende steden, waar Mansfelt doortrok, levensmiddelen aan zijn troepen leverden, terwijl hij dan weer de betaling van die steden op zich nam. Hij hield bovendien het toezicht er op, dat Mansfelt uit de hem toegestane gelden den soldaten geregeld soldij betaalde. Wij zien, dat De Geer door de Staten-Generaal gezonden werd naar Utrecht, vanwaar klachten gekomen waren, dat er geen geld was voor de in de stad liggende ruiters van Mansfelt, om daar orde op de zaken te stellen; ook moest De Geer ervoor zorgen dat de voorschotten, die Rotterdam en Schiedam aan Mansfelt gegeven hadden, terugbetaald werden ²; toen het ten slotte bleek, dat de f 200.000 verbruikt waren, zonder dat de soldij aan de soldaten betaald was, moest De Geer persoonlijk in de vergadering der Staten-Generaal komen om daar rekening en verantwoording af te leggen ³. Hij was dus in dezen tijd zoowel geldschieter als agent der Staten-Generaal.

Mansfelts leger verslond schatten. In April had hij weer f 200.000 noodig, in Mei nog eens. Ook deze sommen werden hem toegestaan en bij De Geer geleend, terwijl Engeland restitutie beloofde ⁴. In Mei dacht De Geer de bedragen niet bijeen te kunnen krijgen; er was schaarschte van geld in het land ontstaan, maar ten slotte lukte het hem toch f 170.000 in het leger te brengen; de rest volgde later ⁵. Behalve deze deed De Geer veel andere uitgaven voor de Staten-Generaal ten behoeve van Mansfelt, maar hoe groot het gezamen-

¹ Bovendien beloofde Engeland aan de Nederlanden een jaarlijksche subsidie van 100.000 pond. Zie A. Rydfors: De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och England, p. 31.

² Res. St. Gen. 20, 22 Mrt. en 12 April 1625.

³ Res St. Gen. 17 April 1625 en 19 April 1625: „Is binnen gestaen Louys de Geer, endt hem afgevraecht oft nyet de Grave van Mansfelt ontfangen hebbende Haer. Ho. Mo. credyt van twee hondert duysent guldens middelen heeft gehat, aen sijne troupes twee maenden solts te betaelen, gelijk hij De Geer verclaert hadde te sullen geschieden. Die daerop geallegeert heeft de redenen waerom sulcx nyet en is geschiet, ende aangewesen waer de voors. II^c M guldens sijn gebleven”.

⁴ Res. Vroedsch. Amst. 22 April, 2 en 8 Mei 1625 en Res. St. v. Holl. 22 April 1625.

⁵ Res. St. Gen. 2 en 10 Mei 1625.

lijke bedrag was, is niet te schatten, daar de meeste posten niet nader bekend zijn ¹.

Toen na den overgang van Breda het leger van Mansfelt begon te verloopen, vroeg de Engelsche gezant Carleton aan de Staten-Generaal nog eenmaal geld toe te staan, opdat het leger op de been gehouden mocht worden. Zij wilden dit doen, als Carleton een „acte van garant” gaf ², en toen hij het deed, fourneerde De Geer *f* 50.000 ³. Dit was de laatste ondersteuning, die Mansfelt van de Staten kreeg. Zelf was hij ervoor naar Amsterdam gekomen ⁴, had ook in den Haag besprekingen met De Geer ⁵. Hij wilde voor zijn vertrek nog kanonnen, levensmiddelen en schepen van de Staten-Generaal hebben, maar zijn pogingen hiertoe mislukten, daar het geschut voor eigen land hard noodig was en men bovendien Dene-marken, dat door de Nederlanden in dezen tijd gesteund werd, kanonnen had gezonden ⁶. Zoo vertrok Mansfelt uit het land, de Staten-Generaal achterlatend met de zorgen, hoe uit de financieele moeilijkheden te geraken. Want de uitgaven waren in de laatste jaren geweldig gestegen en juist nu kwam De Geer voor zijn consortium *f* 400.000 van de 6 ton, die het ten behoeve van Mansfelt voorgeschoten had, opeischen. Dit consortium wilde de penningen niet langer leenen of, zoo de Staten ze wilden continueeren, eischte het, tot groote verontwaardiging van de Staten van Holland, die hun krediet er voor gegeven hadden, 8 % provisie benevens een hooge

¹ Slechts enkele bedragen zijn bekend: voor Utrecht betaalde De Geer *f* 26.000 voor ruitersoldij, voor Schiedam *f* 69.301-13 st.-2 p. aan burgers voor vrachten voor Mansfelt: Res. St. Gen. 27 Juni 1625 en 22 Nov. 1625. Ook aan Groningen en Ommelanden betaalde hij de kosten van de passage van Mansfelts leger. Het bedrag is niet bekend.

² Res. St. Gen. 30 Juni, 16 en 28 Juli 1625.

³ Dat blijkt uit de Res. St. v. Holl. 24 Febr. 1626.

⁴ „Greffven aff Mansfeldt, generalen, var här i Amsterdam och solliciterar om penningar. Han haffver inthet (res vera est) öfver 3000 man mere uthi sin armada och sades migh, att han inthet thör komme tillbake til sit folk, förr ähn han gelt mitbringet, hvilket ligger om Rees och Emerijk”: Ett bref från Johan Hallenus till Sten Svantesson Bielke, dat. Juli 1625. Uitgeg. door P. Sondén in Svensk Historisk Tidskrift 1920, p. 106.

⁵ Dit blijkt uit den hiervoor genoemden brief van Hallenus, waarin hij van De Geer zegt: „han haffver i alle thesse dager varit i Haag hoss Mansfelderer, hvilkens factor han ähr”, p. 108, t. a. p.

⁶ Res. St. Gen. 11 Oct. 1625.

schadeloosstelling voor renteverlies. Dit waren schandelijke conditiën, vond Holland en wilde er niet op ingaan; van zulke luiden wilde men voortaan geen penningen meer lichten ¹, aldus de heeren van Holland. Maar ondertusschen wist men geen raad, hoe zich deze groote som te verschaffen. De eigenlijke schuldenaar, de Engelsche koning, op wiens krediet de bedragen voor Mansfelt waren geleend, zond de beloofde gelden niet. Bij de Staten-Generaal drong De Geer, behalve op aflossing ², ook aan op de betaling van de rente, — ruim f 40.000 voor twee halve jaren — die nog niet voldaan was ³; Holland moest zijn beloften van krediet nakomen en besprekingen met De Geer leidden tot de volgende afspraak: De Geer zou maken, dat de leening verlengd werd tot er gelden uit Engeland kwamen, indien de ontvanger Reael voor de heele som teekende, of de ontvangers van Dordt, Haarlem, Leiden, Amsterdam en Rotterdam dit elk pro rato voor de generale som deden. Dit laatste besloten de Staten van Holland en zoo konden de crediteuren met meerdere gerustheid hun penningen laten uitstaan. Maar, toen aan dit besluit geen gevolg werd gegeven, kwamen zij op hun eisch terug. Een protest, dat De Geer indiende, had ten gevolge, dat in Juni 1626 de Staten tot aflossing overgingen ⁴.

Deze aflossing bracht Holland begrijpelijkerwijs in nieuwe pecuniaire moeilijkheden en het probeerde nu, meer pressie op Engeland uitoefenend, vandaar restitutie te krijgen. Maar koning Karel vervulde zijn subsidieplichten slecht en ons land schoot er aanzienlijke sommen bij in ⁵. Herhaaldelijk drongen de Staten-Generaal bij den Engelschen gezant op betaling aan, maar tevergeefs en misschien is de afbetaling van 10.000 pond sterling in het jaar 1631 wel de eenige geweest ⁶.

Wij zagen, dat de heele som, waarvoor Engeland garantie had

¹ Res. St. v. Holl. 11 Dec. 1625.

² Res. St. Gen. 23 Febr., 31 Mrt. en 3 April 1626.

³ Res. St. Gen. 11 Nov. 1625, 31 Mrt. en 28 Mei 1626.

⁴ Res. St. v. Holl. 2 April, 9 April en 20 Juni 1626.

⁵ Rydfors, p. 56. De St. v. Holl. besloten 24 Febr. 1626 te probeeren het geld voor de afbetaling te krijgen uit de penningen, die hier geleend werden op de juweelen van den Engelschen koning. Het is niet bekend of dit gelukte. Wel werden er gelden op geleend, o.a. door Brassier en Schoonhoven: Res. St. Gen. 28 Mei 1626.

Res. St. Gen. 1 Sept. 1631.

gegeven, *f* 650.000 bedroeg ¹. Dit bedrag was door onkosten opgelopen tot *f* 656.830 — 10 st — 8 p ². Wij mogen aannemen, dat de *f* 400.000, waarvan De Geer aflossing vroeg en waarvan de krediet-acten op 26 Maart en 29 April 1624 waren geteekend, een apart consortium aanging, waarin De Geer wel een groot aandeel zal gehad hebben; de resteerende *f* 250.000, waarvan we ook niet weten in hoever De Geer hier deel in had, zou tegelijkertijd afgelost worden. Zoo hadden de Staten van Holland in Februari 1626 besloten ³ en daar wij van geen aanmaningen meer hooren, mogen wij aannemen, dat dit ook inderdaad is gebeurd.

Ten tijde, dat Mansfelt in Oost-Friesland was, had De Geer een vordering van 6000 rijksdaalders op de stad Emden, een schamele som, vergeleken bij die, welke door de expedities van Mansfelt verslonden werden. Nu had Emden, tot onderhoud van haar garnizoen en als tegenwicht tegen Mansfelt, in November 1623 van de Staten-Generaal 50.000 rdr. te leen gekregen ⁴ en toen De Geer hoorde, dat deze uitbetaald zouden worden aan Emden, vroeg hij de Staten-Generaal hier zijn vordering op in te houden ⁵. Dit werd echter door Emden niet toegestaan, waarschijnlijk daar de stad zelf al bezig was De Geer af te betalen; de schuld slonk ten minste met 500 rdr. tusschen November 1623 en Maart 1626 ⁶. Later hooren we niets meer over deze vordering, en we mogen ook hier veronderstellen, dat de Geer de rest heeft ontvangen. Waarvoor Emden deze gelden van De Geer ontvangen had, is niet bekend.

Keeren we nog even naar Christiaan van Brunswijk terug. Wij zagen, dat in Juni 1623 De Geer hem voor *f* 127.000 wapenen ge-

¹ Camerarius schreef aan Oxenstierma, dat het meer dan een millioen bedroeg, in zijn brief van 6/16 Oct. 1626. Hij zei: „Ad instantiam Regis (n.l. van Engeland) sub restitutionis fide ultra 10 centena millia pro Mansfeldio expenderunt . . .” Er was wel een reden voor Camerarius om te overdrijven. Hij zei herhaaldelijk, dat alles, wat aan Mansfelt gegeven werd, weggegooid geld was en had liever gezien, dat het geld aan Zweden was gegeven.

² Volgens het „Sommier van de penningen op Interest gelicht . . .” op het jaar 1629 van de Res. St. v. Holl.

³ Res. St. v. Holl. 24 Febr. 1626.

⁴ Res. St. v. Holl. 17 Nov. 1623. Res. St. Gen. 23 Nov. 1623 en Aitzema I, p. 554.

⁵ Res. St. Gen. 29 Febr. 1624.

⁶ Res. St. Gen. 1 Mrt. 1624.

leverd had voor zijn veldtocht in Duitschland. Hij bleef nog tot October in dienst van de Nederlanden en kreeg toen zijn ontslag. In 1625 kwam hij nog eenmaal in ons land terug en wel om Mansfelt bij te staan voor het ontzet van Breda¹. Daarna ging hij, evenals Mansfelt, over in dienst van Denemarken. Voor de 3000 man, die hem door de Staten-Generaal, ten behoeve van Denemarken, nagezonden werden naar den Weser², heeft De Geer in December wapenen geleverd, die door den Deenschen koning betaald zouden worden. Christiaan IV talmde hier echter mede en tweemaal riep De Geer de hulp van de Staten-Generaal in om betaling te krijgen³, evenwel zonder succes. Toen Christiaan van Brunswijk in Juni 1626 in het Deensche legerkamp overleed⁴, vond de Deensche koning, die den oorlog niet tot een gelukkig einde vermocht te brengen, het blijkbaar niet meer noodig De Geer zijn rekening van 20.000 rdr. te betalen. In 1644 was volgens berekening van De Geer dit verlies opgelopen tot een bedrag van 61.363 rdr.⁵

Nog een schadepost had Brunswijk hem bezorgd en wel zijn z.g.n. Eichsfeldsche schuldvordering⁶. In April 1622 had De Geer, samen met zijn zwager Bartholomeus Grouwels⁷, wapenen aan Brunswijk geleverd, maar een volgende bestelling wilden de beide zwagers

¹ Camerarius in zijn brief d.d. 10/20 Mrt. 1625 aan Oxenstierna.

² Op een Franschen brief van den Deenschen koning van 9 Sept. 1625 met verzoek, of de St. Gen. troepen, voorzien van vivres, en schepen naar den Weser wilden laten brengen, werd 6 Oct. 1625 door de St. Gen. geantwoord, dat zij een bijstand van 15 compagnieën van 200 man naar den Weser zouden zenden. Deze brief en het antwoord erop in de portef. Denem. 1625.

³ Zij vroegen voor De Geer betaling van wapenen voor 3000 man en 800 „harquebousiers wapenen” door hem aan Vorst Christiaan „hoger memorie” op order van den Deenschen koning geleverd: Res. St. Gen. 30 Dec. 1626. De minuut van dezen brief ligt in de portef. Denemarken evenals die van een tweeden aanbevelingsbrief, beloofd bij Res. St. Gen. 15 Juni 1627. In dezen brief vragen de St. Gen. betaling voor De Geer, opdat hij „te beter middelen mach hebben in sijn handel van wapenen te continueeren, ende daervan versien eenen jederen des begerende, gelijk hij ten dienste vant gemeene wesen mennichmael heeft gedaen . . .”

⁴ Zie Camerarius' brief d.d. 7/17 Juli 1626 aan Oxenstierna.

⁵ Dahlgren: L. de Geer, p. 446 en 447.

⁶ Zie over deze kwestie: Johann Wolf: Politische Geschichte des Eichsfeldes en Dahlgren: L. de Geer, p. 439 vlg.

⁷ Zie hiervóór pag. 23, noot 5.

niet uitvoeren zonder nieuw krediet van de Staten-Generaal. De reden hiervan was, dat zij aan Brunswijk een voorschot van 18.000 rdr. hadden gegeven, dat nog niet was terugbetaald¹. Deze som nu moest gerestitueerd worden door de Eichsfeldsche Stenden, die zich in Mei 1622 verbonden hadden een oorlogsschatting van 100.000 rdr. op te brengen². Evenwel hadden de keizer en de bisschop van Mainz, tot wiens gebied Eichsfeld behoorde, verboden iets te betalen, daar Brunswijk zijn belofte, om zonder brandschatting door het land te trekken, niet had gehouden³. Dientengevolge kregen De Geer en Grouwels ook geen restitutie van de 18.000 rdr. Jarenlang hebben zij, zoowel met hulp van de Staten-Generaal⁴ als met die van Zweden⁵, getracht hun recht te verkrijgen, maar het baatte niet. Na den dood van Grouwels zette De Geer zijn pogingen voort. Maar het door voortdurenden oorlog en plundering verarmde Eichsfeld kon ten slotte niet meer doen dan De Geer restitutie van 9000 rdr. beloven, te betalen met een jaarlijksche hoeveelheid rogge. Dit werd in 1648 overeengekomen en het is niet bekend, in hoeverre Eichsfeld zich aan deze afspraak heeft gehouden. In ieder geval is er van de 9000 rdr. niets meer in handen van De Geer zelf gekomen, daar hij de opbrengst van de schuldvordering bestemde voor de Universiteit te Marburg in Hessen-Kassel. Deze schenking had Marburg te danken aan de

¹ Res. St. Gen. 21 Nov. 1622. Zie hiervóór, p. 24.

² Wolf, Polit. Gesch. Eichsf. Dl. II, Bijlagen: Oorkonde n° CVII.

³ Wolf, Polit. Gesch. Eichsf. Dl. II, p. 182, vlg. en Res. St. Gen. 21 Nov. 1622.

⁴ Grouwels vroeg de tusschenkomst van de St. Gen. om van de „landstenden, ampthuysen en 't geheele lantschap ende stadt van crychsvelt(!) te becomen betalinge van achtiën duysent Rycxd. volgens derselver obligatie”: Res. St. Gen. 6 Dec. 1629. In Mei 1630 schreven de St. Gen. nog eens aan Eichsfeld en aan den bisschop van Mainz: Res. St. Gen. 31 Mei 1630.

⁵ In 1632, toen Gustaaf Adolf met zijn leger in Duitschland was, bepleitte Pieter Spiering deze zaak bij Oxenstierna. Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 441. In 1636 moest Oxenstierna, in 1643 veldmaarschalk Torstenson, in 1644 generaal Königsmarck helpen. Zie Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 44 en de noot op p. 262. In 1644 vroeg De Geer in zijn brieven herhaaldelijk hiervoor tusschenkomst met het oog op de hooge uitgaven voor de hulpvloot. De Geer zei in brief n° 44 dat deze schuldvordering reeds 23 jaar oud was. Hij zal zich hier een jaar vergissen!

⁶ Dahlgren: L. de Geer, p. 444.

bemiddeling van Amalia van Hessen-Kassel, die het sluiten van de overeenkomst mogelijk maakte¹ en verder zeker aan de omstandigheid, dat De Geer in 1648 niet zoo'n groote behoefte had aan deze gelden als eenige jaren te voren en wel in 1644, toen hij een groote som noodig had voor de uitrusting van zijn hulpvloot voor Zweden; in dien tijd zou een betaling van 18000 rdr. hem zeer welkom zijn geweest, in 1648 kon hij de hem eventueel nog toevloeiende penningen bestemmen „ad pias causas”, zooals hij dat noemde.

Over deze Eichsfeldsche kwestie weidden wij even uit, omdat zij samenhang met De Geers wapenhandel, al was het dan eigenlijk een bankierszaak. In het algemeen loopen bij De Geers werkzaamheden deze beide takken van bedrijf vrijwel dooreen en wij kunnen de behandeling ervan dus niet streng gescheiden houden.

Terwijl Zweden en de beide Duitsche veldheeren wel De Geers grootste wapenafnemers waren, gingen er toch ook verscheiden zendingen naar Frankrijk, Engeland en Duitschland.

In November 1616 vroeg De Geer aan de Staten-Generaal voor 1000 man wapenen naar la Rochelle te mogen zenden. Zij stonden hem dit toe, indien zij van la Rochelle bevestiging van deze bestelling kregen². Daar er later geen herhalingen van dit verzoek kwamen, mogen wij aannemen, dat de wapenen ook zijn verzonden. Zooals wij hierna zullen zien, zou De Geer voor zijn handel, vooral zijn zouthandel, een geregelde vaart op la Rochelle onderhouden; zijn relaties met die stad, dateerend uit den tijd van zijn opleiding, werden na zijn vestiging in Amsterdam nog versterkt. In 1619 gingen er wapenen voor 1000 man, in 1620 voor 3000 man naar Frankrijk³. De Geer vroeg wel vrijstelling van uitgaand recht voor de verzending, maar de Staten-Generaal stonden het hem niet toe. De wapenen mocht hij ook alleen uitvoeren, omdat hij daardoor in staat gesteld werd de wapenmakers in deze landen aan het werk te houden. Vrees voor werkloosheid bevorderde dus De Geers handel; bovendien was men bang, dat de wapennering zich naar

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 445.

² Res. St. Gen. 25 en 26 Nov. 1616.

³ Res. St. Gen. 28 Nov., 3 Dec. 1619 en 29 Febr. 1620.

elders zou verplaatsen¹, waarschijnlijk naar Namen of Luik. In October 1621 verboden de Staten-Generaal den uitvoer van wapenen naar Frankrijk. Daarna vinden wij geen zendingen van De Geer hierheen vóór 1624. Door het verdrag van Compiègne van dat jaar zal de wapenhandel op Frankrijk weer opengesteld zijn; ten minste tusschen Augustus 1624 en April 1626 gingen er voor 5000 man wapenen en 12 kanonnen naar Frankrijk².

Of de wapenen, die in 1617 vrij van convoer naar Engeland mochten worden gezonden, waarvoor een request bij de Staten-Generaal was ingediend door Steven Gerards en waarvoor Carleton zijn medewerking had verleend³, een leverantie van De Geer waren of van zijn compagnon en hem samen, valt niet te zeggen. Zeer onwaarschijnlijk is het wel, dat Steven Gerards het voor zichzelf zou gevraagd hebben, daar een wapenverkoop aan de magazijnen van den Engelschen koning een groote concurrentie voor De Geer zou insluiten, iets, wat we niet mogen veronderstellen. Hoewel Gerards particuliere zaken had, zijn er geen aanwijzingen, dat die zich tot zulke groote transacties hadden uitgebreid.

Van de wapenen en lonten, die De Geer in 1620 naar Engeland verscheepte, moest hij wel convoer en licent betalen⁴.

In 1621 had Carleton voor den Engelschen koning 4000 musketten en 4000 harnessen gekocht. Nu bleek het, dat er in Engeland voldoende musketten waren en toen bood de gezant den Staten-Generaal aan deze wapenen over te nemen; hij verzocht, dat „Haere Ho. Mo. soude gelieven deze presentatie aen te nemen ende Zyne Ma^t daermede te accommoderen”. Maar deze besloten die „presentatie” te excuseeren, daar er in hun magazijnen overvloed van musketten was⁵. De wapenen zullen dus wel naar Engeland gegaan zijn, tenzij De Geer de musketten terug nam. Dit laatste is niet onmogelijk.

¹ Res. St. Gen. 16 Oct. 1619 en 29 Febr. 1620.

² Prot. not. Jan Warnaeertsz. Amst. dd. 26 April 1626.

³ Res. St. Gen. 10 en 11 Febr. 1617. Steven Gerards vroeg uitvoer naar Londen van „500 corseletten en pieken, 500 musquetten, bandelieren en forquetten”, welke hij had verkocht aan Engelsche kooplieden, die wapenen kochten tot „furnissement” van de magazijnen van den koning van Engeland.

⁴ Res. St. Gen. 13 Juni 1620: 1000 musketten met forquetten en bandelieren, 1000 corseletten en spiesen en 50.000 ponden lonten.

⁵ Res. St. Gen. 21 April 1621.

lijk, want we zien, dat De Geer een maand later een groote partij van 7000 musketten klaar heeft liggen voor uitvoer. Hij drong toen sterk bij de Staten-Generaal aan op vrijen uitvoer, probeerde zelfs af te dingen op het uitvoerrecht en bood hun 4 stuivers „vant pont vlaems” aan, maar had geen succes ¹.

Naar Duitschland voerde De Geer in 1619 voor 6000 man wapenen uit ², in 1620 voor 3000 man, beide malen met een groote hoeveelheid lout ³.

Ten slotte kunnen we nog iets mededeelen van bestellingen, die De Geer voor eigen land uitvoerde, en die wij, vergeleken bij de groote naar het buitenland gezonden hoeveelheden oorlogsbehoefden, klein mogen noemen. Want de eerste bestelling, die de Staten-Generaal hem deden, was wel flink, maar kon, voorzoover wij weten, niet eens uitgevoerd worden: wij bedoelen de opdracht, in 1615 gegeven, om 400 kanonnen uit Zweden te laten komen ⁴.

Tot 1619 zijn er geen onderhandelingen met de Generale of gewestelijke Staten ons bekend, wat geenszins bewijst, dat De Geer aan hen geen leveranties deed ⁵.

In het jaar 1620 verkocht hij aan de Staten van Holland 60.000 pond buskruit op de volgende eigenaardige betalingsvoorwaarden: hij moest het buskruit in den loop van de maand leveren — vermoedelijk omdat het magazijn te Delft, waar het opgeborgen moest worden, niet alles tegelijk kon bevatten — en werd vooruit betaald. Wanneer echter het buskruit niet aan de „ordinaris preuve” voldeed, was De Geer verplicht een schade te vergoeden van $6\frac{1}{4}\%$ van de koopsom, tot alles naar genoegen afgeleverd was. Het reeds

¹ Res. St. Gen. 25 Mei, 15 Juni en 27 Oct. 1621. Zoo werd hem op 29 Jan. 1626 ook geweigerd het verzoek, om het licent op uitvoer van wapenen te verminderen van 8 op 4 stuivers voor de 6 gulden; hij zou in dat geval geen vrijen uitvoer voor koningen of andere geallieerden vragen.

² Res. St. Gen. 27 Sept. en 16 Oct. 1619. De Geer kreeg meteen toestemming om salpeter uit Duitschland in te voeren: Res. St. Gen. 28 Nov. en 3 Dec. 1619.

³ Res. St. Gen. 29 Febr. 1620.

⁴ Zie hiervóór p. 12—13.

⁵ Wel moest De Geer aan de Staten van Holland koper leveren n.l. 20.000 pond „Hungersche platen Amsterdamsch gewicht 't honderd voor f 58 - 5 st. van 40 grooten 't pond”. Het was bestemd voor de geschutgieterij: Res. St. v. Holl. 28 Nov. 1619.

betaalde buskruit moest hij op eigen risico bewaren, zoolang het nog niet in Delft was ¹.

In 1623 hadden de Staten van Holland 600.000 ijzeren kogels bij De Geer besteld. Hij had met moeilijkheden te kampen bij den uitvoer uit het buitenland en daarom moesten de Staten-Generaal zijn voorspraak zijn bij de vorsten, door wier gebied de kogels hierheen gebracht werden ². Misschien kwamen ze uit Namen of Luik; daar ten minste liet Trip wel kogels gieten.

Omstreeks 1626 verkocht De Geer nog groote granaten aan de Generaliteit, maar wij weten niet nauwkeurig wanneer en hoeveel hij haar leverde ³.

Men kan gerust zeggen, dat de wapenen en andere benoedigheden voor de troepen van Mansfelt en Brunswijk vrijwel geheel door de Generaliteit betaald werden, daar de gelden uit de beloofde subsidiën van Engeland, Frankrijk en Venetië slechts druppels-gewijs of in het geheel niet binnenkwamen. Feitelijk hadden de Staten-Generaal slechts de onkosten voor de hulp tot ontzet van Bergen op Zoom en Breda te dragen, omdat toen de legers der beide veldoversten in hun dienst waren. Voor de wapenen, die er toen noodig waren, werden dan ook de onderhandelingen met De Geer gevoerd door gecommiteerden der Staten, die hiervoor zijn onmiddellijke debiteuren werden. Voor de bestellingen, die Mansfelt en Brunswijk zelf deden, interponeerden zij hun krediet; de praktische consequentie echter werd, dat het de Staten-Generaal waren, die ten slotte alles moesten betalen.

Het is jammer dat een overzicht, zooals wij gaven van De Geers wapenhandel en alles, wat daarmee samenhang gedurende zijn verblijf in Amsterdam tot 1627, zoo gebrekkig moet zijn. Volledig zouden wij het kunnen geven, zoo alle boeken van De Geer voor het nageslacht bewaard gebleven waren. Deze zouden dan eveneens de gegevens bevatten om de groote sommen, die de in- en uitvoer-

¹ Res. St. Gen. 19 Mei 1620. Voordat er in het magazijn te Delft buskruit werd opgeslagen, moest de leverancier er een proef mee afleggen. Zoo voldeed in 1617 het buskruit van Hans Boor niet aan de eischen, die de St. v. Holl. er aan stelden; hij mocht het daarom(!) naar Venetië zenden: Res. St. Gen. 28 Dec. 1616 en 18 Jan. 1617.

² Res. St. Gen. 22 April 1623.

³ Prot. not. Warnaezsz., 28 April 1626.

rechten der Generaliteit verslonden, op te geven. Van twee kanten sneed het mes: invoerrechten betaalde De Geer voor het materiaal, dat uit het buitenland moest komen en dat hij noodig had voor het fabricceeren van geschut, wapens en ammunitie, terwijl de verzendingen van de vervaardigde producten door de uitvoerrechten de kas der Generaliteit stijfden. De rechten werden geheven naar de waarde der in- of uitgevoerde goederen¹. Zoo moest De Geer in 1626 van de *f* 6 8 stuivers betalen², in 1632 van het pond Vlaamsch 4 stuivers³. Voor zendingen naar bevriende mogendheden betaalde hij soms niets, soms heel weinig. De meeste groote zendingen naar Zweden gingen vrij van convooi en licent, een enkele maal bedroeg het uitvoerrecht maar $\frac{3}{4}$ stuiver⁴.

Hoe groot de gezamenlijke waarde geweest is van de krijgsbehoeften, die De Geer van 1615 tot 1627 afgeleverd heeft, is onmogelijk te zeggen, maar uit de ons bekende leveranties krijgen we een indruk van zeer omvangrijke zaken, waarvoor, behalve een niet gering bedrijfskapitaal, een helder koopmansinzicht en een groote durf noodig was, gezien het risico, dat De Geer meermalen liep, wat betreft de betaling. In de Staten-Generaal werd herhaaldelijk gewezen op het belang van de Geers industrie voor ons land en dikwijls waren zij hem daarom ter wille met het toestaan van uitvoer. Dat De Geers zaken goed gingen, had voor de Staten-Generaal weer het voordeelige gevolg, dat bij hem gereede penningen te krijgen waren, wanneer zij die noodig hadden. Vaak was het De Geer, die dan uitkomst bracht.

Tot 1623 werkte De Geer samen met zijn zwager Steven Gerards. Na diens dood in dit jaar zocht hij zich een nieuwen compagnon en vond dien in een anderen zwager, Elias Trip, met wien hij toen nog de vordering van 1617 op Venetië had. Zij verbonden zich in 1624 contractueel, terwijl in deze compagnie nog een neef van Elias, Pieter Trip, opgenomen werd. Het bedrijfskapitaal bedroeg *f* 72.000. Bij de vernieuwing van het contract in 1626 werd dit uitgebreid tot *f* 400.000. Pieter Trip werd door Elias voor *f* 50.000 in de compagnie ingekocht. De afspraak was, dat Pieter geen enkele

¹ Dit wordt in de Res. St. Gen. 7 Febr. 1632 uitdrukkelijk gezegd.

² Res. St. Gen. 29 Jan. 1626.

³ Res. St. Gen. 7 Febr. 1632.

⁴ Res. St. Gen. 27 Sept. 1626.

transactie, van welken aard ook, mocht doen dan alleen voor de drie compagnons gezamenlijk, terwijl het contract De Geer en Elias Trip uitsluitend aanging, wat den handel in oorlogsmateriaal betref; ook zou de industrie, die De Geer buiten deze provinciën had, niet onder deze overeenkomst vallen. Voerde hij de producten daarvan echter naar ons land, dan moest hij ze zijn compagnons eerst te koop aanbieden. Ten slotte maakte het contract voor De Geer en Elias Trip beiden een uitzondering wat koperen harnasplaten en loopijzer betref; daar mochten ze particulier in handelen ¹.

Daar het contract, behalve oorlogsbehoeften, ook de grondstoffen ervoor insloot, lag het voor de hand, dat De Geer en Elias Trip ook participeerden in een accoord, 10 dagen tevoren gemaakt tusschen eenige Amsterdamsche kooplieden, tot het inkoopen van salpeter, dat deels te Danzig zou gekocht worden door Joost Willemsz. Niekerk, deels van de bewindhebbers der O.I.C. door Elias Trip. Deze beide heeren hadden de leiding van de zaak in handen ².

Niettegenstaande het tot samenwerking dwingende contract vinden wij slechts een enkele maal de namen van De Geer en Elias Trip tezamen genoemd. Dit is begrijpelijk, als wij bedenken, dat in het begin van 1627 De Geer naar Zweden ging, waar zijn bedrijf onafhankelijk bleef van deze afspraak. Wel blijkt uit een aantal brieven, die hij in 1627 uit Zweden aan Pieter en Elias Trip schreef, dat hij daar voor de compagnie kanonnen en kogels liet gieten ³. Ruim een maand na De Geers vertrek daarheen deed Elias Trip aan de Staten-Generaal het verzoek om vóór 1 April — blijkbaar vóór den datum, waarop de schippers mochten uitzeilen — 3 schepen naar Zweden te mogen zenden om 400 stukken geschut te halen, daar door De Geer ingekocht. Zijn verzoek werd echter niet ingewilligd, daar de Staten-Generaal vonden, dat het voor andere schippers „aenstotelijk zoude vallen” ⁴.

¹ Prot. not. Warnartsz., 28 April 1626.

² Twee protocollen van not. Warnartsz. van 18 April 1626. J. Niekerk kocht ook een groote hoeveelheid salpeter in Danzig, maar deze stad wilde den uitvoer ervan niet toestaan. De St. Gen., Frederik Hendrik en de stad Amsterdam schreven in 1626 en 1628 Danzig hierover aan, daar men hier te lande veel kruit noodig had: Kernkamp, Baltische Archivalia 1626, 1628.

³ Dahlgren: Br. o. Aff. n° 65, 66, 68, 69, 71, 72, 84, 86, 88, 89 en 90.

⁴ Res. St. Gen. 24 Febr. en 9 Mrt. 1627.

Buiten het contract met Trip vielen ook de Geers zaken met De Besche, die hem eerder nadeel dan winst opleverden. Behalve voor schepen, die met een lading voor De Besche uitvoeren om met een retourlading voor De Geer terug te komen, zorgde de laatste ook voor een vrachtschip, dat in Zweden van haven tot haven moest varen geheel in dienst van De Besche; hij betaalde den schipper en diens knecht, huurde er nog een scheepsjongen bij en nam alle onkosten voor den tijd van twee jaar op zich ¹.

De retourladingsen, die De Geer van De Besche kreeg en die bestonden uit tarwe en hout, waren slecht in de jaren 1615, 1616 en 1617 ². Hij wilde beter hout hebben en zond daarom in 1618 zelf een mastenmaker naar De Besche om in Zweden masten en andere houtwaren te koopen. De Geer nam de onkosten, die deze mastenmaker op zijn reizen in Zweden gedurende één of twee jaar moest maken, op zich, terwijl de man onder de bevelen van De Besche stond ³. Ook aan den schipper van „de Jonge Tobias”, een van de beide schepen, die in 1618 met ammunitie naar Zweden gezonden werden, gaf hij opdracht, masten van de beste kwaliteit mee terug te brengen en beloofde hem een extra belooning, wanneer alles naar zijn zin aankwam ⁴.

Veel schepen schijnen er echter niet heen en weer gegaan te zijn

¹ Prot. Not. Bruiningh, 29 Maart en 1 April 1616. Het was een „caech” van 25 last, eigendom van De Geer en Steven Gerards. De schipper en de knecht kregen 120 car. guldens 's jaars, de scheepsjongen, 14 jaar oud, moest ook op andere schepen, in dienst van „Mr. Willem Gilissen” varen en kreeg een jaarloon van 42 car. guldens.

² De winst bedroeg over deze jaren *f* 1823 - 2 st. - 4 p., later werden de zaken met De Besche nadeelig voor De Geer. Zie G. W. Kernkamp: *Varia betreffende Louis de Geer*, n° 9, in *Bijdr. en Meded. Hist. Gen.* dl. 29.

³ Prot. not. Bruiningh, 2 April 1618. Jacob Jansz. Glas van Enkhuizen, mastenmaker, moest in dienst van „Willem Gillesen” zoo spoedig mogelijk naar Zweden gaan, om daar te reizen in bosschen en andere plaatsen om masten en andere houtwaren te bezichtigen, te zoeken en te bekomen en Willem de Besche's voordeel trouw te behartigen. De Geer zou hem *f* 450 voor het eerste jaar geven, voor een eventueel tweede *f* 500 en zijn reisen teerkosten heen en terug en overal in Zweden betalen.

⁴ Prot. not. Bruiningh, 25 Juni 1618. De schipper kreeg *f* 1450 vracht + „havarije ende pilotage naer costume vander zee” + 12 gulden „tot een nieuwen broeck soot schip wel gestuyrt is, ende dat den schipper goet regard op de masten genomen heeft”.

tusschen De Geer en De Besche, vermoedelijk om de te geringe voordeelen¹. Van veel grooteren omvang werd de zoutvaart van De Geer in de volgende jaren. Een groot aantal schepen liet hij varen tusschen de zouthavens van Frankrijk en Portugal en de havens der Oostzeesteden in het jaar 1626. De eerste aanwijzing, dat voor De Geer ook zout een handelsartikel was, vinden we in 1618. Toen zond hij een scheepsloading „wit groff ende goet sout”, dat hij uit Portugal liet halen, naar Zweden, vermoedelijk naar De Besche, want de schipper had last recht door te loopen naar Norrköping en Söderköping en vandaar weer een lading „koopmanschappen” naar Amsterdam te brengen². In 1621 liet De Geer meer scheepsloadingen zout in ons land lossen³, die uit Frankrijk kwamen. Dit waren evenwel geen belangrijke vrachten. Van grooter omvang werd De Geers zouthandel in 1626, toen hij een gansche zoutvloot in de vaart had⁴. De schepen voeren van Amsterdam af, geladen met koopwaar — waarvan de aard ons onbekend is — naar een der zouthavens, waar ze losten en zout innamen of vanwaar ze in ballast naar la Rochelle gingen om daar van De Geers commies te hooren, in welke haven — Brouage of St. Martin, meestal in deze laatste — zout geladen moest worden; ook werd wel dadelijk naar la Rochelle gevaren met de Amsterdamse lading. Had een schipper vóór zijn uitreis te Amsterdam reeds gehoord naar welke Oostzeehaven hij moest gaan, dan kon hij regelrecht de reis voortzetten, maar meermalen moest hij eerst met de zoutlading tot onder de Ven opzeilen om dan persoonlijk met een monster zout naar Amsterdam te komen. Het hing dan van de kwaliteit, den prijs en ook van andere omstandigheden als den tijd van het jaar af, of hij verder naar de Oostzee kon gaan; ook dàn wist hij vaak nog niet, waar hij het zout moest lossen; pas in de Sont, waar De Geer ook een vertegenwoordiger had, werd

¹ 28 April 1620 maakte hij nog uit naam van „Willem Gilissen” een contract met den schipper van „de Vos” om naar „Noortcoppen” te zeilen: Prot. not. Bruiningh.

² Prot. not. Bruiningh, 18 April 1618. De schipper moest het „ten besten endt minsten pryse doentlyck sijnde” inkooplen te St. Yves in Portugal.

³ Prot. not. Bruiningh, 11 Aug. 1621 en 11 Dec. 1621.

⁴ De scheepsbevrachtingen hiervan alle bij protocol van not. Warnaezsz. tusschen Januari en Juni 1626 gesloten. Vele van de acten zijn gedeeltelijk onleesbaar door brand- en waterschade.

hem bekend gemaakt of hij naar Stettin, Koningsbergen, Danzig, Reval of Riga koers moest zetten. De vrachten, die betaald werden, hingen van den duur der reis af; dikwijls bleven de zoutladingen in ons land en werden gelost te Amsterdam, Rotterdam, Vlissingen of Middelburg; de vrachtprijs, die per last zout betaald werd, beliep in dit geval 11 of 12 car. guldens; moest de schipper naar de Oostzee, dan wisselde de vracht af van 18 tot 20 car. guldens¹.

De contracten met de schippers, de z.g.n. chertepartijen, werden bij notarieele acte gesloten. In het eerste halfjaar van 1626 vinden wij niet minder dan 32 overeenkomsten van dien aard, opgemaakt bij denzelfden notaris², wat de mogelijkheid niet uitsluit, dat De Geer nog andere dan deze 32 schepen om zout uitzond, bij contracten, elders opgemaakt.

Meer dan eens gebeurde het, dat het zout vóór de plaats van bestemming bereikt te hebben, van eigenaar veranderde: zoo had De Geer aan Joost Willem Niekerk, den Amsterdamschen koopman, met wien hij ook deel had in de hiervóór genoemde salpetercontracten, in Mei 10 scheepsladingen zout, in Juli nog 12 verkocht³. Voor de schippers bleven de contracten geldig, precies zoo, als die waren opgemaakt. Ook aan anderen verkocht hij het zout, maar niet bij zoo'n groote hoeveelheid tegelijk; er werd dan maar één lading overgedaan⁴.

Ook liet De Geer in Frankrijk wijn laden, tegelijk met zout of inplaats daarvan⁵; zelfs behelsde een contract met den schipper

¹ De vracht naar Stettin was het hoogst, ofschoon deze haven het dichtstbij lag. Misschien lag de oorzaak hiervan in het feit, dat de schepen hier „onder de reede” d.i. een eind van de reede af moesten lossen, waarna de lading met booten naar den wal gebracht werd. Dit kostte meer moeite en tijd.

² Not. J. Warnaezsz. te Amst. Aan deze acten zijn de bovenstaande gegevens ontleend.

³ Prot. not. Warnaezsz., 22 Mei en 22 Juli 1626.

⁴ In Febr. 1626 aan Adriaan Rijser, met wien hij oneenigheid kreeg over de betaling. De Geer had het koopcontract nog niet geteekend en wilde toch de rekening al voldaan hebben. Prot. not. Warnaezsz. 25 Maart 1626. In Juni 1626 aan Hendrik Agges en Volkert Douwes. Hier is de prijs genoemd nl. 52 kronen voor „ieder Fransch hondert sout”: Prot. not. Warnaezsz. 17 Juni 1626.

⁵ Prot. not. Warnaezsz., 4 Maart 1626. De schipper moest zout en wijn of één van beide meebrengen, naar goedvinden van den bevrachter of diens commies.

van de „Prins Hendrik”, dat deze een „oxhoofd” wijn voor hem mee moest brengen, zonder verplichting van De Geers kant om daarvoor iets te betalen¹. Den wijnkelder van Oxenstierna schijnt hij geregeld aangevuld te hebben. In 1618 zond De Geer den Rijkskanselier zoowel Fransche als Rijnsche wijnen², in 1620 Franschen en Spaanschen wijn³. Of hij den Duitschen wijn ook zelf liet komen, dan wel hier te lande inkocht, weten wij niet. Het laatste is gemakkelijk te veronderstellen. Dordrecht was immers de stapel van Rijnschen wijn; het ligt dus voor de hand, dat De Geer daar zijn voorraden liet inkoop.

In October 1626 zond De Geer twee schepen naar Schotland om daar steenkolen te laden en die naar Frankrijk te brengen en wel naar St. Martin. Daar of te la Rochelle moest dan weer een lading — waarschijnlijk zout — ingenomen worden. De schipper kreeg opdracht de kolen persoonlijk en zoo goedkoop mogelijk te koopen; bij zijn terugkeer te Amsterdam moest hij er verantwoording van afleggen⁴. Dit is de eenige keer, dat we een dergelijke vrachtvaart vinden op de Fransche havens.

Ging er een schip van De Geer door de straat van Gibraltar naar een der Middellandsche-zeehavens als Aiguesmortes,⁵ of Marseille⁶, dan moest de schipper voor eigen rekening zijn schip voorzien van kanonnen en ammunitie. Om deze hoogere kosten en ook, omdat de Straatvaart zooveel gevaarlijker was, werd de vrachtprijs veel hooger gesteld. Ook liep de bevrachter meer risico en daarom mocht een schipper buiten voorkennis van de reeders geen goederen in zijn schip nemen, die hij door de „Straete” en naar plaatsen, waar de koning van Spanje „gebiedt ende commandement” had, moest

¹ Prot. not. Warnaeztz., 6 Mei 1626.

² Dahlgren: Br. o. Aff. n° 15.

³ Res. St. Gen. 1 Juni 1620.

⁴ Twee protocollen van not. Warnaeztz. van 14 en 16 Oct. 1626.

⁵ In Febr. 1617. Prot. not. Bruiningh, 14 Febr. 1617. De schipper moest naar „Eggemortes in Provincien” gaan en zijn schip voorzien van 6 gotelingen, 4 steenstukken en allerlei ammunitie. Het was een klein schip van 60 last, de vracht bedroeg f 1500.

⁶ In Mei 1621 ging „de Sampson”, 90 last, naar „Mersilien in Provincien” of elders daaromtrent”. Vracht: 3000 car. guldens en vóór zijn vertrek zou De Geer den schipper vereeren met een vlag van f 16. Prot. not. Bruiningh, 4 Mei 1621.

brengen¹. Toen dan ook in 1621 een schipper buiten medeweten van De Geer in een schip, waarvan deze laatste voor „drie zestiende parten” reeder was, waren voor de Middellandsche zee had geladen, voelde De Geer zich „vercort” en eischte zijn aandeel in dit „costelijcke” schip terug, met de bedreiging, dat bij een weigering hij zijn schade bij tijd en wijle wel zou weten te verhalen!²

In dit geval behoorde slechts een gedeelte van de lading aan De Geer en was hij voor 3/16 reeder. Het gebeurde wel meer, dat De Geer met eenige andere kooplieden een schip bevrachtte³, of dat hij goederen laadde in een schip, dat door een ander bevracht was. Zoo had hij in 1622 in een schip, dat gestrand was, 234 ringen koperdraad geladen; gelukkig was de lading „gesalveert”, zoodat hij geen extra-schade opliep⁴. Het kwam echter zelden voor, dat De Geer niet voor den geheelen inhoud van het schip verantwoordelijk was.

Aan het begin van dit hoofdstuk noemden wij ook koper een handelsartikel van De Geer. Daar zijn koperhandel ten nauwste samenhang met alles, wat er vastzat aan het sluiten van een leening door den Zweedschen koning bij de Staten-Generaal, zullen wij dit deel van zijn werkzaamheden ook in verband daarmee behandelen, om hem daarna te volgen naar Zweden. Hierheen was hij in den loop van Januari van het jaar 1627 vertrokken, na de behartiging van al zijn zaken te hebben opgedragen aan zijn compagnon Pieter Trip⁵.

¹ Prot. not. Bruining, 16 Nov. 1621.

² Prot. not. Bruiningh, 16 Nov. 1621 en not. Warnaeertsz., tusschen 20 en 23 November 1621. Het hoofd van dit laatste protocol is onleesbaar door waterschade. De beide protocollen zijn gelijkkluidend.

³ In Maart 1621 laadde hij, samen met Steven Gerards en nog 16 andere kooplieden, een schip naar la Rochelle. Prot. not. Bruiningh, 3 Mrt. 1621.

⁴ Prot. not. Warnaeertsz. 5 Nov. 1622.

⁵ Bij prot. not. Warnaeertsz., van 5 Jan. 1627 gaf Louis de Geer volmacht, aan Pieter Trip. 12 Febr. ging dezelfde notaris ten verzoeken van Pieter Trip, „procuratie houdende van Louis de Geer” moeite doen een wissel van Febr. 1625 te innen voor een leverantie van kogels. Deze acte is verder onleesbaar door waterschade.

§ 2 - HET AANDEEL VAN DE GEER IN DE ZWEEDSCHE LEE-
NINGSAAANGELEGENHEDEN EN DEN KOPERHANDEL.

Het is bekend, dat in het begin der 17e eeuw de Nederlanders bizondere belangen te bewaken hadden aan de Oostzee. De handel naar dit gedeelte van Europa had een zoo grooten omvang aangenomen, dat de Republiek een nauwere aansluiting bij de Oostzeerijken niet zonder belang oordeelde. Toenadering werd aanvankelijk gezocht bij Denemarken, dat het machtigst was in het Noorden en dus de meeste voordeelen kon bieden. Maar misbruik van deze macht maakte, dat in de politiek van de Nederlanden al spoedig een kentering kwam ten gunste van Zweden. Christiaan IV toch hinderde in zijn streven naar het „dominium maris baltici” onzen handel, door het steeds verhoogen van den Sont-tol, tē zeer en was bovendien van tē gunstige gezindheid jegens Spanje, dan dat een goede verhouding van duurzamen aard kon zijn. De oorlog van Kalmar, die den Sont-tol nog eens omhoog joeg, dreef als 't ware de Nederlanden in de armen van Zweden, waarmee zij zich tot gemeenschappelijken strijd tegen de katholieke machten van Europa eveneens verbonden voelden. Omgekeerd dwongen financieele moeilijkheden Gustaaf Adolf meer dan eens aan te kloppen bij de kapitaalkrachtige Nederlanden.

Het zou te ver voeren, nauwkeurig na te gaan, hoe van den beginne af de banden met Zweden werden aangeknoopt¹. Hoe ze steviger aangehaald werden, zullen wij spoedig zien, daar De Geer een werkzaam aandeel heeft gehad in het aanbrengen van nauwer contact, het nakomen van verplichtingen tengevolge hiervan, of het bewaren van een goede verstandhouding.

Daar het juist tijdens den aanvang en den groei van De Geers zaken hier te lande gebeurde, dat Gustaaf Adolf hulp zocht bij de Nederlanden om zijn financieele positie te versterken en in ruil daarvoor aan ons land voordeelen aanbood wat betrof den handel in koper, is het wel noodig, even aandacht te schenken aan de gebeurtenissen, die deze landen samen ten tooneele brachten. Want in het drama van de geldleeningen en den koperhandel, dat zich tusschen Nederland en Zweden afspeelde, heeft De Geer een hoofdrol vervuld.

¹ Zie hierover Carl Sprinchorn: Om Sveriges förbindelser med Nederländerna från äldsta tider till år 1614.

In October van het jaar 1611 was Zwedens koning, Karel IX, overleden. Hij was in het begin van dat jaar door Denemarken gewikkeld in een oorlog, dien de jonge Gustaaf Adolf bij het aanvaarden zijner regeering van zijn voorganger erfde. Om in dezen oorlog hulp van de Nederlanden te krijgen, deed de Zweedsche ambassadeur, Jacob van Dijck, in Maart van het volgende jaar bij de Staten-Generaal pogingen met H.Ho.Mo. „in een naerder vriendschap en verbintnisse” te komen ¹. Echter was men, evenmin als het vorige jaar, toen Van Dijck hetzelfde voor Karel IX had gevraagd, hierop gesteld, althans voorloopig nog niet. Liever wilden H.Ho.Mo. de neutraliteit bewaren ² en daarom werd alle hulp, zoowel aan Denemarken als aan Zweden geweigerd. Ook wenschten de Staten-Generaal niet in te gaan op Van Dijcks verzoek om een leening, of liever, een renteloos voorschot in geld, dat later met koper gerestitueerd zou worden ³. Pas toen in het voorjaar van 1613 de Staten-Generaal bericht kregen, dat de vrede van Knäröd tusschen Zweden en Denemarken gesloten was ⁴, durfden zij nieuwe onderhandelingen met Van Dijck aan. Deze vrede legde Gustaaf Adolf o.a. geweldige geldelijke verplichtingen op. Zweden moest aan Denemarken een schadevergoeding van 1000.000 rdr. betalen en daarvoor als pand de belangrijke haven Elfsborg afstaan ⁵. Gustaaf Adolf had groot gebrek aan contanten en de eenige manier, om daaraan te komen, was het voordeelig van de hand doen van wat zijn kroondomeinen oprachten: koper. Waar zouden Zwedens kopermijnen in dezen tijd een beter afzetgebied vinden dan in de Republiek, waar het aan betaalmiddelen niet ontbrak? Tot nu toe was het koper voor het grootste deel naar Lubeck ge-

¹ Res. St. Gen. 6 Maart 1612. In April 1611 had Van Dijck aansluiting gevraagd van de Nederlanden bij Zweden. Men had toen een gezantschap gezonden ter bemiddeling. Zie Sprinchorn p. 51.

² In de Res. St. Gen. 12 Maart 1612 en 4 Oct. 1612 legt men nog eens den nadruk op de noodzakelijkheid van het bewaren der neutraliteit t.a.v. Zweden en Denemarken.

³ Sprinchorn, p. 53.

⁴ Van Isaäc Pieters (Spiering?) commies in de Sont: Res. St. Gen. 23 Febr. 1613.

⁵ Van Elfsborg zegt Rochus Nieulandt in zijn brief van 20 Aug. 1617, uit Stockholm aan de St. Gen. geschreven: 't Is een plaats van importantie en de eenige haven, om in en uit de Noordzee te komen zonder de Sont te passeeren.

zonden; vandaar kwam het naar ons land. Men had het hier noodig voor de giethuizen, zooals men de geschutgieterijen noemde ¹ en ook vond het een afzetgebied in de steden, waar in den laatsten tijd hoe langer hoe meer aan koperbewerking werd gedaan ².

De eerste besprekingen omtrent verkoop van koper had Van Dijck in Maart met een paar gecommiteerden uit de Staten-Generaal. Het betrof een „merckelijcke quantiteyt copers”, maar zij kwamen niet tot een resultaat; allerlei moeilijkheden deden zich voor: de prijs was te hoog, men kon ook geen zekerheid aangaande de leverantie krijgen en daarom besloten de Staten-Generaal maar „glimpelic ende met beleeftheyt” den koop van het koper te „excuseeren” ³.

Maar Van Dijck wilde het hier niet bij laten; in April vatte hij de onderhandelingen weer op en nu kwam er schot in de zaken: 200 schippond koper, die in Zweden al klaar lagen, zouden, zoo Gustaaf Adolf hiermee instemde, voor 40 rdr. het schippond te Stockholm geleverd worden: „Berchsgewicht ende goet goedt aen soegen offe de beste sorte, vrij van 's Coninx thollen ende andere lasten” ⁴. Met Van Dijck, die naar Zweden zou teruggaan, wilde men, zoo de koop gesloten werd, den klerk van den Raad van State, Rochus Nieulandt ⁵, meezen om het koper in ontvangst te nemen en liefst 400 in plaats van 200 schippond, als hij die op dezelfde voorwaarden zou kunnen krijgen. Was dit gelukt, dan zou het

¹ Res. St. Gen. 17 Juni 1611.

² Op verschillende plaatsen in het land werden kopermolens opgericht. Zoo vroeg Dirck Hooft subsidie van de St. Gen. voor het maken van geelkoperen „beckenwerk”, ketels, draad etc.: Res. St. Gen. 12 Oct. 1613. Ook te Amsterdam komen kopermolens: Res. Vroedsch. Amst. 31 Dec. 1613. De St. Gen. verwachtten „merckelijk profijt” van deze nering: Res. St. Gen. 12 Oct. 1613.

³ Res. St. Gen. 19 en 22 Mrt. 1613.

⁴ Men kreeg ongeveer 11 schippond Stockholmsgewicht voor 10 Berchsgewicht: Wittrock, p. 127, noot 1. Soegen of seugen = råkoppar = ruwkoper in tegenstelling met gaarkoper: Wittrock, noot p. 126.

⁵ Volgens Dahlgren: L. de Geer, p. 33 scheen hij al omstreeks 1611 als agent voor den koperinkoop naar Zweden gezonden te zijn. Ik vond hiervan niets in de Res. St. Gen. 1611. Wel staat daar op 4 Juni 1611 vermeld, dat Rochus Nieulandt, klerk van den Raad van State, de gecommiteerden tot Utrecht gediend had in besognes aangaande de „gevangens aldaer” en voor zijn moeite en „extraordinarise” diensten f 2 daags kreeg. Daarna komt hij pas weer in April 1613 in de Res. St. Gen. voor.

den Staten-Generaal aangenaam zijn als Nieulandt een tweeden aankoop van koper tot stand bracht en wel van 1000 schippont tegen ongeveer denzelfden prijs ¹, terwijl de levering over drie jaar mocht verdeeld worden. Zelfs was men geneigd den koning op de betaling van deze tweede leverantie 5000 of 6000 rdr. voor te schieten; en dan vonden de Staten-Generaal het niet ongewenscht, dat Nieulandt zijn reis tevens gebruikte om te „sonderen” hoe de zaken daar stonden „ende die humeuren gesint ende genegen” waren ².

Werkelijk lukte nu de koop en hij was zeker niet onvoordeelig, want Van Dijck kreeg, bij zijn vertrek naar Zweden, tot afscheid een gouden keten ter waarde van f 1000 „om de sunderlinge goede consideratiën ten dienste van den lande” ³.

De Staten-Generaal gaven op 11 April aan Nieulandt een instructie ⁴, waarvan de uitvoering, vooral van het laatste deel, hem niet gemakkelijk zal gevallen zijn, want voor een „naerstich ondersoek” naar den toestand van het Rijk „ende alle leden van dien”, het nagaan hoe de gemoederen in Polen, Moscovië, Denemarken, Lubeck, Danzig, Rostock e.a. Oostzeesteden gedisponeerd waren ten opzichte van deze landen en het inwinnen van inlichtingen naar den welstand des Rijks, benevens voor al de andere bezigheden, die zijn opdracht meebracht, mocht hij niet langer wegblijven dan een maand.

Juist in dezen tijd was het een gewichtig ding voor de Staten-Generaal, van een ooggetuige iets meer te hooren over de toestanden in Zweden en de gezindheid van de naburige landen en steden, niet alleen om eenig inzicht te krijgen in de verdere mogelijkheden, die deze eerste kopertransactie zou kunnen bieden, maar vooral, omdat men in onderhandeling was met Lubeck over een handelsverdrag, dat weldra — Mei 1613 — gesloten werd en gevolgd, eerst door een verbond met Zweden in 1614 en daarna met verschillende Hanze-

¹ „vuijterlijck anderhalven Daelder opt schippont mogen hooger in coope aennemen”: Instructie voor Rochus Nieulandt. Bijlage I.

² Res. St. Gen. 2 en 6 April 1613. Als vergoeding voor de onkosten voor hem en een jongen kreeg Nieulandt f 6 daags „boven de wagenvrachten”.

³ Res. St. Gen. 11 April 1613.

⁴ Deze instructie in de portef. Zweden 1613. Hierachter afgedrukt als Bijlage I.

steden in 1616. De belangen der Republiek waren dus nauw verbonden met de economische toestanden in het Noorden.

Het is begrijpelijk, dat Nieulandt zich van zijn opdracht niet zóó snel kon kwijten als de Staten-Generaal wel wilden; in plaats van één bleef hij vijf maanden weg ¹.

Deze vlotte gang van zaken scheen den Zweedschen koning moed te geven bij H.Ho.Mo. aan te kloppen om een flinke som gelds te leen. Van Dijck kwam weer uit Zweden terug met een brief van Gustaaf Adolf, waarin deze de Staten-Generaal vroeg hem 300.000 rdr. te leenen, die met jaarlijksche leveranties van 500 schippood koper terugbetaald zouden worden ²; tegelijkertijd moest Van Dijck zijn best doen bij Amsterdamsche kooplieden een leening te sluiten van 1.000.000 rdr. voor de geheele aflossing van Elfsborg. Echter hadden noch de Staten-Generaal noch de Amsterdammers er ooren naar; waarschijnlijk vond men de zaak te riskant en het bedrag te groot. Een kleinere som wilden de Staten-Generaal wel voorschieten en daar later koper voor ontvangen ³, ongeveer een herhaling van de opdracht van Nieulandt dus.

Ondertusschen was ook hij uit Zweden teruggekomen en legde 10 September rekening en verantwoording aangaande den koop van de 200 schippood koper aan de Staten-Generaal af, terwijl hij ook een nieuw contract, in Zweden gemaakt, meebracht ⁴. Dit hield in, dat Gustaaf Adolf het voorschot van 6000 rdr. aangenomen had en zich verbond nog 1000 schippood in twee jaarlijksche leveranties van 500 te zenden, ja, zelfs wilde hij de hoeveelheid opvoeren tot 4000 schippood, alles voor 40 rdr. het schippood ⁵. Dat de koning

¹ Hij bleef 141 dagen volgens de Res. St. Gen. 10 Sept. 1613.

² Afschrift van dezen brief in de Res. St. Gen. 7 Sept. 1613, inhoud bij Dahlgren: L. de Geer, p. 32; de brief was 30 Juni 1613 geschreven: Sprinchorn, p. 54.

³ Dahlgren: L. de Geer, p. 32.

⁴ Res. St. Gen. 10 Sept. 1613. Nieulandt had 14000 rdr. betaald: 8000 voor ontvangen koper en 6000 „in advance". Hij gaf een declaratie van onkosten, waarvan de St. Gen. enkele posten royeerden. Voor de heenreis kreeg hij f 216, voor de terugreis f 243 - 10 st., voor de 141 dagen volgens afspraak f 846. Aan personen, die hem in Zweden moesten „dirigeeren" en aan arbeiders had hij f 57.18 st. betaald. Als recognitie kreeg hij f 400; met elkaar betaalde men hem f 1763 - 8 st.

⁵ Copie van dit contract van 2 Juli 1613 en de ratificatie van de St. Gen. van 7 Mei 1614 in de portefeuille Zweden.

een veel te hoog denkbeeld van de capaciteit der mijnen had en de aflevering veel te gemakkelijk opnam, zal weldra blijken. Zelfs de eerste leverantie was al niet geheel in orde: bij aankomst van het koper in Amsterdam bleek er 43 schippood en $6\frac{1}{2}$ lispond te ontbreken; ondanks de stellige beloften van Oxenstierna waren deze niet meer op tijd afgeleverd ¹.

Om deze rest ², en bovendien de 500 schippood, die volgens het nieuwe contract in 1614 geleverd moesten worden, in ontvangst te nemen, maakte Nieulandt een tweede reis naar Zweden ³. Het liefst hadden de Staten-Generaal de heele partij van 1000 schippood, dan was meteen het voorschot betaald. Tegelijkertijd was dit een mooie gelegenheid om een achterstallige schuld van Gustaaf Adolf voldaan te krijgen n.l. f 2000, die 3 jaren geleden geleend waren aan een Zweedsch gezantschap, welks terugreis hier door ijs tegenhouden was ⁴.

Van de wederwaardigheden op zijn reis, die hij weer in gezelschap van Van Dijck aanving, en van allerlei politiek nieuws, dat hij opdeed, hield Nieulandt de Staten-Generaal geregeld in zijn brieven op de hoogte ⁵. Het was niet gemakkelijk, zoo schreef hij, het koper naar Stockholm te krijgen; door de vele sneeuw en den langen winter werd de aanvoer van den koperberg verlaat ⁶ en, was het koper

¹ Op de 14000 rdr., waarvoor Van Dijck een wissel van Nieulandt had gekregen volgens Res. St. Gen. 10 Sept. 1613, zou voor het ontbrekende koper f 421 - 13 st. - 12 p. gekort worden: Res. St. Gen. 30 Oct. 1613.

² Deze heeft hij echter nooit meer gekregen: Res. St. Gen. 30 Oct. 1613.

³ Res. St. Gen. 17 April 1614. Men wilde Nieulandt „te water wederom senden” naar Zweden om met de minste kosten het koper te halen. Ofschoon hij beweerde, dat door slecht weer of tegenwind de reis per schip langer kon duren en dan meer zou kosten dan over land (Res. St. Gen. 7 Mei), moest hij toch per schip gaan. Indien hij de heele partij koper kreeg, moest hij die in 3 schepen overbrengen om ze niet te „pericliteren”.

⁴ Het waren 2000 courante guldens te Amsterdam door de Admiraliteit geleend ten behoeve van het gezantschap van Gustaaf Stenbock, dat ook naar Engeland was geweest: Res. St. Gen. 6 Nov. 1614 en Sprinchorn, p. 46—49.

⁵ Deze brieven, geschreven tusschen 9 Juni en 9 Augustus, met die van zijn volgende reizen naar Zweden, 14 in getal, liggen alle in de portef. Zweden 1614—1618. Uit den inhoud blijkt, dat hij een grooter aantal brieven geschreven heeft, dan hier bewaard zijn.

⁶ „dan hebbe zoover verstaen van deghene die wt 't geberchte comen, datter wel 7 of 8000 schippood Coninx copper bij den ander legt, maer dat het noch

eindelijk aangekomen, dan waren er weer geen schepen om het naar Holland te brengen ¹. Nieulandt klaagde steen en been, maar het eind van het lied was, dat hij met 500 schippond — de hoeveelheid, voor dat jaar gecontracteerd, — en een geschenk van 3 stukken geschut ² in het land terugkeerde. Het tekort van de vorige leverantie had hij niet kunnen krijgen, wèl had Oxenstierna hem de verzekering gegeven, dat er voldoende koper was om gedurende vele jaren 500 schippond 's jaars te leveren ³. En van het cadeautje, kanonnen door Gustaaf Adolf op de Russen veroverd, had hij den noodigen last, want deze waren zoo zwaar, dat het de grootste moeite kostte, ze in het artilleriehuis in den Haag te krijgen ⁴.

Evenmin als den eersten keer, keurden ook ditmaal de Staten-Generaal zijn declaratie van onkosten goed. Pas toen Nieulandt in een uitvoerig request uiteenzette, hoeveel extra-onkosten hij had moeten maken, voordat het scheepsvolk tot den overtocht bereid was en hoe voordeelig zijn reis voor H.Ho.Mo. geweest was, daar het hem gelukt was een beter gewicht dan het gewone te krijgen, beknibbelden de Staten-Generaal hem niet verder, maar gaven hem voor zijn goede diensten zelfs een douceurtje van 250 gulden ⁵.

Nu bleef er nog de resteerende 500 schippond af te halen en hiervoor deed Nieulandt een derde reis. Om dezen keer alles van een leien dakje te laten gaan kreeg hij, behalve aan Oxenstierna, ook een brief aan den Deenschen koning mee met het verzoek, het koper

niet can affcomen, omdat er geen voeder noch is onderweg voor de beesten door de lange coude ende dat over 15 of 16 dagen de sneeuw noch meer als een knie hooch gelegen heeft in alle die quartieren": Brief van Nieulandt d.d. Stockholm, 22 Juni 1614.

¹ Brief d.d. Stockholm, 30 Juli 1614.

² 2 voor de St. Gen. en 1 voor Prins Maurits.

³ Brief van Nieulandt d.d. Stockholm, 9 Juli 1614.

⁴ Res. St. Gen. 13 Oct., 13 Nov. en 29 Nov. 1614. De stukken wogen 15.000—17.000 pond. Nieulandt had ze met lichters naar den Haag laten brengen, maar kon ze er niet uit krijgen, omdat de kraan in den Haag te zwak was. Met den geschutgieter overlegde hij de stukken met de lichters „omtrent het bosch alhier" te brengen, daar te probeeren ze eruit te krijgen en ze in het artilleriehuis te zetten. De St. Gen. vonden dit goed.

⁵ Het request werd 15 Mei in de St. Gen. behandeld. Het is een merkwaardig stuk, daar het ons de praktijken toont, waarmee Nieulandt zijn doel wist te bereiken. Het ligt in de portef. Zweden 1615 en is hierachter afgedrukt als Bijlage II.

vrij door de Sont te laten passeeren, welk verzoek ook inderdaad werd ingewilligd ¹. 12 Juli 1615 kwam Nieulandt in Zweden ², waar, tegen de verwachting, zijn zaken uiterst langzaam vorderden, niettegenstaande de herhaalde beloften van spoedige levering, waarmee de Rijkskanselier hem paaide. De oorlog met Rusland nam alle aandacht in beslag. Gustaaf Adolf en Oxenstierna waren beide te Narva en Nieulandt werd niet geholpen „My dunckt nu de Co: ofte de Heere Canseler niet hier zijn, dat het al wat vreemt toegaet” schreef hij aan de Staten-Generaal. Van den koperberg kwam koper genoeg, er lagen schepen klaar om het mee te nemen, maar Nieulandt kreeg er niets van en klaagde steen en been in zijn brieven. Pas tegen het einde van October ontving hij 300 schippond, die hij nog net met de laatste schepen, die naar Holland vertrokken, kon meegeven ³.

Dat Nieulandt zoo lang moest wachten, voor hij het koper kreeg, vond misschien ook hierin zijn oorzaak: er waren in de eerste helft van 1615 in ons land ten behoeve van Gustaaf Adolf 400 soldaten gelicht en de Staten-Generaal hadden 9500 rdr. voorgeschoten voor het transport. Deze som nu zou op de betaling der laatste 500 schippond gekort worden ⁴. Met het voorschot van 6000 rdr., door Nieulandt op het contract van Juni 1613 „geavanceerd”, maakte dat samen een reeds betaald bedrag van 15.500 rdr. Voor deze laatste leverantie van 500 schippond zou Gustaaf Adolf dus maar 4500 rdr. ontvangen, een som, die misschien niet groot genoeg gevonden werd om de levering van het koper te bevorderen.

In Januari kwam Nieulandt terug met de belofte, dat de resteerende 200 schippond „met het eerste open water” gezonden zouden worden ⁵. Wij hebben goeden grond om aan te nemen, dat dit ook gebeurd is, want er wordt verder niet meer over gesproken.

Wij mogen wel zeggen, dat de eerste kopertransacties, die de Staten-Generaal met Gustaaf Adolf afsloten, tot wederzijdsch genoeg plaatsen vonden en, al was er dan wel eenige vertraging geweest

¹ Res. St. Gen. 23 Mei 1615.

² Brief van Nieulandt d.d. Stockholm 18 Juli 1615.

³ Brieven van Nieulandt van 31 Aug., 30 Sept., 1 Nov. 1615 en Res. St. Gen. 12 Jan. 1616.

⁴ Res. St. Gen. 4, 23, 25 Mei 1615. Zie ook p. 13—14.

⁵ Res. St. Gen. 12 Jan. 1616.

in de aflevering van de handelswaar, toch waren H. Ho. Mo. niet ongeneigd den koperhandel met Zweden voort te zetten.

Nu was, bij het nakomen der contracten, het koper beide keeren aan de Staten-Generaal zelf gezonden. Dat werd in het vervolg anders. Ook hadden, met het voorschieten van de 6000 rdr., de Staten-Generaal zelf een precedent geschapen, want voortaan zocht Gustaaf Adolf geld te leenen bij de Republiek tegen afbetaling in koper en dit werd van nu af aan niet meer aan de Staten-Generaal geleverd, maar in ontvangst genomen door één of meer personen, daarvoor door de Staten-Generaal aangewezen; deze moesten het koper hier te lande verkoopen en de opbrengst afdragen aan den ontvanger-generaal. Zoo ontstond er een soort monopolie, dat blijkbaar flinke winsten afwierp, want we zien een waren wedloop ontstaan, om dezen alleenverkoop in handen te krijgen en wel tusschen personen van naam in de Republiek. In dezen kamp was Louis de Geer ook één van de mededingers; ten slotte werd hij zelfs overwinnaar. Maar vóór we den strijd gadeslaan, moeten we eerst zien hoe de financieele verhouding tusschen Zweden en de Republiek zich ontwikkelde.

Nadat in het jaar 1613 de Staten-Generaal aan Van Dijck geweigerd hadden Zweden een groote leening toe te staan¹, wachtte deze tot 1615 met de herhaling van zijn verzoek; evenmin hadden de Staten-Generaal er nu ooren naar, maar wel verklaarden thans eenige Amsterdamsche kooplieden hem de gelden voor den eersten aflossingstermijn van Elfsborg, t.w. 250.000 rdr. te willen verschaffen, mits de koning zich verbond deze som in koper terug te betalen².

Of De Geer ook tot deze kooplieden behoorde, is niet bekend; echter zal het mogelijk geweest zijn, daar hij juist naar Amsterdam verhuisd was en immers reeds in relatie met Zweden stond³. Van de aangeboden hulp maakte de koning evenwel geen gebruik; de penningen voor Elfsborg werden in Zweden door een soort hoofdelijken omslag opgebracht⁴.

¹ Zie hiervóór, pag. 50.

² De bereidwilligheid van deze Amsterdammers berichtte Van Dijck in een brief van 6 Juni 1615 aan Oxenstierna: Dahlgren: L. de Geer, p. 32.

³ Door de opdracht, in April van de St. Gen. gekregen, om kanonnen uit Zweden te leveren aan de Admiraliteit. Zie hiervóór, p. 12.

⁴ Res. St. Gen. 4 Oct. 1614. Nieuulandt had een lijst gezonden op welke manier deze penningen waren opgebracht; wat o.a. edelen, bisschoppen, school-

Ofschoon Van Dijck dus vergeefsche moeite deed voor Gustaaf Adolf gelden bij de Staten-Generaal te leenen, was het, naast het tot stand brengen van de kopertransacties, een belangrijk ding, dat door zijn bemiddeling in 1614 een alliantie tusschen Zweden en de Republiek werd gesloten; dit tractaat beoogde wederzijdsche handelsvoordeelen en hulp van weerskanten in een eventueelen oorlog¹. Het vervolg zal evenwel toonen, dat deze laatste bepaling voor de Republiek niet voordeelig is geweest.

In 1616 riep Gustaaf Adolf de Staten-Generaal nogmaals te hulp in zijn financieelen nood. Thans zond hij zijn hofraad, Jan Rutgers, als extra-ordinaris gezant naar den Haag en met Van Dijck, die sinds de alliantie hier gewoon ambassadeur was geworden, verscheen hij 20 October in de Staten-Generaal. De beide heeren presenteerden een brief van hun koning, waarin deze 150.000 rdr. te leen vroeg, welke som op St. Jan van het volgende jaar met koper geretourneerd zou worden². Aanvankelijk schoten de onderhandelingen niet op, doordat verschillende afgevaardigden „niet gelast” waren, maar ten slotte werd de zaak beklonken en het contract geteekend³. De penningen werden op krediet van Holland tegen $6\frac{1}{4}\%$ voor een jaar geleend⁴. De rente en de onkosten zouden ook met koper betaald worden. Goed Zweedsch koper moest in September 1617 geleverd worden aan Jan Pietersz. Reael — den ontvanger-generaal — of een ander, daartoe aangewezen, voor den prijs, die dan geldende zou zijn in Amsterdam. Zoodra het daar aangekomen was, zou het verkocht worden voor gereed geld, dat dadelijk aan Van Dijck en Rutgers uitbetaald zou worden. De geleende som bedroeg met de onkosten mee f 372.488⁵. Van Dijck was al dadelijk volijverig om den interest op tijd aan de Staten-Generaal te doen toe-

meesters, predikanten, kapelaans, renteniers en „lediggangers”, een „dienst-wijf” of een handwerksman aan belasting voor Elfsborg moesten betalen.

¹ Geratificeerd op 31 Dec. 1614 volgens de Res. St. Gen., volg. Aitzema 11 Dec.; de text bij Aitzema I, p. 529.

² Res. St. Gen. 20 Oct. 1616.

³ Res. St. Gen. 1 Dec. 1616, Dahlgren: L. de Geer, p. 67 en Aitzema I, p. 529.

⁴ Volgens de Res. St. v. Holl. 30 Sept—22 Oct. 1616 werd een krediet toegezegd van 150.000 rdr.

⁵ Res. St. Gen. 1 en 8 Dec. 1616. Volgens Dahlgren: L. de Geer, p. 38 kreeg Gustaaf Adolf in Zweden slechts $124.832\frac{1}{2}$ rdr., daar er hier te lande eerst allerlei betalingen van gedaan werden.

komen. Op zijn verzoek¹ werd Rochus Nieulandt weer afgevaardigd om het koper, waarmee de rente moest voldaan worden, in Stockholm af te halen. Hij ging nu niet meer in dienst van de Staten-Generaal, maar van Gustaaf Adolf en op diens kosten².

Geholpen door Van Dijck, die hem naar Zweden gevolgd was, deed hij zijn uiterste best het koper te krijgen, maar ontving eerst niets dan vriendelijke woorden en beloften: de koning was den Staten-Generaal dankbaar voor hun financieele hulp, zonder welke hij Elfsborg niet verder had kunnen lossen en, daar hij hiervoor ook later hun hulp noodig zou hebben, hoopte hij, dat zij hem zouden blijven bijstaan met hun krediet. Gustaaf Adolf beloofde niet alleen den geheelen interest te betalen maar zelfs de gansche „trafique van koper" wilde hij, te beginnen tegen het volgende jaar, naar Amsterdam overbrengen³.

Dit was de aanloop tot den sprong, die 15 November 1617 gedaan zou worden, n.l. de vraag om een nieuw krediet. Hiervoor werd eerst, in September, Rutgers en kort daarna Johan Skytte naar ons land gezonden. De eerste had zich in verbinding gesteld met den Dordtschen schout, Hugo Muys van Holy, een familielid van hem. Samen bereidden ze in den Haag de besprekingen voor, die Skytte zou hebben met de Staten-Generaal⁴, om een leening te krijgen voor de aflossing van den derden termijn van Elfsborg. De Staten traden hier echter niet in, alleen stonden zij de continuatie voor een jaar van de vorige leening toe⁵, mits interest en makelaardij daarvan prompt betaald werden⁶.

Het nakomen van deze verplichting viel zelfs moeilijk: er was niet genoeg koper gekomen om hiervan de rente te betalen — slechts

¹ Res. St. Gen. 7 Mei 1617.

² Res. St. Gen. 13 Mei 1617. Juist in dezen tijd ging er een escader van 6 schepen, onder Obdam als admiraal, naar Zweden als hulp tegen Polen. De St. Gen. droegen Nieulandt op om voor deze schepen vrije passage door de Sont te krijgen, wat hem ook gelukte: Res. St. Gen. 7 Mei, 28 Juni 1617 en Nieulandts brief d.d. Stockholm, 20 Aug. 1617.

³ Bovengenoemde brief van Nieulandt.

⁴ Dahlgren: L. de Geer, p. 44.

⁵ Res. St. v. Holl. 10 en 15 Nov. 1617, Res. St. Gen. 15 en 18 Nov. 1617.

⁶ Res. St. v. Holl. 9 Dec. 1617, Res. St. Gen. 11 Dec. 1617. Copie van de acten hiervan opgemaakt in de Loketkas St. Gen. Het contract was 15 Dec. opgemaakt, 19 Dec. door Rutgers, 15 Jan. 1618 door Skytte ondertekend: Aitzema I, p. 531.

800 schippood van de 1200, die beloofd waren ¹ — en daarom werd de rest door Skytte in contanten betaald.

Dit alles had tengevolge, dat Gustaaf Adolf nu geheel met de handen in het haar zat, hoe aan penningen voor Elfsborg te komen. Een slechts kleine verlichting brachten wel Muys en Rutgers door in Januari 1618 van Amsterdam een leening van 16000 rdr. voor den Deenschen termijn te krijgen, maar deze som moest na 3 maanden al terugbetaald worden uit de opbrengst van het hier pas aangekomen koper ². Wat de koning verder noodig had, moest hij maar elders zien te krijgen ³.

Ondertusschen bleef Nieulandt nog gedurende de eerste helft van 1618 in Zweden om koper in ontvangst te nemen, daar de koning had beloofd 3000 schippood af te leveren ⁴. Maar ook deze belofte werd, als zoovele, niet nagekomen. Het waren maar 800 schippood, die Nieulandt ten slotte aan Rutgers kon zenden. Deze stelde ze weer ten verkoop in handen van Muys van Holy ⁵, die op zijn beurt de opbrengst af te dragen had aan den ontvanger-generaal.

Het scheen dus, of hiermee Muys het monopolie voor den koper-verkoop had verkregen en de volgende zendingen koper, die nog op zich lieten wachten, ook aan hem toevertrouwd zouden worden. Op deze wijze zouden de zaken zich regelmatig, zij het naar alle waarschijnlijkheid ook langzaam, afgewikkeld hebben, als niet Van Dijck een kink in den kabel gebracht had. Deze was namelijk onderhandelingen begonnen met een consortium — waarvan ook De Geer deel uitmaakte — met de bedoeling van deze heeren een

¹ 800 sch. had Nieulandt in Nov. 1607 verzonden: Kernkamp: Skandinavische Archivalia, p. 30. Oxenstierna had beloofd van dien tijd af „de commertie van de coperen aldaer (d.i. naar Holland) tenemaal te stabilieren”: Brief van Nieulandt, d.d. Stockholm, 8 Nov. 1617.

² Res. St. v. Holl. 12 Jan. 1618. Deze 16000 rdr. werden door de Amsterdamse Wisselbank gefourneerd.

³ Dahlgren: L. de Geer, p. 46 en 47.

⁴ Zooals Nieulandt in zijn brief van 12 Juli 1618 meldt. Volgens de Res. St. Gen. 22 Mei 1618 kwamen er slechts 800 sch. in 't land.

⁵ Rapport van de Commissie tot Onderzoek van het different met den koning van Zweden nopens de Zweedsche koperen en de contracten met den koning van Zweden gemaakt, afgedrukt in de Res. St. v. Holl. 20 April—8 Mei 1621, verder het 3e request van De Geer, dat in de loketkas ligt, van begin 1621, en de Res. St. v. Holl. 6 Nov. 1618. Kwitantie voor 800 sch. koper in Svenskt Riksregistratur ten bedrage van f 75.000: Wittrock, p. 7.

aanzienlijke som te leen te krijgen en ook deze gelden met koper terug te betalen ¹. Wat Van Dijck hiertoe bewoog, is niet zeker, maar aannemelijk is wel de veronderstelling, dat hij zich wendde tot particulieren, omdat hij niet durfde hopen van de Staten-Generaal nog iets te kunnen leenen ², daar hij nog pas met veel moeite van hen een subsidie van / 40.000 gekregen had ³, waarmee hij een wapenleverantie aan De Geer moest betalen. Van dezen kant kon hij dus niet veel meer verwachten.

In de eerste helft van 1618 waren de besprekingen met dit consortium-De Geer, waarin als medeparticipanten o.a. de raadsheeren De Veer, Asperen, Tedingh van Berckhout en de commissaris-generaal van de vivres, Nicasius Kien, zaten ⁴, in vollen gang en in Juli verklaarde het zich bereid om 100.000 rdr. te leenen tegen $6\frac{1}{4}\%$, in 1619 af te betalen met koper ⁵.

Oldenbarnevelt, dien Van Dijck over al deze dingen raadpleegde en die overigens in alle opzichten Zweden genegen was ⁶, vond het in de verwarde tijden, die de Republiek toenmaals beleefde, ook verstandiger bij particulieren aan te kloppen dan bij de Staten-Generaal, maar beloofde zijn best te doen althans de borgstelling van de Staten-Generaal voor deze leening te krijgen. De oude staatsman had evenwel geen gelegenheid meer Van Dijck te helpen; kort daarop werd hij gevangengenomen en zoo kwam er van de borgstelling niets. Toch werd, met toestemming van Oxenstierna bij mondelinge afspraak het contract tusschen Van Dijck en De Geer gesloten, waarbij de prijs van het te leveren koper op 40 rdr. het schippond werd bepaald ⁷.

Dit mondelinge contract moest Gustaaf Adolf nog bevestigen, voordat er koper naar ons land gezonden kon worden en om dit

¹ Volgens Dahlgren: L. de Geer, p. 52 had Skytte reeds in 1617 met enkele van deze personen onderhandeld om hun het kopermonopolie te bezorgen. Er is geen aanwijzing, dat De Geer toen al tot hen behoorde.

² Veronderstelling van Dahlgren: L. de Geer, p. 54.

³ Zie hiervóór, p. 15.

⁴ Volgens het Rapport tot Onderzoek etc.

⁵ Dahlgren: L. de Geer, p. 54. De verklaring, dat zij daartoe bereid waren, afgedrukt bij Dahlgren: Br. o. Aff. onder n° 14.

⁶ G. W. Vreede: Nederland en Zweden, p. 92 en Schybergson: Sveriges och Hollands diplomatiska förbindelser, p. X.

⁷ Dahlgren: L. de Geer, p. 55.

koper zoo spoedig mogelijk te krijgen trachtte het consortium den koning gunstig voor zich te stemmen. Vooral De Geer vond dit geraden, omdat hij, zooals wij weten, een vordering op Gustaaf Adolf had van *f* 80.000, welke som hij voor het einde van het jaar 1618 uit aangekomen koper betaald zou krijgen¹. Daarom spande hij alle krachten in om de Generaliteit te bewegen een opnieuw door Van Dijck aangevraagde leening toe te staan. Van Dijck had namelijk den laatsten Augustus tot de Staten-Generaal een verzoek gericht om uitstel van betaling van de vorige leening en bovendien nog 150.000 rdr. gevraagd voor het 4e payment van Elfsborg². En De Geers moeite werd beloond: het lukte hem en zijn medeparticipanten bij H.Ho.Mo. „te wege” te brengen³, dat 26 November 1618 met Van Dijck en Rutgers een nieuw contract gemaakt werd.

Dit contract hield het volgende in⁴: Aan Gustaaf Adolf werd wederom uitstel van afbetaling verleend voor den tijd van een jaar en bovendien nog een krediet van 150.000 rdr. toegestaan. Daarvan hadden Van Dijck en Rutgers de rente en de „maeckelaerdie” betaald tot aan den laatsten October l.l. De geleende sommen bedroegen nu samen *f* 757.504 - 13 st. n.l. de gecontinueerde 150.000 rdr. met de onkosten van continuatie voor 1 jaar: *f* 373.729 - 13 st. en de tweede som met de kosten mee: *f* 383.775. De interest bleef $6\frac{1}{4}\%$. De geheele som moest in de 4 volgende jaren betaald worden in 4 termijnen n.l. in October 1619: *f* 157.504 - 13 st. met interest + de rente van de resterende *f* 600.000 en in September 1620 en 1621 telkens *f* 200.000 met de rente, vermeerderd met de renten van de respectievelijk resterende *f* 400.000 en *f* 200.000. De laatste termijn van *f* 200.000 met de rente verviel in September 1622.

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 51 en 56.

² Res. St. Gen. 31 Aug. 1618.

³ Holland had het in Aug. al bij voorbaat toegestaan en 6 Nov. reeds maatregelen willen nemen de penningen op te brengen, mits de Gecommitteerde Raden er op letten, dat er met „verseeckertheyt” gehandeld werd met Schout Muys over de overkomst van de koperen tot remboursement: Res. St. v. Holl. 6 Nov. 1618.

Van Dijck had ook nog twee maanden secours gevraagd van *f* 40.000 per maand, maar dit had Holland geëxcuseerd: Res. St. v. Holl. 18 Oct. 1618.

⁴ Het contract in de Res. St. Gen. 26 Nov. 1618, in de Loketkas en bij Aitzema I, p. 533.

De afbetalingen zouden, evenals de renten, met koper worden gedaan, dat op de hiervóór genoemde wijze afgeleverd en verkocht zou worden. Alle koper, dat Gustaaf Adolf zond, mocht slechts voor dit doel gebruikt worden ¹.

Terwijl Van Dijck bezig was over dit contract te onderhandelen, had hij tegelijkertijd besprekingen met De Geer en diens compagnons ². De bedoeling hiervan was De Geer c.s. de ontvangst, niet alleen van het koper, waarmee de door hen aangeboden 100.000 rdr. betaald zouden worden, maar van alle koper, dat hier te lande zou komen voor de betaling van 's konings schulden, in handen te spelen. Er werd een schriftelijk contract gesloten, waarbij dit ook werd bepaald en dat door de Staten-Generaal, die zich er borg voor stelden, goedgekeurd werd. Het consortium-De Geer zou voortaan alle koper ontvangen tegen 40 rdr. het schippond en met dit geld zouden alle betalingen worden gedaan ³.

Van de uitvoering van dit contract is evenwel niets gekomen, evenmin als de mondelinge afspraak aangaande de 100.000 rdr. werd nagekomen; dit scheen vooral het gevolg te zijn van tegenwerking van Muys van Holy. Aan hem was immers in 1618 de ontvangst van het koper toegestaan. De afspraken nu tusschen Van Dijck en De Geer, die er op gericht waren, dat De Geer c.s. in 1619 en de volgende jaren den verkoop van het koper zouden hebben, beteekenden voor Muys het verlies van dit monopolie en de zeker niet geringe winsten, die het opleverde. Het kan ons dus niet verwonderen, dat Muys al zijn krachten inspande om dit gevaar af te weren en zich voor de naaste toekomst van het kopermonopolie te verzekeren. Daarom ging hij aan den eenen kant Gustaaf Adolf, aan den anderen kant de Staten van Holland bewerken ⁴. Aan den

¹ „... ende dat deselve Persoonen die penningen, daarvan procederende, niet en sullen diverteren tot anderen eynde als tot betalinge vande voorsz. termynen”: Aitzema I, p. 534.

² 22 Oct. stil. vet. volgens het 3e request van De Geer.

³ Het 3e request van Louis de Geer en Dahlgren: L. de Geer, p. 60.

⁴ Volgens het rapport v. d. Commissie tot Onderzoek etc. was er al jalouzie tusschen Van Dijck en Muys, omdat deze laatste het kopermonopolie had. Volgens Dahlgren: L. de Geer, p. 55, hadden deze beide heeren tot Aug. 1618 schijnbaar eendrachtig samengewerkt. Over Muys' machinatiën beklagde De Geer zich in zijn brief aan Monier d.d. Amsterdam, 23 Dec. 1618 en in zijn verhaal over den twist tusschen Muys en Van Dijck (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 18 en n° 19.)

koning had hij reeds geschreven, dat de kooplieden, die Gustaaf Adolf een leening toegezegd hadden — dat waren natuurlijk De Geer c.s. — nooit meer zouden betalen dan 35 rdr. het schippond. Daarop waren de onderhandelingen van October 1618 tusschen Van Dijck met het consortium-De Geer gevolgd met bovengenoemd resultaat: zij boden nog 5 rdr. per schippond hooger. Ook had Muys aan Gustaaf Adolf aangeboden hem de verlangde 100.000 rdr. te verschaffen „sonder de Generaliteit”, indien de koning het koper aan hem bleef leveren ¹. Wat Gustaaf Adolfs antwoord hierop was, weten we niet, maar, doordat al spoedig het bovengenoemde contract van 26 November 1618 met de Staten-Generaal gesloten werd, was Gustaaf Adolf voorloopig uit den brand en had hij het aanbod van Muys niet noodig.

Tegelijkertijd werkte Muys eerst in de Staten-Generaal en toen in de Staten van Holland Van Dijck tegen door het vertrouwen in den ambassadeur te schokken, zoodat er ten slotte een zeer ingewikkelde ruzie ontstond tusschen Van Dijck en De Geer aan den eenen en Muys en Rutgers aan den anderen kant ². Jammer genoeg is het, door gebrek aan gegevens, niet mogelijk de draden van dit kluwen te ontwarren. Wel weten we, dat het gevolg ervan was, dat Gustaaf Adolf het contract tusschen Van Dijck en het consortium-De Geer „desavoueerde” ³. De Geer zelf kreeg slechts de belofte ⁴, dat Muys hem zoo spoedig mogelijk de f 80.000, die hij voor een tweede wapenleverantie van Zweden te vorderen had, uit het door hem, Muys, te ontvangen koper zou betalen ⁵.

Zich hierbij neer te leggen, lag echter niet in den aard van De Geer. Hij wilde toch probeeren voor zich en zijn medeparticipanten een koperleverantie te krijgen en zond daartoe zijn zwager, Steven Gerards, die reeds van 1617—1618 in Zweden was geweest ⁶,

¹ Het 3e request van De Geer en het rapport van de Commissie tot Onderzoek etc.

² Dahlgren: L. de Geer, p. 57 en p. 60.

³ Rapport van de Commissie tot Onderzoek etc.

⁴ Dahlgren: L. de Geer, p. 58.

⁵ Wat ook gebeurd is. Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 60, noot 1.

⁶ Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 108. In den tijd, dat er plannen waren om Pinspong te pachten, was Gerards in Zweden. Volgens Prot. not. Bruiningh, 27 April 1617 was Gerards van plan „een tijd lang buyten deser stede te reysen”.

nogmaals daarheen; hem gelukte het een nieuwe afspraak, die geteekend werd op 20 Nov. 1619, te maken, maar zij moesten zich nu met een „desavantageuser” contract¹ tevreden stellen, al was er de voldoening, dat Muys buiten gevecht gesteld was.

Het volgende werd dan bepaald: Gustaaf Adolf verbond zich om 4500 schippond koper te leveren gedurende 3 jaar met een jaarlijksche hoeveelheid van 1500 schippond. De contractanten zouden dit koper met 40 rdr. per schippond betalen, terwijl ze beloofden, dadelijk een voorschot te geven van *f* 56.826 - 2 st. - 8 p. voor de betaling van den eersten interest, dien Gustaaf Adolf moest voldoen aan de Staten-Generaal. Bovendien nam De Geer persoonlijk op zich, bij iedere leverantie 20.000 rdr. voor te schieten². Deze laatste verplichting maakte het contract voor De Geer minder voordeelig, dan het vorige geweest was.

Met de uitvoering ervan begonnen de moeilijkheden eerst recht. De betalingen aan de Staten-Generaal geschiedden door De Geer c.s. niet op tijd³ en de betaalde sommen waren niet voldoende. Een hevige twist ontstond tusschen de verschillende dramatis personae, van wie elk de schuld van het verzuim op den ander wentelde, zoodat ten slotte allen zich ten onrechte beschuldigd gevoelden en niet, voordat De Geer het geld tot den laatsten penning aan de Staten-Generaal betaald had, kon de vrede weer hersteld worden.

Hoe liep het dan met de betalingen? We kennen nu de verplichtingen, die de verschillende partijen op zich genomen hadden: de eerste betaling, die de Zweedsche koning had te doen, was de afbetaling aan de Staten-Generaal volgens het leeningscontract van 26 Nov. 1618 en deze moest geschieden vóór de maand October van 1619 teneinde was. In den loop van dit jaar begon Gustaaf Adolf te tornen aan de afspraak. In Februari 1619 had hij reeds, op aanraden van Rutgers en Muys, gevraagd de betalingen te

¹ Het 3e request van De Geer.

² Dahlgren: L. de Geer, p. 63. Het voorschot van *f* 56.826 - 2 st. - 8 p. wordt niet door Dahlgren vermeld. Uit het request van De Geer blijkt, dat dit juist de voornaamste conditie was en dat het voorschot moest dienen tot betaling „van den interest prompt aan den ontvanger-generaal”.

³ De eerste interest moest Oct. 1619 betaald zijn.

mogen doen in 6 in plaats van in 4 termijnen, doch de Staten hadden dat geweigerd ¹. In Augustus was het Van Dijck, die tegen zijn zin en na een lange uiteenzetting van het vóór en tegen in de zitting van H. Ho.Mo. hetzelfde vroeg, daar de koning hem zulks „iterative-lijcken” had bevolen, doch weer zonder succes ². De Staten-Generaal konden het niet toestaan, voerden als reden van hun steeds herhaalde weigering op steeds hetzelfde verzoek aan, dat zij tegen het afloopen van het Bestand het geld zelf hard noodig hadden ³.

Toch kregen H. Ho.Mo. niet hun zin, want Gustaaf Adolf deed, wat hem het beste paste en begon met een zesde gedeelte te betalen ⁴. Het trof ongelukkig, dat deze betaling ook nog te laat plaats had en zodoende tot allerlei nieuwe verwickelingen aanleiding gaf.

Op de volgende vrij omslachtige manier hadden de Staten-Generaal hun penningen gekregen: in September waren ze, niet ten onrechte beducht voor des konings traagheid in het nakomen van zijn verplichtingen, al begonnen Van Dijck aan de aanstaande

¹ 20 Febr. 1619. Latijnsche brief van Gustaaf Adolf en het weigerend antwoord hierop in een ongedateerde minuut van van Aerssens beide in de Loketkas. Uit de Res. St. v. Holl. 30 Nov. 1618 blijkt, dat de Generaliteit in het concept-contract oorspronkelijk gerekend had op 6 termijnen, maar Holland had gewild, dat dit in 4 veranderd werd.

² Een brief van Gustaaf Adolf met dit verzoek had Van Dijck al eenigen tijd in zijn bezit gehad, maar kon den moed niet vatten hem te overhandigen aan de St. Gen.: Res. St. Gen. 29 Aug. 1619. Het weigerend antwoord op dezen brief in de Loketkas.

³ Aan Gustaaf Adolf werd 2 Oct. een brief hierover geschreven, die geheel is opgenomen in de Res. St. Gen.: Res. St. Gen. 30 Sept. en 2 Oct. 1619. Ook in 't volgend jaar kwam Gustaaf Adolf telkens met dezelfde vraag, die steeds geweigerd werd. Zijn brieven van 3 Juni en 30 Juli 1620 in de Loketkas. Later vroegen de St. Gen. de rest ook in 3 payementen (29 Aug. 1620). Gustaaf Adolf antwoordde op 5 Nov. 1620, dat het niet mogelijk was. Dezen brief dateert Dahlgren 6 Nov., want het Latijnsche origineel, dat in de Loketkas ligt, heeft hij niet gezien. Zie de noot op p. 77 bij Dahlgren: L. de Geer.

⁴ De St. Gen. moesten hier wel genoeg mee nemen, maar hielden eerst nog vast aan de 4 termijnen, want 5 Jan. 1621 vroegen ze betaling van de rest in 3 payementen. (Loketkas). In de Loketkas ligt ook de staat van penningen, die Gustaaf Adolf den laatsten October 1620 schuldig was. Deze staat is 21 Maart 1621 opgemaakt en genomen over 6 termijnen. De St. Gen. legden zich blijkbaar toen maar neer bij een dusdanige betaling.

betaling te herinneren ¹; aan het eind van dezelfde maand besloten ze een deputatie naar den ambassadeur te zenden, die hem „serieuselijck sal doen vermanen” aangaande de voldoening van het gemaakte tractaat ². Meer dan eens stapte een commissie naar Van Dijck met dezelfde boodschap, want de termijn was verstreken en er was nog niets betaald ³. Van Dijck kon niet meer doen dan uitstel vragen, want er was nog geen koper gekomen, zoodat hij met de opbrengst daarvan zou kunnen voldoen en ook had de koning hem geen contanten gezonden. Men kon dus alleen maar afwachten. Nu had Gustaaf Adolf in het begin van November maatregelen tot betaling genomen. Op den 6en November 1619 was de afspraak aangaande het kopercontract van 20 Nov. daaraanvolgende met De Geer c.s. gemaakt ⁴ en op dien dag had Steven Gerards aan den koning een wissel, — op naam van De Geer en betaalbaar te Amsterdam — ter hand gesteld. Deze wissel bedroeg f 89.155 - 1 st. - 8 p. en hierin waren begrepen de f 56.826 - 2 st. - 8 p., die de kopercontractanten beloofd hadden voor te schieten voor betaling van den eersten interest aan de Staten-Generaal. Deze wissel werd met nog andere, ter betaling van de verschuldigde penningen, meegegeven aan een bode, die ongelukkigerwijs op zijn reis hierheen overleed, zoodat er nog meer vertraging kwam en pas in Januari 1620 de wissels aan De Geer werden aangeboden. En nu weigerde De Geer deze te betalen, omdat hem nog niets bekend was van het kopercontract van 20 Nov. 1619 en de wissels voortsproten uit dit contract. Door allerlei vertraging kreeg De Geer het pas in April onder oogen ⁵ en toen werden de wissels, om welke reden is ons niet bekend, nòg niet door hem betaald. Het duurde nog een paar maanden; steeds werd Van Dijck lastig gevallen om de betaling, even vaak beloofde hij, alles te zullen voldoen; het wachten was

¹ 10 Sept. volgens Dahlgren: L. de Geer, p. 63.

² Op 27 Sept. 1619 volgens de Res. St. Gen. en niet pas 23 Nov. voor 't eerst, zooals Dahlgren: L. de Geer, p. 64 zegt.

³ Op 16, 22 en 23 Nov. 1619: Res. St. Gen. Om wat tijd te winnen vroeg Van Dijck de aanmaning op schrift, wat werd toegestaan.

⁴ Dahlgren: L. de Geer, p. 64.

⁵ Dit alles in het 3e request van De Geer. Volgens de Res. St. Gen. 2 Jan. 1620 werd in de St. Gen. „aangediend” dat van de wissels, die de Zweedsche koning had gezonden, één vermist en één geprotesteerd was. Door wien die geprotesteerd werd, staat er niet bij, maar het is zeker door De Geer gedaan.

alleen maar op De Geer, die er voor in den Haag zou komen. Pas toen de Staten-Generaal dreigden een expressebode naar Gustaaf Adolf te zullen zenden, kwam De Geer over de brug na ook al door Van Dijck „expres beschreven” te zijn ¹. 3 Juni werd er ten slotte door hem *f* 156.000 betaald ².

Ofschoon Gustaaf Adolf de heele som voor de afbetaling van een zesde van de leening met den verschuldigten interest had doen toekomen, had de ambassadeur, door slechts *f* 156.000 te voldoen, ruim *f* 17.000 te weinig betaald ³. Hij schijnt deze som voor particuliere doeleinden te hebben gebruikt ⁴. Dit feit, en bovendien het nieuwe oponthoud, dat De Geer in de betaling bracht, doordat hij slechts een gedeelte in contanten betaalde en de rest wilde voldoen met ordonnantiën ⁵, die hijzelf van den ontvanger-generaal had gekregen voor leverantiën aan de Staten-Generaal en die deze niet wederom in betaling wenschte aan te nemen — wat den gang van zaken weer niet bevorderde — wekten ontstemming bij Gustaaf Adolf ⁶. Dit misnoegen werd nog vergroot door nieuwe intriges van Muys en de strijd van De Geer en Van Dijck tegen Muys ontbrandde opnieuw.

¹ Res. St. Gen. 2 Jan., 14, 25 Mrt., 4, 30 April, 1, 2, 3, 4, 9, 25, 26 Mei 1620.

² Res. St. Gen. 3 Juni 1620. 6 Juni werd de kwitantie afgegeven voor *f* 47.344 - 10 st. - 9 p. interest en *f* 108.655 - 19 st. - 2 p. afbetaling op de koopsom

³ Volgens het 3e request van De Geer betaalde hij *f* 17.494 te weinig. De getallen in de stukken uit de Loketkas kloppen niet; $\frac{1}{6}$ van de hoofdsom is — stuivers en penningen weggelaten — *f* 126.250, de rente bedroeg *f* 47.344, samen dus *f* 173.594. In het request wordt als geheele som *f* 173.694 opgegeven en toch wordt daar gezegd, dat er *f* 17.494 ontbrak. Deze som wordt ook genoemd in den brief van Gustaaf Adolf van 6 Sept. 1620. In een notarieel translaat van een brief van den koning aan Falck, van 15 Nov. 1620 (in de Loketkas evenals 's konings brief van 6 Sept.), wordt gezegd, dat het tekort *f* 17.594 bedroeg, terwijl Van Dijck opgaf, dat hij de heele som n.l. *f* 173.594 had betaald: Dahlgren: L. de Geer, p. 64.

⁴ Volgens het rapport van de Commissie tot Onderzoek etc. had Van Dijck het geld gebruikt voor aankoop van de Liere. Misschien een buitenplaats? Dat hij er een bezeten had, blijkt uit een notaris-protocol van 11 Jan. 1620 van notaris Bruiningh, waarbij Van Dijck procuratie gaf aan D. F. Wisselaar om zijn woning, boomgaard en landerijen, gelegen in den ban van Haerlemmerleyde (= Haarlemmerlide) en groot $5\frac{1}{2}$ morgen, 1 roede, te verkoopen.

⁵ Dahlgren: L. de Geer, p. 67.

⁶ Rapport van de Commissie tot Onderzoek, etc.

Muys had op zijn reis, die hij met Voogt naar de vergadering der Hanzesteden maakte ¹, in Juni Gustaaf Adolf in Brunswijk opgezocht en hem eenige inlichtingen verschaft over de langzame betaling hier te lande. Hij deed het voorkomen, alsof 's konings krediet hier geschokt was en gaf de schuld ervan aan Van Dijk ². Deze, ondertusschen naar Zweden teruggeroepen, vond hier een verdediger in Rochus Nieulandt. Die kreeg van de Staten-Generaal gedaan om aan Gustaaf Adolf te schrijven, dat hij „kwelijk geïnformeerd” was ³ en bracht hem van Muys' machinatiën op de hoogte ⁴, ja, viel Muys zelfs in de Staten van Holland aan. Daar kwamen in Augustus en September beiden met hun bescheiden en uit die van Muys bleek, dat niet alles zoo „ordentelijk” gegaan was als 't behoorde ⁵. Daarna werden alle stukken in handen gesteld van een commissie, die de heele zaak van de kopercontracten met den Zweedschen koning van den aanvang af onderzocht en het volgende jaar een rapport uitbracht, dat wel een kijk op de feiten gaf, maar geen van beide partijen in het gelijk stelde ⁶. Ten slotte gaf ook De Geer toe, dat er enkele abuizen waren geweest in de afrekening van den ambassadeur, maar dat die fouten in diens afwezigheid niet tot zijn nadeel behoefden „gedetermineert” te worden ⁷. Dat de Staten-Generaal de zaak niet al te hoog opnamen

¹ 19 Mei had Muys afscheid genomen in de Staten van Holland voor zijn reis naar Hamburg: Res. St. v. Holl. Begin September zijn hij en Voogt weer terug: Res. St. Gen. 7 Sept. 1620.

² Copie van een brief van Muys van 8 Juli aan de St. Gen., waarin hij waarschuwt om vóór Van Dijcks vertrek hier op alles te letten. Deze copie in de Loketkas.

³ Res. St. Gen. 10 Aug. 1620.

⁴ Hiervoor putte Nieulandt uit de correspondentie van Van Dijk, die deze hem had toevertrouwd. Brief van Nieulandt aan de St. Gen. van 8 Sept. 1620 in de portef. Zweden: „Men segt dat Sijne Co. Mat. met schout Muys heeft gesproken, dat den Ambassadeur in sijne saecken niet en sal vorderen” en „Sijne Con. Mat. zijn niet wel te vreden over de lancksame betalinghe, naer luidt de quitantie, door Van Dijk hyer gebracht, seght sijn credijt ende reputatie daermede gecorrumpeert is. Oock [heeft] ges. Sijn Con. Mat. in Duitslandt een seecker Hollants Heer gesproocken, die in de zaecke niet veel voordeel heeft gedaen”.

⁵ Res. St. v. Holl. 28 Aug. en 10 Sept. 1620.

⁶ Dit was het reeds meermalen aangehaalde Rapport van de Commissie tot Onderzoek van het different etc.: Res. St. v. Holl. 20 April—8 Mei 1621.

⁷ Het 3e request van De Geer.

blijkt wel hieruit, dat zij Van Dijck bij zijn vertrek naar Zweden een schrijven aan Gustaaf Adolf meegaven, dat hij hier tot volle satisfactie had gediend, dat zij hem een gouden keten schonken van 800 gulden en hem met een oorlogschip naar Elbing lieten brengen ¹.

Dat De Geer zoozeer Van Dijcks partij koos tegen Muys, vond zijn oorzaak ook in het feit, dat Muys hem, De Geer, persoonlijk schade zou hebben berokkend: allereerst schreef De Geer het aan diens gesprek met Gustaaf Adolf toe, dat zijn consortium in 1620 geen koper had ontvangen, niettegenstaande de Staten-Generaal in September 1619 nog een schrijven aan den koning gericht hadden ter bevordering van de koperlevering ² en de contractanten in November toch de beloofde som voorgeschoten hadden ³. Het had ook niet veel gescheeld of het kopercontract van 20 Nov. 1619 was door den koning verbroken. Dat kwam zoo: Gustaaf Adolf schreef 6 September 1620 een brief aan De Geer, waarin hij hem herinnerde aan het contract, met de Staten-Generaal gemaakt. Hij had gedacht, dat De Geer zijn verplichtingen zou zijn nagekomen, had echter gehoord, dat De Geer de penningen ettelijke maanden onder zich gehouden had en ten slotte ruim *f* 17.494 schuldig was gebleven; dit bleek uit de kwitantie van Juni 1620 ⁴. Zoiets verzwakte Gustaaf Adolfs krediet bij de Staten-Generaal en, ofschoon hij zich nu voldoende bevoegd achtte het contract met De Geer te casseeren en met anderen te gaan onderhandelen, wilde hij het toch continueeren, als De Geer de volgende condities nakwam: een nieuwe kwitantie van de Staten-Generaal uitbrengen, dat alle penningen van den eersten termijn betaald waren ⁵; de schuld van het uitstel van de betaling op zich nemen en een bewijs verschaffen van de Staten-Generaal, dat deze het den koning niet kwalijk namen; eventueele schade op zich nemen en het contract voortaan „onver-

¹ Res. St. Gen. 14 en 20 Mei 1620. In de Loketkas de brieven, waarin de St. Gen. hun tevredenheid over Van Dijck uitspraken, d.d. 3 Juni en 9 Juli 1620.

² De St. Gen. beloofden het voorschrijven, als de contractanten ieder jaar zooveel koper tegen inkoopsprijs aan het land afstonden, als de St. Gen. begeerden. Dit hebben ze ook beloofd, want de aanbevelingsbrief werd geschreven: Res. St. Gen. 10 Sept. 1619.

³ Het 3e request van De Geer.

⁴ Van Dijck had n.l. gezegd, dat hij alles betaald had; zoodoende werd het tekort aan De Geer geweten.

⁵ Dat beteekende dus: de *f* 17.494 bijpassen!

brekelijk" nakomen; bij levering van het koper te Stockholm daar rijksdaalders in specie betalen. Aan Gustaaf Adolfs commissaris, Pieter Falck ¹, en aan Muys van Holy moest De Geer zijn instemming met deze condities mededeelen en wel vóór het eind van October. Alleen op deze voorwaarden wilde de koning het contract voortzetten en koper leveren. Aan Muys had de koning dit ook reeds geschreven ².

Nu kreeg De Geer pas 28 November dezen brief in handen ³. Hij kon dus niet meer op tijd antwoorden en het ergste was, dat het geschikte seizoen om het koper te verzenden nu verstreken was. Ten zeerste nam hij het Muys, die de condities toch kende uit den brief van den koning, kwalijk, dat die hem er niet attent op had gemaakt, dan had hij nog voor einde October kunnen antwoorden. Bovendien had Muys een schrijven van Gustaaf Adolf, over deze zaak aan de Staten-Generaal gericht, onder zich gehouden, zoodat De Geer ook van dezen kant geen waarschuwing had kunnen krijgen. Nu werden zoowel de Staten-Generaal, die verstoken bleven van de resteerende penningen, als De Geer benadeeld en volgens hem had Muys de heele zaak juist op deze manier behandeld, om de contractanten van hun contract en bijgevolg van de koperleverantie te „versteecken" ⁴.

Gustaaf Adolf, die al veel te lang op een antwoord van De Geer wachtte, schreef er 15 November 1620 nog eens over aan Falck. Hij wilde alsnog het contract continueeren op de gestelde voorwaarden, maar liet het al of niet voortzetten geheel aan De Geer over ⁵.

Aanvankelijk hadden De Geer c.s. weinig lust om de door den koning geconditioneerde f 17.494 bij te passen en daarom zochten ze hulp bij de Staten-Generaal. De Geer zond een request in, waarin

¹ De opvolger van Van Dijck, die geen ambassadeur meer genoemd werd, doch slechts commissaris.

² Dit alles in den brief van Gustaaf Adolf van 6 Sept. 1620. Translatie in de Loketkas. De copie van het origineel ligt er bij; het origineel in 't Leufsta-archief volgens Dahlgren: L. De Geer, p. 69.

³ Volgens het 3e request van De Geer. Ultimo Novembris volgens een brief van De Geer aan Oxenstierna d.d. Amsterdam 25 Juni 1621 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 35).

⁴ Dit alles in het 3e request van De Geer.

⁵ Translaat van den brief uit het Zweedsch in de Loketkas.

hij uiteenzette, dat de contractanten hun verplichtingen waren nagekomen; zij riepen de voorspraak van H. Ho.Mo. in om zoo spoedig mogelijk de hun toekomende 1500 schippond koper te ontvangen¹. In een aanvullend request werd nog eens de hulp van de Staten-Generaal gevraagd en wel om maatregelen te nemen, dat de koperhandel niet weer uit deze landen verlegd zou worden naar Lubeck. Men had gehoord, dat Gustaaf Adolf het koper daarheen „diverteerde”, tengevolge waarvan het contract niet kon worden nagekomen².

Blijkbaar hadden deze requesten weinig succes, want begin 1621 kwam De Geer met een nieuw verzoekschrift; hierin deed hij eenige voorstellen aan Gustaaf Adolf, die hem via de Staten-Generaal en met hun voorschrijven moesten bereiken³. Hij hoopte, dat Gustaaf Adolf met het volgende aanbod tevreden zou zijn: De Geer zou de f 17.494 met den interest daarvan aan H. Ho.Mo. betalen, indien de koning de kwitantie van 6 Juni 1620 terugstuurde om veranderd te worden en bovendien het koper afzond. Verder waren de contractanten bereid een jaarlijksche avance van 20.000 rdr. (een som, die zij ook reeds verleden jaar hadden voorgeschoten, maar waarvoor nooit koper was ontvangen) te Amsterdam in banco te betalen en bovendien nog zooveel, als uit het aangekomen koper zou „procedeeren”, tot de som voor de heele hoeveelheid koper toe⁴. De Geer kon niet laten, even te memoreeren, dat Gustaaf Adolf nu lang genoeg plezier gehad had van de voorgeschoten gelden, zonder daar iets

¹ Dit is het eerste request van De Geer, dat in de Loketkas ligt. Het is ongedateerd en waarschijnlijk van eind 1620.

² Dit request ligt als tweede in de Loketkas en is ook ongedateerd. Wij weten, dat het van Febr. 1621 is, omdat De Geer dit aantekende op den achterkant van een copie, welke zich in het Leufsta-archief bevindt en afgedrukt is bij Dahlgren: Br. o. Aff. n° 27. Er werd in dit request o.a. op gewezen, dat ons land schade zou lijden door het wegblijven van het koper; het zou dan hier in prijs stijgen en bovendien zouden er minder licenten en waaggelden geïnd worden.

³ Het 3e request in de Loketkas. Het is ongedateerd, maar uit den inhoud blijkt, dat het van 1621 is; het kan op zijn laatst uit de 1e helft van Maart zijn. 19 Maart is het hierin aangeboden tekort betaald volgens een briefje van Reael van dien datum (Loketkas). Bij Dahlgren: Br. o. Aff. is onder n° 31 het concept afgedrukt. A tergo is met De Geers hand geschreven: Req^{te} 4 Mars 1621.

⁴ Dit bedroeg dus voor de 4500 sch. tegen 40 rdr. het sch. 180.000 rdr.

voor te leveren. De Staten-Generaal en de koning zouden, zoo de laatste het aanbod aannam, van betaling verzekerd zijn en daarom hoopte hij, dat beiden er genoeg mee zouden nemen. Hij wees er nog eens op, dat, had Muys den wil van Gustaaf Adolf eerder geopenbaard, de Staten ook eerder den tweeden termijn, die eind October 1620 verviel, hadden kunnen innen ¹.

Dit was waarschijnlijk het request van De Geer, dat den 10en Maart 1621 door de Staten-Generaal in handen gesteld werd van de gecommitteerden, die de penningen van den Zweedschen koning met Falck moesten „liquideren” ². Den 6en Maart werd het 2e payment voldaan ³, den 19en Maart betaalde Falck er nog f 18.694 - 1 st. - 8 p. bij — de f 17.494, die De Geer bijpaste bij de f 156.000 van het 1ste payment met de daarvan verschuldigde rente ⁴ — zoodat nu alles betaald was.

Aan het consortium, waarvoor De Geer zich zooveel moeite had getroost en waarvoor hij in Mei nog een request aan Gustaaf Adolf zond ⁵, zou hij zich spoedig voor het grootste deel onttrekken. Er was tusschen hem en de andere leden oneenigheid gerezen over de betaling ⁶ — wat er precies geweest is, weten we niet — maar het

¹ Dit alles in het 3e request.

² Res. St. Gen. 10 Mrt. 1621.

³ f 165.704 - 1 st. - 6 p. voor $\frac{1}{6}$ van de hoofdsom + rente: Res. St. Gen. 15 Mrt. 1621. Het geld was aan Gustaaf Adolf voorgesloten door de Zweedsche Kopercompagnie: Wittrock, p. 34.

⁴ Volgens Dahlgren: L. de Geer, p. 72 heeft De Geer inderdaad het tekort voor Van Dijck betaald. Er liggen in de Loketkas twee briefjes van Reael over deze betalingen en een briefje van Falck vol verontschuldigen, dat hij het geld in gedeelten moest betalen: het was niet zijn schuld; het oponthoud kwam door „mercatorum incuria”. Dit waren natuurlijk de kopercontractanten, die met de betaling geen haast maakten, daar ze ook geen koper kregen. De kwestie was, dat de koperberg niet zooveel koper kon afleveren, als Gustaaf Adolf gedacht had: Wittrock, p. 34. Falck schreef 10 Maart 1621 aan de St. Gen.: „Il (d. i. Gustaaf Adolf) a aussi entendu que les contractans on présenté une Req^t (requeste) a Messrs (n.l. de St. Gen.) se plaignants de l'atardement du cuivre”. Zij dachten, dat de schuld bij Gustaaf Adolf lag, maar wisten niet, hoe de zaak zich had toegedragen. Dit briefje in de Portef. Zweden 1621.

⁵ Dahlgren: L. de Geer, p. 72 en Res. St. Gen. 21 Mei 1621. De Geer was er toen al voor $\frac{2}{3}$ uitgetreden.

⁶ Brief van de Geer aan Oxenstierna dd. Amsterdam, 1 Aug. 1622. (Dahlgren: Br. o. Aff. n°. 39).

resultaat was, dat eerst in Maart en later in April De Geer en Steven Gerards hun rechten op $\frac{2}{3}$ deel van het te ontvangen koper officieel afstonden aan verschillende personen, waarschijnlijk allen medeparticipanten ¹. Vermoedelijk wilden De Geer en zijn zwager met dezen gedeeltelijken afstand laten zien, dat zij niet meer de verantwoordelijkheid voor het nakomen van het geheele contract op zich namen, noch voor de ons verder onbekende „procedures”, die de contractanten voerden tegen de directeuren van de kopercompagnie en die De Geer niet aanstonden ². Zoo kreeg Gustaaf Adolf nu te maken met een in twee deelen gesplitst consortium, wat hem niet gemakkelijk werd gemaakt door De Geer, die nu zijn vroegere medeparticipanten eenigszins in de wielen wilde rijden. Want hij bood Gustaaf Adolf een voorschot aan, opdat hij zijn „quota” van de 3e 1500 schippond koper een jaar eerder mocht krijgen ³. Dit is hem gelukt ⁴, misschien wel doordat hij een nieuw contract met Gustaaf Adolf sloot.

Dat de intriges van Muys, die langzamerhand van het tooneel verdween, weinig succes hadden, blijkt het duidelijkst uit deze nieuwe afspraak, die Steven Gerards in het najaar van 1621 in Zweden maakte. Hij sloot daar 5 September een contract, dat eigenlijk een voortzetting was van dat van 20 November 1619. En toen zorgde de koning er ook werkelijk voor, dat in het najaar van 1621 het koper kwam.

Bij het nieuwe contract was bepaald, dat van de 60.000 rdr., die Gustaaf Adolf voor de eerstvolgende zending van 1500 schippond koper zou ontvangen, De Geer het grootste gedeelte ⁵

¹ Prot. not. Bruiningh, 26 Mrt. en 15 April 1621. Zie ook Dahlgren: Br. o. Aff. n° 36.

² Zie den op p. 70 onder noot 6 aangehaalden brief van De Geer.

³ Zie denzelfden brief van De Geer aan Oxenstierna.

⁴ Dit blijkt uit een brief van de St. Gen. aan den Zweedschen koning van 22 Juli 1622. Het is een voorschrijven voor de contractanten van $\frac{2}{3}$ van het koper, opdat ook zij dit jaar koper mochten krijgen. Deze brief is in de portef. Zweden. Hieruit volgt, dat De Geer en Steven Gerards, die nog op $\frac{1}{3}$ recht hadden, het koper wel hadden gekregen. Het was een gesplitst consortium, dat nog samen één contract met Zweden had.

⁵ Met het andere deel waren een paar kleinere vorderingen, die De Geer op Gustaaf Adolf had, verrekend en eenige betalingen in Holland gedaan. Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 73.

— 47.533 rdr. — in November te Hamburg aan de Zweedsche Handelscompagnie moest betalen, opdat deze er de rente van de leening, waarvan de derde termijn October 1621 verviel, mee zou voldoen ¹.

Nu betaalden van de 20.000 rdr., die de participanten volgens contract jaarlijks voorschoten, zij, die deel hadden in $\frac{2}{3}$ van het koper, het hunne wel ², maar De Geer bleef, wat zijn aandeel betreft, in gebreke. Gustaaf Adolf moest nu zelf de ontbrekende som bijpassen. Maar daar er, behalve de rente, ook weer een deel van de hoofdsom afbetaald moest worden, wist de koning dit niet zoo spoedig in orde te krijgen en zond hij Rutgers naar Holland om uitstel te vragen ³. Eigenlijk kwam Rutgers met dezelfde opdracht als Falck in Juni 1620 n.l. om van de Staten-Generaal een nieuwe leening van 100.000 rdr. te krijgen ⁴. Maar aan Falck was het geweigerd en ook Rutgers kon de Staten-Generaal er niet toe bewegen; uitstel van betaling werd evenmin toegestaan. Na in Maart den koning te hebben gemaand ⁵, probeerden de Staten-Generaal het geld, dat Gustaaf Adolf zou ontvangen voor al het koper, volgens contract met Gerards hierheen gezonden, in handen te krijgen. Ze wilden dit direct van de kopercontractanten ontvangen in mindering van de jaarlijksche payementen, die de koning van Zweden hun schuldig was en die ze zoozeer noodig hadden voor hun oorlog tegen Spanje, zooals ze schreven in hun brief van 22 Juli. Maar Gustaaf Adolf antwoordde, dat hij niet kon betalen, integendeel de subsidie van de Nederlanden zeer noodig had ⁶. Tegelijkertijd zond hij Arvidus Benedicti, een broer van Johan Skytte, als

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 73.

² Volgens genoemden brief van de St. Gen. d.d. 22 Juli 1622. Dahlgren vermoedt terecht, dat de 20.000 rdr., waarvoor het consortium een kwitantie kreeg, de bovenbedoelde som is. Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 79, noot 1.

³ Dahlgren: L. de Geer, p. 79.

⁴ Res. St. Gen. 26 en 27 Aug. 1620 en Res. St. v. Holl. 26 Aug. 1620. De Staten van Holland waren er vooral tegen. Men besloot een „civile antwoordt van excuse” te schrijven en daarbij „instantie te doen” om betaling van de resteerende penningen + interest, alsook van de f 80.000, die in 1618 geleend waren, toen Gustaaf Adolf voorgaf te velde te zijn tegen Polen, wat niet waar was. Men had dus die subsidie niet behoeven te geven.

⁵ 29 Maart 1622 volgens Dahlgren: L. de Geer, p. 80.

⁶ Brief van Gustaaf Adolf van 7 Nov. 1622 in de portef. Zweden.

bizonder afgevaardigde over deze zaak. Wat deze hier gedaan kreeg, is niet bekend, maar vast staat, dat met of zonder — het laatste is het meest waarschijnlijk — de toestemming van de Staten-Generaal de afbetaling weer werd uitgesteld, terwijl de rente wel betaald werd ¹. De Geer mocht hiervan een som afhouden in mindering van een ordonnantie, die hij op den ontvanger-generaal had ².

Nu had De Geer, wij zagen het reeds, in dezen tijd groote voordeelingen op de Staten-Generaal voor wapenleveranties aan den prins van Mansfelt en Christiaan van Brunswijk, die hij graag betaald zag; de Staten-Generaal hadden op hun beurt de penningen van Zweden zeer noodig. Daarom had De Geer een voorstel aan de Staten-Generaal gedaan — op welke voorwaarden weten we niet, maar gemakkelijk laat zich gissen, dat bovenstaande vorderingen er mee te maken hadden — om hen te helpen aan de betaling van „het geheel achterwezen” van den Zweedschen koning ³. Met drie gecommiteerden delibereerde hij hierover en het resultaat van de besprekingen was, dat De Geer, indien hij vóór December 1623 een wissel van 100.000 rdr. van den koning van Zweden wist uit te brengen, de som van *f* 127.750 — het gezamenlijke bedrag waarvoor bovengenoemde wapenen waren geleverd — daarop mocht korten. Bij deze afspraak bleef het echter, de wissel van den Zweedschen koning kwam niet, maar 3 Januari 1624 besloten de Staten-Generaal toch het bovengenoemde bedrag aan De Geer te betalen ⁴.

Gustaaf Adolf ging nu geregeld, zij het ook steeds te laat, door met het betalen van de rente. Rutgers, nu door den koning als „ordinaris resident” naar de Nederlanden gezonden, kwam eind Januari 1624 hier met den interest „int voorleden jaer verscheenen” ⁵ of liever een wissel, dien De Geer moest betalen ⁶. Verder

¹ In de Res. St. Gen. van 6 Mrt. 1623 wordt van „de aangekomen Zweedsche penningen” gesproken; volgens Dahlgren: L. de Geer, p. 81 zou er slechts een wissel van 6000 rdr. gezonden zijn.

² Res. St. Gen. 7 Mrt. 1623. De som, die De Geer mocht korten, bedroeg *f* 31.562 - 13 st. Er zijn dus meer penningen door Zweden betaald dan 6000 rdr.

³ Res. St. Gen. 23 Mei 1623.

⁴ Zie hiervóór, p. 25—26.

⁵ Res. St. Gen. 31 Jan. 1624.

⁶ Res. St. Gen. 8 Febr. 1624, waarin staat, dat De Geer „remonstreert”, dat de koning van Zweden hem heeft „geordonneert” den verschenen interest: ten bedrage van *f* 31.572 - 13 st. over een jaar.

bracht hij de „praesentatie van betaling des capitaels, bij sooverre men alhier wiste te vinden kooplyden, die op Zijn Majesteyts credijt soude believe de penningen op te schieten”¹. Blijkbaar was het vertrouwen in 's konings krediet hier te lande niet bijster groot meer, want Rutgers kon de penningen niet bijeenkrijgen en 3 Februari 1624 vroeg hij algeheele afschrijving van de schuld. Dit werd begrijpelijkerwijs niet toegestaan, maar de Staten-Generaal zouden voorloopig genoeg nemen met betaling van de renten².

Ook voor de volgende betalingen van de jaarlijksche rente was De Geer tusschenpersoon tusschen Gustaaf Adolf en de Staten-Generaal. In December 1624 betaalde hij de rente weer³ en schoot daarbij den Zweedschen koning nog een kleine som voor enkele hier nog niet betaalde posten voor⁴.

Zoo was dus De Geer als het ware kassier geworden voor Gustaaf Adolf in deze aangelegenheid. Maar al dadelijk in het volgende jaar — 1625 — werd er geen rente voldaan. 18 Februari had Rutgers de afbetaling van de hoofdsom al geëxcuseerd bij de Staten-Generaal en deze besloten toen maar een jaar „patiëntie te nemen”⁵. Tot den herfst van 1626 wilde men uitstel geven, langer niet, daar er in het land een groote geldschaarschte was. Wel werd er nog eens moeite gedaan om voor Zweden geld te leenen bij kooplieden, maar tevergeefs en men kwam toch weer bij De Geer terecht. Hij kon echter geen groote sommen voorschieten, daar hij reeds zulke enorme bedragen bij de Staten-Generaal had uitstaan⁶. Toch nam hij wel de geregelde rentebetaling op zich. Tot het jaar 1629 voldeed hij nu de rente jaarlijks met een bedrag van f 31.572⁷.

In den tusschentijd werden er nog besprekingen gehouden tusschen de Staten-Generaal en De Geer⁸, opdat deze f 150.000 aan

¹ Aitzema I, p. 902; Res. St. Gen. 31 Jan. 1624.

² Dahlgren: L. de Geer, p. 82.

³ Res. St. Gen. 10 Dec. 1624.

⁴ Dahlgren: L. de Geer, p. 82. Oxenstierna had voor de rente een wissel van 12.139 rdr. gezonden; De Geer betaalde 15 Dec. nog 804 rdr. - 38½ st. er bij.

⁵ Aitzema I, p. 1188.

⁶ Res. St. Gen. 2 Nov. 1625.

⁷ Dahlgren: L. de Geer, p. 82 en 83; Res. St. Gen. 28 Mei 1626.

⁸ Mei—Juni 1626. Zie Res. St. Gen. 28 Mei en 4 Juni 1626 en Res. St. v. Holl. 12 en 25 Juni 1626.

Denemarken zou betalen ¹ en dan het recht hebben de penningen, die de Zweedsche koning aan de Staten-Generaal schuldig was, te innen. Misschien leek het De Geer een te gewaagde speculatie, want ten slotte besloten de Staten maar met een ander te onderhandelen, omdat „te handelen met Louys de Geer niet seer vast en ging”. De Geer wilde n.l. geen contanten leveren, maar „met reekeninge” betalen ². Toch bood hij in Januari 1628 nog eens aan voor de Staten-Generaal gelden aan Denemarken te betalen, mits deze hem dan assignatie gaven op de sommen, die Zweden ons land schuldig was. Zijn aanbod werd echter niet aangenomen; het fourneeren van de penningen gunden de Staten-Generaal voortaan aan anderen ³.

Ongetwijfeld zijn de rentebetalingen aan De Geer in koper gerestitueerd ⁴ en zeer zeker zal hij daar niet van verstoken gebleven zijn, nadat hij aandeelhouder geworden was in de Zweedsche Kopercompagnie, waarvan hem sinds 1627 het beheer was opgedragen en waarin hij een aandeel had van 32.000 Zweedsche daalders ⁵.

Nog één betaling deed De Geer en wel op 27 November 1632. Hij voldeed toen de rente over de jaren 1629 en 1630. Dit is de laatste handeling, voorzoover ons bekend is, door De Geer verricht om den Zweedschen koning in zijn betalingen aan de Staten-Generaal bij te staan. Ofschoon het belangrijk genoeg zou zijn het verdere verloop van de leeningszaken te volgen en na te gaan, in hoeverre Zweden de op zich genomen verplichtingen nakwam, zou dat ons in een levensbeschrijving van De Geer te ver voeren.

¹ Het geld was noodig voor 3 maanden subsidie aan Denemarken ad f 50.000 per maand.

² Res. St. v. Holl. 25 Juni 1626 en St. Gen. 28 en 31 Mei, 4, 16 en 23 Juni 1626. Men maakte volgens Res. St. Gen. 27 Juni een contract met Paul de Wilm (Willem of Willhem), ook een Amsterdammer, die samen met zijn broer Jan, die in Kopenhagen woonde, wapenen aan Denemarken leverde: Res. St. Gen. 13 Juli 1617. Paul komt herhaaldelijk voor in de Res. St. Gen. als factor van Denemarken. Later concurreerde hij met Elias Trip voor wapenleveranties naar Moscovië: Res. St. Gen. o.a. 3 Juni 1631.

³ Res. St. Gen. 24 Jan. 1628.

⁴ Dat was in het contract van 1619 vastgelegd. In 1630 en 1631 kreeg hij er ook nog koper voor. Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 83.

⁵ Wittrock, p. 26.

Om welke redenen hij er zich niet meer mee bemoeide, weten we niet. Wel hadden zijn andere werkzaamheden een zoo groote vlucht genomen, dat het ons nu nog verwondert, dat hij er zich zoolang mee inliet en we vermoeden dan ook sterk, dat zijn andere zaken meer zijn aandacht hadden en zijn energie opeischten.

Voortaan werd koper een object van speculatie voor De Geer; we zullen dat in het volgende zien.

HOOFDSTUK III

ZWEDEN 1627—1652

DE GEER ALS ZWEEDSCH INDUSTRIEEL, BANKIER EN KOOPMAN

§ 1 - DE REIS NAAR STOCKHOLM.

Het zou in onzen tijd welhaast ondenkbaar zijn, dat iemand twaalf jaar lang in het buitenland gewichtige handelsbelangen had en een niet veel kleiner aantal jaren deel in een veelbelovende industrie, zonder dat hij daar zelf geregeld heenging om van den gang van zaken op de hoogte te blijven. En toch was het mogelijk, dat De Geer, wiens connecties met Zweden al in 1615 waren aangeknoopt, die op dit land handel dreef in velerlei koopwaar, met de kroon in een ingewikkelde financieele verbinding stond en met de Besche als compagnon daar jaar op jaar een groot aantal kanonnen goot, pas in 1627 de reis naar Zweden ondernam. Natuurlijk vergeten wij niet al de gevaren en ongemakken, die zulk een reis meebracht, vooral in de woelige tijden, waarin De Geer leefde, maar hij was er de man niet naar, om zich daardoor te laten afschrikken. Het waren zijn drukke en al zijn aandacht vereischende wapenhandel, vooral in de jaren na 1620, en de in hoofdzaak daarmee samenhangende financieele affaires, die hem in Amsterdam terughielden.

Reeds lang had hij gevoeld, dat het noodig was, zelf een flinken stoot te geven aan de in Zweden te traag vooruitkomende industrie. De Besche bezat niet het noodige initiatief noch voldoende energie om deze nijverheid, met geldelijken steun van De Geer begonnen, tot vollen bloei te brengen. Immers uit de laatste afrekening van De Geer met de zoons van Willem de Besche blijkt voldoende, dat de vader niet diè voordeelen van de werken getrokken had, die De Geer daarvan had verwacht ¹. Tweemaal zond hij zijn zwager Steven Gerards naar Zweden en wel in 1617 en in 1622, niet alleen om met Gustaaf Adolf besprekingen te houden, maar ongetwijfeld ook om zich van De Besche's werk op de hoogte te stellen en hem wellicht goeden raad te geven. Van de laatste reis was Gerards ziek teruggekomen en met zijn dood in 1623 ontviel De Geer deze steun. Toen kreeg zijn plan, zelf naar Stockholm te gaan,

¹ Dahlgren: Br. o. Aff. n° 419.

vasteren vorm en aan de dringende uitnoodiging, die hem met het oog op een groote wapenbestelling in 1626 uit Zweden bereikte ¹, gaf De Geer in het voorjaar van 1627 gehoor.

In Januari ging hij te Amsterdam scheep; het eerste deel van de reis wilde hij, om de onrust van den krijg, die in Duitschland heerschte, over zee afleggen en 23 Januari kwam hij te Hamburg aan. Een kort oponthoud moest hem hier dienen om zich van de Duitsche toestanden in verband met zijn zaken, vooral met den koperhandel, op de hoogte te stellen. Ook had De Geer in Hamburg een opslagplaats van wapenen ² en bovendien was hierheen in het vorige jaar door de Zweedsche kroon een partij koper gezonden om beleend te worden, welke partij hij samen met Erik Larsson van der Linde in opdracht des konings nog in 1627 zou trachten af te lossen ³. Redenen genoeg dus om zich een kort oponthoud in Hamburg te veroorloven.

Van Hamburg reisde De Geer via Lubeck naar Kiel, waar hij zich op 2 Februari bevond. Dat de gevaren, aan zijn reis verbonden, niet denkbeeldig waren, blijkt wel uit het feit, dat hij op dit gedeelte van zijn route aangevallen en beroofd werd door een troep plunderende ruiters. In direct levensgevaar schijnt De Geer toch niet verkeerd te hebben. Na dit avontuur zette hij, onder geleide van een trompetter, hem door een zich daar bevindenden Zweedschen officier meegegeven, zijn reis over land voort door Holstein en Sleeswijk naar Stockholm, waar hij 19 Februari aankwam ⁴.

¹ De gegevens voor het volgende zijn ontleend aan Dahlgren: L. de Geer, p. 153 vlg., die de reis uit de papieren van De Geer kon reconstrueeren. Hiermee vervallen dus alle vroegere veronderstellingen aangaande het tijdstip van De Geers eerste reis naar Zweden, voorzover die van Dahlgrens mededeelingen afwijken.

² Dit blijkt uit het contract, opgemaakt tusschen De Geer, Elias en Pieter Trip, waarbij zij de compagnonschap t.o.v. den wapenhandel aangaan. Prot. not. Warnaez., 28 April 1626.

³ Zie „Koperhandel en Koperindustrie” § 3 van dit Hs.

⁴ Volgens Kernkamp: Varia betr. L. de G. n° 9 zei De Geer, dat hij in Januari in Zweden kwam. Hij zal hier naar den ouden stijl gerekend hebben. Een brief van hem uit Hadersleben was gedateerd 25 Januari (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 67), d.i. in den nieuwen stijl 4 Februari. Volgens ouden stijl gerekend, kon De Geer dus nog in Januari in Zweden (te Norrköping of Finspong) aangekomen zijn.

De Geer heeft ook zijn brieven; die hij in Zweden schreef, wanneer hij geen dubbelen datum aangaf, naar den ouden stijl gedateerd.

Reeds den 22sten Februari had De Geer zijn eerste bespreking met Gustaaf Adolf. Deze conferentie duurde slechts een uur en zij spraken „gans van geen affaires”¹, maar het hoofdthema was het beleg van Dantzig, dat de koning niet wilde opbreken. De schade, door dit beleg aan den Nederlandschen handel toegebracht, was aanzienlijk² en De Geer trachtte in een volgend gesprek het zijne te doen om den koning hiervan te overtuigen. Een onmiddellijk resultaat hadden deze pogingen niet, doch mogelijk is het, dat De Geers pleidooi eenigen invloed op Gustaaf Adolfs handelingen heeft gehad. Weinig is er bekend van het contact tusschen hen beiden, vóór de koning in Mei naar het Pruisische oorlogstoneel vertrok. De zaken met De Geer, die zich meest bepaalden tot afspraken aangaande het leveren van wapenen voor 's konings krijgsvoering en de vervaardiging daarvan in Zweden zelf, werden hoofdzakelijk met Johan Skytte afgehandeld.

De kennismaking met den Zweedschen koning maakte op De Geer een diepen indruk; aan Elias Trip schreef hij: „t'Is een Coninck seer begaeft, daer men het 100ⁿ deel niet van seggen can watter van is”.³

§ 2 - WAPENHANDEL EN WAPENINDUSTRIE.

In het voorgaande spraken wij veel over De Geers wapenhandel, echter weinig over zijn wapenindustrie. Hij was toen in den eigenlijken zin ook nog geen industrieel, zooals hij dat in Zweden zou worden. Wel had hij hier te lande voortdurend wapenmakers aan het werk, maar groote voorraden liet hij toch komen uit Luik, Namen, Keulen, Aken en Solingen⁴. Van de beide eerstgenoemde

¹ Over dit gesprek schreef De Geer in zijn brief aan Leonard van Sorgen, koopman in Hamburg, d.d. Stockholm, 23 Febr. 1627. (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 70).

² Om de belemmeringen voor den handel met Dantzig op te heffen ging een Nederlandsch gezantschap in 1627 daarheen, ten einde met Gustaaf Adolf te spreken. (Hun brieven in de portef. Zweden 1627). Ook later werd deze handel nog steeds door den Zweedschen koning gehinderd. In de portef. Zweden 1631 liggen twee lijsten van de tollén, die Gustaaf Adolf hief van goederen, die naar Dantzig of Koningsbergen gebracht werden.

³ Brief van de Geer aan Elias Trip d.d. Stockholm, 14/21 April 1627 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 71).

⁴ Zooals De Geer zelf 17 April 1624 aan Gustaaf Adolf schreef. (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 46).

plaatsen ging de uitvoer, die onder Spaansch toezicht stond, dikwijls met veel moeite gepaard en herhaaldelijk moest De Geer de hulp van de Staten-Generaal inroepen, opdat de aartshertogen het vervoer zouden toestaan ¹.

¶ Dat De Geer de mogelijkheid had overwogen, de geheele wapenproductie naar Zweden over te brengen wegens de aanwezigheid van voortreffelijke grondstoffen en goedkoopere arbeidskrachten in dat land, memoreerden wij reeds. Dit plan kon nu verwezenlijkt worden.

Wat wij terloops vermeldden was, dat vóór zijn komst in Zweden De Geer, behalve door zijn kanonnenhandel, ook door het pachten van de ijzersmelterij van Finspong reeds belang had bij de Zweedsche kanonnenindustrie. Dit was het eigenlijke begin van zijn industrieele werkzaamheid en vindt daarom in dit hoofdstuk een plaats ter behandeling.

In het begin van de 17e eeuw was Engeland het land, waar de geschutgieterij bloeide; zoo liet Elias Trip groote zendingen kanonnen vandaar komen ². Maar het Zweedsche ijzer bleek geschikter voor het gieten van kanonnen en wij zagen, dat in 1614 De Geer en Steven Gerards er een groot aantal van in ons land wilden invoeren. Dat deze zaak waarschijnlijk haar beslag niet kreeg, kwam niet door gebrek aan activiteit der importeurs.

De connecties met Willem de Besche leidden De Geer van den handel in kanonnen naar de industrie daarvan. De Besche was in Zweden reeds fabrikant. Hij exploiteerde een geelkoperfabriek te Nyköping en had in 1616 een deel van de ijzersmelterij te Finspong, dat toen nog behoorde aan Johan van Östergötland, in pacht. Toen de eigenaar in Maart 1618 overleed, kwam met zijn andere bezittingen ook Finspong aan de kroon en nu deed zich aan De Besche de gelegenheid voor het in zijn geheel te pachten. Bij de onderhandelingen daarover uitte de koning den wensch het werk voor langeren tijd en wel voor 6 jaar te verpachten, terwijl De Besche zich niet langer dan voor twee jaar durfde te verbinden. Ten slotte kwamen zij tot de overeenkomst, dat de termijn op 6 jaar vastgesteld zou worden; de koning wenschte, dat De Geer

¹ Dit is herhaaldelijk te vinden in de Res. St. Gen. en blijkt ook uit den hiervóór genoemden brief van de Geer aan Gustaaf Adolf d.d. 17 April 1624.

² Res. St. Gen. o.a. 15 en 22 Dec. 1612, 23 Sept. 1614 en 15 April 1615.

voor de pachtsom borg stond. Op deze voorwaarde werd het contract gemaakt en nu moest De Besche zich van De Geers bereidwilligheid om zijn borg te wezen verzekeren. Hiervoor riep hij de hulp van Steven Gerards in, die van De Geer de gewenschte toestemming kreeg ¹.

Dat het contract werd gemaakt nog vóór De Besche zekerheid had van De Geers borgtocht, is wel het beste bewijs, dat De Geer niet zijn lastgever was; was dat wel het geval geweest, zoo zou het verzoek, dat De Besche aan Gerards deed, geheel overbodig zijn. Zelfs wekt de uitdrukking van De Geer in zijn latere „corte verclaringhe”, aan Oxenstierna gegeven ter gelegenheid van het financieele geschil met Karel de Besche, dat hij bij de eerste pacht borg „moest” blijven, de veronderstelling, dat hij dit deed, omdat zijn weigering De Besche zou dupeeren, dus meer uit vriendschap voor De Besche dan wel in de overtuiging, dat er veel resultaten uit een onderneming met hem zouden voortvloeien. Als wij letten op De Geers verklaringen over het geringe succes, dat zijn zaken met De Besche tot 1618 hadden, is het wel duidelijk, dat zijn verwachtingen ook niet hoog gespannen konden zijn ².

Behalve dat De Geer borg stond voor de pacht, moet hij ook, hetzij dadelijk of langzamerhand, een groot aandeel gekregen hebben in het bedrijfskapitaal. Immers bij den dood van Willem de Besche in 1629 had hij recht op $\frac{2}{3}$ deel van diens bezittingen ³.

Daar de nauwkeurige weergave van den inhoud van het contract evenals de Zweedsche tekst onder ieders bereik is ⁴, zullen wij dien hier niet nogmaals overnemen, maar wel willen wij nagaan, wat het belangrijke van de overeenkomst was. Zoo valt het ons in de eerste plaats op, dat De Besche in het domein Finspong heer en meester werd, daar alle rechten van de Kroon als heerendiensten, jaarlijksche renten, tienden, koninklijke boetegelden — wanbetalers mocht hij zelfs gerechtelijk laten vervolgen — op hem overgingen. Om het bergwerk productiever te maken, mocht hij uitbreidingen en ver-

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 108—112; het gedeelte uit den brief van De Besche aan Steven Gerards, waarin hij dit vraagt, is aangehaald op p. 112.

² „Corte verclaringhe” C. en B. (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 419).

³ Dahlgren: Br. o. Aff. n° 131.

⁴ Dahlgren: Br. o. Aff. n° 13. Met een inhoudsweergave in het Nederlandsch bij Kernkamp: Varia betr. L. d. G. n° 1.

beteringen aanbrengen en van het ijzer, dat Finspong opbracht, hoefde hij geen tol te betalen. De door hem uitgevoerde waren werden beschouwd als Zweedsche, opdat hij in de Sont of elders geen last zou ondervinden. Al deze voordeelen doen ons vermoeden, dat de pachtsom van ruim 5675 rijksdaalders voor dien tijd aanmerkelijk hoog moet geweest zijn. Dat het zeker voor Gustaaf Adolf geen onvoordeelig contract was, mogen wij opmaken uit het feit, dat hij zeer heeft aangedrongen op een pachttermijn van 6 jaar.

Het geheele bergwerk, zooals De Besche het in 1618 pachtte, was erg in verval. Tot aan dezen tijd was er hoofdzakelijk ruwijzer gewonnen en staafijzer gesmeed, terwijl de wapenindustrie er bijna niet werd beoefend¹. Daarin kwam nu verandering; De Besche legde zich, waarschijnlijk ook op raad van De Geer, meer toe op kanonnen- en wapenindustrie, met het gevolg, dat de kanonnen, daar gegoten, in 1620 reeds een goede reputatie hier te lande genoten².

In 1622 kreeg De Besche met nog twee andere fabrikanten³ octrooi tot het gieten van ijzeren geschut; in 1625 werd dit privilege nog eens bekrachtigd, terwijl naast De Besche nu ook De Geer genoemd werd, evenwel slechts als diens „consort”, daar hij aan „M. Wellam” een aanzienlijk voorschot voor dit werk had gegeven.

De concurrenten verdwenen echter spoedig van het tooneel⁴ en in 1626 pachtten De Besche en De Geer, die nu openlijk als contractant werd erkend, ook de ijzergieterij te Österby er bij; op 27 April 1627, toen alle wapenfactorijen van de Kroon, zooals we hierna zullen

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 108.

² Pieter Falck prees in een brief aan Gustaaf Adolf d.d. 's-Gravenhage, 22 Juli 1620 de kanonnen, die De Geer in Zweden liet gieten. Zie Dahlgren, L. de Geer, p. 115.

³ Paul Auleander te Österby en Thomas Blommaert te Västervik. De eerste, ook Pauwels Oleander of Auliander genoemd, vroeg den St. Gen. meer dan eens remuneratie of octrooi voor „inventies”. Hij woonde te Amsterdam, was daar „meester van de lichte stukken te gieten”: Res. St. Gen. 29 Juli 1613, 7 Dec. 1617, en 12 Sept. 1618. Thomas Blommaert was misschien een familielid van Samuel Blommaert. Zie Kernkamp: Brieven van Samuel Blommaert, p. 19, noot. (Bijdr. en Meded. Hist. Gen. dl. 29).

⁴ Blommaert om onbekende redenen, Auleander omdat hij zijn verplichtingen niet na kon komen. Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 117. Joachim Danckwardt, de burgemeester van Nyköping, had ook nog een tijdlang kanonnen gegoten voor rekening van de koningin-moeder Christina. Zie Dahlgren: t. a. p.

zien, aan De Geers zorgen werden toevertrouwd, kreeg hij met De Besche uitsluitend octrooi tot het gieten van kanonnen gedurende 6 jaar. Tot 1633 hadden zij dus in Zweden geen concurrentie te duchten, maar de groote buitenlandsche mededinger was nog altijd Engeland. Toch kon De Geer ten slotte in dezen strijd ook overwinnaar zijn. Nadat hij in 1632 door verlaging van de ijzerprijzen en het verkrijgen van voorrechten van de Kroon, waardoor zijn arbeidskrachten goedkooper werden, zijn positie geducht had versterkt ¹, kon hij zelfs eenige jaren later zijn kanonnen naar Engeland uitvoeren ². In 1633 gelukte het hem niet, ofschoon hij het had gevraagd, zijn octrooi verlengd te krijgen. Dit had tengevolge, dat nieuwe concurrenten optraden en wel de zoons van Elias Trip. Dat noodzaakte hem om in 1637 nog eens aan te dringen op vernieuwing van zijn privilege, nu met meer succes: uitsluitend octrooi werd hem toegestaan voor den tijd van 10 jaar, welk recht in 1640 alweer werd vernieuwd voor 5 jaar en in 1646 nogmaals voor 2 jaar, maar toen voor het laatst.

Over de Trippen had De Geer nu gezegevierd, maar voor een paar personen werd toch een uitzondering gemaakt op De Geers recht om alleen de kanonnenindustrie te beoefenen; het waren de Rijksmaarschalk Jacob de la Gardie en de Rijksadmiraal Karel Gyllenhielm ³, leden van den Rijksraad, die door De Geer moeilijk opzij gedrongen konden worden. De mededinging van deze concurrenten evenwel kon niet verhinderen, dat De Geer gedurende vele jaren de leidende figuur op de kanonnenmarkt bleef ⁴.

Dat De Geer, indien geen privilege zijn industrie beschermd had, veel concurrenten had moeten vreezen, is wel een bewijs, dat de ijzerindustrie — want naast het gieten van geschut ontgon hij ook de ijzermijnen, die aan de pacht van Finspong verbonden waren en die hem de grondstof leverden voor de fabrikage van kogels en granaten — geen verwerpelijke winsten opleverde. In Amsterdam zweeg het gerucht hier dan ook niet over en Conrad van Falkenberg kon in October 1628 aan Oxenstierna al berichten, dat De

¹ Zie J. E. Elias: Contract tot oprichting van een Zweedsch factorie-comptoir in Bijdr. en Meded. Hist. Gen. dl. 24 en den brief van De Geer aan Oxenstierna d.d. Norrköping, 17 Juni 1637 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 284).

² Res. St. Gen. 30 Oct. en 15 Nov. 1640.

³ J. L. W. de Geer: Lod. de Geer, 3e suppl.

⁴ Dit alles bij Dahlgren: L. de Geer, p. 116—119.

Geer en zijn compagnons in dat jaar ruim f60.000 op ijzeren geschut, lood en ijzer hadden verdiend¹, in dien tijd voorwaar een respectabele som!

Voorzoover de kanonnen voor het Zweedsche leger niet noodig waren, voerde De Geer ze uit, in den regel eerst naar zijn magazijn in Amsterdam en vandaar naar het buitenland. Helaas zijn er te weinig bescheiden over dezen tak van De Geers werkzaamheden bewaard om een goed overzicht daarvan te krijgen, doch een indruk van een levendigen handel en industrie geven zij ons wel. Zijn brieven bevatten weinig gegevens. Slechts die van 10 Maart 1628 aan Johan Kasimir van de Palts gewaagt van een bestelling van 20 stukken en de brief van 17 Juni 1637 bevat het verzoek aan Oxenstierna om verlenging van zijn octrooi².

In het begin van 1627 voerde De Geer 400 kanonnen uit Zweden naar ons land, die ongetwijfeld door De Besche waren gegoten³. Eenige jaren later had De Geer hier een voorraad van meer dan 1000 stukken geschut en zijn plan was uit Zweden nog meer over te laten komen. Voor al deze kanonnen vond hij in Nederland geen voldoende afzetgebied⁴ en daarom vroeg hij in 1632 toestemming aan de Staten-Generaal om dit geschut te verzenden naar Frankrijk, Hamburg, Bremen en andere neutrale plaatsen. Het werd hem toegestaan uit overweging, dat zulks de navigatie en commercie ten goede zou komen⁵.

¹ „Migh ähr och, N. H. [Nädige Herre], berättat, att Luis de Ger sampt alla hans participanter haffua vunnit i ähr på jernstycken och lod och annat jern öfver 60.000 gylden, som vitterligt ähr”: Brief van Conrad van Falkenberg aan Oxenstierna d.d. Amsterdam, 28 Oct. 1628. (Rikskansleren Axel Oxenstiernas Skrifter och Brefvexling, II, 11, p. 560).

² Dahlgren: Br. o. Aff. n° 100 en n° 284.

³ Res. St. Gen. 24 Febr. 1627. In het geheel werden er in 1627 alleen uit Norrköping 827 ijzeren kanonnen uitgevoerd. Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 168.

⁴ Er zijn weinig bescheiden over leveranties van geschut aan ons land. Zoolang de compagnie met Elias en Pieter Trip bestond, zullen zaken met de Staten-Generaal in hun naam geschied zijn. In Juni 1638 leverde De Geer geschut: Res. St. Gen. 25 Aug. 1639, die echter niet vermelden hoeveel stukken. In 1639 leverde De Geer voor f 9184 - 8 st. geschut aan de burgemeesters van Rotterdam ten behoeve van het land: Res. St. Gen. 28 Febr. 1639; het was voor 2 roeifregatten: Res. St. Gen. 1 Mrt. 1639.

⁵ Res. St. Gen. 7 Febr. 1632. De Geer moest wel de vastgestelde uitvoerrechten betalen. Van Oct. 1631 tot Oct. 1632 werden er 910 ijzeren stukken uit Norrköping uitgevoerd. Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 420.

In 1633 deed De Geer, bij vervoer van geschut en ammunitie naar Bremen, de onaangename ondervinding op, dat zijn schepen in beslag genomen werden door eenige ambtenaren ter recherche van het Admiraliteitscollege van Dokkum; het heette dat de papieren niet in orde waren¹. Tweemaal moest De Geer een request bij de Staten-Generaal inzenden, voordat de zaak onderzocht werd. Uit het onderzoek bleek, dat hij „faute nocte fraude” had begaan en hij kreeg restitutie van zijn in beslag genomen oorlogstuig, dat alvast door de Admiraliteit van Dokkum in gebruik was genomen!²

In 1625 had De Geer te Norrköping en Nyköping een grooten voorraad geschut klaar liggen, dien hij niet naar Amsterdam liet komen, omdat daar toen weinig aftrek was; ook op verschillende andere plaatsen in Zweden lagen kanonnen opgeslagen, waarvan hij zoo weinig mogelijk verzond om vracht en tolleren te besparen; bovendien zouden zijn concurrenten — zoo redeneerde hij — de groote voorraden ziende, het niet aandurven bij zulk een aanbod ook nog zelf geschut te gieten³. In dit jaar had De Geer geen octrooi meer; dat was, zooals wij zagen, in 1633 afgelopen en werd pas in 1637 verlengd.

In de daarop volgende jaren heeft hij toch weer groote partijen kanonnen, wapenen en ammunitie verscheept en wel naar Frankrijk⁴, Hamburg, Emden⁵ en zelfs naar Engeland⁶. Tusschen

¹ Res. St. Gen. 13 Febr. 1632. Het waren 1700 kogels en 6 ijzeren stukken in Zweden gegoten: Res. St. Gen. 21 Mei 1635.

² Res. St. Gen. 20 April 1633, 26 Maart 1635 en 21 Mei 1635.

³ Kernkamp: *Varia betr. L. d. G.*, n° 9, G, Nota 2.

⁴ In 1640 60 ijzeren gotelingen benevens 60.000 ponden ijzeren kogels, in 1641 60 kanonnen: Res. St. Gen. 15 Oct. 1640 en 28 Aug. 1641. In 1641 mocht hij 200 stukken naar Frankrijk en Engeland zenden met een groote partij wapenen, mits hij nauwkeurig de bestemming ervan opgaf: Res. St. Gen. 15 Jan. 1641.

⁵ In 1641 18 ijzeren gotelingen naar Hamburg, in 1643 12 metalen kanonnen: Res. St. Gen. 4 en 19 Sept. en 3 Oct. 1641; 30 Jan. en 2 Febr. 1643. In 1642 naar Emden en Hamburg 50 ijzeren gotelingen met ammunitie: Res. St. Gen. 22 Oct. en 12 Nov. 1642. Hiervan werd een gedeelte door de Admiraliteit te Dokkum „aengehaelt”: Res. St. Gen. 30 Jan. 1643.

⁶ In 1640 gingen er 100 ijzeren gotelingen en 100.000 pond kogels naar Engeland: Res. St. Gen. 30 Oct. 1640.

1637 en 1640 bedroeg De Geers export uit Stockholm en Norrköping 23.000 schippond aan ijzeren geschut. In 1645 beheerschte De Geer vrijwel den totalen export; van de ruim 11.000 schippond geschut voerde hij alleen ruim 10.000 schippond uit ¹.

Hoofdzakelijk heeft De Geer in Zweden ijzeren geschut laten gieten, maar hij voerde ook nog wel kanonnen uit koper vervaardigd — zoogenaamde metalen stukken — naar en uit ons land ². Al zijn kanonnenfabrieken had hij in compagnie met Willem, later met diens broers Hubert en Gillis de Besche. Die te Finspong was het middelpunt; tot 1636 werden ook te Åker kanonnen gegoten ³, maar de groote mededingsters van de Finspongsche waren de Nyköpingsche gieterijen. Het bergwerk Nyköping met de daarbij behorende werken had De Geer eind 1628 tezamen met Willem, Gillis en Gerard de Besche gepacht, De Geer voor de helft, Willem voor een vierde en zijn beide broers samen voor een vierde deel. Wegens geldgebrek van deze laatsten nam De Geer weldra hun aandeel over, maar zij bleven participanten. De Geer gaf het toezicht over het geheele werk aan Gillis de Besche en aan zijn neef Louis Trip. In 1630 verdween Louis Trip, in 1631 Gerard de Besche, terwijl Gillis in dat jaar zijn broer Hubert er bij kreeg als administrateur ⁴; de pachtcontracten stonden op naam van „Louis de Geer en consorten”.

De gieterijen van de Nyköpingsche werken waren die te Näfvekvärn, Bränn-Ekeby en Fada; het aantal daar afgeleverde stukken overtrof in sommige jaren zelfs dat van Finspong. Tusschen 1637 en 1640 werden er 5893 stukken gegoten tot een gewicht van 1.000.000 pond. Daarentegen werden de zwaardere kanonnen, tot 48-ponders toe, te Finspong, de lichtere stukken, 2 tot 12-ponders, op de Nyköpingsche werken gegoten ⁵.

Het sluiten van den vrede in 1648 had tengevolge, dat de vraag naar geschut sterk verminderde. Dit zal ook de reden geweest zijn,

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 420. Van 1642 tot 1647 bedroeg de totale kanonnenexport van De Geer in gewicht 42.371 schippond. Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 419.

² Res. St. Gen. 6 Juni 1633 en 30 Jan. 1643.

³ Dahlgren: L. de Geer, p. 382.

⁴ Dahlgren: Br. o. Aff. n° 137 en n° 433.

⁵ Dahlgren: L. de Geer, p. 387 vlg.

dat De Geers octrooi — voorzoover wij weten — in dat jaar niet meer verlengd werd. Toch leverde hij, voor rekening van de Zweedsche Kroon, in 1649 nog voor een aanmerkelijke som — 6459 rdr. — geschut aan Portugal¹. Na de afscheiding van Spanje had Zweden met Portugal in 1641 een vriendschaps- en handelstractaat gesloten. In datzelfde jaar waren er, ook voor rekening van de kroon, voor 47.728 rdr. wapenen en kanonnen naar Portugal gegaan, alles geleverd door De Geer. Portugal gaf hier hoofdzakelijk zout, maar ook specerijen en olie, voor terug. Het oorlogstuig was regelrecht uit Zweden naar Portugal gezonden².

Voor de laatste levensjaren van De Geer ontbreken ons de gegevens over dezen tak van zijn industrie. De geschutgieterij schijnt meer en meer in handen der „jonge Trippen” te zijn gekomen, die later, met de erven van De Geer, daar uitsluitend toe gerechtigd waren. Zij sloten zich ten slotte aaneen, maar hebben toch de kanonnenmarkt niet blijvend kunnen beheerschen³.

Zooals wij zeiden, was De Geers komst naar Zweden ten zeerste beïnvloed door het feit, dat Gustaaf Adolf voor zijn oorlog tegen Polen behoefte had aan een groote hoeveelheid wapenen, zonder

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 280.

² Karl Mellander: Svensk-portugisiska förbindelser under Sveriges stormaktstid. (Svensk Hist. Tidskr. 1926 en 1927). Mellander vermeldt niet, wie de wapenen etc. leverde. Dahlgren zegt in L. de Geer, p. 328, dat het De Geer was. In 1641 kreeg Gerrit (?) Trip toestemming van de Staten-Generaal om wapenen, ammunitie en 24 ijzeren stukken naar Portugal te zenden. Een request van Pieter Trip moest allerlei obstakelen uit den weg ruimen: Res. St. Gen. 7 Febr. en 25 Mei 1641. Op deze leveranties van 1641 zal de brief van Louis en Hendrik Trip doelen over een bestelling, die Van Beuningen — ambassadeur in Zweden — hun had gedaan en waarvan zij bevestiging door de Staten-Generaal wenschten. In dezen brief d.d. 17 Oct. 1653 schrijven zij, dat vroeger „doen de revolte van Portugael geschieden, alsdoen so moeste daer groote partije groote stucken sijn ende meendealsdaen soude continueeren, soodat wij ende neef dGeer goed partije lieten gieten ende hebben alsdoen over behouden over de 450 swaere stucken, die nu t'seder een jaer eerst vercoft hebben”. „Neef dGeer” zal Mathias de Geer geweest zijn, die sinds 1640 Julita in pacht had en daar kanonnen mocht gieten. De jonge Trippen hadden zich dus toen al met hem verbonden. De brief in de portef. Zweden. Zie ook Elias: Bijdr. en Meded. Hist. Gen. dl. 24, p. 375 en 376. Zie over dezen Mathias hiervóór, p. 7.

³ Elias: Bijdr. en Meded. Hist. Gen. 24, p. 376 vlg.

welke het niet mogelijk was den krijg krachtig te voeren. Daar De Geer in het vorige jaar geweldige wapenleveranties hier te lande o.a. aan Mansfelt had gedaan, had hij niet voldoende oorlogsmateriaal naar Zweden kunnen zenden; toch moest in de behoefte aan oorlogstuig worden voorzien en de eenige uitweg was de binnenlandsche productie te vergrooten. De grondstoffen ervoor bezat het land zelf in ruime mate. Hoe was het nu mogelijk zoover te komen, dat het leger alles, wat er voor de krijgsvoering noodig was, in Zweden kon betrekken? Wapenen werden vervaardigd op de factorijen van de Kroon, die zeer verspreid in het land lagen: in het Noorden te Norrtälje en nog Noordelijker te Söderhamn, in het centrum te Arboga en Jäder en geheel in het Zuiden te Jönköping. Gedeeltelijk werden de wapenen in huisindustrie gemaakt. In 1626 werd er een poging gedaan om, door aan een onderdeel van de Handelscompagnie, de IJzercompagnie, het beheer van deze factorijen op te dragen, de wapenproductie door concentratie op te voeren¹. De resultaten bleven echter beneden 's konings verwachtingen — zowel de hoeveelheid als de kwaliteit waren zijns inziens onvoldoende — en geduld om verbeteringen aan te brengen en af te wachten had Gustaaf Adolf niet. Hij riep dus De Geers hulp in om orde te stellen op de wapenindustrie.

Met het oog hierop kregen De Geer en De Besche de opdracht te Stockholm een arsenaal te bouwen, waar zij een grooten voorraad, ter waarde van 221.000 daalders, gereed moesten houden om daaruit het leger ten allen tijde te kunnen voorzien van wapenen, die tegen een bij contract vastgestelden prijs, door hen geleverd zouden worden. Van dit geïnvesteerde kapitaal zouden zij interest en een speciale vergoeding van 33.168 daalders ontvangen. Ook zou dit tuighuis een opslagplaats zijn van allerlei oorlogsmateriaal, wat boven eigen behoefte gefabriceerd werd. De Geer en De Besche kregen gedurende zes jaar tolvrijheid voor den uitvoer hiervan naar het buitenland. Voor den aanmaak van zooveel wapenen werd het noodig geoordeeld, dat zij het toezicht kregen over al de factorijen van de Kroon, waarvoor zij een overeenkomst moesten treffen met de Handelscompagnie. Het contract tusschen de beide fabrikanten

¹ Conrad van Falkenberg werd naar het buitenland gezonden om arbeiders te werven en ook als „reiziger” om afnemers te winnen voor allerlei soort ijzerwaren, die behalve wapenen werden vervaardigd: Wittrock, p. 83.

en de kroon werd 27 April 1627 gemaakt ¹, de overeenkomst met de Handelscompagnie, waarbij de geheele ijzerindustrie werd overgelaten aan De Geer — De Besche bleef hierin ongenoemd — kwam reeds 10 Mei tot stand ².

Een schuchtere veronderstelling is gemaakt ³, dat De Geer de leiding van de factorijen op zich nam om zich op die manier te vrijwaren voor concurrentie, die de IJzercompagnie aan zijn particulier werk te Norrköping — waar hij zelf een factorij had — zou kunnen aandoen. Wij zouden deze veronderstelling zeer gegrond willen noemen, wanneer wij in het oog houden, dat Carl Bonde een brief aan Oxenstierna schreef, waaruit blijkt, dat noch de prestaties noch de vooruitzichten der IJzercompagnie zoo slecht waren ⁴.

Uit de bewoordingen van het contract blijkt duidelijk, hoezeer er naar gestreefd werd de wapenproductie in Zweden te bevorderen en zoodoende onafhankelijk van het buitenland te worden. Alle wapenen, met uitzondering van geweerklingen, die men voorzag in zoo korten tijd in het land zelf niet in groote hoeveelheid te kunnen vervaardigen, moesten van Zweedsch fabrikaat zijn. Zoo-

¹ De Zweedsche tekst is afgedrukt door Dahlgren: Br. o. Aff. onder n° 78 en door Kernkamp als n° 2 van Varia betr. L. d. G. Bij het laatste is de inhoud in het kort in het Nederlandsch weergegeven. Zie ook Wittrock, p. 80 vlg. en Dahlgren: L. de Geer, p. 125 vlg.

² Wittrock, p. 86.

³ Door Dahlgren: L. de Geer, p. 131.

⁴ De directie van de IJzercompagnie was toevertrouwd aan één der directeuren van de Handelscompagnie en wel aan Carl Bonde. Deze werd nu door De Geer en De Besche als het ware terzijde geschoven. 28 April 1627 schreef hij aan Oxenstierna: „Och ner som vij nu hafua mestedels komit embetzmena så i verket, så måste vij nu så plözlīga gå från alt det vij begynt hafua tijll jernhandelen, ty Luis Dee Geer och M. Vellam hafua det nu gåt os undan och oss derfrån trengt, så vij inte hafua för det vij hafua förskrefuit hamarsmeder och anat folck hit in i landet. Giönom deras stora lyfften hafua dee det till sig dragit med samt Bergslagena, så at aldelles vårt goda upsåt med jernhandelen nu ehr umkullslaget, så at jag för min person vijlle önska, at jag det aldrig hade tengt, . . .” Zijn toon klinkt hier bitter. In zijn oogen is De Besche het zwarte schaap. In zijn volgenden brief aan Oxenstierna d.d. 8 Juli 1627 klaagt hij erover, dat De Geer treuzelde de factorijen over te nemen, waardoor het werk schade leed, maar hij eindigde deze klacht met een beschuldiging aan het adres van De Besche: „Men huru som det ehr, så ehr alt M. Velams hanli[n]gar till at ruinera companiet på jernhandelen”: Riksk. A. Ox. Skr. o. Br. II, 11, p. 51 en 53.

veel Zweedsche arbeiders, als men hiervoor maar geschikt zou bevinden, zouden in dienst genomen worden. Opmerkelijk is dat, hoewel De Besche al sinds jaren met Waalsche smeden werkte en ook de IJzercompagnie onder Carl Bonde smeden voor de factorijen uit het buitenland liet komen, zich onder de arbeiders van de factorijen nagenoeg geen Walen bevonden ¹. Voor de andere werken liet De Geer in grooten getale Walen en Duitschers naar Zweden komen, maar voor de wapenmakerij vond hij voldoende bekwame handwerkslieden in het land. Al spoedig nam de productie van wapenen en andere oorlogsbehoeften sterk toe. Nog meer echter dan wapenen leverden de factorijen kogels, granaten, hoefijzers, spijkers en gereedschappen als bijlen en spaden benevens pinnen, haken, voetangels en andere hulpmiddelen voor den krijg.

Ook de particuliere wapenfactorij, die De Geer met De Besche te Norrköping had, leverde sinds 1627 groote hoeveelheden wapenen op. In een brief van De Geer aan Oxenstierna van 20 Juni 1628 ² lezen wij, hoeveel verschillende werkzaamheden hij alleen te Norrköping al te verrichten had. Het kan ons dan ook niet bevreemden, dat de veelheid van beslommeringen, die De Geer binnen een zoo kort tijdsbestek kreeg, hem verhinderde het contract aangaande het bouwen van het tuighuis na te komen en Gustaaf Adolf ontsloeg hem bij een koninklijk schrijven van 2 Mei 1628 ³ van deze verplichting. De levering van een groote hoeveelheid wapenen nam De Geer wel op zich. De naam van Willem de Besche werd niet meer genoemd, De Geer was immers, zooals reeds vroeger opgemerkt is ⁴, de eigenlijke persoon, wien het contract gold en die de stuwkracht van de vooruitgaande industrie was.

De factorijen zouden evenwel niet lang onder zijn beheer blijven: er waren steeds moeilijkheden met het werkvolk en ook wierpen ze voor De Geer niet de voordeelen af, welke hij zich er van had voorgesteld. Op eigen houtje verhoogde hij toen de afgesproken prijzen. Daarover was de koning zeer ontevreden, zoodat er eenige wrijving tusschen hem en De Geer ontstond en de laatste zich bereid verklaarde afstand te doen van het bestuur der factorijen. Dit

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 427.

² Dahlgren: Br. o. Aff. n° 111.

³ Dahlgren: Br. o. Aff. n° 107.

⁴ Door Kernkamp in Bijdr. en Meded. Hist. Gen., d. 29, p. 335.

aanbod werd door Gustaaf Adolf dadelijk aangenomen en De Geer moest zijn nog zoo kort begonnen arbeid weer opgeven. In 1630 maakte hij zich los van de werken te Arboga en Jäder, de overige behield hij nog het heele jaar 1631, tot hij zijn zaken daarmee had afgewikkeld¹. De factorij te Norrköping echter, die hij zelf in het leven had geroepen en die zijn particulier eigendom was, bleef een wapenfabriek van beteekenis².

In deze jaren was het De Geer, die het Zweedsche leger van wapenen voorzag, terwijl bijna alle kriegsbehoefden in Zweden werden vervaardigd. Van wapenleveranties gewagen zijn brieven aan Johan Kasimir van de Palts: zeer groote hoeveelheden waren gereed en hij kon niet zooveel maken, of alles werd hem dadelijk afgehaald³. Een enkele maal kwam er nog een bezending wapenen, kruit en lood uit de Nederlanden; het is echter de vraag, of die door De Geer geleverd werden⁴. Maar toen Gustaaf Adolf in 1630 een leger van 35.000 man naar Duitschland voerde, was dat nagenoeg geheel bewapend door De Geer en bijna alle benoodigdheden waren Zweedsch fabriekaat⁵.

Het jaar 1631 bracht aan De Geer de grootste bestelling, die hij ooit ineens kreeg en wel de opdracht om voor 42.000 man wapenen te leveren. De kosten zouden hoog worden en 155.779 rdr. bedragen.

¹ De factorijen stonden n.l. bij hem in de schuld. Hij leverde de ruwe materialen, bekostigde de werken en nam de producten in ontvangst.

² Dahlgren: L. de Geer, p. 132—134.

³ Brieven d.d. Norrköping, 29 Mrt. 1629 en 2 April 1629. De eerste over een leverantie van 700 musketten en bandelieren, de tweede over 1000 ruiterswapenrustingen, die al klaar waren en verder voor voetvolk, wat noodig was (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 118 en n° 199).

Over het feit, dat hij hard moest werken om de bestellingen alle uitgevoerd te krijgen, schreef Le Thor een brief uit De Geers naam op 8 Aug. 1629 aan Erik Persson (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 125).

⁴ In Mei 1629 vroeg Camerarius aan de Staten-Generaal uitvoer van 8000 pond buskruit, 8000 pond lont en wapenen voor 9000 man. Zijn verzoek werd toegestaan: Res. St. Gen. 23 Mei 1629.

In de portef. Zweden 1629 liggen verscheiden verzoeken van Camerarius om spoedige toestemming voor uitvoer van buskruit naar Zweden, aangezien er „periculum in mora” was. Bij Res. St. Gen. 24 Juli 1631 mochten er nog 2000 „sijtgeweeren” en 200 harnessen naar Zweden uitgevoerd worden.

⁵ O.a. 20.000 musketten, 15.642 pieken, 4988 ruitersharnessen. Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 139.

Zooveel kon De Geer in den korten tijd, die hem gegund werd, in Zweden niet laten maken en in het voorjaar van 1631 ging hij naar Amsterdam om daar de bestelling zelf uit te voeren. In den zomer van 1631 werden vandaar wapenen en ammunitie naar Duitschland gezonden ¹ en nog lang niet alles was geleverd, toen de koning zijn overwinning bij Breitenfeld behaalde. Veel wapenen waren door zijn soldaten buitgemaakt en zouden, naar 's konings verwachting, nog veroverd worden op den vijand, zoodat hij die van De Geer niet meer noodig had en de rest afbestelde. Dat was voor De Geer een geweldige schadepost; hij had in Norrköping en Jönköping groote voorraden klaar liggen evenals in Holland en hij kreeg slechts een beperkte schadevergoeding, die lang op zich liet wachten ². Een gedeelte van zijn voorraad kon hij in 1633 nog naar Bremen zenden op bestelling van Adler Salvius, den Zweedschen resident in Hamburg. Er werden troepen mee bewapend om een inval van Pappenheim in het stift Bremen af te slaan ³.

Een dergelijke handelwijze van den koning maakt het ons begrijpelijk, dat De Geer op zijn wapenleveranties in den regel groote winst zocht te maken.

Na Gustaaf Adolfs dood werden de bestellingen voor het Zweedsche leger aanmerkelijk kleiner ⁴ en, wat zijn wapenindustrie betrof,

¹ Naar Stettin volgens Dahlgren: L. de Geer, p. 142.

De Geer mocht ten behoeve van den Zweedschen koning naar Hamburg zenden: voor 10.000 man wapenen en degens, 15.000 pond pulver en 100.000 pond lont, nadat de Raad van State onderzocht had, of „in dese coniuncture van tijden” wel zooveel wapenen konden uitgevoerd worden: Res. St. Gen. 11 en 21 Febr. 1632.

² Op de betaling van deze wapenen zal wel gedoeld zijn in 'De Geers brief aan Oxenstierna d.d. Amsterdam, 19/29 Mrt. 1633. (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 189).

³ De Geer vroeg om betaling van deze wapenen in zijn brief d.d. Amsterdam, 18 Jan. 1633 aan Oxenstierna (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 181). Pas in 1636 kreeg hij ze betaald. Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 266. De rekening bedroeg 46.449 rdr.

⁴ Dat blijkt wel hieruit, dat in 1635 de achterstallige schuld voor wapenen over 1633 en 1634 slechts 7352 rdr. bedroeg, een klein bedrag, vergeleken bij de vorige jaren. In 1635 deed De Geer een leverantie van 600 musketten. Brieven aan Oxenstierna d.d. Amsterdam, 1 en 7 Aug. 1635 en 12 Maart 1636. (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 224 en n° 225). In 1636 leverde hij 5000 musketten en 3000 stormhoeden. Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 143, in 1648 voor 10.537 rdr. wapenen. Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 279, in 1649 200 paar pistolen voor 1200 rdr. en nog 1000 paar pistolen en 1000 holsters. Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 280 en p. 412.

legde De Geer zich meer toe op export, terwijl de productie van oorlogsmateriaal voor Zweden werd beperkt tot kanonnen, kruit en lont.

Voor het fabricceeren van kruit en lont had De Geer in 1628 Linköpings salpeterwerk voor 10 jaar in pacht gekregen met het recht om werkplaatsen en een buskruitfabriek bij Fiskeby op te richten. Inderdaad verscheen hier een kruitmolen. De Geers salpeterproductie werd zóó groot, dat hij langzamerhand alle salpeterwerken in Östergötland kreeg ¹.

De hoeveelheid krijgsbenodigdheden, die De Geer in den loop der jaren aan de Zweedsche kroon heeft geleverd, is niet nauwkeurig op te geven ². Uit zijn rekeningen blijkt, dat het oorlogsmateriaal, tusschen 1624 en 1648 van hem afkomstig, een waarde van 736.080 rdr. ³ vertegenwoordigde, een onvolledige opgave, maar die tenminste de uitspraak wettigt, dat De Geer de voornaamste wapenleverancier van Zweden in den 30-jarigen oorlog was.

Na 1648 nam zijn wapenproductie sterk af; de factorij te Norrköping werd toen hoogstwaarschijnlijk opgeheven en de fabricage weer toevertrouwd aan wapenmakers, aan wie De Geer zijn bestellingen deed ⁴.

In dien tijd begon hij zich ook uit zijn zaken terug te trekken en liet ze gedeeltelijk over aan zijn zoons, vooral aan den oudsten, Laurens, terwijl in zijn laatste levensjaren de wapenhandel en -industrie niet meer de voornaamste takken van zijn bedrijf waren; de uitvoer van zijn industrieproducten bestond toen voor het grootste deel uit staafijzer en koperwaren.

In hoeverre De Geers initiatief werkte bij het vervaardigen der wapenen en of hij zelf de bewerking verbeterde, is niet bekend; zijn bestellingen scheen hij uit te voeren naar de voorbeelden, die deze

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 167.

² Bij Dahlgren: L. de Geer, op p. 135 een tabel, die tamelijk volledig alle wapenen, geleverd tusschen 1624 en 1633, aangeeft. Samen voor voetvolk: 34.777 musketten, 45.034 bandelieren, 53.015 gaffels, 14.349 harnassen, 18.997 stormhoeden, 28.068 pieken, 16.402 geweren en voor ruiters: 11.154 harnassen, 2.027 geweren, 714 paar pistolen.

³ Dahlgren: L. de Geer, p. 136.

⁴ Dahlgren: L. de Geer, p. 412.

vergezelden ¹. Wel weten wij, dat de kwaliteit ervan niet altijd aan de verwachting voldeed en dat de Zweedsche tuigmeester, Silvesterson, die de wapenen te Stockholm in ontvangst moest nemen, herhaaldelijk klaagde over ondeugdelijkheid van het geleverde. In den regel werd de afgekeurde waar dan door betere vervangen, maar in 1632 was er een bezending wapenen zóó slecht afgewerkt en van zóó'n inferieure kwaliteit, dat de tuigmeester de leverantie in haar geheel weigerde. De Geers boekhouder, Le Thor, die de belangen van zijn meester niet uit het oog mocht verliezen, en toch den afnemer, Johan Kasimir van de Palts, ter wille moest zijn, deed de grootste moeite de zaak in der minne te schikken. Zonder tegenspraak de geheele bestelling terugnemen ging niet best; tenslotte werd de schuld van de slechte afwerking op de wapenmakers, speciaal de harnassmeden, geschoven en zij moesten hun werk overdoen. In de moeilijkste positie verkeerde wel Silvesterson, die de aanmerkingen moest maken en dit ook weer niet te kras durfde doen, daar De Geer hem — naar het heette voor zijn moeite! — een jaargeld had toegekend ².

Met kanonnen en pistolen werd steeds van te voren proefgeschoten ³, waarbij de kwestie, of De Geer dan wel de Zweedsche regeering de daarvoor benodigde munitie moest leveren, een bron van voortdurend meeningsverschil was.

De wapenen, die Gustaaf Adolf persoonlijk in den krijg gebruikte, evenals de meer kostbare, welke hij bij feestelijke gelegenheden droeg, werden ook meermalen door De Geer geleverd. Het vergulden en uitmonsteren van twee gala-harnassen voor 's konings bruiloft liet hij doen door een bekend wapensmid in den Haag ⁴; ook in zijn factorij te Norrköping werd een wapenrusting voor den koning gemaakt ⁵.

¹ Dahlgren geeft facsimile's van teekeningen van een helm en een gevest, die bij de bestelling gezonden waren: L. de Geer, p. 144.

² Dit alles ontleend aan Dahlgren: L. de Geer, p. 144 vlg.

³ Dit gebeurde in de Nederlanden ook. In de Res. St. Gen. van 8 Aug. 1613 lezen wij, dat de Admiraliteit haar ingenomenheid betuigde met stukken geschut, die Elias Trip had geleverd en die de proef goed hadden doorstaan.

⁴ De rekening, ten bedrage van f 5641, van dezen wapensmid, Charles Dartène, is afgedrukt in Kernkamp: Baltische Archivalia, p. 5.

⁵ Dahlgren: L. de Geer, p. 151 en 152.

Als wij zien, dat de winst, die De Geer maakte op de oorlogsbehoeften, door hem van de factorijen van de kroon gekocht en aan het Zweedsche leger weer verkocht, tusschen 25 en 180 % beliep, zijn wij geneigd, die zeer hoog te noemen. Maar men moet bedenken, dat Gustaaf Adolf geen al te goed betaler was en in dezen De Geer vaak heel nonchalant behandelde, zoodat het voor de hand lag, dat de laatste van iedere gelegenheid gebruikt maakte om zijn schadeposten zooveel mogelijk te reduceeren. Uit het feit dat, globaal berekend, de profijten van zijn wapenhandel in den loop der jaren, de opbrengsten van zijn eigen factorij meegerekend, 40 % van de inkoopsom bedroegen, mogen wij concludeeren, dat het De Geer gelukt is om over de geheele periode, waarin hij deze zaken met de Kroon deed, toch de winsten te behalen, die hij zich oorspronkelijk zal berekend hebben ¹.

§ 3 - KOPERHANDEL EN KOPERINDUSTRIE.

Wij zagen, dat reeds vóór 1627 koper een belangrijk handelsobject voor De Geer was; hiertoe droeg niet weinig bij, dat, tengevolge van het contract door De Geer en Steven Gerards in 1619 met Gustaaf Adolf gemaakt en in 1621 vernieuwd, het kopermonopolie van de Zweedsche Handelscompagnie bij uitzondering voor hen niet gold, zoodat de koperleveranties aan hen beiden den voorrang hadden boven alle andere ². Voor den koning was koper het betaalmiddel, waarmee hij meer dan eens aan De Geer diens vorderingen voldeed en de Handelscompagnie moest daartoe dan de sommen voorschieten op de kopertollen en -tienden, die zij aan de Kroon te betalen had. Invloed te kunnen uitoefenen op het bestuur van de Handelscompagnie zou voor De Geer dus van groot gewicht zijn ten behoeve van een geregelde betaling. Hij liet ook niet na pogingen in die richting te doen en zijn oog viel daarbij op Monier ³, met wien hij door de Zweedsche wapenbestellingen immers al sinds

¹ Dahlgren geeft cijfers o.a. uit de boekhouding van Le Thor: L. de Geer, p. 309—311. Hij kan echter niet volledig zijn, daar lang niet alle boeken bewaard zijn.

² Wittrock, p. 21. Voor de koningin-moeder Christina en Hertog Karel Filips was deze uitzondering ook gemaakt.

³ Het volgende is in hoofdzaak ontleend aan Dahlgren: L. de Geer, p. 180 vlg.; waar andere bronnen gebruikt zijn, is dit opgegeven.

1618 in verbinding stond. Een som van 125.000 daalders stelde De Geer, bij wijze van voorschot, aan Monier ter beschikking ¹ en deze kon zich met dit geld in 1623 in het bestuur der Handelscompagnie inkoop. Hij was nu in staat De Geer nauwkeurig van de interne aangelegenheden der Compagnie op de hoogte te houden en — wat het voornaamste was — hem te waarschuwen, wanneer de financieele toestand een gunstige gelegenheid bood om een vordering op de Kroon te vereffenen. De verlangde gevolgen bleven ook niet uit: in 1627 had Gustaaf Adolf al zijn schulden aan De Geer afgedaan!

Dit schijnt te wijzen op een bloei van de Handelscompagnie, maar in werkelijkheid was zij langzamerhand in moeilijke omstandigheden geraakt, zoodat zij in 1625 uit geldgebrek gedwongen was het koper — waarvan de Compagnie den prijs op peil trachtte te houden o.a. door verbod van verkoop beneden den vastgestelden prijs en van uitvoer van ruw koper — van de hand te doen, iets wat in dien tijd uiterst onvoordeelig was, daar de prijzen op de buitenlandsche markt waren gedaald. Om den verkoop te bevorderen, reisde Monier naar Duitschland, maar noch in Hamburg noch in Lubeck leverden zijn onderhandelingen een gunstig resultaat op. Hij ging daarom naar Holland en in Augustus sloot hij in Amsterdam met De Geer een contract ². Zij kwamen tot de volgende afspraak: De Geer zou 2000 schippond koper van allerlei soort in depôt nemen, waarop hij geld zou voorschieten naar een gemiddelden prijs van 50 rdr. het schippond en tegen een rente van 8 %. Hij mocht dit koper tegen een bepaalden prijs verkoopen; kon hij dit niet, dan stond het hem vrij het aan anderen in pand te geven, maar niet tegen minder dan den vastgestelden prijs van 50 rdr. De Handelscompagnie hechtte haar goedkeuring aan deze afspraak, maar bedong nog, dat er geen verkoop zou plaats vinden, dan met haar bizondere toestemming.

¹ Monier was zelf niet bemiddeld. Hij was hier te lande controleur van het geschut geweest en in dienst van Gustaaf Adolf overgegaan met achterlating van een schuld van f 4823 aan de Generaliteit: Res. St. Gen. 13 Aug. 1616 en 15, 17 en 19 Mei 1618.

Gustaaf Adolf zelf beval „Till Gubernatorerne och Directorerne uthj köphandels Companiet att dhe intaga Antho: Monieur till deres Consort”: Wittrock, p. 30, noot 1.

² Wittrock deelt op p. 63 mede, dat dit contract gemaakt werd, maar geeft den inhoud niet.

Daarna werd er aan De Geer koper gezonden, maar inplaats van 2000 slechts 1210 schippond, die hij echter zóó voordeelig wist te verkoopen, dat er voor de Compagnie een zuivere winst van 74.000 rdr. overschoot ¹.

Het was vreemd, dat De Geer, nu de verkoop zoo goed gegaan was, geen verdere koperzendingen kreeg ²; wel gaf men in het volgende jaar in de Noordduitsche steden koper in depôt ³ en om dit koper van de hand te doen kregen in 1627 De Geer en Erik Larsson van der Linde van Gustaaf Adolf — buiten weten der Handelscompagnie — de geheime opdracht naar Lübeck en Hamburg te gaan. Tot een reis hierheen was vooral De Geer wel bereid, daar de koning hem betaling van zijn rekeningen had beloofd uit de opbrengst van het koper, dat te Hamburg lag, terwijl hij met Larsson tegelijkertijd nog een zakelijke afspraak had. Deze laatste had zich verbonden een groote partij kruit en lont in Pruisen af te leveren aan den koning, waarvoor hij betaling uit de opbrengst van het koper zou krijgen met recht van voorkeur. Larsson deed nu deze leverantie aan De Geer over, maar in het geheim, opdat niet Gustaaf Adolf, wetende, dat De Geer en niet Larsson de leverancier was, kruit en lont op krediet zou willen hebben ⁴, iets wat hij met reden zou kunnen vragen, daar, na verkoop van het Hamburger koper, de koning en De Geer quitte zouden zijn. Kruit en lont werden in ons land op naam van Larsson ingescheept en in de boeken van De Geer is van deze transactie ook geen spoor te vinden. Daarna ging Larsson alleen naar Duitschland ⁵.

¹ Hij bedong voor ruwkoper 61³/₄, voor gaarkoper 74 en voor platen 82 rdr.

² Het plan bestond wel, maar er werd geen uitvoering aan gegeven: Wittrock, p. 67.

³ Hiervoor was Conrad van Falkenberg naar Lubeck en Hamburg gezonden. Zijn brieven aan Oxenstierna d.d. Lubeck, 10 Oct. 1626 en Hamburg, 15 en 22 Dec. 1626 handelen daarover (Riksk. A. Ox. Skr. o. Br., II, 11, p. 548 en p. 552).

⁴ De Geer schreef over zijn voorgenomen reis en zijn afspraak met Larsson aan Pieter Trip in zijn brieven d.d. Stockholm, 14 en 29 April en 1 Mei 1627 en drukt hem op het hart dit toch vooral geheim te houden: „den Coninck en weet selffs niet dat het cruyt van mij comt, souden anders die betalinge daerop niet gewesen hebben” en „daermede dient heel secreet gehouden, of souden hier in ongenaeden raecken . . .” (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 72).

⁵ Wittrock, p. 100, zegt, dat Larsson naar Hamburg en Lubeck ging; De Geer wordt hier niet genoemd.

Evenwel slaagde hij er niet in het in de Duitse steden gedeponeerde koper van de hand te doen en het gevolg was, dat het overgebracht werd naar het handelshuis Trip in Amsterdam. Dit hoeft ons niet te verwonderen, want de Trippen waren De Geers compagnons en bovendien had Gustaaf Adolf al zijn hoop gevestigd op het in pand geven van koper aan Hollanders. In dien geest had hij zich uitgelaten in zijn gesprek met de Hollandsche gezanten, die in Mei 1627¹ naar Dantzig gereisd waren om ter wille van den Hollandschen handel den Zweedschen koning te bewegen zijn beleg voor Dantzig op te breken. Tegelijkertijd hielden zij besprekingen over den koperhandel, eerst met Oxenstierna², tegen wien zij de klacht uitten, dat Erik Larsson te Brussel had getracht den handel, speciaal dien in koper, tusschen Zweden en Spanje te herstellen³. De Rijkskanselier had geen ander antwoord, dan dat de koning wel gedwongen was eenig remedie te zoeken „deur 't gebrek vant defrayeeren van sijn cooper, sijnde het principaelste middel vant Rijck van Sweden”. Daarna ontving de koning de gezanten zelf en gaf hun tot bescheid, dat zijn koper nu eenmaal moest „gedistraheert” worden en zijn onderdanen met zout voorzien, daar zij zich meest met visch voedden. „Slaende wyders voor”, zoo schreven de gezanten in hun brief van 20 Juni aan de Staten-Generaal, „dat de coperen tot Amsterdam mochten werden gebracht ende daer bij cooplyden, daertoe te disponeeren, geaenvaert tegens t'seventich gulden het hondert, bij forme van beleeninge, totdat deselve met order ende ten besser gelegentheydt mochten werden vercocht, willende Sijne Ma^t ondertusschen dragen interest van verstrekte penningen tegen 6 ten hondert”. Aangezien er rijkelijk

¹ Zij waren over Kopenhagen gereisd. Hun brief d.d. Kopenhagen, 26 Mei 1627 in de portef. Denemarken 1628. Hun brieven over de onderhandelingen met Oxenstierna en Gustaaf Adolf te Dirschau (a.d. overoever van den Weichsel) in de portef. Zweden. De gezanten waren: Rochus van den Honaert, Andries Bicker en Simon Beaumont.

² Op 12 Juni 1627: Brief van de gezanten d.d. 20 Juni 1627.

³ De Fransche gezant had dit uitgebracht; er was over gesproken in de Staten-Generaal: Res. St. Gen. 17 Mrt. 1627. Schybergson vermeldt terloops pogingen om in Brussel Zweedsch koper te verkoopen op p. LXXXI en Larsson schrijft zelf over deze pogingen, die echter nog geen resultaat hadden, in zijn brief aan Oxenstierna d.d. Stockholm, 2 Mei 1627 (Riksk. A. Ox. Skr. o. Br., II, 11, p. 417).

koper uit de mijnen kwam en vele duizenden schipponden klaar lagen, beloofden de gezanten de zaak onder de aandacht der Staten-Generaal te brengen.

Natuurlijk zullen H. Ho.Mo. de hand niet gehad hebben in de verhuizing van de voorraden uit Hamburg en Lubeck naar Amsterdam, maar het rapport van de gezanten laat ons zien, dat het ten zeerste de wensch van Gustaaf Adolf was, dat het koper aan Nederlandsche kooplieden in pand gegeven werd ¹. Dit is De Geer niet onbekend geweest en hij heeft dan ook meegewerkt aan de vervulling van dien wensch. Daar hij zich in dezen tijd in Zweden bevond, kon hij niet zelf het koper in depôt nemen, zooals twee jaren tevoren, maar gaf het in handen van zijn compagnons, de Trippen. Financieel ging deze zaak geheel buiten De Geer om, want het contract, waarbij hij zich verbonden had aan Elias en Pieter Trip, sloot koperhandel uit.

Behalve den voorraad uit de Duitsche steden werd er ook nog een aanzienlijke hoeveelheid koper direct uit Zweden naar de Trippen gezonden, zoodat zij op het eind van 1627 reeds 5640 schippond in hun kelders hadden geborgen, waarop door hen een voorschot gegeven was van 275.000 rdr. en wel 25.000 rdr. méér, dan de waarde ervan in dit jaar bedroeg ².

Dat dit alles buiten de Handelscompagnie om kon geschieden, is wel een bewijs, dat de koning geen vertrouwen meer in dit lichaam had en in het begin van 1628 werd het dan ook opgeheven, terwijl de Kroon de koperaffaires overnam. De Geer en Larsson zouden het geheele toezicht krijgen op alle koper, dat van den koperberg kwam, evenals op het uitmunten van het koper. Maar geen van beiden konden het eens worden met Gustaaf Adolf over de te nemen maatregelen. De Geer was de eerste, die zich terugtrok ³,

¹ Uit het verslag van de gezanten blijkt, dat het initiatief van Gustaaf Adolf uitging. Bij Wittrock, p. 102 vinden wij de voorstelling, als zou het een voorslag van de gezanten zijn geweest: „ . . . nederländska sändebud, som uppuktade honom i Preussen och på grund af vunnen kändedom om de underhandlingar, som Erik Larsson under sista vintern fört i Bryssel, föreslogo en holländsk societet för kopparhandeln med Sverige i syfte att därigenom utestänga spanjorerna”.

² De prijs van ruwkoper was nu 40, van gaarkoper en platen 50 rdr. Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 187.

³ Gustaaf Adolf wilde nog meer koper naar Amsterdam uitvoeren om daar-

maar niet, dan nadat hij zich nog van een belangrijke afgifte van koper voor zijn geelkoperfabriek had verzekerd, als betaling voor een gelijktijdige wapenleverantie. Larsson hield voorloopig het bestuur alleen, maar deze taak viel hem al spoedig te zwaar en in zijn brieven aan Oxenstierna klaagde hij erover, dat De Geer hem bij dit werk in den steek gelaten had om zich beter aan zijn eigen zaken te kunnen wijden ¹.

De verkoop van het in Amsterdam gedeponeerde koper ging echter niet zoo vlot, als men in Zweden verwacht had. De prijs daalde en zoo bleef het lang onverkocht liggen, terwijl een rente van 8 % moest betaald worden van de daarop voorgeschoten gelden. Om nog grooter nadeel te voorkomen liet Gustaaf Adolf ten slotte den door hem voorgeschreven prijs los en Pieter Trip, op wiens naam het koper stond, kreeg het recht om over alles te beschikken en het koper voor den gangbaren prijs te verkoopen. Slechts een gedeelte kon hij echter van de hand doen en daar de koning de opbrengst te gering vond ², verbood hij weer allen verkoop, tenzij tegen een hooger prijs ³. Toen dat niet gelukte en bovendien Elias Trip wissels van Gustaaf Adolf protesteerde, als hij geen voldoende onderpand in koper kreeg, zond de koning, die Larsson niet meer vertrouwde, eerst Conrad van Falkenberg en later ook

mee wissels uit Elbing en Hamburg te betalen. De Geer vond het beter, eerst het aanwezige koper voor dit doel te verkoopen, maar hij kon dit van den koning niet gedaan krijgen.

¹ 10 Nov. 1628 schreef Larsson uit Stockholm aan Oxenstierna: „Jagh hafuer så hehr vidh Rentecamaren så vehl som vidh Berget och myntet neest Gudh alleen moste der ij dirigera, oanseth mons. D. Geer migh velh bleff aff H. K. M. förordenat migh til alle desse pålagde sacker til assistendz, meen han hafuer sigh dermedh inte vellat bemöda, sedan H. K. M. heddan ressete, emedan han medh sin egen verck hafuer haft nock at bestella . . . In den brief uit Stockholm van 16 April 1629 worden zijn klachten over De Geer heftiger. Hierin schreef hij . . . „[jagh]ähr af honom inte til det ringeste ij min ciahrcij (= charge) secunderat vorden . . .” en verder: „Jagh vilde, at jagh hadde gifuet de fattige 10.000 daller, at jagh Lowis D. Geer aldrigh seeth eller kendt hadde, emedan igenom een deel hanss store angifuande migh stoor besver tillfogat ähr ock ij stoor ombrassij [ombrage] hooss H. K. M. infördt, det jagh elliest hade väl blifuet medh förskonat” (Riksk. A. Ox. Skr. o. Br., II, 11, p. 425 en p. 429).

² De prijs was 52 rdr. voor ruw, 61 rdr. voor bewerkt koper.

³ n.l. 55, resp. 66 rdr.

nog den verdediger van Maagdeburg, Diederik van Falkenberg, hierheen om den verkoop te bevorderen. Van hen beiden bracht alleen de laatste iets tot stand en wel bewerkte hij, dat zij tezamen in Mei 1629 met de Trippen een nieuw contract sloten, waarbij het gedeponeerde koper op den naam van Elias kwam te staan in plaats van op dien van Pieter, en de rente tot 7 % werd verlaagd. Elias zou alle koper, dat door Zweden gezonden werd, in depôt krijgen tot 7000 schippood toe en daarop weer geld voorschieten¹. Hij mocht het, met toestemming van den koning, verkoopen tegen 2 % provisie en $\frac{1}{4}$ van de winst, die gemaakt werd boven den vastgestelden prijs². Het contract werd voor 3 jaar gesloten. Het bij Trip gedeponeerde koper was nu beleend voor een bedrag van 226.000 rdr³.

Wij vragen ons af, wat de reden was, dat bij dit nieuwe contract het koper van Pieter op Elias overging. De veronderstelling, dat er tusschen deze beide Trippen oneenigheid was ontstaan in deze zaak, zoodat Pieter zich geheel terugtrok, mag zeker niet verworpen worden⁴. Wij hebben al vaker gezien, hoe moeilijk het was, een compagnonschap in pais en vrêe tot een goed einde te brengen. Bovendien was het ook Elias en niet Pieter, die steeds de wissels betaald en gelden voorgeschoten had. Waarschijnlijk stond het koper allemaal op den naam van Pieter — die er ook wel geld op had voorgeschoten⁵ — omdat aan hem de verkoop was opgedragen, opdat de transacties vlotter konden geschieden, dan wanneer het via een volmacht van Elias moest gebeuren. Bovendien had de laatste zich immers aan velerlei andere zaken te wijden, zooals zijn wapenhandel en zijn bewindhebberschap van de O.I.C. Mogelijk stond ook de groote wapenleverantie, die Trip deed aan Diederik

¹ f 40 voor ruwkoper en f 50 voor gaarkoper de 100 pond Amst. gewicht.

² Deze was f 50, resp. f 60.

³ f 86.444 had Trip meer verstrekt, dan de waarde van het koper was: Brief van Conrad van Falkenberg aan Oxenstierna d.d. Amsterdam, 5 Sept. 1629. (Riksk A. Ox. Skr. o. Br. II, 11, p. 570). Volgens copie van getuigenis van not. Warnaez van 1633 was het voorschot f 565.411 - 4 - 8., dus ruim f 10.000 meer: Wittrock, p. 126.

⁴ Gissing van Dahlgren: L. de Geer, p. 197, noot. De mededeeling van Larsson wijst daar ook op, al kan men op diens uitingen niet te vast bouwen.

⁵ Volgens Larssons brief d.d. Nyköping, 14 Aug. 1633 aan Oxenstierna (Riksk. A. Ox. Skr. o. Br. II, 11, p. 522).

van Falkenberg¹ juist in dezen tijd, in nauw verband met het nieuwe kopercontract en maakte voor Elias de eventueele winst op de wapenen de verlaging van 1 % rente op de voorschotten en de nieuwe deposito's weer goed.

In dit kopercontract werd De Geer niet gekend, hij had er niets mee te maken. Buiten de wapenbestelling zal hij niet gestaan hebben, want volgens de afspraak met zijn compagnons ging deze hem evenzeer aan als de Trippen. Melding van zijn naam behoefde niet gemaakt te worden, ieder kon immers zelfstandig voor de heele compagnie optreden en men mag daaruit dus geenszins de gevolgtrekking maken², dat De Geer, nu hij in Zweden was, er buiten stond, omdat hij niet meer concurreeren kon. Hij behoefde dat eenvoudig niet te doen.

Ondertusschen lag de koperhandel geheel stil. Trip kon zijn voorraden niet tegen den vastgestelden prijs verkoopen, kreeg tot overmaat van ramp ook geen rente van Gustaaf Adolf en wilde toen geen gelden meer voorschieten³. Toch had de Zweedsche koning penningen noodig en hij zocht zijn toevlucht weer bij De Geer, die hem ruim 38.000 rdr. beloofde tegen onderpand van koper⁴. Dit koper werd naar Amsterdam gezonden, naar Trip, die het in ontvangst nam voor De Geer en uit vriendschap voor hem een wissel tot een bedrag van 38.824 rdr. ervoor accepteerde, maar met dezen gang van zaken zich niet vereenigen kon. Hier was een begin van de wrijving tusschen de beide zwagers, die zou leiden tot een zeer onaangename, ja, zelfs vijandige verhouding.

Toen Trip het koper niet naar des konings zin kon verkoopen, kwam Erik Larsson weer ten tooneele om de behulpzame hand te bieden⁵. Hij moest het koper van Trip zien over te doen aan

¹ Dit veronderstelt Dahlgren: L. de Geer, p. 198; Wittrock zegt het met zekerheid: p. 125—126. Bizonderheden over deze wapenbestelling zijn te vinden in de Res. St. Gen. 3 April en 23 Mei 1629. Brieven van Diederik van Falkenberg en Camerarius hierover in de portef. Zweden 1629.

² Zooals Dahlgren doet: L. de Geer, p. 198.

³ Brieven van Conrad van Falkenberg aan Oxenstierna d.d. Amsterdam, 9 Oct. 1629 en 2 Juli 1630. (Riksk. A. Ox, Skr. o. Br., II, 11, p. 575 en 589).

⁴ Afspraak van 1 Febr. 1630; De Geer kreeg 720 sch. gaarkoper voor 38.824 rdr. te betalen in Holland: Wittrock, p. 135, noot 2.

⁵ Dan zijn Conrad van Falkenberg en Erik Larsson hier tegelijkertijd in het land. Falkenberg klaagde er in zijn brieven aan Oxenstierna over, dat Larsson niet met hem wilde samenwerken en hem ten slotte tegenwerkte.

een ander op voordeeliger voorwaarden. Het resultaat van zijn onderhandelingen was echter, dat hij eerst in 1631 en daarna nog eens in 1632 een nieuw contract sloot¹, waarbij Trip wederom een voorschot gaf, zoodat Zwedens schuld aan hem nu f 345.870 bedroeg en hij de vrije beschikking kreeg over den verkoop van het koper, als het niet binnen 6 maanden afgelost was. Koper, dat bij anderen beleend was, werd ook naar hem overgebracht², zoodat hij nu den geheelen koperhandel beheerschte.

Erik Larsson had dus de opdracht van Gustaaf Adolf niet in diens geest uitgevoerd. Misschien stak er eigenbelang achter zijn handelingen: hij had voor eigen rekening een koperdepôt bij Trip en het is allicht in zijn eigen voordeel geweest, Elias Trip met het contract ter wille te zijn.

Larsson, die daarna in gezelschap van De Geer naar Duitschland ging om Gustaaf Adolf in zijn legerplaats op te zoeken, vond bij den koning geen vriendelijke ontvangst, evenmin als zijn reisgenoot. Financieele moeilijkheden hadden den koning in een slechte stemming gebracht en nu overlaadde hij de beide heeren met verwijten. De Geer, die kwam om over rentebetaling te spreken³, reisde spoedig weer af; het was niet mogelijk een verstandig onderhoud met Gustaaf Adolf te hebben⁴.

Dat De Geer eenigszins bij den koning in ongenade gevallen was, had tweeeërlei oorzaak. Allereerst was door hem de rente van de Zweedsche leening niet op tijd aan de Staten-Generaal betaald. De Geer verontschuldigde dit bij Gustaaf Adolf met de mededeeling, dat hij ook geen koper op tijd had gekregen. Verder had Conrad van Falkenberg bij den koning over De Geer geklaagd. Falkenberg

¹ Conrad van Falkenberg maakte kritiek op dit contract; het was onvoordeelig voor de kroon. Zie aant. bij zijn brief aan Oxenstierna, d.d. Amsterdam, 23 Febr. 1632 (Riksk. A. Ox. Skr. o. Br., II, 11, p. 596).

² Brief van Conrad van Falkenberg aan Oxenstierna d.d. Amsterdam, 19 Mrt. 1632 (Riksk. A. Ox. Skr. o. Br., II, 11, p. 598).

³ Wittrock, p. 147.

⁴ Larsson schreef 21 Mrt. 1632 uit Schwabach aan Oxenstierna: „Honom (n.l. De Geer) haffuer inte heller mancerat ann förvietelse, de fåhe reesor hann med H.K.M. taalt haffuer; hadde hann sådann villkom och förvietelse förmodat, hadde våhl inte kommet hiet, det man allt ann sin orth most heemstella och med patientia optaga, det man oskyldiegh liedat moste” (Riksk. A. Ox. Skr. o. Br., II, 11, p. 480).

had de opdracht om de subsidie van de Nederlanden voor Zweden in ontvangst te nemen en nu had hij, op zijn verzoek, deze niet van de Staten-Generaal kunnen krijgen, omdat er assignatiën, die De Geer op deze subsidie van de Zweedsche regeering had gekregen tot betaling van een groote wapenbestelling van 1631, mee voldaan moesten worden. Nu had Falkenberg bij den koning De Geer ervan beschuldigd, onrechtmatig beslag te hebben gelegd op deze gelden, wat een lange apologie van De Geer aan het adres van Oxenstierna uitlokte in December 1632¹. Bij notarisprotocol had Falkenberg De Geer zelfs ter verantwoording geroepen en De Geer was hierover zoo verontwaardigd, dat hij in 1633 de Staten-Generaal om aanhouding van Falkenberg verzocht, totdat het „different” tusschen hen beiden uit den weg was geruimd. De Staten-Generaal traden hier echter niet in² en verder schijnt de twist door het vertrek van Falkenberg naar Zweden doodgebloed te zijn; wij hooren er althans niets meer van³.

Ondertusschen had het bezoek aan Gustaaf Adolf in Maart 1632 plaats en juist in dezen tijd kwam er in de koperzaken een kentering: de prijs steeg. Dit was allereerst te danken aan de maatregelen van de Zweedsche Kroon, die voornamelijk beperking van aanvoer aan de kopermarkt beoogden, maar ook voor geen gering deel aan de kunstgrepen van De Geer, die in 1631 naar Amsterdam was gegaan, oorspronkelijk van plan na een kort verblijf weer naar Zweden terug te keeren, doch die, door allerlei omstandigheden gedwongen⁴, pas in 1635 weer vertrok⁵. Tijdens zijn aanwezigheid gelukte het hem op de volgende wijze hier de kopermarkt te beïnvloeden.

Door den beperkten invoer van koper uit Zweden was de voorraad op de markt verminderd, evenals die der consumenten: de koper-

¹ Dahlgren: Br. o. Aff. n° 175.

² Res. St. Gen. 16 Mrt. 1633. ³ Dahlgren: L. de Geer, p. 84—86.

⁴ „Mijn ophouden is hier langer gevallen dan ich wel vermeynt hadde, door die groote wisselen, door mijne factoor van Stockholm getrokken ende der croonen dienst mijner schepen, dat ick geen retouren vandaer hebbe connen becomen om mijne wisselen alhier t'acquitteren; deselve nu uut den dienst ontslagen siende in Pruysen, ben ich verwachtende ende alsdan mijne reyse met Godes hulpe aenvangen landwech over Hamburch” schreef De Geer 1 Aug. 1635 aan Oxenstierna (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 224).

⁵ Hij was van plan geweest in den winter van 1633—'34 naar Zweden terug te gaan: Brief aan Pieter Spiering d.d. Amsterdam, 1 Nov. 1633 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 201).

fabrikanten in Aken en de bezitters van kopermolens in ons land. Dit dreef den prijs omhoog, terwijl De Geer nog een verderen stoot aan de stijging gaf door deze manier van handelen: het door hem bij Trip gedeponeerde koper had hij, door zijn zwager daartoe gedwongen, terug genomen, op de markt gebracht en zelf tegen een hooger prijs gekocht; tot 7 maal had hij dit gedaan en het gevolg was, dat de prijs aanzienlijk steeg¹. Hij raadde nu den koning aan 2000 schippond te verkoopen benevens de partij koper, die Larsson te Amsterdam had. Hiermee zou men de rente aan Trip, die zeer ontevreden was over het achterwege blijven daarvan, kunnen betalen en zoo voorkomen, dat Trip een groote hoeveelheid van zijn voorraad op de markt bracht, nu de prijzen gestegen waren. Immers dan zouden deze weer dalen en daar was De Geer juist bang voor. Wij zien hier de belangen van De Geer, die, ongetwijfeld eigen voordeel niet uit het oog verliezend, de financiën van den Zweedschen koning behartigde, en die van Trip botsen. De laatste wilde het koper graag van de hand doen en dreigde daar zelfs mee², want behalve van kapitaal en rente moest hij ook nog voor de wapenleverantie van 1629 betaling hebben; bovendien bracht verkoop hem nog de baten van provisie en een gedeelte van de overwinst. De maatregelen van De Geer gingen nu lijnrecht tegen de belangen van Trip in en samenwerking was niet meer mogelijk.

Op 27 October 1632 schreef Gustaaf Adolf zijn laatsten brief aan De Geer; hij noodigde hem uit te Hamburg te komen voor een bespreking; in den tusschentijd moest hij Trip zien over te halen niets van het koper te verkoopen, daar de prijs nu weer zóó hoog was, dat er voldoende onderpand voor de voorschotten was³.

¹ Conrad van Falkenberg schreef aan Oxenstierna, dat deze verkoop plaats vond wist, evenwel niet, wie het deed: „Jagh seer och, att här koppar offta af och an föres, väges och sällies; föregifues, när den effterfrågas, att ded ifrån Lybeck och Hammburgh kommer, stundom skier ded och unnder anners mans mampn, så att ded uthi denne vidhlöfftige stadhen är omöijeligen att komma unnder rätta sanningen”: Brief d.d. Amsterdam, 6/16 Oct. 1632 (Riksk. A. Ox. Skr. o. Br., II, 11. p. 615).

² Dit meldde Conrad van Falkenberg ook in bovengenoemden brief.

³ Dahlgren: L. de Geer, p. 206—208. Conrad van Falkenberg waarschuwde Oxenstierna ook al tegen verkoop van koper door Trip: Brief d.d. Amsterdam, 30 Maart 1632 (Riksk. A. Ox. Skr. o. Br., p. 600). De Geer had 9 Oct. aan Oxenstierna geschreven, dat het koper op 70 rdr., 20 Oct. 1632, dat het op 75 rdr. stond. (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 165 en n° 167).

Bovengenoemde conferentie heeft echter niet meer plaats gehad: 10 dagen later sneuvelde de Zweedsche koning. Zijn dood was de oorzaak van een nieuwe daling in de koperprijzen, zooals De Geer 18 Januari 1633 aan Oxenstierna schreef. Het lukte hem echter verdere daling tegen te houden, door een hoeveelheid van 200 schippond tegen een wat hooger prijs te koopen om daarna, toen de prijzen eenigszins stegen, de voorraden weer vast te houden, opdat de stijging door zou gaan ¹.

De Geers belangstelling in den koperhandel was nu zóó groot geworden, dat hij probeerde een verder strekkenden invloed te krijgen. Daartoe deed hij in een brief van Januari 1633 aan den Rijksraad het volgende voorstel: in Aken, zoo schreef hij, zou men spoedig gebrek aan koper hebben, daar tengevolge van den krijg de bergwerken in Duitschland stil lagen ². Nu sloeg hij voor, het koper van Trip niet op de markt te brengen, maar nieuw koper, uit Zweden aangevoerd, bij anderen te beleenen en met de daarop verkregen gelden Trip af te betalen. Het afgeloste koper zou ook op gunstiger voorwaarden weer beleend kunnen worden; in Holland zou men hiervoor dan een factor noodig hebben. De Geer bood alvast een voorschot van 10 à 12.000 rdr. aan. Dat hij bedoelde, zelf tot factor benoemd te worden om zodoende Trip te verdringen

¹ Brief van De Geer aan Oxenstierna d.d. Amsterdam, 18 Jan. 1633 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 181). Conrad van Falkenberg deed steeds pogingen om te weten te komen, wie eigenlijk het koper naar de waag bracht en verkocht. Op zijn informaties kreeg hij ontwijkende antwoorden en begreep, dat hij met een kluitje in het riet gestuurd werd. 25 Nov./5 Dec. 1632 schreef hij uit Amsterdam aan Oxenstierna: „Her levreras stohr quantietett med garkopar på vogen. Nehr jach derãm frågar, ger man sådant schvar såm man vill. Nehr kopern ehr dyr, so sellieger man kanske sin egen kopar, och nehr han blier bettere kiöp, so blier de stellet vel fult igen. Gud dôme åm, som al sanning vett.” (Riksk. A. Ox. Skr. o. Br., II, 11, p. 621). Hij vermoedde, dat ze dezelfde partij vaker verkochten: . . . „jach tror vist, att ded partiet (waar sprake van was) ehr 3 gånger soltt. Gud vett sanningen, men sacht blier ded Brief d.d.”: Amsterdam, 1/11 Dec. 1632 (Riksk. A. Ox. Skr. o. Br., II, 11, p. 623).

² Conrad van Falkenberg daarentegen schreef 1/11 Dec. 1632 aan Oxenstierna, dat Aken geen koper kocht, omdat men daar voor de eerste 7 maanden voorzien was; 29 Dec. schreef hij uit Amsterdam, dat men daar voor een heel jaar koper genoeg had (Riksk. A. Ox. Skr. o. Br., II, 11, p. 623 en p. 630).

van de kopermarkt, is uit dit schrijven gemakkelijk af te leiden ¹.

In Februari gaf De Geer aan den Rijksraad den wenk het hier gedeponeerde koper op de markt te brengen. De prijzen waren weer hooger ² en als men lang wachtte, dreigde wellicht concurrentie van het Oostindische koper; invoer daarvan had eenige jaren geleden den prijs hier ook doen dalen ³. Maar in Zweden talmde men, zag het belang van De Geers raad niet in en nam een afwachtende houding aan.

In Amsterdam spande het tusschen De Geer en Trip. De laatste had nog steeds geen betaling voor de door hem in 1629 geleverde wapenen en nu trachtte hij zijn verlies te dekken en stelde aan de Zweedsche regeering voor om voor twee of drie jaar alle koper in ontvangst te nemen. Hij wilde het dan in pand hebben tegen een hoogere waarde dan vroeger. — Wij moeten hierbij bedenken, dat de prijzen nu ook hooger waren. — Dit beteekende tegelijkertijd, dat hij De Geer beconcurrerde. Op herhaalde aanbiedingen van den kant van Zweden om van den geheelen kopervoorraad tegen den gangbaren prijs afstand te doen, wilde Trip niet ingaan ⁴.

De kunstgrepen van De Geer op de Amsterdamsche markt hadden wel den koperprijs opgedreven, maar aan den koperhandel geen nieuw leven ingeblazen. Tengevolge van den oorlog kwam deze handel geheel stil te liggen en de prijzen gingen weer naar beneden ⁵.

¹ Brief van De Geer aan Joh. Kas. en de Kamerraden (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 183). Een andere sollicitant was Samuel Blommaert. Hij wilde hier commissaris voor den koperhandel worden en gaf allerlei goeden raad aangaande den koperhandel. Zie hierover Kernkamp: Brieven van Sam. Blommaert. Bijdr. en Meded. Hist. Gen. dl. 29.

² Conrad van Falkenberg gaf de prijzen: platen *f* 63—*f* 65, gaarkoper *f* 67—*f* 68, in zijn brief aan Oxenstierna d.d. Amsterdam, 2/12 Febr. 1633 (Riksk. A. Ox. Skr. o. Br. II, 11, p. 635).

³ Brief van De Geer aan Oxenstierna d.d. Amsterdam, 1 Febr. 1633 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 186).

⁴ Conrad van Falkenberg schreef herhaaldelijk over zijn pogingen Trip tot een ander inzicht te brengen. Deze weigerde zelfs een rekening te toonen en gaf ten slotte Falkenberg een onhebbelijk antwoord: Falkenbergs brieven aan Oxenstierna d.d. Amsterdam, 6/16, 9/19 en 16/26 Febr. en 15/25 Mrt. 1633 (Riksk. A. Ox. Skr. o. Br., p. 636, 639, 640 en 644).

19 /29 Mrt 1633 schreef De Geer uit Amsterdam aan Oxenstierna: „Les

Toen ontbood Oxenstierna in September 1633 De Geer naar Frankfort aan den Main tot een bespreking. De rijksregeering had geld noodig en nu maakte de kanselier met De Geer de afspraak, dat de laatste in Amsterdam een compagnie zou vormen, die 60 of 80.000 rdr. aan Zweden zou voorschieten in ruil voor koper¹.

Van dit plan, dat geheim was gehouden², is evenwel niets gekomen, daar De Geer zijn vroegeren medestander Trip van zich vervreemd had, terwijl de andere Amsterdamsche kooplieden de zaak niet aandurfdén, omdat zij door het dalen van de prijzen verlies geleden hadden³. Wel kwam er een zending van 23.000 schippond koper naar Holland, die Erik Larsson hier moest beleenen⁴. Buiten weten van Oxenstierna had hij van den Rijksraad gedaan gekregen, een grootere partij dan afgesproken was naar Amsterdam te zenden en de Rijkskanselier was, toen hij ervan hoorde, zóó onstemd, dat hij besloot het directeurschap van den Zweedschen koperhandel neer te leggen. Allang had hij het ook beter gevonden, dat het beheer in Zweden aan een Compagnie werd opgedragen; de groote moeilijkheid was, de geschikte personen te vinden om zoo'n compagnie te vormen.

Ondertusschen rustte er geen zegen op de transacties van Larsson met de zending koper. Hij wilde ze aan De Geer overdoen en na eenige aarzeling van De Geers zijde lukte het. Op dit oogenblik lagen de schepen, waarin het koper geladen was, bij Texel inge-

cuyvres rabaisent de prix à cause que les manufactures n'ont nulle consommation par ces guerres" en 1 Nov., dat de handel met Aken stilstond. De stad was door de legers ingesloten, zoodat daar geen koper kon heengevoerd worden (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 189 en n° 200). Ook in 1635 was er nog weinig handel: De Geers brief aan Oxenstierna d.d. Amsterdam, 1 Aug. 1635 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 224).

¹ Het voorloopig contract voor deze compagnie is afgedrukt bij Dahlgren: Br. o. Aff. n° 198. Sam. Blommaert drong in zijn brieven ook steeds aan op het instellen van een compagnie voor den koperhandel.

² Erik Larsson wist toch, dat De Geer zonder effect onderhandelde met enkele renteniers. Brief van Larsson aan Oxenstierna, d.d. Stockhom 19 Jan. 1634 (Riksk. A. Ox. Skr. o. Br., II, 11, p. 527).

³ Brief van De Geer d.d. Amsterdam, 24 Dec. 1633 aan Pieter Spiering (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 204).

⁴ Brieven van Larsson aan Oxenstierna d.d. Stockholm, 19 Jan. en Hamburg, 6 Mrt. 1634 (Riksk. A. Ox. Skr. o. Br., II, 11, p. 525 en p. 529).

vroren. Toen De Geer in Amsterdam eenige personen gevonden had, die het koper, tegen een voorschot van *f* 40 de 100 pond, in pand wilden nemen, werd het gelost en in pramen naar Amsterdam vervoerd. Bij aankomst van de pramen liet Elias Trip, tot ieders groote verbazing, beslag leggen op den inhoud, bewerende, dat hij hiertoe het recht had, opdat hij uit de opbrengst van dit koper de rente van zijn voorschotten en zijn wapenleverantie betaald zou krijgen. Protesten van De Geer hielpen niet, evenmin als zijn aanbod, al het aan Trip in pand gegeven koper af te lossen zóó, dat deze algeheele voldoening, behalve van kapitaal en rente, ook van de wapenen kreeg. Trip wenschte echter zijn voorraad niet van de hand te doen, maar wel door deze te vergrooten een waarborg te hebben tegen verlies, wanneer de prijs weer zou dalen.

Hetzelfde voorstel als aan Trip deed De Geer aan de Zweedsche regeering. Hij wilde het koper tegen een rente van 7 % van het voorschot erop overnemen en 2 % provisie hebben van eventueelen verkoop¹. Een hardnekkigen strijd tusschen de beide concurrenten kon men tegemoet zien toen, boven verwachting en zonder bekende beweegredenen, in April tusschen beide partijen de vrede gesloten werd. Op 8 April kwam te Amsterdam een contract tot stand tusschen Larsson als commissaris van de Zweedsche kroon en een consortium, waarin Trip, De Geer en Larsson als participanten optraden benevens verschillende personen, die in Holland, Duitschland en Frankrijk belang bij den koperhandel hadden. De voornaamste bepaling was, dat het consortium alle koper van Trip, met de 2300 aan Larsson gezonden schippond, waarop Trip beslag had gelegd, alsmede het in Hamburg en Lubeck beleende, overnemen en daarop geld voorschieten zou².

Op 13 Juni werden de „conditiën”, waaraan ieder der participanten zich moest houden, vastgesteld. Het aandeel van Elias Trip bedroeg *f* 675.000, dat van De Geer *f* 500.000. Het geheele bedrijfskapitaal was *f* 2.400.000³.

¹ Uitvoerig verslag over het beslag van Trip op het koper en De Geers voorstellen in zijn brief aan de regeering d.d. Amsterdam, 15/25 Jan. 1634 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 207). Zie ook den brief van Larsson aan Oxenstierna d.d. Hamburg, 6 Mrt. 1634 (Riksk. A. Ox. Skr. o. Br., II, 11, p. 528).

² Dahlgren: L. de Geer, p. 221.

³ Dahlgren: Br. o. Aff. n° 214.

Daar Trip verreweg het grootste aandeel had, kreeg hij ook de meeste macht in het consortium. Dit vond Oxenstierna bedenkelijk: het wel en wee van Zwedens koperhandel zou zodoende in handen van één persoon gelegd worden en alle plannen werden verstoord door de weigering van den Rijkskanselier het contract te teekenen. Trip kreeg daarna bericht, dat hij tot delging van Zwedens schuld den geheelen kopervoorraad van de hand mocht doen; de hoeveelheid, die hij in pand had, was daarvoor voldoende ¹.

Dat het Larsson niet gelukt was het contract door den kanselier te doen goedkeuren, ofschoon hij hiervoor nog zelf naar Zweden was gereisd ² en dat hij, tijdens zijn verblijf aldaar, op gespannen voet stond met De Geers boekhouder Le Thor, dien hij ervan verdacht hem tegen te werken, maakte de verhouding tusschen De Geer en Larsson minder aangenaam. Toen De Geer bovendien niet geheel zijn afspraak met hem nakwam — hij had bij het overnemen van het aan Larsson gezonden koper in 1633 beloofd, ook de verplichtingen, die daarmee verbonden waren n.l. het geven van voorschotten en het betalen van bepaalde wissels, op zich te nemen en had nu deze beloften slechts ten deele vervuld — volgde er een algeheele breuk tusschen De Geer en Larsson, terwijl de verhouding tusschen De Geer en Trip ook tot den dood van den laatsten toe gespannen bleef. Tenslotte was de Zweedsche Kroon, die zich de winst van het koper zag ontgaan, de dupe ³.

De koperhandel werd nu, bij wijze van proef, vrijgelaten tot 1638; alleen kreeg de Kroon ieder tiende schippond, benevens 12 rdr. tol per schippond, vóór het koper de waag van Falun verliet ⁴.

Het zou ons te ver voeren, hier op de bijzonderheden, wat betreft de lotgevallen van Trips vordering op de Zweedsche regeering en het bij hem beleende koper, in te gaan, temeer daar De Geer bij deze koperzaken voorloopig niet betrokken was. Wel gaf hij in zijn brieven aan Oxenstierna den raad, hoe men den prijs op peil kon houden — wat ook in zijn eigen voordeel was, daar koper toch een belangrijk artikel voor hem bleef — en vond hij het ook beter een

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 223—224.

² Zie Larssons brief aan Oxenstierna d.d. Amsterdam, 20/30 Mei 1634 (Riksk. A. Ox. Skr. o. Br., II, 11, p. 533).

³ Dahlgren: L. de Geer, p. 224—226.

⁴ Dahlgren: L. de Geer, p. 227.

compagnie op te richten. Deze kwam door de bemoeiingen van Larsson inderdaad tot stand. Participanten waren dezelfde personen als die van het consortium-Trip van April 1634 benevens Pieter Trip¹. De Geer heeft er geen deel in gehad².

In den herfst van 1635 keerde De Geer naar Zweden terug om zelf weer het oog over zijn zaken te laten gaan. Daar richtte hij, als tegenhanger van het Hollandsche consortium, een kopercompagnie op, waarvoor Larsson de grondslagen reeds had gelegd, maar die deze niet meer kon opbouwen, daar hij in Januari 1636 overleed. De Geer stak geld in deze compagnie en leende aan Johan Kasimir van de Palts een som om er aan deel te nemen³; daar echter deze kopercompagnie niet aan de verwachtingen vermocht te voldoen, hief men haar in 1638 weer op⁴.

Met de vorderingen van Trip⁵ op de Zweedsche regeering, die later overgenomen werden door zijn erfgenamen⁶, heeft De Geer zich pas weer bemoeid na 1645, het jaar, waarin een zoon van Elias Trip, Adriaan, huwde met De Geers dochter Adriana. Het was De Geer, die in September 1649 van koningin Christina de belofte kreeg, dat aan Adriaan Trip de oude schulden, die nu met de onbetaalde rente erbij gestegen waren tot 194.500 rdr.⁷, gedurende

¹ Sam. Blommaert maakte in zijn brieven aan Oxenstierna dd. Amsterdam, 26 Dec. 1635 en 20 Febr., 5 Mrt. en 8 Oct. 1636 melding van dit consortium. Hij sprak van „de contractanten” (Kernkamp: Br. v. S. Bl. n° 9, n° 12, n° 13 en n° 17).

² Dit blijkt uit De Geers schrijven d.d. Amsterdam, 7 Aug. 1635, waarin hij aan Oxenstierna mededeelde, dat Larsson in Amsterdam gekomen was en met de Trippen „tracteerde”, doch buiten zijn medeweten (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 225).

³ Brief van De Geer aan Johan Kasimir d.d. Stockhom, 20 Febr. 1636 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 236).

⁴ Dahlgren: L. de Geer, p. 235.

⁵ Deze bedroegen in 1635, na aftrek van de waarde van het beleende koper, 115.182 rdr.

⁶ In Nov. 1641 besloten de Staten-Generaal voor de weduwe en erfgenamen van Elias Trip bij de koningin van Zweden en de administratoren van dit rijk benevens den Rijkskanselier aan te bevelen de betaling van f 127.214 - 18 st. voor oorlogsmunitie en f 160.742 - 8 st. ter zake van slot van rekening der „gedepositeerde coperen” van Jan. 1636: Res. St. Gen. 1 Nov. 1641.

⁷ Dit was de opgave van 4 Aug. 1648 van Adriaan Trip. Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 238. Elias geeft in Bijdr. en Meded. Hist. Gen. dl. 24, p. 373 op: f 498.123 in 1650.

de jaren 1651—1654 telken jare met een vierde deel zouden afbetaald worden. Maar in 1650 werd met Adriaan alweer een nieuw contract gemaakt, waarbij ook De Geer betrokken was en wel naar aanleiding van het feit, dat deze het toezicht had op het uitmunten van koper. Er was in de laatste jaren veel koper, afkomstig van de afgegeven tienden, gebruikt voor het slaan van koperen munten. Deze waren dik en daardoor lastig in het gebruik, waarom men besloot weer tot het slaan van zilveren munt over te gaan. Maar wat moest er dan gebeuren met al het koper, dat de Kroon van den koperberg kreeg? Kon men koper ruilen voor zilver, dan was de moeilijkheid opgelost. De Geers raad werd gevraagd en in den herfst van 1650 sloot de regeering een contract met Adriaan Trip en zijn medeparticipanten — w.o. De Geer — waarbij het volgende werd bepaald: gedurende 6 jaar zou alle koper, dat de Kroon te verkoopen had, aan Adriaan Trip en consorten geleverd worden tegen betaling in zilver. Daar Trip zoo'n groote vordering op de Kroon had, zou hij ieder 4e duizend schippoud mogen inhouden om daarmee zijn schuld afgedaan te krijgen. In ruil hiervoor moest hij direct een som van 60.000 rdr. leenen tegen 8 % en dit bedrag den geheelen duur van het contract laten staan. De Geer was de man die deze 60.000 rdr. aan het consortium verstrekke en bovendien nog 55.000 rdr. op een groote partij koper, die aan den koperberg klaar lag.

Maar al dadelijk kwamen de moeilijkheden: De Geer kreeg het beloofde koper maar voor een deel en ten hoogste ontevreden hierover, weigerde hij in 1651 meer dan eens een verzoek van de Zweedsche regeering om een voorschot ¹.

Ook tusschen Adriaan Trip en de regeering liepen de zaken niet vlot van stapel; het scheen of de laatste zich wilde onttrekken aan haar verplichtingen tegenover Trip ². En nu kon De Geer niet meer te hulp komen, daar hij in 1651 naar Amsterdam was vertrokken, waar hij ziek werd en overleed. Na zijn dood bleef de kwestie aangaande Trips vorderingen hangende. Het zou ons te ver voeren, deze zaak hier in haar verloop te bespreken: zij is elders behandeld ³.

¹ Het voorgaande is ontleend aan Dahlgren: L. de Geer, p. 240—244.

² Laurens de Geer berichtte in zijn brief d.d. Amsterdam, 14 Aug. 1652 zijn ongerustheid hierover aan Karel Gustaaf van Pfalz-Zweibrücken en vroeg diens hulp om dat te voorkomen. Zie Kernkamp: Br. v. L. de G. n° 87.

³ Door Elias in Bijdr. en Meded. Hist. Gen. dl. 24, door Jhr. Mr. Trip in „De familie Trip” en uitvoerig door Dahlgren: L. de Geer, p. 244—250.

Wij willen alleen opmerken, dat het in pand nemen van koper van de Zweedsche Kroon, aanvankelijk door De Geer ondernomen, eeuwenlang de gevolgen achter zich aangesleept heeft.

Niet altijd werd het koper, door de Kroon aan De Geer geleverd, uit het land gevoerd. Een groot gedeelte van dit metaal bleef in Zweden en werd daar verder verwerkt. Zoo goot De Geer naast ijzeren kanonnen toch ook nog metalen, zij het in kleinen getale ¹. Verder had hij ook koper noodig voor zijn wapenindustrie, maar in zeer groote hoeveelheden werd het naar de geelkoperfabrieken gevoerd, waar er voorwerpen van allerlei aard voor binnen- en buitenland van gemaakt werden. De fabrikage van geelkoper nam in de eerste helft van de 17e eeuw in Zweden zeer toe. Vroeger was het ruwe koper veel naar Lubeck gegaan, waar het tot allerlei gebruiksartikelen werd verwerkt, om dan weer in Zweden ingevoerd te worden ². In Zweden was namelijk een mineraal, dat onontbeerlijk was voor het maken van geelkoper, niet aanwezig en wel het zinkerts of galmei, in dien tijd kalmijn genoemd, dat men noodig had om aan het koper den gewenschten goudglans te geven. Het moest uit Pruisen, Engeland ³ en voornamelijk uit Limburg aangevoerd worden ⁴. Wij zagen, dat reeds in 1615 De Besche aan de Staten-Generaal vrijen uitvoer naar Zweden vroeg voor een hoeveelheid kalmijn, die hij gebruiken moest voor de koperwerken van de koningin-moeder. In latere jaren, toen De Besche een eigen fabriek te Nyköping dreef, voegde zich Arent Toppengieser ⁵, een koper-slager uit Aken, bij hem en samen kregen zij, tot aanmoediging van de jonge industrie, een privilege, waarbij gedurende drie jaren

¹ Volg. Res. St. Gen. 30 Jan. en 2 Febr. 1643 voerde De Geer nog 12 metalen stukken naar Hamburg uit. De metalen kanonnen werden voornamelijk aan den koperberg gegoten. Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 149.

² De Geer schreef dit in zijn brief d.d. Norrköping, 20 Juni 1628 aan Oxenstierna. (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 111).

³ Wittrock, p. 81.

⁴ Het kwam van den kalmijnberg te Altenburg, in het hertogdom Limburg, die verpacht werd door de Staten-Generaal. De prijs van kalmijn was „dertich stuivers thondert pont”: Res. St. Gen. 2 Juni 1633.

⁵ Toppengieser of Duppengieser is waarschijnlijk dezelfde als Arndt Duppen Gijssen uit De Geers brief aan Oxenstierna d.d. Stockholm, 28 Juni 1641 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 307). De inhoud ervan is niet duidelijk.

de kopertol voor hen van 22 op 17 daalders per 100 schippond verlaagd werd ¹. Langzamerhand werd de industrie op verschillende plaatsen in het rijk beoefend en sinds 1626 legde ook de Zweedsche Handelscompagnie zich er op toe ².

Ook in ons land begon men in het begin der eeuw de geelkoperindustrie meer en meer uit te oefenen. Vele koperslagers, die „om der professie wil” uit Aken naar ons land kwamen, werden hier met open armen ontvangen en kregen allerlei faciliteiten van de Staten-Generaal ³. Overal werden koperwerken opgericht, in Amsterdam, Dordrecht, Nijmegen ⁴. De Geer, die in zijn leerjaren reeds in Frankrijk in een kopersmederij gewerkt had ⁵, zag in den tijd, dat hij in Dordrecht woonde, de „messingmakerij” daar zeer toenemen en was, toen hij naar Zweden ging, ongetwijfeld met de bewerking grondig bekend. En deze kennis kon hij, zoodra hij in Zweden was, in praktijk brengen, want onder de „menichvuldige affaires” hem door Gustaaf Adolf al dadelijk opgelegd, noemde hij in zijn brief aan den Rijkskanselier ook „messingswercken” ⁶. Bovendien schijnt De Geer tegelijkertijd een particuliere geelkoperfabriek begonnen te zijn, want wij zagen, dat hij in 1628, toen hij zich onttrok aan het beheer der koperzaken van de kroon, nog een belangrijke afgifte van koper voor zijn werk wist te krijgen. In 1632 had De Geer in Norrköping, waar hij deze fabriek dreef, vijftien ovens in werking ⁷ en Samuel Blommaert gaf in zijn brieven aan Oxenstierna hoog op van de Geers geelkoperindustrie, toen hij in 1636 schreef: „dat die (n.l. De Geer) soo wel heeft gevaeren en noch doet en

¹ Wittrock, p. 45.

² Wittrock, p. 81.

³ Zoo vroeg in 1613 Dirk Hooft subsidie voor het maken van geelkoper te Dordrecht. Er was al een molen opgericht; hij zou „beckenwerk”, ketels en draad maken. De Staten oordeelden, dat deze nering aanmerkelijk profijnt in 't land zou brengen. Zij stonden vrijen invoer toe van ruwe materialen en van het „uytgaen van de gemaecte wercken”: Res. St. Gen. 12 Oct. 1613.

⁴ Dit alles te vinden in de Res. St. Gen. van de jaren 1613, 1614 en 1615.

⁵ Zie zijn brief aan Oxenstierna d.d. Amsterdam, 1 Febr. 1633 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 186).

⁶ Brief van De Geer aan Oxenstierna d.d. Norrköping 20 Juni 1628 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 111).

⁷ Wittrock, p. 158.

werckt nu in Sweden soo sterck als ses off acht van de beste meesters van Aken" ¹.

Deze Blommaert had sinds 1625 met eenige consorten ² een geelkoperfabriek opgericht te Nacka, waarvoor zij een privilege van de Kroon hadden gekregen. De fabriek floreerde niet, voornamelijk door het dalen van den koperprijs en aan De Geer werd in 1635, vóór hij naar Zweden terugkeerde, de zorg ervoor opgedragen. Hij trof het koperwerk in een zeer vervallen toestand aan, vond het echter belangrijk genoeg zijn krachten erop te beproeven om de fabriek tot nieuwen bloei te brengen en werd daarom in 1636 voor de helft eigenaar van het werk. Hij bleef dit tot het in 1643 werd opgeheven ³.

Korten tijd was De Geer ook betrokken bij de exploitatie van een geelkoperfabriek te Danviken, die in handen was van De Besche. Deze fabriek werkte slechts van 1623 tot 1630 en er is weinig bekend van De Geers aandeel hierin ⁴.

Het belangrijkste was zijn koperwerk te Norrköping, waarover we reeds iets mededeelden. De terreinen — Laxholm en Kvarnholm — waren in 1627 aan De Geer en De Besche verpacht voor 1000 daalders 's jaars en hier liet De Geer, behalve zijn wapenfactorij, ook de geelkoperfabriek bouwen. Timmerlieden en metselaars moesten uit Amsterdam komen, daar de benodigde werkkrachten in Zweden niet te krijgen waren. Pieter Trip huurde de werklieden te Amsterdam. Een meestertimmerman of -metselaar zou *f* 2.50 per dag verdienen, een gezel *f* 1.50 en er werd van 's morgens vijf tot 's avonds zeven uur gewerkt, „zooals ook in Amsterdam gewoonte was”, luidde het contract. Er gingen 9 timmerlieden en 5 metselaars naar Zweden, die vrijen overtocht en vrij bier hadden. Het werk moest gedurende den zomer gebouwd worden; in den herfst gingen de werklieden weer naar de Nederlanden terug.

¹ Brief van S. Blommaert aan Oxenstierna d.d. Amsterdam, 26 Maart 1636 (Kernkamp: Br. v. S. Bl. n° 14).

² Zijn consorten in Holland waren: Gerard Thiens en Mattheus Hoeffft: Brief van Blommaert aan Oxenstierna d.d. Amsterdam, 4 Juli 1635 (Kernkamp: Br. v. S. Bl. n° 4), in Zweden: Abraham Werden en Abraham Melis. Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 401.

³ Dahlgren: L. de Geer, p. 401—403. De andere helft bleef aan Abraham Werden.

⁴ Dahlgren: L. de Geer, p. 400.

Toch waren toen factorij en koperfabriek nog niet klaar; men heeft, steeds er aan uitbreidend, nog tot 1633 gewerkt, waarschijnlijk verder met Zweedsche werklieden ¹.

Behalve koper, dat van den koperberg werd aangevoerd, moest De Geer de benoodigde materialen: zinkerts voor de bewerking van het koper en steenkool voor de smeltovens, uit het buitenland laten komen, het eerste uit Polen ², Engeland en vooral uit de Nederlanden, het laatste uit Schotland ³. Om vrijstelling van de verschuldigde licenten of andere faciliteiten te krijgen voor het vervoer van kalmijn uit Limburg naar Zweden, riep De Geer herhaalde malen de tusschenkomst en hulp der Staten-Generaal in. Zoo wilde hij in het voorjaar van 1633 een schip met kalmijn en andere materialen gaarne vóór den „gepresigneerden” tijd, n.l. 15 April, naar Zweden laten vertrekken, maar zijn verzoek hierom werd tot tweemaal afgeslagen ⁴. Toch liet De Geer het schip eerder gaan en wel met de ossenschepen, die altijd vroeger mochten uitzeilen; daarna verzocht hij den Staten-Generaal dit vertrek vóór den „geordonneerden” tijd niet te straffen, aangezien het noodig was! ⁵ Of De Geer werkelijk van boete vrijgesteld is, weten we niet, maar het verwondert ons niet, dat De Geer, die altijd probeerde zijn wil door te zetten, rustig het plakkaat overtrad.

Het voornaamste product, door De Geers koperfabriek te Norrköping afgeleverd, was koperdraad, dat in groote hoeveelheden naar Holland ging ⁶; verder werden er platen van verschillende dikte en vorm en geheel afgewerkte ketels gemaakt.

In 1630 en 1631 bedroeg de gezamenlijke waarde van den invoer

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 404.

² Het kwam dan via Dantzig. Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 407.

³ Dahlgren: L. de Geer, p. 407.

⁴ Res. St. Gen. 26 Febr., 28 Febr., en 23 Maart 1633.

⁵ Res. St. Gen. 6 Juni 1633. Verder vroeg De Geer, of de schipper van het Zweedsche schip mocht worden „geëximeert” van de boeten, daar hij wegens „onkennisse” met de ossenschepen vóór den tijd was uitgezeild: Res. St. Gen. 24 Juni 1633.

⁶ De Geer kreeg vroeger ook al koperdraad uit Zweden. Zoo was er een partij van 234 ringen gered uit een schipbreuk: Prot. not. Warnaertsz. 5 Nov. 1622. Sam. Blommaert schreef aan Oxenstierna: „uit Sweden compt alreede sooveel coperdraet als ser geconsumeert can worden; oock soo en connen die van Aken tegen die van Sweden niet wercken, voornementlycken draetwerck . . .”: Brief d.d. Amst., 4 Sept. 1638 (Kernkamp: Br. v. S. Bl. n° 34).

van deze producten in Amsterdam 245.989, en die van 1645 en 1646 tezamen 399.228 Zweedsche daalders¹. Verdere aanwijzingen aangaande den omvang der productie ontbreken ons helaas.

Er werden ook wel andere gebruiksartikelen gemaakt, maar die werden niet uitgevoerd. Ze moesten in Zweden verkocht worden en daarvoor had De Geer reizigers, die vooral op het platteland dit koperwerk aan den man moesten brengen; zelfs kregen zij in 1646 het recht de Deensche grens te passeeren zonder verplichting de grenstollen te betalen. De Geer kreeg in 1636 vrijstelling van uitvoerrechten van de door hem vervaardigde koperwaren en in 1639 het recht de voor de fabrikage noodige grondstoffen, zooals kalmijn en steenkool, tolvrij in te voeren.

In 1642 had de geelkoperindustrie haar hoogtepunt bereikt, daarna nam zij af. Dit kwam in hoofdzaak door den onregelmatigen aanvoer van grondstoffen, die ten gevolge had, dat de industrie soms gedeeltelijk of geheel werd stilgezet, zoodat De Geer last kreeg met de arbeiders over de betaling van den tijd, dat zij werkloos waren. Daarbij kwam nog, dat concurrenten De Geers arbeiders met voorspiegelingen van hooger loon trachtten weg te lokken en het ontevreden werkvolk bracht in 1647 „de Holmen” in oproer. Pas nadat De Geer zelf was gekomen om den vrede te herstellen en hij de arbeidsvoorwaarden verbeterd had, keerde de rust weer.

De Norrköpingsche fabrieken beschouwde De Geer als zijn voornaamste bezittingen. In zijn testament bepaalde hij, dat na zijn dood deze niet verdeeld mochten worden, maar gemeenschappelijk eigendom van zijn zoons moesten blijven. De waarde van zijn geelkoperfabriek heeft hij zelf op 37.500 rdr. geschat. Tot 1666 bleef deze ook inderdaad onverdeeld bezit van zijn zoons, die het werk in dat jaar verkochten².

§ 4 - DE OVERIGE INDUSTRIEËN. DE WERKNEMERS.

Als grootindustriël heeft De Geer zich in Zweden niet alleen op het fabricceeren van krijgsbenoodigdheden toegelegd, maar hij

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 407. Gustaaf Adolf ried De Geer aan ook in Frankrijk afzetgebied voor zijn koperwaren te zoeken: Brief van De Geer aan Johan Kasimir, Norrköping, d.d. 13 Juni 1629 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 120). Of dat gelukte, is niet bekend.

² Dit alles ontleend aan Dahlgren: L. de Geer, p. 408—411.

heeft allerlei andere takken van industrie met meer of minder succes uitgeoefend. Van zijn koperindustrie gaven wij een beeld. In belangrijkheid, omvang en succes volgt hierna de ijzerindustrie, waarvan wij het een en ander mededeelden bij de behandeling van zijn werkzaamheden als bestuurder der factorijen van de Kroon.

Wat hij voor eigen rekening alleen of in samenwerking met anderen met de ijzerbewerking bereikte, laten wij nu volgen.

Het ijzer, gewonnen uit de ertsgroeven, die De Geer in de buurt van zijn fabrieken gepacht had of dat hij verkreeg uit de groeven van andere pachters, werd niet alleen gebruikt tot het gieten van kanonnen en maken van wapenen, maar het diende ook om, nadat het in de hoogovens door smelting uit het erts verkregen en in de smederijen bewerkt was, in den vorm van staven, blokken, draad of zeer eenvoudige voorwerpen in Zweden, Holland of elders op de markt gebracht te worden.

Bij Finspong, het eerste bergwerk, dat De Geer in pacht kreeg, had hij een hoogoven en twaalf smederijen, waaronder één voor staal. Hier werd staafijzer gesmeed, terwijl in het nabijgelegen Godegård ruwijzer gewonnen werd, dat voor allerlei doeleinden te gebruiken was.

Voor de exploitatie van zijn fabriek had hij hier niet alleen de beschikking over de door hem aangestelde arbeiders, maar ook de bewoners van de kroondomeinen verrichtten werkzaamheden voor hem in den vorm van heerendiensten, zooals wij hiervóór al zagen en zij moesten tienden opbrengen in den vorm van vrachten houtskool of in de bosschen geveld hout en andere, voor zijn industrie benoodigde, zaken. Dan waren er de bergsmannen, die zelf zich in een bevoorrechte positie bevonden — zoo hadden zij vaak alleen of samen met den pachter van de Kroon groeven in pacht en bezaten hoogovens en smederijen — maar toch moesten zij van hun producten een deel afdragen aan De Geer. Het was natuurlijk de bedoeling, dat zijn werk hierdoor verlicht werd; in werkelijkheid ontstonden er voortdurend conflicten, vooral wanneer De Geer een nieuwe groeve wilde ontginnen, waartoe hij bij pachtcontract het recht had verkregen, maar wat door de bergsmannen als nieuwe concurrentie werd beschouwd ¹. Dergelijke moeilijk-

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 370. Zie ook het pachtcontract van 20 Juli 1618 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 13).

heden had De Geer bij elk van zijn verschillende bergwerken ¹.

Naast Finspong waren de voornaamste ijzerwerken Österby — dat ook Dannemora-hut genoemd werd — Leufsta en Gimo, alle drie in Uppland gelegen. Tot 1649 stonden Österby en Gimo onder leiding van De Geers reeds eerder genoemden zwager Mathias de Geer, terwijl Leufsta beheerd werd door zijn familielid en naamgenoot Louis de Geer. Op deze drie „bruken” werd hoofdzakelijk staafijzer gesmeed, waarvoor het ijzer uit de Dannemora-groeve uitermate geschikt was. Jaarlijks werd hier ongeveer 10.000 schippond ruwijzer gewonnen, dat gedeeltelijk weer tot staafijzer werd gesmeed ².

De pachters van de bergwerken in deze streek hadden samen met De Geer het recht uit de Dannemora-groeve erts te halen. Ofschoon hij er ernstige pogingen toe deed, mocht het De Geer nimmer gelukken het eigendomsrecht van deze groeve te verkrijgen ³. Na zijn dood maakte het Bergskollegium zelfs nog aanspraak op eenige duizenden [daalders] die De Geer voor de ertswinning uit de Dannemora-groeve te weinig zou betaald hebben, een vordering, die door zijn zoons met verontwaardiging werd afgewezen ⁴. Aan welke zijde ten slotte het recht zijn plaats kreeg, is ons niet bekend.

Graag had De Geer het daar in de buurt liggende Forsmark eveneens gepacht, maar een consortium, waartoe ook Gerard de Besche ⁵ behoorde, was hem in 1624 vóór geweest en toen dat in 1633 ook nog Väslands „bruk”, daar dichtbij gelegen, pachtte, had De Geer aan alle kanten concurrentie. Evenwel kon hij deze mededinging weerstaan en gelukte het hem toch den ijzerprijs te beheerschen. Zijn concurrenten hadden meermalen geldgebrek en dan kon De Geer, als kapitalist, hun de pachtsommen voorschieten,

¹ In een brief d.d. Norrköping, 17 Jan. 1643 schreef De Geer aan Oxenstierna, dat zijn recht, hout bij een zijner bergwerken te vellen, aangetast was (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 353). Anderen hadden blijkbaar zijn hout geveld.

² Dahlgren: L. de Geer, p. 377—378. Van 1642 tot 1647 werd 5600 sch. ijzer tot staven gesmeed.

³ Dahlgren: L. de Geer, t.a.p.

⁴ Kernkamp: Varia betr. L. d. G. n° 13. In welke munt er betaald werd, staat er niet bij, maar verderop blijkt, dat de pacht in daalders berekend werd.

⁵ Die van 1628 tot 1631 participant in de Nyköpingsche werken geweest was. Zie hiervóór, p. 86.

waardoor hij niet weinig zijn overwicht liet gelden. Bij contract verbond zich het consortium-De Besche hem alle geproduceerde staafijzer, kogels en granaten te leveren, zoodat De Geer den prijs op peil hield ¹.

De staven en blokken ijzer van Forsmark maakten op de Hollandse markt een hooger prijs dan die van Österby en Leufsta. Nu was het door De Besche afgeleverde ijzer veel beter dan dat van zijn medeconsort Pierre Rochet ², maar, opdat het verschil door de koopers niet opgemerkt zou worden, maakte De Geers schoonzoon Amya een stempel met de letter F voor beide soorten ³. Of door deze kleine „handigheid” het debiet van het Forsmarksche ijzer gebaat dan wel geschaad werd, meldt de geschiedenis niet; een speculatie, die eenigszins gewaagd was, lijkt het ons zeer zeker.

Het ijzer uit Uppland werd ook wel Fransch ijzer genoemd, naar de Walen, die in de smederijen werkten; op de wereldmarkt stond het bekend als Öregrundsijzer, zoo geheeten naar de kleine havenstad Öregrund, waar het ingeladen werd in schepen, die het naar Stockholm vervoerden. In deze stad hadden zich veel vreemde kooplieden gevestigd, met wie De Geer in relatie stond.

De beheerders der Upplandsche bergwerken hielden ieder jaar in Februari te Uppsala een bijeenkomst voor noodzakelijke besprekingen met de boekhouders van de kantoren te Stockholm en Norrköping. Zoo vaak De Geer er toe in de gelegenheid was, woonde hij deze vergaderingen bij. Ofschoon hij in Upsala een permanenten vertegenwoordiger had, liet hij zich daar, evenals te Norrköping, een huis bouwen voor zijn tijdelijke verblijven ⁴.

Ook op de bergwerken Åker en Skeppsta aan het Mälare-meer werd staafijzer gesmeed en lood gegoten, doch De Geer exploiteerde deze werken niet zelf; hij had ze weer verpacht aan anderen, wien hij werk opdroeg en wier afnemer hij was. Dit deed hij gedeeltelijk ook met Nora en Linda's bergwerk, voor een deel exploiteerde hij het zelf en voerde het ijzer ervan in groote hoeveelheden naar Holland ⁵.

Staafijzer was het materiaal, dat in eenigszins bewerkten vorm

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 378.

² De broer van Elisabeth Rochet, met wie Willem de Besche was gehuwd.

³ Dahlgren: L. de Geer, p. 380.

⁴ Dahlgren: L. de Geer, p. 381.

⁵ Dahlgren: L. de Geer, p. 382.

— in het Zweedsch knippjärn genoemd — gebruikt werd voor het maken van spijkers en kleine ijzeren voorwerpen. Dit ijzer werd voornamelijk te Torshälla gesmeed. Van 1632 tot 1645 was De Geer met Jacob de la Gardie en Carl Bonde lid van een compagnie, die dit bergwerk in pacht had. Ook van het hier bewerkte ijzer zond De Geer groote kwantiteiten naar Holland ¹.

Op de Nyköpingsche werken legde men zich het meest op de geschutgieterij toe. Er werd wel staafijzer gesmeed, maar de productie ervan was hier van zeer geringe beteekenis ².

In Värmland was de fabriek te Kroppa van belang. Allerlei soorten ijzer werden vandaar naar Amsterdam uitgevoerd en waren zeer gezocht in de Nederlanden. Van Kroppa kwam ook het ijzer, dat de Zweedsch-Afrikaansche Compagnie, waarover wij nog zullen spreken, naar Guinea voerde. Tijdens den Deenschen oorlog van 1644—1645 was het voor De Geer uiterst moeilijk hier het werk aan den gang te houden. De vele in Värmland ingekwartierde soldaten deden de levensmiddelen snel verdwijnen en De Geer was niet in staat zijn werkvolk, voorzoover het niet in het leger dienst moest nemen, van het noodige te voorzien. Ook waren door de blokkade van Göteborg de communicatiewegen afgesloten en het duurde nog maanden na het sluiten van den vrede, voor alle moeilijkheden uit den weg geruimd waren. Tot aan zijn dood behield De Geer dit bergwerk, doch in de laatste jaren lag het werk er nagenoeg stil ³.

Te Norrköping was de ijzersmederij wel met ambitie begonnen, maar had slechts van korten duur kunnen zijn; ook staal werd er een tijdlang vervaardigd ⁴. Hier echter heeft De Geer zich toegelegd op onderscheidene takken van industrie, waarvan hij de uitoefening soms met kracht voortzette, een andermaal slechts bij een probeersel liet blijven.

De meeste van deze industrieën waren nevenbedrijven, waarvan

¹ Tusschen 1641 en 1645 verzond hij daarheen 3200 sch. Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 387.

² Dahlgren: L. de Geer, p. 388.

³ Over de fabriek te Kroppa zie Dahlgren: L. de Geer, p. 390—395.

⁴ Dahlgren: L. de Geer, p. 413. Van 1628 tot 1629 werd er 1281 sch. tot staven, 775 sch. tot harnasplaten en 31 sch. tot musketplaten (waarvan musketloopen gemaakt werden) verwerkt.

hij de producten noodig had voor zijn hoofdbedrijf, de geschutgieterij en wapenmakerij, of voor zijn handel en scheepvaart. Ook voorzag hij zijn arbeiders van allerlei waren van eigen fabrikaat. Wat er meer gefabriceerd werd, was bestemd voor verkoop in Zweden of uitvoer naar Holland of Duitschland.

In zijn brief van 20 Juni 1628 schreef De Geer aan Oxenstierna, welke werken hij te Norrköping op touw had gezet. Behalve van zijn factorij en „messingswercken” sprak hij van een „ijzersnijderie ende nagelmakerie”¹. Hiermee bedoelde hij een werkplaats, waar staafijzer werd bewerkt tot „knippjärn” voor allerlei kleine voorwerpen, zooals nagels en spijkers, die dan daar tegelijkertijd vervaardigd werden. Het ijzer onderging hier dus dezelfde bewerking als op het bovengenoemde werk te Torshälla.

Dan had De Geer er ook een blikslagerij, waarvoor hij blikslagers en vertinners uit Duitschland liet komen en waarvan weinig meer bekend is, dan dat hij in 1629 een hoeveelheid vertind blik, dat daar vervaardigd was, naar Amsterdam zond². Even weinig weten wij van het resultaat, dat een privilege, in 1647 aan De Geer toegestaan om ijzeren haarden te maken, mogelijk heeft gehad. Zijn ijzerindustrie strekte zich ten slotte nog uit tot het smeden van ankers en sinds 1638 had hij gedurende eenige jaren een ijzer- en staaldraadtrekkerij, die eveneens een afzetgebied in Amsterdam vond³.

Voor het vervoer van zijn industrieproducten en ook voor zijn overigen handel had De Geer veel schepen noodig, kleinere voor de vaart langs de Zweedsche kust, schepen van belangrijker tonnenmaat voor de groote vaart. De laatste liet hij in Holland bouwen, maar tijdens de reis opgelopen averij moest vaak in Zweden hersteld worden. Daarvoor liet De Geer in 1628 te Norrköping, in samenwerking met twee burgers van de stad, een scheepstimmerwerf bouwen en een lijnbaan aanleggen. Pramen en schuiten voor de kustvaart konden hier op stapel gezet worden⁴, en het zal deze

¹ Brief van De Geer aan Oxenstierna d.d. Norrköping, 20 Juni 1628 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 111).

² In 1629 ging er 12.900 pond vertind blik naar Holland. Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 413.

³ In 1639 exporteerde De Geer 129 sch. ijzerdraad naar Amsterdam volgens Dahlgren: L. de Geer, p. 414.

⁴ Dahlgren: L. de Geer, p. 167 en 355.

lijnbaan wel geweest zijn, waarvan De Geer in bovengenoemden brief melding maakt als van een „reperbaen”.

Ten slotte repte hij in dien brief ook van een „wandmaekerie”. Deze werd inderdaad opgericht; zij was een fabriek van wollen stoffen¹, waarvoor de gereedschappen als persen, scharen en kammen, de verfstoffen en ook de ruwe materialen uit het buitenland moesten komen, voornamelijk uit Amsterdam. Daar werden ze geleverd door De Geers zwager Van der Voort², terwijl een broer van De Geer, Hendrik, gedurende enkele jaren bedrijfsleider van de fabriek was. Onder de arbeiders bevonden zich verscheiden Duitschers, verder waren het Zweden. De fabriek was niet groot, daar de textielindustrie gedeeltelijk huisindustrie was. Lakenen van allerlei kleur werden er gemaakt; ze werden geleverd aan de Zweedsche steden of verkocht in den winkel, dien De Geer te Norrköping had.

Ofschoon deze industrie een goede toekomst beloofde³, heeft De Geer ze na enkele jaren toch overgelaten aan zijn concurrenten. Maar De Geer wordt nog altijd beschouwd als de grondlegger van de textielindustrie in Zweden, daar er vóór hem slechts een onbeduidende lakenindustrie was, die eigenlijk alleen voor het leger werkte.

Volledigheidshalve zij nog vermeld, dat De Geer te Norrköping drie korenmolens liet malen, die hem geen onaardige winsten opleverden, terwijl de papierfabriek, waarin hij deel had, slechts geringe baten afwierp⁴.

¹ Dahlgren spreekt van een „vantmakeri eller klädesfabrik” (Kläde = laken). Het was dus een lakenweverij en de beschrijving van de bewerking en de werktuigen duidt er op, dat er wollen lakens gemaakt werden: L. de Geer, p. 415. De Geer schreef in een brief d.d. Norrköping, 10 Mei 1636 aan Heinrich Bremer (een koopman in Lübeck) „alsoo de vantmakers uut willen om wolle te coopen, soo hebben mij versocht haere wisselen op U.L. te willen passeren” (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 254).

² Hans van der Voort, lakenhandelaar in Amsterdam, was gehuwd met De Geers zuster Marie. Dit en het volgende over De Geers „vantmakeri” is ontleend aan Dahlgren: L. de Geer, p. 415—418.

³ De productie was in 1628: 704 ellen tot een waarde van 2042 daalders; in 1630 werden er 4500 ellen ter waarde van 17.381 daalders gemaakt.

⁴ Dahlgren: L. de Geer, p. 415 en 416. De molens leverden van 1640 tot 1650 jaarlijks een gemiddelde winst van 3350 daalders op. Van de papierfabriek is alleen bekend, dat zij in 1638 228 riem papier naar Amsterdam zond.

Dat de resultaten van De Geers ondernemingen meestal gunstig waren, was, behalve aan zijn scherp inzicht om juist de geschiktste personen voor de uitvoering van het werk te kiezen, niet weinig te danken aan de vele faciliteiten, die de Zweedsche regeering hem, niet alleen voor de fabricage en alles wat daarmee samenhang, maar ook wat betreft den uitvoer uit Zweden, toestond; dit alles natuurlijk in ruil voor de gewichtige diensten, die haar door De Geer bewezen werden en de vele hulp, die hij haar bood.

Wij kunnen niet nalaten hier ook enkele opmerkingen te maken over de werkkrachten, die in den dienst van De Geer stonden en van wier prestaties zooveel afhing voor het welslagen van zijn ondernemingen. Wij hebben al gezegd, dat er niet voor alle takken van De Geers industrie voldoende geschoolde werklieden in Zweden te vinden waren. Wanneer deze ontbraken, moesten er dus buitenlanders voor het werk gerecrueteerd worden¹. Zoo was er geen enkele Zweed door hem aangesteld als leider van een onderneming; de hiervoor vereischte capaciteiten schenen Gustaaf Adolfs onderdanen niet te bezitten en dus waren de verantwoordelijke posten opgedragen aan Hollanders, Duitschers, Franschen en Walen.

Daar de Zweden slechts van de wapensmederij goed op de hoogte bleken te zijn, nam De Geer, na zijn nauwer samengaan met De Besche in 1615, op zich hem arbeiders te zenden voor Finspong² en deze werden gevonden onder de Walen. Vooral van 1620 af is er een groote trek van Walen naar Zweden, om daar niet alleen op Finspong, maar ook op de andere fabrieken te werken. Zij waren voornamelijk uit Sedan en Luik afkomstig. In deze plaatsen stelde De Geer agenten aan om de arbeiders te werven; zij werden, wanneer het transporten van grootere contingenten arbeiders betrof, bijgestaan door de beide zwagers van De Geer, Bartholomeus Grouwels en Mathias De Geer, die daarvoor dan naar Sedan of Luik overkwamen. De aangenomen arbeiders werden eerst naar Amsterdam gebracht; de menschen gingen te voet, terwijl hun gereedschappen op wagens geladen werden. De oorlogstoestand maakte het in de Zuidelijke Nederlanden dikwijls gevaarlijk en zoo

¹ Het volgende is hoofdzakelijk ontleend aan Dahlgren: L. de Geer en wel aan het hs. „Vallonerna”, p. 421 vlg.

² Wij zagen vroeger al, dat De Geer schepen huurde voor De Besche met schipper en knecht erbij en deze naar Zweden zond.

voerde men de arbeiders meer dan eens over Calais, om rondtrekkende troepen soldaten te ontgaan. Op het kantoor te Amsterdam werden dan de contracten vernieuwd of bekrachtigd en daar ving de evenzeer gevaarlijke reis per schip aan. Den minder moedigen zonk hier vaak het hart in de schoenen en verscheiden arbeiders, opziende tegen de zeereis, ontsnapten nog en keerden naar hun haardsteden terug. Inderdaad waren er gevaren: de Duinkerker kapers maakten de zee onveilig en ook kon niet ieder schip met succes den strijd tegen de elementen aanbinden; zoo verging er in 1626 een schip met pistoolsmeden.

Aanvankelijk lieten de arbeiders vrouw en kinderen thuis en aan de achtergeblevenen werd wel een gedeelte van het loon uitbetaald, dat de vader van het gezin in den vreemde verdiende. In den beginne werden de contracten voor één of twee jaar gesloten, later teekenden de arbeiders voor 6 jaar en namen dan in den regel hun gezin mee. Beviel het verblijf in Zweden hun niet, dan kregen zij na een jaar vrijen terugtocht en in de eerste jaren, toen de Walen zich nog allesbehalve thuis voelden in Zweden, maakten velen daar gebruik van ¹.

De Walen toonden een bijzondere vaardigheid in het werken bij de hoogovens, in de smelterijen en de stavensmederijen en ook waren zij goede kolenbranders. Voor dit werk werden zij in hoofdzaak gebruikt, maar ook vond men onder hen bekwame plaatsmeden, kanonnengieters, hoefsmeden en radenmakers ². Dikwijls moesten de buitenlanders ook dienst doen als houthakkers en voerlieden.

Uit Holland en Duitschland kwamen timmerlieden, metselaars, schrijnwerkers en molenaars. Geelkoperwerkers kwamen vooral uit Aken. Dat er onder de wapensmeden nagenoeg geen Walen voorkwamen, zoodat op de factorijen — met één enkele uitzondering ³ — bijna uitsluitend Zweden werkten, merkten we reeds op.

¹ Dat de Walen naar Luik teruggingen, is voor Dahlgren ook een bewijs, dat zij niet om geloofsredenen het land verlieten — evenmin als De Geer vroeger — maar, dat zij het deden om hun levensomstandigheden te verbeteren.

² De laatsten maakten de raden der affuiten. Zie J. W. Wijn: Het krijgswezen in den tijd van Prins Maurits, p. 185, noot 11.

³ Slechts een tiental vreemdelingen bevonden zich onder de 80 arbeiders op de factorij van Arboga; bij de factorij te Norrtälje waren de vreemdelingen in de meerderheid. Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 146.

Dit werk was al van ouds in Zweden gedaan en in het land zelf waren in den loop der tijden verbeteringen in de bewerking gebracht, zoodat de fabrikage op de hoogte van den tijd was. Slechts het maken van pistolen en sloten¹ ging den Zweden niet goed af; hiervoor had men weer buitenlanders noodig.

In de contracten werd steeds met nadruk vermeld, dat deze vrijwillig door de arbeiders gesloten waren. Als het contract was afgeloopen en de arbeider uit den dienst van De Geer trad, moest hij het land verlaten en mocht pas na een bepaalden tijd terugkomen, wilde hij in den dienst van een anderen werkgever overgaan.

Dikwijls waren er moeilijkheden over de loonen tengevolge van de lastige koersverhoudingen. Er werd 14 uur per dag gewerkt en zoowel jaarloon als week- en dagloon uitgekeerd, terwijl bepaalde arbeiders stukloon ontvingen. Zoo kregen smelters hun loon uitbetaald per 1000 Amsterdamsche ponden ijzer, kolenbranders per last, houthakkers per vadem hout, met opgave van de respectievelijke maten. Ieder jaar kregen de arbeiders een bepaald bedrag als „drinkgeld” en ook werd een gedeelte van het loon wel in natura, als kleeren of stof voor kleeding of een hoed, uitbetaald. Was er een zieke, dan moesten de anderen zijn werk doen „uit solidariteit”, zooals er in het contract stond en het loon werd dan aan den zieke uitbetaald; daarentegen werd bij verzuim of verhinderings wegens slecht weer of andere omstandigheden geen dagloon uitbetaald. De solidariteit kwam ook aan den dag in de bepaling, dat voor fouten in het werk gemeenschappelijke boeten opgelegd werden. Twee extra-vrije dagen werden gegeven voor den doop van een kind, één voor een bruiloft.

Veel moeilijkheden en oneenigheden had De Geer met zijn werklieden. Een staking was geen ongewoon verschijnsel. Eens werd De Geer zelfs, toen hij zich bij zoo'n gelegenheid naar de werkplaats der stakers begaf, door een naar hem geworpen steen gewond.

Processen waren in Sedan en Luik, waarheen de arbeiders na afloop van hun contract terugkeerden, niet van de lucht. Ook de

¹ Een slot was een mechanisme, aan pistool of ander ruitwepan aangebracht en werd gebruikt bij het afvuren. Een beschrijving van verschillende soorten sloten vindt men bij Wijn, t.a.p. p. 170—172.

concurrenten konden De Geer geweldig hinderen door hem zijn arbeiders, onder voorspiegelingen van hooger loon, te ontlokken. Deze praktijken werden zoo erg, dat in 1627 de koning, op straffe van 100 daalders, verbod aan concurrenten arbeiders af te troggelen.

De arbeiders werden ook door vrijstelling van dienstplicht en belastingen aangelokt om dienst bij De Geer te nemen ¹. Zij schenen zelfs wel te deserteeren om in de fabrieken van De Geer te gaan werken ¹, of werden speciaal daarvoor uit den krijgsvolk ontslagen ². Daar dergelijke voorrechten de jalouzie van Zweedsche burgers opwekten, kocht De Geer later verschillende verplichtingen van zijn werkvolk af; zoo werd het voor 50 zilveren daalders vrijgesteld van de stadswachten. Maar in den Deenschen oorlog van 1644 werden zijn arbeiders toch gedwongen deze diensten te vervullen ³.

In het algemeen schijnt De Geer een goed werkgever geweest te zijn. Of de loonen, die hij uitbetaalde, voor dien tijd boven het normale peil uitstaken, kunnen wij niet beoordeelen; lager zullen ze, in aanmerking genomen de royaliteit, die wij zoo dikwijls bij hem aantreffen, zeker niet geweest zijn ⁴.

¹ In een brief d.d. Norrköping, 16/26 October 1628 aan Johan Kasimir wascht De Geer zich van een, blijkbaar geuite, beschuldiging schoon, als zou hij meer soldaten of ruiters hebben onder zijn werkvolk als de hem toegestane lijst inhield („als unsere licencirte lengte einhalt". Het Zweedsche „längd" beteekent register en wordt hier door De Geer met „lengte" vertaald!). In 1629 bevonden zich inderdaad zonder toestemming soldaten onder zijn werkvolk. Brief d.d. Norrköping. 19 Juni 1629 aan Johan Kasimir (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 114 en n° 122).

² Dit blijkt uit een brief d.d. Norrköping, 29 Mrt. 1629 aan Johan Kasimir, waarin De Geer vraagt 4 van den dienst vrijgestelde hoorige boeren, die onder hem werkten, maar hem van weinig nut waren, te vervangen door 4 andere, die hem betere diensten konden bewijzen (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 118).

³ Zie den brief van De Geer aan veldmaarschalk Gustaf Horn over twee werkmeesters, die langer in dienst moesten blijven, d.d. Norrköping, 12 Febr. 1645 (Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 57).

⁴ Een beoordeeling van het peil der door De Geer uitbetaalde loonen zou alleen mogelijk zijn, wanneer wij die konden vergelijken met de loonen, welke door andere werkgevers in dien tijd zijn betaald. Aangezien de waarde van het geld in den loop der tijden zoozeer is veranderd ten opzichte van die der dagelijksche behoeften van den mensch, is er geen vergelijking tusschen de tegenwoordige loonen en de door De Geer betaalde mogelijk.

Werkloozen arbeiders gaf De Geer wel vrijen overtocht naar Zweden. Daar

Ook zorgde De Geer voor het zieleheil van zijn werkvolk en voor de ontwikkeling hunner kinderen. Daarvoor zond hij in 1628 een predikant uit Amsterdam met een groep arbeiders mee, die, tegen een salaris van 120 rdr. per jaar, vrije woning en brandhout gedurende het geheele jaar, hun geestelijke belangen in Zweden verzorgen en hun kinderen godsdienstonderwijs moest geven. In 1636 liet hij, op een tractement van 160 rdr. en vrije woning een schoolmeester uit Amsterdam naar Österby komen, die daar tegelijkertijd het ambt van predikant moest vervullen ¹.

Voor zijn Duitsche arbeiders, Lutheranen, stelde De Geer den rector van de school te Norrköping aan als predikant en onderwijzer om tegen een tractement van 220 rdr. in de Duitsche taal te preeken en de kinderen te onderwijzen ². Hoewel hij zelf Calvinist was, kwam De Geer al zijn werknemers zooveel mogelijk tegemoet, opdat zij volgens hun eigen belijdenis hun godsdienst zouden kunnen uitoefenen; hij toonde zich dus niet in het minst bekrompen.

Voor het onderwijs der arbeiderskinderen werden scholen gebouwd, onderwijzers aangesteld en leerboeken gekocht. Eveneens zorgde De Geer voor geneeskundige hulp ten behoeve van de arbeiders en hun gezinnen.

Van 1620 tot 1635 heeft de grootste toevloed uit Walenland naar Zweden plaats gehad en in de laatste van deze jaren kwamen er veel gezinnen mee. Daarna werd de immigratie minder en na De Geers dood is deze geheel opgehouden.

Behalve met binnenlandsche, kreeg De Geer het ook met buitenlandsche concurrentie te stellen, toen de opbloei van de Russische en Noorsche ijzerindustrieën begon. Deze landen trachtten in Zweden arbeiders te winnen en meer dan eens moest daartegen een verbod uitgevaardigd worden. Evenwel was de mededinging niet erg gevaarlijk, het bleef bij een bedreiging en de Zweedsche ijzerindustrie behoefde haar plaats op de wereldmarkt niet af te staan.

moesten zij dan de reiskosten met werken in De Geers fabrieken terugverdienen. Een contract met 5 werkloozen, die zelf hun diensten hadden aangeboden, sloten Hans Bor en Henri Trip op 18 Maart 1631 te Amsterdam in De Geers naam (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 134).

¹ De overeenkomsten afgedrukt bij Dahlgren: Br. o. Aff. n° 99 en n° 245.

² Het contract met „Magister” Christianus Father werd 4 Juni 1631 te Norrköping gemaakt (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 139).

§ 5 - ZWEEDSCH BURGER, EDELMAN EN GROOTGRONDBEZIT-
TER ¹.

Reeds in 1625 had De Geer den wensch te kennen gegeven Zweedsch staatsburger te worden. Gustaaf Adolf wilde hem dit echter niet toestaan, zoolang hij buiten Zweden woonde. Nu vond De Geers verlangen naar naturalisatie zijn oorsprong hierin, dat het burgerrecht voor hem vrijheid van tollén, inzonderheid van den Sonttol zou meebrengen, wat voor zijn levendigen handel op Zweden lang niet te versmáden was. Om nu toch, zoolang hij nog in Holland woonde, de tolgelden te ontgaan, voorzoover hij die moest betalen voor den uitvoer van de producten der gepachte bergwerken, trad hij tot 1625 slechts op als consort van De Besche en stonden de contracten op diens naam, zoodat de uit Zweden gevoerde handelswaar als De Besche's eigendom vrij van tol was.

Alle bezwaren van dezen aard werden door De Geers overkomst naar Zweden opgeheven en reeds 27 April 1627 werd hij genaturaliseerd. Dit was de merkwaardige datum, waarop tal van besluiten vielen: hem werd het beheer der factorijen van de Kroon opgedragen, hij kreeg vernieuwing van pachtcontracten, nu op zijn eigen naam, hij nam op zich een arsenaal te Stockholm te bouwen, en zijn privilege tot het gieten van kanonnen werd verlengd ².

De stad Norrköping werd het middelpunt van zijn bedrijfsleven, vooral door haar gunstige ligging als uitvoerhaven voor de producten van Finspong en de andere bergwerken in deze streek. Hier liet De Geer een groot steenen huis bouwen, waarin hij ook zijn kantoor vestigde. Met zijn twee verdiepingen en hoog dak met trapgevel rees het boven de andere gebouwen uit als het aanzienlijkste huis van Norrköping ³. In 1630 schatte men de waarde ervan op 17.427 daalders; voor dien tijd moet het een paleis geweest zijn.

Bij de bespreking van De Geers industrie kwam herhaaldelijk

¹ De gegevens voor deze paragraaf zijn ontleend aan Dahlgren: L. de Geer, p. 164—169 en p. 266—277 en aan J. L. W. de Geer: Lod. de Geer, p. 42—43 en p. 55—57.

² Dahlgren: L. de Geer, p. 166 geeft een lijst van de nieuwe of verlengde contracten tusschen Gustaaf Adolf en De Geer; de contracten alle door hem afgedrukt in: Br. o. Aff. n° 73—83.

³ Tegels en dakpannen waren uit Holland aangevoerd. Te Norrköping werd De Geers huis: „Stenhuset” genoemd; de andere huizen waren van hout opgetrokken.

naar voren, dat hij de verschillende bergwerken en groeven van de Kroon in pacht had. Het waren kroondomeinen en als zoodanig gingen er met het pachten allerlei rechten over op De Geer: hij mocht er nieuwe fabrieken bouwen en verbeteringen aanbrengen, hij had het recht om hout te hakken en houtskool te branden in de bosschen van de Kroon en verder moesten hem allerlei heerendiensten bewezen en tienden opgebracht worden. Toch moet het De Geer bij het exploiteeren van de werken steeds gehinderd hebben, dat deze niet zijn eigendom waren. Hij kon immers geen al te groote sommen aan de uitbreidingen ten koste leggen, daar er steeds kans bestond, dat de pacht na het verstrijken van den termijn opgezegd werd, waarbij dan, volgens contract, alle gebouwen aan de Kroon zouden vallen. Zoo kwam de wensch bij hem op, de goederen in eigendom te hebben, opdat hij door niets belemmerd mocht worden de werken tot grooten bloei te brengen.

De mogelijkheid hiertoe ontstond in 1628, toen de regeering zich in grooten geldnood bevond en den eenigen weg om hieruit te geraken zag in den verkoop van kroondomeinen aan Zweedsche edelen. De Geer zou echter eerst in den adelstand moeten verheven worden, voordat het verkrijgen van kroongoederen hem vrijstond. Dit gebeurde in 1641. Een adelbrief werd den vierden Augustus van dat jaar voor hem uitgevaardigd en toen konden de reeds begonnen onderhandelingen over den aankoop met succes voortgezet worden. Toch vorderden deze niet snel: De Geer kon het niet gemakkelijk eens worden met het Kammarkollegium over landerijen, welke bij Finspong behoorden en die hij wilde koopen, terwijl het collegium beweerde, dat de Kroon deze niet kon missen. Men vond, dat De Geer alleen de beste stukken wenschte en de minder goede niet wilde hebben; men wilde een molen, dien De Geer zelf had gebouwd, van den koop uitsluiten en evenmin de ertsgroeven afstaan; dan was er nog de twistvraag, of er van het ijzer tienden moesten worden afgedragen of niet ¹. Kortom, genoeg om de besprekingen van langen duur te doen zijn, maar toch werden de partijen het in September 1641 eens. De Geer kocht uitgestrekte goederen in Östergötland, bijna alle in het domein Finspong gelegen, voor de som van 50.000 rdr. Het was eigenaardig, dat om onbe-

¹ Ten slotte moest De Geer ieder 30ste schippond ijzer afdragen aan de kroon.

kende redenen de fabrieken te Finspong in het koopcontract niet genoemd werden, maar De Geer, in de meening, dat deze onder den koop vielen, beschouwde ze zijn leven lang als zijn eigendom. Zijn erfgenamen kregen er later moeilijkheden over met de Kroon, die hun de gebouwen betwistte.

In 1643 werd De Geer eigenaar van de werken te Österby, Leufsta en Gimo met alles, wat daarbij behoorde en vervolgens, in de jaren tusschen 1643 en 1650, van een groot aantal kroongoederen in Östergötland en Uppland en wel voornamelijk van die domeinen, waarin zijn bergwerken gelegen waren. Een som van 223.392 rdr. werd voor alles tezamen door hem betaald. Bovendien hield hij tot 1649 nog tal van goederen van de Kroon in pacht. Toen de laatste pacht, en dat was die van het werk te Kroppa, afgeloopen was, hield De Geer op pachter van de Kroon te zijn.

Met drie schenkingen vereerde hem koningin Christina en wel in 1649. De voornaamste ervan was, dat hij eigenaar werd van de rivier te Norrköping, waaraan zijn geelkoperfabriek lag en waarvoor hij tot dezen tijd toe een jaarlijksche pachtsom van 1000 daalders had betaald¹.

Dat De Geer gewoonlijk de grootste grondbezitter in Zweden genoemd wordt, is misschien niet geheel juist, want de goederen, die hij kocht, bestonden deels uit eigendommen van de Kroon, waarover deze de onbelemmerde beschikking had, maar ook voor een gedeelte uit landerijen, die de Kroon in erfpacht — zooals wij dat tegenwoordig zouden noemen — uitgegeven had. Van de laatste, die van het geheele grondbezit van De Geer 24 % besloegen, kocht hij dus eigenlijk alleen maar de grondrenten, die ze moesten opbrengen, of wat nu de canon zou heeten.

Rekent men dit dus niet als volledig eigendom, dan is het niet zeker, of er in Zweden toenmaals geen grondeigenaren geweest zijn, wier eigendommen een even groote uitgestrektheid hadden.

§ 6 - BANKIER EN KOOPMAN.

In het voorafgaande hebben wij meer dan eens gezien, dat de zaken, die De Geer als bankier deed, in nauw verband stonden

¹ De andere schenkingen bestonden uit een molen en twee weilanden bij Norrköping, die De Geer jaarlijks respectievelijk voor 36 ton graan en 100 daalders gepacht had.

met zijn ijzer- en koperhandel. Van het begin van zijn relaties met de Zweedsche regeering tot aan zijn dood stond hij zoowel met haar als met de Kroon voortdurend in rekening-courant; zijn voorschotten — wij denken aan de geregelde rentebetaling van de leening ten onzent door Gustaaf Adolf gesloten — werden hem met handelswaar, als koper, terugbetaald, terwijl De Geer ook weer, dat zal nog blijken, betalingen ten behoeve van de Kroon met producten van zijn industrie deed. Daar wij in het voorgaande reeds de voornaamste takken van zijn handel en industrie, die zich uitstrekten over het gebied van oorlogstuig, ijzer en koper behandelden, rest ons nu nog zijn werkzaamheden als bankier voor regeering, Kroon en particuliere personen te beschouwen en, behalve in verband daarmee, ook anderszins zijn bedrijf als koopman na te gaan.

De wisselzaken, door De Geer voornamelijk voor regeering en Kroon gedaan, namen zoozeer toe, dat, indien zijn plan van 1627, om in Norrköping een wisselbank op te richten ¹, volvoerd was, er een lichaam geweest zou zijn om een deel van zijn beslommeringen over te nemen. Nu dit niet gebeurd was, bleef hij als bankier steeds in direct contact, hetzij met het Kammarkollegium, hetzij met de Kroon.

Voor de regeering deed De Geer betalingen zoowel in het binnen- als in het buitenland. Hij had agenten in verschillende groote buitenlandsche steden, zoodat betalingen aldaar door middel van wissels, op De Geer getrokken, konden geschieden. Had de regeering contanten voor directe uitgaven noodig, dan leende De Geer die voor enkele weken of slechts een paar dagen. In het bijzonder wendde men zich tot hem voor „vereeringen” aan gezanten van vreemde mogendheden in den vorm van een gouden keten of een som gelds. De Geer verschaftte dan de penningen, die in den regel, na verloop van tijd, met koper werden terugbetaald.

Moeilijker werd het, wanneer ook hij geen contanten had; dan mocht hij wel eens betalen met kanonnen van Finspong, wanneer het ten minste een vereffening in het buitenland gold. Zoo moest De Geer in 1643 uit naam van Zweden een geschenk van 40 ijzeren stukken aan den landgraaf van Hessen zenden en in 1647 een

¹ Over dit plan zie Dahlgren: L. de Geer, p. 170 en 171.

Zweedsche schuld aan een leverancier van proviand te Stralsund afdoen met goede ijzeren kanonnen, tot een gewicht van 600 schippond ¹.

Groote sommen werden in de jaren 1632 en 1633 te Amsterdam op De Geer getrokken, die hem uit de opbrengst van de graanlicenten terugbetaald werden. Zweden hief in deze jaren in verscheiden Oostzeehavens zeetollen, waarvan die op het graan het meeste opbrachten. Deze inkomsten waren voor de Kroon en werden hoofdzakelijk gebruikt voor den oorlog in Duitschland. Toen De Geer in het voorjaar van 1632 in Duitschland was, maakte hij met Pieter Spiering, die tot dien tijd generalicentförfvaltare in Elbing geweest was, maar nu als financieel raadgever van Oxenstierna en vertegenwoordiger van de Zweedsche regeering optrad, de volgende overeenkomst: Alle gelden, die Spiering voor den oorlog in Duitschland uit de licentmiddelen noodig had, kon hij te Amsterdam op De Geer trekken; uitbetaling zou geschieden te Frankfort aan den Main door De Geers zaakgelastigde, Johan de Fama ², bij wien hij een krediet voor Pieter Spiering opende. De Geer kreeg van zijn voorschotten 1 % per maand van den dag af, waarop het geld te Frankfort werd uitbetaald, totdat het in Amsterdam werd terugbetaald door wissels van Isäac Spiering, die zijn broer Pieter in Elbing was opgevolgd ³. Deze afspraak zou ook gelden ten opzichte van Arent Spiering, den derden broeder, die te Riga het toezicht op de Lijflandsche licentopbrengsten had. Op deze wijze heeft De Geer in 1632 en 1633 ongeveer 190.000 rdr. aan de Zweedsche Kroon verschaft tegen assignatie op de licenten. Daarna ontstonden om onbekende redenen oneenigheden tusschen De Geer en de gebroeders Spiering, die deze zaken bijna geheel deden eindigen. Een enkelen keer schoot De Geer nog op deze manier gelden voor ⁴.

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 287 vlg. Hij heeft zijn gegevens uit de Kammarprotocollen van 1641—1651.

² „Mijnen man”, zooals De Geer hem noemt in zijn brief aan Oxenstierna d.d. Amsterdam, 9 Oct. 1632. (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 165).

³ Zie noot 1 bij bovengenoemden brief in de uitgave Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 13.

⁴ Deze wisselzaken met betrekking tot de graanlicenten worden door Dahlgren: L. de Geer, behandeld op p. 314—316. Bovengenoemde brief van 9 Oct. 1632 aan Oxenstierna doelt er ook op.

In 1649 zette De Geer een speculatie met Russisch graan op touw, die echter niet gelukte ¹. Hij had bij de generale afrekening met de Kroon in 1649 het grootste gedeelte van zijn vordering, die 128.611 rdr. beliep, voldaan gekregen met een assignatie van 65.000 rdr. op de schadevergoeding, die Rusland moest betalen aan Zweden. Er waren namelijk uit de Zweedsche Oostzee provinciën in den loop der jaren boeren overgelopen, die door Rusland niet uitgeleverd waren ². Over betaling van schadevergoeding hiervoor kwam een Russisch gezantschap te Stockholm onderhandelen. Men sprak af, dat de Russische regeering 190.000 roebels zou betalen ³, maar zij bedong een gedeelte daarvan te mogen voldoen in graan. De Geer kwam toen met de Zweedsche regeering overeen, dat hij dit graan zou overnemen tegen contanten; 30.000 rdr. zou hij aan den grootvorst betalen en 6000 aan de kroon Zweden als winst. Daarna ging De Geer met de Russische gezanten onderhandelen om ook nog graan te krijgen voor de hem toegewezen gelden ⁴. Hij verwachtte

¹ Over den handel met Russisch graan zie Dahlgren: L. de Geer, p. 281 en p. 321 vlg. en de brieven van Römer aan Musch in de portef. Zweden. Matthias Römer was tot 1645 agent van Nieuwburgen bij de St. Gen. geweest, was daarna naar Zweden gegaan om daar zijn zaken — een erfenis hem door zijn overleden schoonvader „Arnold Duppengieter” nagelaten — te regelen. (Minuut van een Latijnschen brief van de Staten-Generaal aan Christina van 27 Oct. 1645, waarin hij een voorschrijven aan de koningin krijgt). Hij kwam in Christina's dienst, zooals volgt uit een lateren brief van haar aan de Staten-Generaal, waarin zij hem „commissarius noster” noemt (20 Aug. 1646). Hij schreef uit Stockholm een reeks brieven aan Musch met nouvelles en weidt zeer uit over het Russische gezantschap. Zie hierna. Bovendien, brieven van Christina in de portef. Zweden.

² 9 Juni 1649 schreef Römer aan Musch, dat „over die $\frac{40}{m}$ sielen so uyt

Ingermerland, Careliën als Finland aen haer (d.i. van de Russen) sijde overgelopen synt, en volgens die pacta so is men beyderseits gehouden daerover restitutie te doen . . .”. Römer dateerde naar den ouden stijl.

³ Bovendien werden zij, die de laatste 3 jaren waren overgelopen, uitgeleverd. De schadevergoeding van 190.000 roebels, zooals Römer schreef op 22 Sept. 1649, was voor hen, die sinds 1637 overgelopen waren. 1 roebel was 2 rdr. volgens Römer. Zweden had 900.000 rdr. gevraagd en de onderhandelingen waren moeilijk geweest. Men was zelfs ongerust geworden, dat het tot een oorlog zou „uitslaen”: Römer in zijn brief van 15 Sept. 1649.

⁴ De Geer schreef 29 Nov. 1649 uit Stockholm aan Oxenstierna: „Het lange vertoeff van de Russen alhier (zij waren volgens Römer al begin Juni gekomen en hadden 25 Oct. afscheid genomen) heeft mijn tot naer haer vertreck doen

daarop een groote winst te behalen, want Rusland belemmerde den graanuitvoer, zoodat De Geer weinig concurrentie zou hebben. Evenwel gelukte het Johan de Rodes, die in 1650 naar Moskou gegaan was om in dezen de Zweedsche belangen te behartigen, niet de gewenschte kwantiteit graan in ontvangst te nemen, ook niet voor De Geer. De laatste kreeg wel het hem toegezegde bedrag in contanten, maar de verhoopte winst op het graan zag hij zich ontgaan.

Louter koopman was De Geer, wanneer hij in opdracht der regeering zorgde, dat de garnizoenen in de verschillende steden voorzien werden van graan, meel en boter, of levensmiddelen aan het leger te velde leverde. Voor de vredesonderhandelingen met Denemarken bestelde men wijn bij De Geer. Op den prijs trachtte het Kammarkollegium eerst af te dingen — iets wat trouwens bij onderhandelingen met De Geer over leveranties zelden niet gebeurde — maar toch werd de gevraagde prijs ervoor betaald, nadat de heeren den wijn hadden geproefd en blijkbaar goed bevonden. In den regel had men met afdingen bij De Geer weinig succes¹.

Op het gebied van financieele en monetaire politiek won het Kammarkollegium meermalen De Geers raad in. Hij was het, die in 1649 aanried om koperen munt te vervangen door zilveren en die, zooals wij zagen, zelf aanbood het koper van de Kroon tegen zilver in ontvangst te nemen.

De uitgaven van regeering en Kroon werden niet altijd streng gescheiden, zoodat De Geer voor particuliere bestellingen van Gustaaf Adolf of Christina meermalen uit de staatsmiddelen werd betaald. Vooral Christina was zeer royaal ten koste van de schatkist, waaruit via De Geer verschillende bedragen ten behoeve van haar gunstelingen of voor haar luxueuse huishouding werden geput².

Ook van de koningin-moeder, Maria Eleonora, kreeg De Geer

opwachten, doordien Ihr. Kon. M^t. mijn een notabel somme op haer bewesen hadde, waerover ick met haer over de betalinge sochte te handelen die gelden in graenen te converteren, doch niets vericht als belofften van sulx aen den Grootforst te sullen voordragen ende recomanderen. Wat daervan werdt erfolgen, sal ons de tijt leeren". (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 485).

¹ Er werden 3 pijpen (langwerpige vaten) Spaansche wijn en 8 okschoofden Fransche wijn, samen voor 432 rdr. besteld. Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 290.

² Dahlgren: L. de Geer, p. 280 en 292.

opdrachten. Eens liet hij zijn schrijnwerker naar Amsterdam komen om daar cypressenhouten planken te halen voor het maken van garderobekisten, een anderen keer moest hij iemand zenden om wassen beelden te boetseeren en beeldhouwwerk te maken; zelfs moest De Geer voor haar „zes mooie witte ivoren tanden” naar Zweden zenden. Tegelijkertijd zou hij wel zoo vriendelijk willen zijn, de benoodigde voorschotten te doen. Betaling daarvan bleef echter achterwege, zoodat er in 1645 op naam van de koningin-moeder onder De Geers dubieuze vorderingen 6837 daalders geboekt stonden en er is geen aanwijzing, dat die ooit betaald zijn ¹.

Met den Rijkskanselier deed De Geer weinig particuliere zaken. Een enkele maal mocht hij Oxenstierna's wijnkelder van verschillende merken voorzien of zorgen, dat er voor diens gemalin tapisserieën, huishoudelijke of meer luxueuse voorwerpen in de Nederlanden werden gekocht en ingescheept ², maar verder gingen alle bankiers- of koopmanszaken, waarvan zijn talrijke brieven aan Oxenstierna gewagen, de regeering of de Kroon aan.

Verreweg het meest had De Geer te maken met Johan Kasimir van Pfalz-Zweibrücken. Buiten de correspondentie over wapenleveranties ten behoeve van de Kroon of aangaande dienstplichtigen, die bij De Geer werkzaam waren, bracht beider sympathie voor de Hervormden in de Palts hen met elkaar in contact. Zoo moest De Geer, uit naam van Johan Kasimir, geld ter hand stellen aan gedeputeerden van de Kerken van Zweibrücken, die in Amsterdam een collecte hielden ³. Maar ook dreef De Geer handel met hem. Johan Kasimir had als grondeigenaar in Zweden uitgestrekte bezittingen; uit zijn bosschen was wellicht het hout afkomstig, dat hij in 1629 aan De Geer leverde ⁴, terwijl het graan, dat zijn lan-

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 294.

² Brieven van De Geer aan Oxenstierna d.d. Amsterdam, 1 en 7 Aug. 1635 en Stockholm, 12 Maart 1636 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 224, n° 225 en n° 238). Ook Erik Larsson deed in 1627 dergelijke inkoop voor Oxenstierna in Holland en Brabant, tijdens zijn verblijf aldaar. Zie zijn brieven aan Oxenstierna d.d. Stockholm, 2 Mei, 29 Juni 1627, 10 Nov. 1628 en 16 April 1629 (Riksk. A. Ox. Skr. o. Br. II, 11, p. 418, 419, 427 en 431.)

³ Brieven van De Geer aan Johan Kasimir d.d. Amsterdam, 28 Jan. en 17 April 1638 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 290 en n° 291).

⁴ Brief van De Geer aan Johan Kasimir d.d. Norrköping, 13 Juni 1629 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 120).

derijen opbrachten, door De Geer gekocht werd om hem aan constanten — Johan Kasimir leed ook al aan chronisch geldgebrek — te helpen, iets wat De Geer óók deed, wanneer hijzelf niet ruim bij kas was, zooals na de groote uitgaven voor zijn hulpvloot. Terwille van de vriendschap, die zeer hecht scheen te zijn, ontlastte hij in 1644 Johan Kasimir van zijn overtollig graan, zonder, naar hij schreef, daar eenige winst op te behalen, niettegenstaande het feit, dat anderen hem goedkoop graan aanboden; bovendien leende hij hem nog 1000 rdr. ¹.

Steeds moest De Geer Johan Kasimir financieel bijspringen ten behoeve van diens kinderen. Voor hun opvoeding was veel geld noodig en zij moesten reizen in het buitenland. De Geer zorgde niet alleen voor reiskredieten, maar hield, toen de oudste zoon, Karel Gustaaf, in Frankrijk vertoefde, den vader ook zooveel mogelijk van dit verblijf op de hoogte ². Voor deze reis, die van 1638 tot 1640 duurde, leende De Geer 28.000 livres, die door Karel Gustaaf in verschillende steden van Frankrijk, Zwitserland en in Londen opgenomen werden. Zelfs voor een korte reis van dezen zoon naar Upsala in 1642 had Johan Kasimir niet het benoodigde geld en leende hiervoor 100 rdr. bij De Geer. In hetzelfde jaar kwam De Geer hem nogmaals te hulp, nu weer met grootere sommen en wel voor de bruiloft van zijn oudste dochter. Bovendien kreeg De Geer de zorg voor den geheelen huwelijksuitzet van de prinses en schoot den vader der bruid, die in Stegeborg vertoefde, nog reisgeld voor om naar de trouwplechtigheid van zijn dochter te kunnen komen ³.

Later nam Karel Gustaaf blijkbaar de financieele zorgen voor zijn jongeren broer Adolf Johan over, want op zijn aanwijzing zond De Geer aan Adolf Johan gelden voor diens reis en verblijf in Frankrijk ⁴. Uit een schrijven van De Geer aan den secretaris van

¹ Brieven van De Geer aan Johan Kasimir d.d. Stockholm, 2 Nov., 13 Nov. en 4 Dec. 1644. (Kernkamp: Br. v. L. de G. n° 52, n° 53 en n° 54).

² Brief d.d. Amsterdam, 10 Sept. 1639 van De Geer aan Johan Kasimir. Misschien zijn de boeken, waarvan de factuur bij dezen brief lag, ook voor de zoons geweest. De brief zonder de factuur bij Dahlgren: Br. o. Aff. n° 299, met de factuur bij Kernkamp: Br. van L. de G. n° 29.

³ Dahlgren: L. de Geer, p. 297—299.

⁴ Brieven van De Geer aan Christ. Schaubruck, secretaris van Johan Kasimir,

Johan Kasimir blijkt, dat Christina deze reis gedeeltelijk betaalde — maar uit de staatsmiddelen!¹ Om de uitgaven voor de bruiloft van denzelfden broeder te bestrijden stond Karel Gustaaf in 1649 voor 8000 rijksdaalders bij De Geer borg, daar zijn vader de onkosten slechts voor een gedeelte wenschte te dragen².

Met Karel Gustaaf had De Geer nog een wisselzaak, die eigenlijk de kroon betref. In 1648 had hij 10.000 rdr. aan Karel Gustaaf en 6000 rdr. aan Magnus Gabriël de la Gardie geleend voor hun veldtocht in Duitschland. Christina had directe betaling te Parijs beloofd uit het subsidie van 50.000 kronen, dat Zweden van Frankrijk kreeg. Echter werd dat subsidie niet te Parijs, maar te Hamburg uitbetaald en gebruikt voor de kroning van Koningin Christina. Daarna waren er bezwaren om de gelden direct aan De Geer terug te betalen, daar de koningin vond, dat ze voor den oorlog uitgegeven waren en dus ook terugbetaald moesten worden uit de reuven van den krijg. Nu ontstond er allerlei ongerief, want Heufft, De Geers agent in Parijs, die het geld daar noodig had, trok de beide sommen weer terug, nog wel met groot verlies. Meer dan eens vroeg De Geer in zijn brieven aan Karel Gustaaf de gelden te laten uitbetalen aan zijn neef Liebert Wouters te Hamburg. Karel Gustaaf gaf hiertoe orders aan Adler Salvius, maar die voerde ze niet uit en weer was De Geer gedupeerd. Want nu had zijn oudste zoon Laurens er reeds een wissel op getrokken, die, daar Salvius met de betaling getreuzeld had, weer op Amsterdam getrokken moest worden door Liebert Wouters; dit alles veroorzaakte nieuwe kosten, terwijl De Geer door wisselen en herwisselen reeds 1200 rdr. verlies had.

Op den eersten Kerstdag van 1648 had De Geer ook de hulp van Magnus Gabriël de la Gardie ingeroepen om zijn vordering

d.d. Stockholm, 5 Dec. 1646, 13 en 20 Nov. 1647 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 442, n° 451 en n° 452).

¹ In bovengenoemden brief van 13 Nov. „Le ducq Charles m'ayant requis de vouloir remettre à Parys à Monsr. de Lymage 2000 rd., j'en passe ce jourdhuy les lettres de change sur Mr. Hoeufft, qui est pour la pension de l'année 1648 que Sa M^{te}. at accordé pour le voyage du prince Adolff, la chambre des comptes m'en promettant le payement à faire”.

² Dahlgren: L. de Geer, p. 299 en brieven van De Geer aan Karel Gustaaf d.d. Stockholm, 19 Mei en 23 Juni 1649 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 480 en n° 482).

betaald te krijgen; bovendien herinnerde hij hem in den brief, dien hij tot dit doel schreef, aan een oude schuld, die uit 1644 dateerde, toen De Geer hem een krediet voor zijn reis door Holland en Frankrijk had gegeven. Ook nu was het aan doovemansdeur geklopt en de eerste helft van het volgende jaar was reeds verstreken, toen De Geer gelegenheid kreeg althans iets op zijn vordering te verhalen en wel de som van 2000 rdr., die hij Adler Salvius verzocht te betalen aan Johan Axelsson Oxenstierna in korting van de hem, De Geer, toekomende gelden ¹.

Er is geen reden te veronderstellen, dat dit niet is gebeurd. Dat was tenminste een begin; het is niet bekend of de rest ineens of in gedeelten aan De Geer is terugbetaald; wel weten wij, dat de kapitaalschuld van de regeering aan hem bij zijn dood nog bijna 14.000 rdr. bedroeg ².

Waarschijnlijk kwamen de 1000 rdr., die De Geer op bevel van Karel Gustaaf aan overste Sebastiaan Bonde uitkeerde, ten koste van de regeering, de ontvanger van de tollén in Norrköping moest dit bedrag althans restitueeren ³.

Het laten vervaardigen van goud- en zilverleder en eenige stoelen, de laatste bestelling van Karel Gustaaf, heeft De Geer zelf niet meer kunnen uitvoeren. Wel correspondeerde hij er nog over, maar zijn zoon Laurens heeft de opdracht moeten overnemen ⁴.

Voor nagenoeg alle leden der toen bekende Zweedsche families is De Geer als bankier opgetreden. Behoefte aan gereed geld had bijna ieder.

Behalve dat De Geer reispenningen en zakgeld verschaftte aan hier te lande vertoevende Zweedsche jongelieden, gebeurde het vele

¹ Dit alles in de brieven van De Geer aan Karel Gustaaf d.d. Stockholm, 26 Aug., 16 Sept., 4 Nov., 25 Dec. 1648, 31 Mrt., 19 Mei, 23 Juni 1649, aan Magnus Gabriël de la Gardie d.d. Stockholm, 25 Dec. 1648 en aan Johan Adler Salvius d.d. Stockholm, 30 Juni 1649 (Dahlgren: Br. o. Aff. n°s 461, 463, 470, 472, 473, 479, 480, 482 en 483).

² De kosten van de hulpvloot buiten beschouwing gelaten. Zie Dahlgren L. de Geer, p. 284.

³ Brief van De Geer aan Karel Gustaaf d.d. Amsterdam, 23 Mrt. 1652 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 500).

⁴ Brieven van De Geer aan Karel Gustaaf d.d. Amsterdam, 6 Febr., 2 April 1652 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 499 en n° 501) en van Laurens de Geer d.d. Amsterdam, 15/25 Juni 1652 (Kernkamp: Br. van L. de G. n° 86).

malen, dat hij financieel moest bijspringen om een jongeman, die door het maken van schulden in gijzeling geraakt was, daaruit te verlossen. In een brief, dien hij in 1627 uit Stockholm naar Amsterdam schreef, noemde hij 4 „jongemaets”, die hij, op last van hun ouders, op deze manier moest helpen ¹.

In drukke relatie stond De Geer met Jacob de la Gardie. Deze exploiteerde een ijzerfabriek, waarvan De Geer veel producten, in het bijzonder staafijzer, betrok. Toen De la Gardie's zoon, Magnus, in 1641 naar Holland vertrok, verschaftte De Geer de reispenningen, daar er in Stockholm geen wisselgeld te krijgen was ². Dat hij hem verder van reiskrediet voorzag, zeiden wij reeds.

Met Johan Skytte stond De Geer al van 1626 af in verbinding. Hij schoot hem belangrijke sommen voor, kocht bijna ieder jaar groote hoeveelheden graan van zijn landgoederen in Ingermanland, terwijl De Geer in 1635 een zilveren servies ten behoeve van Skytte naar Zweden zond ³.

De Rijksraden, generaal Torstenson, veldmaarschalk Gustaaf Horn, kortom alle bekende personen uit dien tijd leenden van De Geer geld of deden hem bestellingen ⁴. Er was geen artikel te bedenken, of De Geer kon het wel verschaffen. Marmer en albast voor grafmonumenten, tegels, hout en steen voor het bouwen van huizen en alles, wat voor de inrichting ervan noodig was, tot bedden toe, schilderijen en kunstvoorwerpen, wijnen, visch, lijnolie, lijm, takelage voor schepen, boekbanden van Elsevier, diamanten sieraden, allerlei voor toilet en garderobe, ja, zelfs fazanten en kanarievogels voor Christina's volière, voerde hij naar Zweden. Dat hij lang niet alles aan ondergeschikten overliet, maar er zich vaak persoonlijk mee bemoeide, blijkt wel uit zijn brieven.

De meeste van bovengenoemde waren liet De Geer komen voor de kringen, die meer en meer aan luxe gewend raakten, maar daarnaast dreef hij ook eenvoudige winkelnering ⁵. Van den aanvang

¹ Brief d.d. Stockholm, 20 Mei 1627 aan Muninx en Feryn, waarschijnlijk een bankiersfirma in Amsterdam (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 87).

² Dahlgren: L. de Geer, p. 300.

³ Dahlgren: L. de Geer, p. 301. Bij Res. St. Gen. 15 Mei 1635 werd toestemming gegeven het servies uit te voeren.

⁴ Dahlgren: L. de Geer, p. 300.

⁵ Over de Geers winkelnering zie Dahlgren: L. de Geer, p. 356, waaraan het volgende is ontleend.

af hield hij bij zijn ijzerwerken winkels om allen, die bij hem in dienst waren van kleeding en voedsel te voorzien. Het is te begrijpen, dat het De Geer aanlokte zijn klantenkring uit te breiden en zoo kwam hij tot het openen van winkels te Norrköping en Stockholm.

Deze kleinhandel, die vooral te Norrköping den neringdoenden inwoners hun klanten dreigde te onttrekken, bezorgde De Geer veel naijver onder de stedelijke burgerij, die geen gelegenheid liet voorbijgaan om hem te betrappen op het overtreden van bepalingen aangaande de winkelnering. Het ergerde hen, dat De Geer zonder burger van de stad te zijn daar toch zijn winkel had. Een andere grief was, dat hij weigerde zijn waren op de waag te laten wegen en zoo het betalen van waagpenningen ontging. Toen daar klachten over geuit werden, legde de „Kammar” hem zonder meer het betalen van waaggeld op.

Van den winkel te Norrköping weten wij, dat deze gehouden werd door een vrouwelijk lid van de familie, achtereenvolgens door De Geers nicht, Jenneke Grouwels, daarna door zijn eigen dochter Jenneke en daarna door zijn dochter Ida, de vrouw van Karel de Besche, die na Le Thor boekhouder te Norrköping werd.

In Stockholm had De Geer meer vrijheid, men was hem daar zeer ter wille. Over 't algemeen gevoelde de overheid, dat men iemand als De Geer te vriend moest houden en het hem dus niet te lastig maken.

Eigenlijk had De Geer in alle plaatsen, waar hij handel dreef, moeilijkheden over de waagpenningen, die hij niet verkoos te betalen en waarop de steden toch recht hadden. Ze waren voor de grootere steden de voornaamste bron van inkomsten, die juist door den levendigen graanhandel van De Geer zoo rijkelijk kon vloeien. De arbeiders van de bergwerken moesten van voedsel voorzien worden en daarvoor was veel graan noodig. De Finspongsche en Norrköpingsche werken vereischten, behalve de graanopbrengst van De Geers eigen goederen in Östergötland en de tienden, waarop hij recht had, ook de hoeveelheden, die hij van Johan Kasimir kocht. Dat er inkoopten gedaan moesten worden voor alle werken, maakte, dat De Geer een drukken graanhandel in Zweden dreef. Naar het buitenland voerde hij weinig koren uit, maar wel verscheepte hij groote ladingen uit de Oostzeesteden naar Holland ¹.

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 313.

De Geers houthandel daarentegen was slechts van geringe beteekenis. Hij laadde als aanvulling bij koper en ijzer in zijn schepen planken, duigen en brandhout; ook ging er wel eens een schip met niets dan planken uit, maar deze ladingen waren toch, vergeleken bij de andere, van weinig waarde ¹.

Wat De Geer in groote hoeveelheden naar Zweden voerde, was zout. Toen hij nog in Amsterdam woonde, zond hij reeds veel schepen, met zout geladen naar Zweden, die vandaar met allerlei koopmanschappen terugkeerden ². De zoutinvoer was voor het Zweedsche volk van belang; wij herinneren ons, dat Gustaaf Adolf in 1627 te Dirschau de Nederlandsche gezanten hierop nog eens attent maakte ³. Het hinderde den koning echter, dat vreemde vaartuigen, namelijk Hollandsche en geen Zweedsche, het zout haalden uit Frankrijk, Portugal, de Kaap-Verdische eilanden en West-Indië. Hij wilde daar verandering in brengen door den zouthandel tot monopolie van de Kroon te maken. In dat geval zou ook de prijs van het zout lager kunnen zijn, dan wanneer het werd geïmporteerd door een beperkt aantal kooplieden. Een poging tot uitvoering van dit plan was vervat in een koninklijk besluit van 28 April 1628, waarbij tot factors van den zouthandel De Geer en Erik Larsson werden benoemd. In alle Oostzeesteden zouden pakhuizen gebouwd worden om daar al het zout, dat in het land was of ingevoerd werd met Zweedsche schepen door de factors zelf, op te slaan en vervolgens aan de handelaars te verkoopen. Geen andere handel in zout, dan met hen beiden, werd toegelaten. Verder dan tot een probeersel is het nooit gekomen, zoowel door gebrek aan samenwerking tusschen de beide factors ⁴, als door gebrek aan kapitaal; 18 April 1629 werd de zouthandel weer vrijgelaten; alleen

¹ Brief van De Geer aan Johan Kasimir d.d. Norrköping, 13 Juni 1629 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 120). Ook voor Willem de Besche had De Geer vroeger een schip gehuurd om masten uit Zweden te halen: prot. not. Bruiningh, 2 April 1618. In 1645 ging er ook een heele lading masten naar Holland. Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 352.

² Zie hiervóór, p. 42—44.

³ Zie hiervóór, p. 98.

⁴ Larsson gaf in zijn brieven aan Oxenstierna De Geer de schuld van deze mislukking, zooals hij hem ook verantwoordelijk voor den koperhandel stelde: Brief d.d. Stockholm, 16 April 1629. (Riksk. A. Ox. Skr. o. Br. II, 11, p. 429).

hief de Kroon er voortaan licenten van. Van invoer met Zweedsche schepen was in het geheel niets gekomen.

In latere jaren heeft ook Samuel Blommaert aangedrongen op directen import van zout met inheemsche vaartuigen en hij verwachtte eveneens veel van een monopolie van de Kroon ¹. Van dit laatste is nooit meer sprake geweest; wel kwam er in 1641 zout met Zweedsche schepen aan, die deels het eigendom van de Kroon waren; het was in den tijd, dat nauwere handelsbetrekkingen tusschen Zweden en Portugal werden aangeknoopt.

Ondertusschen was De Geer met zijn particulieren zouthandel voortgegaan, die zoo omvangrijk was, doordat hij de schepen, die naar Zweden voeren om daar de producten van zijn industrie te halen, hoofdzakelijk met zout bevrachtte. Zoo importeerde hij van 1630 tot 1631 ongeveer 3500 ton zout, waarop hij een winst van 2000 daalders maakte; in latere jaren werd deze hoeveelheid zelfs verdubbeld.

Men zou zeggen, dat De Geer door de drukke vaart van zijn schepen groot belang had bij den Zweedschen scheepsbouw, vooral, daar het herhaaldelijk gebeurde, dat de Kroon voor het transporteren van troepen en krijgsmiddelen naar Duitschland zijn schepen tot haar dienst requireerde ². Een vergrooting van het aantal Zweedsche schepen moest hem niet onwelkom zijn, daar de

¹ In zijn brieven uit Amsterdam aan Oxenstierna d.d. 23 Juli 1637 en 13 Nov. 1638. In den laatsten brief schreef hij o.a. dat hij nogmaals aanraade: „een magasin van sout om alle provinciën, onder de Croone Sweden sorterende, daeruit te provideren en versien” en: „wie sout brachten, mosten aen niemant vercoopen als aen het conincklycke magasin, en hetselve versien sijnde, cost hun aenbesteeet worden om in andere provinciën, onder de Croon sorterende, te vaeren, alwaer de Croon oock hun magasinien mosten hebben in de principael zeehavens, om vandaer het heele lant te provideren, maar die navigatie most heel op de menage gedaen worden, eerst met halff Hollants en halff Sweets volck, daernaer met Sweden alleen” (Kernkamp: Br. v. S. Bl. n° 26 en n° 35).

² Brieven van De Geer aan Johan Kasimir d.d. Norrköping, 13 en 19 Juni 1629 en aan Oxenstierna d.d. Amsterdam, 1 Aug. 1635. (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 120, n° 122 en n° 224). Niet alleen ten behoeve van de Kroon werd er op De Geers schepen beslag gelegd, ook wel eens wegens overtreden der plakaten op de zeevaart. De Geer ging vaak eigenmachtig te werk. Wij zagen dat hiervóór, bij het te vroeg uitzeilen van een schip uit Holland. Zie ook Dahlgren: L. de Geer, p. 354.

zijne, die meest Hollandsche koopvaarders waren, dan tot zijn beschikking konden blijven. Toch heeft De Geer er niet zoo intensief aan meegeholpen, als men zou verwachten, ofschoon hij, daartoe aangezocht door den Rijkskanselier, dadelijk bereid was een flinke som te storten voor het oprichten van de Västerviksche of Nieuwe Scheepscompagnie om het bouwen van schepen in het land te bevorderen ¹. Van het geheele aandeelenkapitaal, dat 64.000 rdr. bedroeg, stond er op De Geers naam 8000 rdr. Toch werd er slechts een gering aantal schepen gebouwd, doch de Compagnie legde zich meer op den zoutinvoer toe; noch het een, noch het ander leverde echter groote baten op. Maar in 1649 kwam er hulp van de Kroon, die de licenten van het zout, dat met schepen van de Compagnie werd ingevoerd, verlaagde. Tegelijkertijd werd het bedrijfskapitaal vermeerderd en ook De Geer verhoogde zijn aandeel. Voortaan werd de Scheepscompagnie gewoonlijk Zoutcompagnie genoemd.

Het gevolg van bovengenoemde licentverlaging was, dat in 1650 De Geer bij de koningin bepleitte, dat ieder, die even goede schepen bouwde als de Zoutcompagnie, hetzelfde privilege moest hebben. Vergeten wij niet, dat het natuurlijk in de eerste plaats De Geers eigen belang als koopman was, dat hij voorstond. Er viel toen geen besluit op, maar de bevoorrechtiging van de Zoutcompagnie werd in 1651 opgeheven.

Toen de schepen van De Geers hulpvloot waren afgedankt en deze nieuw emplooi moesten hebben, nam hij er zelf een deel van over, kocht ook eenige schepen van de Kroon en bestemde al deze vaartuigen voor het halen van zout uit St. Ybes. Nu was er in 1645 een nieuwe tolverordening uitgevaardigd, waarbij in Zweden gebouwde en van kanonnen voorziene schepen slechts $\frac{2}{3}$ en andere Zweedsche schepen $\frac{5}{6}$ van de in- en uitvoerrechten behoeften te betalen. Daar bovengenoemde vaartuigen niet in Zweden gebouwd waren, zou De Geer van deze voordeelen verstoken blijven, ware

¹ Nieuwe Scheepscompagnie genoemd, omdat de in 1629 geprivilegeerde Scheepscompagnie in 1630 versmolten was met de in 1626 opgerichte Zuidercompagnie en later langzamerhand verdween.

Het is typisch, dat Blommaert in zijn brieven den indruk wekt, dat er in Zweden zóveel schepen gebouwd werden, dat men er het buitenland van zou kunnen voorzien. Zijn brieven zijn geschreven tusschen 1635 en 1641. Van de toen gebouwde schepen hadden er in 1647 nog vele in de vaart kunnen zijn, indien Blommaerts berichten tenminste juist waren.

het niet, dat bij speciaal koninklijk schrijven van 13 Mei 1648 een zestal ervan toch als zoodanig beschouwd werden. Nu moest er nog aan de voorwaarde, dat schippers en stuurlieden in Zweden zouden wonen, voldaan worden, want De Geer had voor het overgrootste deel Hollanders in dienst. Maar ook deze moeilijkheid werd overwonnen: hij liet hen eenvoudig te Norrköping als burgers van de stad inschrijven en zoo behoefde hij de voorrechten van de inheemsche reeders niet te derven! ¹

De schepen, die in De Geers dienst voeren, waren geheel of gedeeltelijk zijn eigendom of hij huurde ze om ze voor afzonderlijke reizen te bevrachten ². In den regel verzekerde De Geer zijn schepen, want de reizen brachten veel risico mee; gevaren dreigden er vele: behalve den storm waren er de kapers van Duinkerken en Ostende en daarom gingen de schepen haast altijd bewapend uit, terwijl de Hollandsche koopvaarders door Hollandsche oorlogsbodems geconvoieerd werden.

In 1645 bezwaarde de invoering van het veiligeld, dat behalve van Nederlandsche schepen ook van vreemde geheven werd, den Zweedschen handel. Dat lokte in Zweden de bepaling uit, dat voortaan in Nederland gebouwde schepen, ook al waren zij van Zweedsche onderdanen, geen vrijstelling van tol meer kregen ³. Toen verboden de Staten-Generaal, dat Zweedsche schepen door Hollandsche oorlogsschepen beschermd werden en dit was voor De Geers Zweedsche schepen natuurlijk een nadeel. Daarom bepleitte De Geer in 1648 in den Rijksraad de beveiliging van Zweedsche koopvaardij-schepen. Inderdaad werd hiertoe een poging gedaan, maar zonder succes, daar de beveiligingsmaatregelen kosten meebrachten, die de Zweedsche schatkist niet vermocht te dragen ⁴.

In verband met den handel, dien De Geer op West-Indië en Afrika dreef, verdient de oprichting van de Zweedsch-Afrikaansche Compagnie hier vermelding ⁵. In zijn meergenoemde brieven aan

¹ Dit alles ontleend aan Dahlgren: L. de Geer, p. 324—332.

² Dit blijkt uit de vroeger genoemde notaris-protocollen. Zie ook Dahlgren: L. de Geer, p. 352.

³ Kernkamp: De sleutels van de Sont, p. 249.

⁴ Dahlgren: L. de Geer, p. 331—332.

⁵ Dahlgren geeft in L. de Geer, p. 333 en vlg. de geschiedenis der Zweedsch-

Oxenstierna had Samuel Blommaert den handel op Guinea warm aanbevolen. Hij gaf aan, welke koopwaar men daarheen zou kunnen brengen: „lijnwaet, koperwerck en yser” benevens „bijwaeren van verscheyde manufacturen”¹ en roemde de „schoone retouren”, die bestonden uit „gout, groote partye olifhanstanden, greyn, huyden en andere waeren”².

In 1645 werd het plan door De Geer opgevat de vrijgekomen oorlogsschepen voor den handel op Guinea te gebruiken. Daar hij in den Rijksraad niet voldoende ondersteuning vond om het van regeeringswege te wagen, deed hij op eigen risico een poging en zond eind 1645 of begin 1646 een schip onder Arent Gabbesen, een der beste kapiteins van zijn hulpvloot, naar Guinea. Het kwam 1 Augustus 1647 behouden te Göteborg terug en was, te oordeelen naar de meegebrachte waren: tabak, suiker, indigo, katoen, ivoor en een mooie partij goud, in West-Indië en Guinea geweest, terwijl het op de terugreis Lissabon nog had aangedaan. Groot opzien baarde dit succes en waarschijnlijk groote bewondering voor den kapitein van het schip, want in September werd er reeds een koninklijk paspoort voor Gabbesen uitgevaardigd, waarbij hem werd toegestaan waren te halen uit landen aan den Oceaan gelegen in Afrika en Guinea³. Het scheen De Geer te mishagen, dat de pas op naam van zijn kapitein stond en dus werd er een nieuwe gegeven⁴ aan „enkele onderdanen, die een compagnie vormen om een schip „Christina” te zenden naar Afrika, Guinea,

Afrik. Comp. volgens de gegevens uit het Archief-De Geer te Leufsta, het Rijksarchief en het Grootboek en rekening-journaal voor 't eerste octrooi (Vadstena-landsarchief). V. Granlund: „Svenska Afrikanska Kompaniets Historia” kon hij daardoor verbeteren en aanvullen. Granlund was minder bekend met het ontstaan van de Comp. Ik volg hier in hoofdzaak het verhaal van Dahlgren, die ook het een en ander aan Mr. N. de Roever: „Twee concurrenten van de eerste West-Indische Compagnie” ontleent.

¹ Brief van 3 Juni 1635 (Kernkamp: Br. v. S. Bl. n° 1).

² Brief van 22 Aug. 1637 (Kernkamp: Br. v. S. Bl. n° 27).

³ 25 Sept. 1647 was het paspoort gedateerd.

⁴ 15 Jan. 1648. „Capitaneus Noster Nobis sincere fidelis N. N. a nonnullis subditis Nostris Regnique Nostri, qui Societatem quandam Nauticam inierunt in longinquas et dissitas per Oceanum oras, utpote in Africam, Gvineam, Americam et alia loca, cum navi Christina dicta, et bonis mercibusve dictorum Nostrorum subditorum onusta, amandatus et expeditus sit”. Granlund, p. 6, noot 1.

Amerika en elders", met weglating van des kapiteins naam. Er bestond nog geen officieele compagnie en de pas werd aan De Geer ter hand gesteld.

Nu kon een tweede reis ondernomen worden, ditmaal met twee schepen, de „Christina" en de „Stockholm". Beide schepen werden in Holland uitgerust, vervolgens naar Stade, één van Zwedens nieuwverworven bezittingen, dat men als zetel van de reederij had uitgekozen, gezonden en vandaar werd onder Zweedsche vlag in het voorjaar van 1648 uitgezeild; de „Christina" stond onder bevel van Gabbesen, de „Stockholm" onder Willem Hendrik Rop, reeds lang kapitein in De Geers dienst. Samen waren de schepen met 65 koppen bemand en de lading bestond uit galanterieën, linnen, tinnen vaatwerk, vischhengels en 20 okshoofd brandewijn. Beide schepen kwamen ook weer behouden thuis, de „Christina" in Juli 1649 en de „Stockholm", die ook naar West-Indië geweest was om suiker te halen, in April 1650. Goud en ivoor hadden ze meegebracht uit Afrika en De Geer zal niet zonder trots zijn monsters in het Kammarkollegium getoond hebben.

Dat deze reizen zooveel succes hadden, vond zijn oorzaak voor een groot deel in de zwakke positie der West-Indische Compagnie. Gabbesen had geen concurrentie; volgens een schrijven van Arnold Huybertsen ¹ aan De Geer zou Gabbesen een tijdlang de kust voor zich alleen gehad hebben. Was de W.I.C. krachtiger geweest, zij zou tegen dezen concurrent zijn opgetreden, zooals zij het in 1651 deed, toen Christina bij de Staten-Generaal moest klagen, dat haar onderdanen, schepen en goederen door „ministers" van de W.I.C. in Guinea „qualick worden getracteert, mishandelt en beschadigt" ².

Bovendien scheen Gabbesen voor zijn handel met de negers bijgestaan te zijn door Hendrik Caerloff, die tot 1649 commiesfiscaal van de W.I.C. in Guinea was en in dat jaar naar Europa terugkeerde. Met hem maakte Laurens de Geer kennis en daarop volgde de afspraak tot het oprichten van een Zweedsch-Afrikaansche Compagnie ³.

¹ Koopman en zakenvriend van De Geer. Hij woonde eerst in Stockholm, later in Amsterdam en bewees De Geer verschillende diensten. (Dahlgren: Br. o. Aff., passim.)

² Res. St. Gen. 23 Maart en 10 Mei 1651.

³ Zie De Roever: Twee concurrenten van de eerste W.I.C.

Zij zou onder Zweedsche vlag moeten varen en daarvoor was octrooi van de Zweedsche regeering noodig.

Louis de Geer overlegde met den Rijksraad. Deze wilde er liever geen vreemdelingen in hebben en stond erop, dat de schepen in Zweden gebouwd zouden worden. Met de eerste voorwaarde kwamen De Geers plannen niet overeen en op het tweede verlangen kon hij niet ingaan, daar hij zijn schepen voor de eerste reis der op te richten Compagnie al gereed had. Maar De Geer kreeg toch in alles zijn zin, want 15 December 1649 gaf de Zweedsche regeering octrooi en privilege voor de participanten van de handelscompagnie op Afrika, Azië en Amerika. Behalve de Compagnie op Nieuw-Zweden mocht geen andere op deze landen handel drijven. Vreemdelingen mochten lid zijn, maar de schepen en bemanning moesten zooveel mogelijk Zweedsch zijn. Alle vroegere privileges van De Geer en anderen aangaande den handel op bovengenoemde streken werden herroepen.

Deelhebbers waren hoofdzakelijk dezelfde personen als die der, hiervoor behandelde, Scheeps- of Zoutcompagnie. De Geer had voor 127.000 rdr. ingeteekend van het oorspronkelijke kapitaal van 150.000 rdr., Caerloff voor 10.000 rdr.¹ Er bleef dus voor anderen geen groot aandeel over. Gustaaf Horn en Johan Adler Salvius hadden ieder een aandeel van 2000 rdr. en verder waren er nog negen Zweedsche participanten². De Geers zoons, Laurens en Steven, hadden van Amsterdam uit de leiding, maar het oppertoezicht berustte natuurlijk bij den vader.

Twee dagen na het verkrijgen van octrooi zeilden er reeds twee schepen uit en wel de „Christina” en „de Liefde”. Caerloff ging mee; hij was door Christina benoemd tot directeur-commandant in Afrika. „De Liefde” werd in Februari 1650 bij de Portugeesche kust door een Zeeuwsch kapitein genomen en opgebracht naar den

¹ Mededeelingen van Dahlgren, die de juistheid bevestigen van de veronderstelling, geuit door Dr. G. W. Kernkamp in: Een contract tot slavenhandel van 1657 in Bijdr. en Meded. Hist. Gen. deel 22, p. 447, dat er, althans in het begin, weinig Zweedsch geld gestoken was in de Compagnie.

² Waaronder Oxenstierna zich niet bevond. De veronderstelling van De Roever, die hij trekt uit Caerloffs getuigenis, dat de kanselier wél aandeelhouder was, is onjuist.

Briel, maar spoedig weer vrijgegeven ¹. Er rustte echter geen geluk op dit schip; op de terugreis uit Afrika verging het bij den Eemsmond.

Tijdens dit verblijf aan de Afrikaansche kust was er veel wrijving tusschen Hollanders en Zweden, zooals wij hiervóór al releveerden. Het lukte den Hollanders echter niet, de Zweedsche indringers te verdrijven. Caerloff beschouwde zich ook als eigenaar van de kust, richtte factorijen op en beconcurrerde de Hollanders door zijn waren goedkoop aan den man te brengen. Tot operatiebasis had hij Cabo Corso uitgekozen, dat in dien tijd zoowel door Engelschen als Hollanders verlaten was en toen de Zweedsche factorij op Annemabo door een troep negers, die door Hollanders waren opgestoot, overrompeld werd, brak de krijg uit. Cabo Corso werd belegerd, maar het succes was gering. De Hollanders bleven ten slotte toch de zwakkeren.

In 1652 brak de eerste Engelsche oorlog uit, waardoor Caerloff zijn handen vrij kreeg in Guinea. Nu ontwikkelde hij een groote energie, dreef een levendigen handel, richtte verscheiden filialen op, maar liep, ten gevolge van den oorlog, weer grooter gevaar voor kapers. In 1652 werden reeds twee schepen op de thuisreis, de „Christina” en de „Norrköping”, naar Plymouth opgebracht en het volgende jaar werd de „Stockholms Slott” naar Portsmouth gevoerd.

Protesten van Laurens de Geer, ondersteund door klachten van koningin Christina, een reis van den Zweedschen commissaris Bonnell, van den extra-ordinaris gezant Israel Lagerfelt en Steven de Geer naar Londen en vooral royale geldelijke giften van Caerloff hadden ten slotte succes en in April 1653 werden de drie schepen teruggegeven.

De Compagnie heeft nooit groote voordeelen opgeleverd en deed ook geen enkele winstuitkeering. Toch hadden De Geer en anderen er hooge verwachtingen van gehad ². De reis van De Geer, kort

¹ Koningin Christina protesteerde bij de Staten-Generaal. In de portef. Zweden een Latijnsche brief van haar uit Stockholm, d.d. 1 Maart 1650, benevens een memorie van den Zweedschen minister Laurentius Canthersten.

² 5 Jan. 1650 schreef Römer aan Musch: „Ick verstaen, dat alle dagen meer en meer sich bevinden, die in de nieuwe Guineesche Comp^a teelnemen ende haer groete hoope van gewinste daerbij inbeelden”.

voor zijn dood naar Amsterdam, schijnt ook in het belang van de Zweedsch-Afrikaansche Compagnie ondernomen te zijn.

Niet alleen bleef de winst uit, maar door kaperij en schipbreuk dreigden de verliezen zoo groot te worden, dat reconstructie van de Compagnie noodig werd. Dit geschiedde pas na De Geers dood. Het octrooi, dat in 1649 voor 24 jaar gegeven was, werd in 1654 opgeheven, het nieuwe ging 1 Juli 1655 in. De erfgenamen van De Geer, samen met Adriaan Trip, hielden er met 90.500 rdr. deel in, waarvan Laurens alleen 26.500 rdr. toekwam ¹. De oude participanten waren er voor 125.000 rdr. bij geïnteresseerd. Laurens verloor de leiding en ook Caerloff scheidde zich af, na allerlei beschuldigingen tegen den eersten geuit te hebben. Het bestuur der Compagnie ging nu van Amsterdam naar Stockholm over en aan Zweedsche onderdanen moest gelegenheid gegeven worden te participeren, waarvoor het kapitaal werd vermeerderd tot 300.000 rdr.

De geschiedenis van de Compagnie was nog lang en ingewikkeld; het ligt echter buiten het bestek van dit werk ons daar verder in te verdiepen ². Maar als we haar ontstaan en groei tot zoover beschouwen, dan moeten wij, zooals reeds anderen vóór ons deden, toegeven, dat zij door haar houding tegenover de geöctrooieerde W.I.C. niet het schoonste licht laat vallen over het leven van De Geer en zijn zoons. Men kan hiertegen aanvoeren: De Geer was reeds Zweedsch onderdaan, hij kon dus tegen de W.I.C. ad libitum concurreeren. Wij antwoorden daarop, dat zijn zoons nog Amsterdamsche kooplieden waren en de naar Guinea gezonden schepen, ofschoon zij de Zweedsche vlag voerden, in Holland uitgerust en met Hollanders bemand werden, zoodat het niet geoorloofd was binnen de limieten der W. I. C. handel te drijven. Maar hoe kwam de vader ertoe zijn zegen aan deze onderneming te geven? Wij meenen een oplossing gevonden te hebben in de volgende overwegingen: de uitrusting van de hulpvloot had van De Geer zware financieele offers geëischt — hij zegt dat zelf herhaaldelijk in zijn

¹ Volgens Kernkamp: Een contract tot slavenhandel van 1657, hadden Laurens de Geer en de zijnen er voor 84.500 Zweedsche rijksdaalders deel in. Zie ook: Skandinavische Archivalia, uitg. Kernkamp, p. 110.

² Zie De Roever: Twee concurrenten enz. en Granlund: Svenska Afrikanska Kompaniets Historia. Dahlgren: L. de Geer, geeft een kort overzicht met verbeteringen op het verhaal der beide hier genoemde schrijvers.

brieven aan Oxenstierna —, zoodat eventueele groote winsten uit de vaart op Guinea hem zeer welkom moesten zijn. Hij had daar hooge verwachtingen van en nu ging de natuur van den koopman boven de leer van de vaderlandsliefde. Want al was dan Holland niet zijn geboorteland, het was toch vele jaren zijn vaderland geweest. Maar nu bleek het, dat De Geer koopman in hart en nieren was. Had Skytte hem bij een vroegere gelegenheid ook niet verweten, dat hij meer als koopman dan als patriot sprak? ¹ Dezen keer was het bij spreken niet gebleven, maar tot daden gekomen. De drang van Samuel Blommaert op Oxenstierna om den handel op Guinea te zoeken kan De Geer niet onbekend geweest zijn en het vermoeden, dat hierdoor het plan bij hem grijpt was, is zeker gegrond. Blommaert was niet de meest getrouwe dienaar der W. I. C., evenmin zou Caerloff voor haar door het vuur gaan en de laatste werd juist de stuwkracht der Zweedsch-Afrikaansche Compagnie in haar eerste jaren! De aanraking, zij het dan indirect, met deze personen trof den anders zoo rechtschapen 17e-eeuwer in zijn menschelijk zwak: lust tot winstbejag en werpt even een schaduw over de bewondering van den huidigen historicus.

De Geers uitgebreide ondernemingen op het gebied van handel en industrie brachten natuurlijk veel administratief werk mee, dat plaats vond op de kantoren te Amsterdam, Stockholm en Norrköping.

Vóór zijn reis naar Zweden in het vroege voorjaar van 1627 had De Geer steeds zelf zijn zaken geregeld. Hoe het beheer op zijn kantoor te Amsterdam tijdens zijn eerste verblijf in Zweden gevoerd werd, weten wij niet. Aan Pieter Trip had hij procuratie gegeven om zijn geldzaken in zijn afwezigheid waar te nemen ². Misschien is Pieter ook alleen, of samen met Elias Trip, opgekomen voor De Geers verdere handelsbelangen. De Geer had immers in 1626 met hen beiden een compagnonschap aangegaan voor den handel in oorlogstuig en grondstoffen daarvoor, zijn voornaamste handelswaar in dien tijd. Het is dus niet onwaarschijnlijk, dat de beide hier te lande wonende compagnons zijn zaken gaande hielden, daar iedere

¹ Toen hij bij Christina vermindering van zoutlicent, ook voor anderen dan voor de Zoutcompagnie, bepleitte. Zie hiervóór, pag. 144.

² Zie hiervóór, p. 45.

transactie van één van hen alle drie aanging, volgens de bepalingen in het contract ¹.

In 1631 kwam De Geer in Amsterdam terug en kon hij zelf weer het beheer voeren ². Toen hij na een 4-jarig verblijf in 1635 naar Zwedenterugging, was zijn oudste zoon, Laurens, 21 jaar en blijkbaar in staat te Amsterdam de leiding op zich te nemen, want De Geer maakte hem chef van het kantoor daar. Hij werd, speciaal voor den verkoop van ijzer, dat De Geer in Zweden uit anderer mijnen opkochte ³ en naar Holland zond, bijgestaan door zijn zwager Michael Amya, die sinds 1636 gehuwd was met De Geers dochter Jenneke. In 1641, toen De Geer zich voorgoed in Zweden vestigde, werd Laurens zijn compagnon en in 1649 nam hij ook zijn jongeren zoon Steven in deze compagnie op.

Daar De Geer, tijdens zijn eerste verblijf in Zweden, meestal te Norrköping vertoefde, maar ook veel buitenslands was, had hij in Stockholm een plaatsvervanger gevonden in de persoon van Arnold Huybertszoon, met wien hij ook wel voor gezamenlijke rekening handel dreef. Toen De Geer in 1631 naar Holland ging, droeg hij het beheer in Zweden op aan Johan le Thor, die tot 1636 bij hem in dienst bleef. Deze kreeg pas in 1638 een opvolger en wel Carel de Besche, die gehuwd was met De Geers dochter Ida. Hem werd het beheer over de werken van Norrköping en Finspong opgedragen, terwijl in Stockholm Dirck de Keyser — door De Geer zijn „boekhouder” genoemd — de leiding kreeg over de werken van Uppland en Västmanland. Tusschen De Geer en De Besche ontstond in 1645 een ernstige oneenigheid, die een eind maakte aan De Besche's werkzaamheden voor zijn schoonvader. Daarna werd de geheele administratie geconcentreerd op het hoofdkantoor te Stockholm, waar de Keyser verdween en Abraham Bex, bijgestaan door François Fineman, sinds 1646 de boekhouding voerde. Toch heeft De Geer tot zijn dood toe steeds zelf het oppertoezicht gehouden.

¹ Zie hiervóór, p. 39—40.

² Het volgende ontleend aan Dahlgren: L. de Geer, p. 305 vlg.

³ Voornamelijk van Jacob de la Gardie. Zie hiervóór, p. 140.

HOOFDSTUK IV

DE GEERS HULPVLOOT

Hielden wij ons in het voorafgaande bezig met De Geer als beheerder van zijn zaken op zijn kantoren en in zijn fabrieken, in dit hoofdstuk zullen wij hem ontmoeten als politicus, als diplomaat en zelfs als krijgsman.

Tot dusver hadden wij niet gemerkt, dat De Geer zich ernstig met politieke problemen bezighield. En toch zou dit niet vreemd geweest zijn, omdat de politieke constellatie van de Europeesche staten voor hem van groote beteekenis was. Een verbroken evenwicht kon immers ten goede komen aan zijn wapenindustrie, die voor haar bloei het licht van de oorlogsfakkels noodig had. Hoe dikwijls wordt in onzen tijd niet gewezen op het belang, dat de wapenindustrie bij den oorlog heeft en op den invloed, dien zij, die het sterkst bij deze industrie geïnteresseerd zijn, op het uitbreken van den krijg kunnen uitoefenen.

Voor De Geer echter had de medaille een keerzijde: hij had niet uitsluitend rekening te houden met zijn wapenindustrie, maar ook met de andere takken van zijn bedrijf en verder moest hij waken voor de veiligheid van zijn handel en scheepvaart. Want, deed een oorlog aan den eenen kant den verkoop van krijgsbehoeften stijgen, aan den anderen kant zou deze een ongunstigen invloed kunnen hebben op zijn ijzer- en koperindustrie¹, zijn handel zou er door belemmerd en zijn scheepvaart gehinderd worden en deze leverden een groot deel van zijn inkomsten op. Naast ideëele zullen ook deze materieele overwegingen gemaakt hebben, dat De Geer in zijn brieven dan ook steeds als vredesapostel optrad. Maar in 1643 kwam er verandering in zijn houding. Toen werd de Zweedsche handel door Denemarken dermate bemoeilijkt en kreeg met name De Geer zulk een last van de Deensche belemmeringen in de Sont en elders²,

¹ Zoo had de inval der Denen over de Noorsche grenzen tengevolge, dat de fabriek te Kroppa niet kon werken en de blokkade van Göteborg (zie hierna) maakte, dat de gereedliggende voorraden niet konden worden uitgevoerd. Dahlgren: L. de Geer, p. 392, 393. Ook het export-cijfer van de Nyköpingsche messingfabriek liep 1644—1645 terug. Dahlgren: L. de Geer, p. 409.

² Kernkamp: De Sleutels v. d. Sont, p. 39. De mededeeling in noot 2 op die

dat ook zijn industrie de gevolgen van deze handelingen — in vreedstijd — ondervond en een oorlog tot beteugeling van deze willekeur verkieslijker scheen dan den vrede. Wij weten niet, of De Geer op het besluit van de Zweedsche regeering om Denemarken den oorlog aan te doen eenigen drang heeft uitgeoefend, maar dat hij er volkomen mee instemde, blijkt wel uit de voortvarendheid, die hij toonde, toen het er op aankwam de macht van Zweden, voornamelijk ter zee, te versterken: wij bedoelen, de uitrusting in Holland, tot driemaal toe, van een aantal schepen, die de Zweedsche vloot in haar optreden tegen de Denen zouden bijstaan en die gewoonlijk De Geers hulpvloot genoemd worden.

De kwellingen, die Denemarken op het gebied van handel en scheepvaart Zweden aandeed, werden door dit laatste land als aanleiding tot den oorlog aangegrepen; de ware oorzaak echter was de meer en meer vijandelijk geworden houding van Denemarken tegenover Zweden in zijn buitenlandsche politiek¹, die een optreden van Zweden wenschelijk maakte¹. Reeds in het voorjaar van 1643 was er in den rijksraad sprake van geweest een geheim envoyé te zenden naar de Nederlanden — waar Spiering de Zweedsche resident was — om te trachten de Republiek over te halen tot een gemeenschappelijk optreden tegen Denemarken en de aandacht was toen gevestigd op De Geer als de geschiktste persoon om deze taak op zich te nemen; voorloopig bleef dit alleen nog maar een plan, pas toen men bericht had gekregen, dat Torstenson naar Holstein oprukte, werd er aan dit voornemen uitvoering gegeven. Het was toen al December geworden².

Het is begrijpelijk, dat men De Geer voor dit werk had uitgekozen. Hier had men iemand, die door zijn betrekkingen met Holland in een uitgebreiden kring van particulieren zijn invloed kon doen gelden; want dat Zwedens vraag om hulp eerder bij particulieren — en vooral kooplieden — dan bij Frederik Hendrik en de Staten-Generaal een gunstig onthaal zou vinden, daarvan was Oxenstierna al bij voorbaat overtuigd; dat zal ons duidelijk genoeg

bladz., dat De Geer daarom al zijn werklui zou hebben afgedankt, lijkt ons, gezien de mededeelingen van Dahlgren en wat wij in het vorige hs. behandelde, wat te sterk.

¹ Kernkamp: De Sleutels v. d. Sont, p. 39 en 40.

² Dahlgren: L. de Geer, p. 450.

worden uit de instructie, die aan De Geer werd meegegeven.

Wat kon De Geer bewegen een dergelijke zending op zich te nemen, een zending, die tot resultaat zou hebben, dat hij op eigen kosten een heele vloot uitrustte en zoo zijn medewerking verleende om Denemarkens macht te fnuiken? Er zullen verschillende motieven geweest zijn. Louter speculatiezucht zal hem niet gedreven hebben. Dat De Geer wellicht heeft gemeend met zijn vloot ook voor zichzelf eenige voordeelen te behalen, is een aannemelijke veronderstelling, als wij denken aan de baten, die eventueel buitgemaakte schepen zouden afwerpen. Maar dit kan niet de eenige drijfveer geweest zijn, want De Geer was een te goed financier om niet van te voren winst en verlies tegen elkaar af te wegen. Evenmin zal de liefde voor Zweden hem er toe gebracht hebben een groot deel van zijn vermogen op het spel te zetten: vaderlandsliefde was een gevoel, dat naar onze meening, niet sterk leefde in De Geers hart. Was het dan, zooals Dahlgren meent ¹, zijn sterk rechtvaardigheidsgevoel, dat van Denemarken opeischte, wat het hem schuldig was? Deze vraag mogen wij bevestigend beantwoorden, temeer, omdat De Geer in zijn brief van 10 Januari 1645 aan Oxenstierna ons zelf uit den droom helpt. Toen men hem beschuldigd had uit eigenbaat zijn vloot uitgerust te hebben, verdedigde hij zich bij den kanselier: om de gunst van Christina te verwerven, vergoeding te krijgen voor wat de Deensche koning hem schuldig was, een belooning in ontvangst te nemen van de koningin vanwege zijn voorschotten en een goede reputatie aan zijn nakomelingschap na te laten, al zou hij er schade bij lijden, dat waren zijn motieven geweest! ² Wij hebben geen reden om aan De Geers woorden te twifelen, maar wagen het te veronderstellen, dat het achterhalen van de Deensche schulden en het krijgen van een belooning bij hem het zwaarst gewogen hebben.

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 449—450.

² De Geer schreef aan Oxenstierna in zijn brief d.d. Stockholm, 10 Jan. 1645 „soo neme ick Godt te getuyghe, dat ick noyt gedacht hebbe andere avance daerbey te doen, als Ihr. Kon. May^t gunst ende genade, mijn achterwesen aen den Koninck van Den[emarken] te moogen recouvreeren, ende neffens Ihr. Excell. ende andere Heeren wegen mijn vershot by een victorie naer Ihr. Kon. May^t believe gerecompenseert te worden, ja, tot mijne schaede mijne posteriteyt een eerlick name naer te laeten” (Kernkamp: Br. v. L. de G. n° 55).

De Geers „achterwesen” aan den Deenschen koning was inderdaad niet gering; de oudste schulden dateerden reeds van 1625. In dat jaar had De Geer, zooals wij hiervóór zagen, aan Christiaan van Brunswijk een partij wapenen geleverd voor rekening van den Deenschen koning, welke laatste echter nooit iets aan De Geer had betaald. In 1628 liet Gustaaf Adolf zijn agent te Helseneur op betaling van deze penningen aandringen, omdat De Geer had beloofd de eventueel door den Deenschen koning gerestitueerde som aan de Zweedsche Kroon te leenen. Noch deze, noch eenige, van De Geer zelf uitgaande, aanmaning had het geringste succes en in 1644 schatte De Geer zijn vordering, ondertusschen opgelopen door onkosten en kapitaalrente, op 61.363 rdr. ¹.

Dat deze stand van zaken De Geer niet bijster vriendelijk jegens Christiaan IV stemde, is duidelijk, maar nog grooter werd zijn misnoegen, toen zijn schepen in de Sont lastig gevallen werden. Daar De Geer Zweedsch onderdaan was, had hij geen last van den Sonttol, maar nu begon Christiaan ook aan Zweedsche schepen — waarvan verscheidene aan De Geer behoorden — tollen op te leggen of hij liet ze verbeurd verklaren op beschuldiging van bedrog ². Dan maakte hij niet alleen bezwaar tegen het voeren van krijgsevenodigheden door de Sont — wat ook weer De Geer trof — maar ook tegen den doorvoer van andere waren. In 1635 reeds had Denemarken De Geer een partij koperwaren afgenomen, waarvan hij het verlies met de rente in 1644 op 5000 rdr. berekende. In 1638 was er op een schip met musketten en andere wapenen, bestemd voor Schotland — waarheen Christiaan den wapenuitvoer had verboden — beslag gelegd. Dit beslag was na veel moeite van De Geers kant een jaar later weer opgeheven, maar bezorgde hem een schade van 10.000 rdr. In den herfst van 1642 werd er te Helseneur weer een schip van De Geer aangehouden met het gevolg, dat het niet meer tijdig uit kon loopen en moest overwinteren. Toen het in het voorjaar zou vertrekken, werd er opnieuw beslag op gelegd onder voorwendsel, dat slechts een deel van de lading van De Geer was en de rest aan Hollanders toebehoorde ³, zoodat daarvoor tol

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 447.

² Kernkamp: De Sleutels v. d. Sont, p. 39.

³ Voor $\frac{1}{8}$ of $\frac{1}{4}$ aan De Geer. Zie Kernkamp: De Sleutels v. d. Sont, p. 36, noot 5.

betaald moest worden. In Juli werd het schip met slechts een deel van de lading vrijgegeven en voordat De Geer tijd had schadevergoeding te krijgen, was de oorlog uitgebroken en zag men in Denemarken de kans schoon om het schip met zijn lading van ijzer en koper te confiskeeren. Dit beteekende voor De Geer een verlies van 66.000 rdr. Met alle nadeel, dat De Geer behalve het bovengenoemde nog ondervond, begrootte hij zijn gezamenlijke verliezen, door toedoen van Denemarken geleden, op 160.739 rdr.¹

Op welke manier De Geer zich voorstelde deze schade te „recou-
vreeeren”, weten wij niet. Misschien had hij hoop, dat Zweden, zege-
vierend uit den strijd gekomen, met het zwaard nog in de hand
Denemarken tot schadevergoeding zou dwingen, of dat een rijke
buit, ter zee bemachtigd, hem voor zijn verliezen schadeloos zou
stellen. De Geer heeft zich hierover zelf niet uitgelaten en wij willen
liever het ruime terrein der gissingen verlaten, om later te zien, of
de Deensche oorlog hem winst dan wel verlies had gebracht.

Daar men in Zweden zeer goed wist ter zee niet tegen Denemarken
opgewassen te zijn, wilde de regeering tot versterking van de vloot
hulp van de Nederlanden hebben. Het liefst had zij de Republiek
tot algeheelen bondgenoot in den krijg gehad, maar daar Oxen-
stierna er waarschijnlijk voldoende van op de hoogte was, dat de
sympathieën van Frederik Hendrik meer uitgingen naar Dene-
marken dan naar Zweden², moet hij wel de eenige mogelijkheid
tot bijstand gezien hebben in artikel 8 van het tractaat, in 1640
tusschen Nederland en Zweden gesloten, dat aan Zweden het recht
gaf om in de Republiek ammunitie, schepen en volk te koopen,
huren, aan te werven en daarvandaan uit te voeren. Toch liet
Oxenstierna, ten minste op papier, nog niet alle hoop op een samen-
gaan van de beide landen tegen Denemarken varen en het „princi-
paal oogmerk” van De Geer zou dan ook zijn den Prins en de Staten-
Generaal hiertoe te bewegen.

De instructie, die 20 December 1643 door den Rijksraad voor
De Geer uitgevaardigd werd, was van den volgenden inhoud³:

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 346—349.

² Een oorlog met Zweden zou Christiaan IV n.l. verhinderen verderen steun
te geven aan Karel I van Engeland, den aanstaanden schoonvader van
Frederik Hendriks zoon Willem. Zie Kernkamp: De Sleutels v. d. Sont, p. 44.

³ De instructie, in het Duitsch, is door Kernkamp afgedrukt onder: Varia

De Geer moest zich zoo spoedig mogelijk over zee naar Holland begeven en bij zijn aankomst aldaar dadelijk een conferentie met Spiering houden om dezen te onderrichten van alle ongemak, dat Denemarken de Zweedsche scheepvaart had aangedaan tegen alle overeenkomsten der Kronen in; daarom had Zweden dan ook naar de wapenen moeten grijpen. Een schrijven van Christina hieromtrent aan de Staten-Generaal en aan den Prins werd aan De Geer meegegeven benevens een memorie voor Spiering. Niet De Geer, maar Spiering moest de missive van Christina aan de Staten-Generaal en den Prins geven, De Geer daarentegen moest geheel achter de schermen de heeren der Staten-Generaal bewerken, want alles moest „ohne einigem strepitu oder vielen nachreden” gebeuren. Spiering moest officieel voor de Zweedsche belangen opkomen, De Geer moest den resident bijstaan, maar in het verborgen. Wel werd aan hemzelf overgelaten, op welke wijze hij te werk wilde gaan.

Voornamelijk moest De Geers streven er op gericht zijn de gemoederen in Nederland te bewerken tot het inzicht, dat men mee moest helpen de willekeur des Deenschen konings wat betref den Sonttol te beteugelen. Vond hij deze geneigdheid of wist hij die op te wekken, dan moesten zoowel Spiering als De Geer de Staten-Generaal tot een gemeenschappelijken oorlog met Zweden bewegen. De Staten moesten dan hun schippers door de Sont of de Belt convoieeren en samen met de Zweedsche vloot een aanval op de Sont doen om een vrije doorvaart verzekerd te krijgen.

Indien deze pogingen tegenstand zouden vinden — wat men wel verwachtte — dan moesten de beide heeren assistentie in geld vragen voor bovengenoemd doel of, als dit hun beter toescheen, de penningen vragen onder voorwendsel, dat Zweden ze noodig had voor den oorlog in Duitschland.

Faalden alle pogingen bij de Staten-Generaal, dan moest De Geer trachten achtereenvolgens de provincie Holland, de stad Amsterdam, de Zuiderzeesteden of Zeeland tot coöperatie over te halen, ook weer uit naam van Christina.

Indien hij in 't geheel geen officieele hulp kon krijgen, dan moest hij ten laatste onderhandelen met kooplieden en schippers, die belang hadden bij de vaart op de Oostzee, om hulp in geld of

betr. L. d. G., n° 6. J. L. W. de Geer geeft den korten inhoud weer: *Lod. de Geer*, p. 66—67. Ook Dahlgren doet dit: *L. de Geer*, p. 450—451.

schepen. Minstens 30 schepen zou hij dan geheel tot den oorlog uit moeten rusten, voorzien van bootsvolk en alles, wat noodig was voor minstens 3 maanden. De Geer moest zorgen, dat de schepen zeer sterk bemand werden, hetzij met zeevolk, hetzij met soldaten. Over het werven daarvan moest hij zich verstaan met de Zweedsche gezanten, die zich voor de vredesonderhandelingen te Münster en Osnabrück bevonden ¹.

Kreeg Zweden geen subsidie van de Nederlanden, dan moesten er 100.000 rdr. voor deze vloot verschaft worden. De helft hiervan zou in Februari en Maart in Zweden uitbetaald worden aan gevollmachtigden van De Geer, de andere helft zou De Geer, volgens zijn belofte, deels zelf voorschieten, deels bij anderen leenen, opdat de schepen zoo spoedig mogelijk zeilklaar zouden zijn.

Aan de particulieren, die voor deze onderneming gelden oprachten, stelde Christina een belooning in leengoederen uit de veroveringen van den oorlog in het uitzicht.

In het bijzonder moest De Geer er den nadruk op leggen, dat de Deensche koning tegen alle verdragen, afspraken, vriendschap en billijkheid zijn willekeur in de Sont botvierde en zoo de navigatie tusschen Oost en West hinderde, ja, die ten laatste zou doen ophouden. Daarom moest Zweden trachten de vaart door de Sont vrij te maken.

Indien de Nederlanden met Zweden meegingen in den krijg, zou Zweden dien niet beëindigen, voordat ook aan zijn bondgenoot genoegdoening gegeven was op het punt van den Sonttol. Particulieren, die Christina te hulp zouden komen, zouden als haar eigen onderdanen beschouwd worden.

Zou De Geer ten slotte een vloot van minstens 30, of met convooi van den staat 50 of 60, schepen zeilklaar hebben, dan moest hij vooral letten op het doen en laten van den Deenschen koning en er voor zorgen, dat zijn schepen onder schijn van convooi de Belt passeerden en zich zoo vroeg mogelijk in April vereenigden met de Zweedsche vloot, om gezamenlijk den vijand aan te vallen.

Ten slotte moest De Geer een inval in Noorwegen zien te bewerken en zoo mogelijk ook Engelsche en Schotsche schepen tot assistentie aan Zweden zien te bewegen.

¹ Er zijn door De Geer verscheiden brieven aan deze gezanten geschreven, zooals hierna zal blijken.

Dit waren de verschillende opdrachten, aan De Geer in zijn uitvoerige instructie gegeven. Zien wij nu, hoe De Geer zich van zijn taak kweert.

Reeds den 24sten December vertrok hij van Stockholm. Wij hebben bewondering voor den toch niet meer jongen man — De Geer was nu 56 jaar — die in het hartje van den winter deze, ook in een kalmer seizoen niet gemakkelijke, reis naar Holland met zooveel moed ondernam; tegenspoed en ongemak zouden hem ook niet gespaard worden. Admiraal Flemming had hem — zeer zeker wegens het ongunstige jaargetijde — de langere zeereis over Göteborg afgeraden en nu ging De Geer eerst naar Norrköping, vanwaar hij dan verder met een galjoot de zeereis zou aanvaarden.

Den 26sten December kwam De Geer hier aan, maar het schip liet zich wachten. Tot 6 Januari bleef hij noodgedwongen in Norrköping, toen was zijn geduld ten einde. Er was hem veel gelegen aan een spoedige komst in Holland en daarom besloot hij alvast met zijn eigen jacht naar de Barösund te gaan om daar het schip af te wachten¹. Onderweg kwam hij de galjoot tegen en ging van zijn jacht daarop over. Maar nu waren de elementen hem niet gunstig; tegenwind maakte eerst, dat hij pas den 10en van Barösund kon afzeilen en dwong hem vervolgens Kalmar aan te doen, waar tot overmaat van ramp het schip aan den grond raakte en pas na een dag weer vlot kwam. Toen kon de reis worden voortgezet en den 14en Januari kwam De Geer voor Wismar. Nieuwe tegenspoed werd hier ondervonden: de haven lag vol ijs. De Geer moest op de reede het vaartuig verlaten, maar kon nog 's avonds de stad bereiken. Den volgenden dag ging het direct verder over Lubeck naar Hamburg, waar De Geer 17 Januari aankwam. Hier bemerkte hij, dat niet alleen het doel van zijn reis reeds bekend was, maar ook, dat de stemming in de stad geheel ten gunste van Denemarken was omgeslagen. De inval van Torstenson had de connecties van Hamburg met Holstein en Denemarken afgebroken en Hamburgsche kooplieden, die gelden geleend hadden aan den Deenschen koning, vreesden, dat hun deze penningen nu zouden ontgaan. De Geer probeerde hen op dit punt gerust te stellen; of hem dit gelukte, betwijfelen wij echter.

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 451 en De Geers brief aan Oxenstierna d.d. Norrköping, 6 Jan. 1644 (Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 34).

Daar men De Geer gewaarschuwd had voor een aanslag op zijn leven van Deensche zijde, kreeg hij op zijn verzoek van Königsmarck een geleide door Bremen, dat door de Zweden bezet was, en vervolgens van den graaf van Oldenburg door diens land. Zoo kwam De Geer ten slotte veilig aan de grens van ons land ¹.

Het had in de bedoeling van Oxenstierna gelegen, dat De Geer op zijn reis door Duitschland de bovengenoemde Zweedsche vredesonderhandelaars zou ontmoeten om met hen te spreken over zijn instructie. Er waren allerlei maatregelen te nemen, voor het geval De Geer voor zijn vloot lichtingen van volk in Westfalen moest doen, waarbij de gezanten hem dan behulpzaam zouden zijn. Maar de tijd drong en daar De Geer de Staten van Holland nog in hun vergadering wilde aantreffen om dadelijk met hen te kunnen onderhandelen, zag hij van bovenbedoeld onderhoud af en reisde zoo snel mogelijk over Groningen naar Amsterdam, waar hij den 16en Februari aankwam ².

Nu kon er begonnen worden aan de eigenlijke uitvoering van de instructie. Uit Hamburg en Bremen had De Geer reeds aan Spiering diens opdracht en de brieven voor de Staten-Generaal en den Prins vooruitgezonden, opdat er in Holland geen tijd verloren zou gaan ³.

Tot zijn teleurstelling hoorde De Geer in Amsterdam, dat de Staten van Holland op 13 Februari uiteengegaan waren ⁴; hij was dus toch te laat gekomen. Het verzoek, dat Spiering hun gedaan had, om nog eenige dagen bijeen te blijven, daar hij nieuwe geloofs-brieven uit Zweden had gekregen en een „notable propositie” wilde doen, hadden de Staten afgeslagen ⁵ en dus moest De Geer de vol-

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 451 en 452.

² Zie J. L. W. de Geer: Lod. de Geer, p. 67—68. Brief van De Geer aan Johan Axelsson Oxenstierna d.d. Amsterdam, 10/20 Febr. 1644. (Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 35). Dahlgren: L. de Geer, p. 452 zegt, dat De Geer op 18 Febr. te Amsterdam aankwam. Dit is onjuist; Kernkamp toont in noot I onder bovengenoemden brief aan, dat het op 16 Febr. was.

³ In den onder ² aangehaalden brief sprak De Geer van „Iestres à Messieurs les Estats Généraux et prince d'Orange”. In de instructie wordt slechts van één brief gesproken aan de Staten-Generaal en den Prins.

⁴ Zie den brief onder ².

⁵ Res. St. v. Holl. 13 Febr. 1644. Zie ook Kernkamp: De Sleutels v. d. Sont, p. 45.

gende vergadering afwachten. Ondertusschen zocht hij de burge-meesters van Amsterdam op om hun het Zweedsche standpunt te verklaren, maar hij ontmoette hier slechts een vriendelijke terughoudendheid. Het volk scheen over het algemeen meer Zweedschgezind te zijn, dan de regenten ¹.

Ongeveer een week hield De Geer zich in Amsterdam op, daarna ging hij naar den Haag, waar hij een conferentie met Spiering had. Al spoedig moest De Geer de geheele leiding der zaken op zich nemen, omdat Spiering ziek werd ². Met verschillende leden der Staten-Generaal had De Geer een onderhoud; bij de vertegenwoordigers van Holland en Zeeland vonden zijn woorden wel ingang, die van de andere provinciën echter stonden afwijzend tegenover de Zweedsche zaak ³. Veel vermocht De Geer overigens in den Haag niet uit te richten, daar de Staten-Generaal geen besluit konden nemen, voordat de Staten van Holland voor een advies in deze kwestie hadden vergaderd. De Geer vond het nu beter niet zoo lang te wachten, daar hij vermoedde, dat men hier, naar Hollandsche gewoonte, eerst de kat uit den boom wilde kijken, om daarna pas partij te kiezen. Hij oordeelde den tijd gekomen om de hand aan den ploeg te slaan en uitvoering te geven aan het zevende artikel van zijn instructie, waarin hem werd opgedragen hier te lande de 50.000 rdr. bijeen te brengen tot het uitrusten van zijn vloot ⁴. De meest dringende reden om hier niet langer mee te wachten was het feit, dat, terwijl de Staten de zaak op de lange baan schoven — volgens De Geer uit jalouzie op de successen van Zweden — Denemarken hier aankoopen liet doen van schepen, wapenen en ammunitie en manschappen liet werven ⁵. Er moest dus haast gemaakt worden.

¹ „Si les grands estoient du sentiment du comun, nostre partie seroit desja faite”, schreef De Geer in zijn hiervóór aangehaalden brief.

² Spiering had van 15—22 Febr. nog met gedeputeerden der Staten-Generaal geconfereerd, maar was toen al ongesteld. Zie Kernkamp: De Sleutels v. d. Sont, p. 46 noot 1.

³ Dahlgren: L. de Geer, p. 453.

⁴ Brief van De Geer aan Oxenstierna d.d. 's-Gravenhage, 22 Febr./3 Mrt. 1644 (Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 36).

⁵ Brief van De Geer aan de Zweedsche gezanten te Minden of Osnabrück d.d. Amsterdam, 28 Febr./9 Mrt. 1644. Ook aan Johan Kasimir schreef hij d.d. Amsterdam, 15/25 Mrt. 1644, dat de houding der Staten-Generaal uit jalouzie voortkwam (Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 37 en n° 41).

In De Geers instructie werd met nadruk gezegd, dat Spiering de zaken officieel zou behandelen met de Staten-Generaal en den Prins, maar toch was het De Geer, die tot tweemaal toe een onderhoud met Frederik Hendrik had. Spierings ziekte zal hem verhinderd hebben en zoo werd De Geer ook openlijk de drijfveer van het werk.

Bij de eerste conferentie met den Prins schijnen meer algemeene dingen ter sprake te zijn gekomen. Deze vond plaats op 27 Februari, terwijl bij het tweede onderhoud op 14 Maart men ter zake kwam; dit gesprek heeft een vrij heftig verloop gehad¹. Van den Prins kreeg De Geer hetzelfde te hooren, wat de Statenvergadering den 12en Maart ook reeds te berde had gebracht² en wel, dat Zweden, wenschte het volgens het tractaat van 1640 Nederlands hulp, dit verdrag dan ook in zooverre had moeten nakomen, dat het van te voren de medewerking van Frankrijk en de Republiek had dienen in te roepen om het geschil in der minne bij te leggen. Nu had Zweden de protestantsche zaak in Duitschland in den steek gelaten en tegen alle recht een aanval op Denemarken gedaan. De Republiek zag zich dus niet verplicht in dezen oorlog Zweden bij te staan.

De Geer kon hierop niet anders antwoorden dan dat Zweden, zelf verrast door Torstensons snellen inval in Denemarken, niet bijtijds de Republiek had kunnen waarschuwen. Wat den Duitschen krijg betrof: vond de Republiek dien zoo gewichtig, dan moest zij Zweden beter steunen om dezen voort te zetten. Sinds 1639 had Zweden van de Staten daar geen subsidie meer voor gehad. Wilde men, dat Zweden zich weer in de Duitsche zaken mengde, dan moesten de Staten-Generaal eerst helpen in den thans uitgebroken oorlog!

Frederik Hendrik drong alsnog aan op een schikking met den Deenschen koning, maar De Geer vond dit een onmogelijkheid. Noch de Republiek, noch Frankrijk hadden Zweden voldoende geholpen in den Duitschen krijg, maar streken zelf de winst op. En als zij zich nu ook nog zoo weinig lieten gelegen liggen aan de

¹ De inhoud van dit gesprek is ontleend aan Dahlgren: L. de Geer, p. 453—456, die het putte uit De Geers dagboek, dat deze van zijn reis naar Holland had aangelegd.

² Zie Kernkamp: De Sleutels v. d. Sont, p. 48.

vrijheid der zee, moesten zij zelf maar voor de gevolgen instaan, zei De Geer dreigend. De Nederlandsche onderdanen hadden grootere belangen te bewaken dan de Staten-Generaal wisten. Groote sommen hadden zij te vorderen in Zweden, Lijfland en Pommeren en als er een jaar lang geen ijzer uit Zweden kwam, uit welk land moest men zich dan hier van ijzer voorzien? Brabant, Engeland en Spanje, die dit metaal vroeger uitvoerden, importeerden het thans ook; de heele wereld was in dezen aangewezen op Zweden. Behalve de Nederlanden hadden ook Indië, Italië, Spanje, Engeland en Schotland jaarlijks groote hoeveelheden ijzer noodig. Hoe men de zaak ook bekeek, het verlies zou in de laatste plaats Zweden treffen.

De drieste taal van De Geer scheen op den Prins in zooverre indruk te maken, dat hij beloofde, de zaak nog eens te zullen overwegen en nadat De Geer hem de verzekering had gegeven, dat de Zweedsche Kroon vrijheid van zeevaart voor een ieder beoogde en verlangde, dat de Deensche koning tevreden zou zijn met de rechten, die hem van oudsher toekwamen en die ook niemand hem betwistte, was het onderhoud afgelopen¹.

De Geer was verstandig genoeg om niet te verwachten, dat zijn pleidooi bij Frederik Hendrik succes zou hebben. Hij had dan ook reeds maatregelen genomen om zoo spoedig mogelijk op eigen gelegenheid een vloot uit te rusten. Voor het lichten van soldaten — hij had 2000 musketiers op zijn vloot noodig — moest hij om geldelijken steun aankloppen bij de Zweedsche gezanten in Westfalen. Men had het in de instructie aan De Geer overgelaten, of hij deze musketiers in ons land zou lichten, of in overleg met de Zweedsche gezanten deze van hen uit Westfalen krijgen. Nu waren er door toevallige omstandigheden op dit oogenblik voldoende soldaten in de Nederlanden te krijgen, waarom De Geer besloot hen hier te huren; ook zou dit minder kosten meebrengen². En dat laatste was ook wenschelijk, want het huren van schepen kwam hem duurder, doordat hij Denemarken daarin als concurrent gekregen had. De Deensche factor, Gabriël Marcellis, rustte met hulp van den Deenschen resident, Tancken, en den buitengewonen

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 456.

² Brief van De Geer aan de Zweedsche gezanten te Minden of Osnabrück d.d. Amsterdam, 28 Febr./9 Mrt. 1644 (Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 37).

gezant, Gunther, schepen en volk voor Denemarken uit ¹, bood tegen De Geer op en maakte zoo hem het uitvoeren van zijn opdracht moeilijker. Daarom vroeg hij ook aan Torstenson financieele hulp. De Geer had hoop, dat men hem uit de oorlogscontributiën, in Duitschland opgebracht, eenige assistentie zou kunnen doen, of dat Torstenson hem een deel der Fransche subsidie wilde afstaan.

Ondertusschen viel de houding van de Republiek De Geer niet mee; men had in Stockholm wel op wat meer hulp gerekend ². Ondanks Spierings protesten werd ammunitie naar Denemarken uitgevoerd en allerlei andere hulp voorbereid, zonder dat de Staten dit tegengingen ³; omgekeerd hielpen de intriges van Gunther niet om de assistentie van Nederland aan Zweden te beletten. Wel bereikte Spiering het gerucht, als zou Holland aan beide staten allen uitvoer van schepen, ammunitie en volk verboden hebben ⁴, maar dit was slechts ten deele juist, want de Staten van Holland hadden besloten wèl den uitvoer van ammunitie toe te staan, maar dien van schepen en volk te weigeren. Echter namen zij al spoedig een tweede beslissing en wel deze, dat de reeds gehuurde en uitgeruste schepen mochten uitzeilen, doch dat na het vertrek daarvan het eerste besluit weer van kracht zou worden, totdat zij zelf hun convooivloot gereed hadden voor de naar de Oostzee bestemde koopvaarders en tot geleide van de gezanten, die naar Denemarken en Zweden zouden vertrekken om door bemiddeling te trachten den vrede tusschen beide rijken te herstellen, want tot deze houding had de Republiek zich bepaald in den Zweedsch-Deenschen oorlog. Deze termijn was gesteld, omdat zoowel de Admiraliteit van Amsterdam alsook de kooplieden, die oorlogsschepen uitrustten om de koopvaarders naar Noorwegen en de Oostzee te beschermen — de „Directeurs” zooals De Geer hen noemde — er over geklaagd hadden, dat hij onder hun duiven schoot door het huren van de grootste schepen en van bootsvolk ⁵.

¹ Kernkamp: De Sleutels v. d. Sont, p. 53—57.

² Hiervóór genoemde brief van 28 Febr./9 Mrt. 1644.

³ Kernkamp: De Sleutels v. d. Sont, p. 56.

⁴ Brief van De Geer aan de Zweedsche gezanten te Münster d.d. Amsterdam, 9/19 Mrt. 1644 (Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 38).

⁵ Kernkamp: De Sleutels v. d. Sont, p. 59. Brief van De Geer aan de Zweedsche gezanten d.d. Amsterdam, 16/26 Mrt. 1644 (Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 39).

Misschien waren de klachten niet zoozeer van de Admiraliteit uitgegaan als wel van de directeurs, want wij zien, dat De Geer al spoedig het eerste college op zijn hand kreeg. Voor de Admiraliteit ontboden, had De Geer zijn daden verdedigd met de bewering, dat hij meende, dat de regeering door te zwijgen er mee instemde en dat hij daarom met de uitrusting was voortgegaan. Ook kwam er verandering in de houding van Holland, zoodat De Geer, voordat de eerste helft van April verstreken was, op de hulp van dit gewest verder kon rekenen. Zelfs kwam Holland op 16 April in de Staten-Generaal met het voorstel om De Geers vloot, voor zoover hij die klaar had, te laten uitzeilen, welk voorstel er in de slecht bezochte vergadering gemakkelijk door te krijgen was. Had De Geer nog meer schepen noodig, dan mocht hij die ook huren¹, maar daarover zouden de Staten-Generaal dan eerst willen confereeren met Spiering, ter voorkoming van eventueele moeilijkheden van weerskanten². Dat De Geer nu zelfs voort mocht gaan met het uitrusten van schepen, was het gevolg van de nadere inlichtingen, die de Staten-Generaal gekregen hadden en waaruit bleek, dat het aantal door De Geer uitgeruste schepen lang zoo groot niet was, als hun was verteld³. Dat zij voor een verdere uitrusting overleg met Spiering wenschten, kwam waarschijnlijk voort uit de vrees, dat De Geer op te veel schepen en volk beslag zou leggen. De Staten-Generaal waren blijkbaar toch nog bang, dat er geen vaartuigen genoeg zouden overblijven voor hun convoivloot. Inderdaad was er reden voor deze vrees, want, toen De Geer in de tweede helft van April een vloot van 32 schepen zeilklaar had, was er ook geen enkel schip meer in Holland te krijgen. Het was dus zoowel geluk als wijsheid geweest, dat De Geer in Maart niet langer had gewacht

¹ Kernkamp: De Sleutels v. d. Sont, p. 61.

² Res. St. Gen. 16 April 1644.

³ Res. Vroedsch. Amst. 11 April 1644. Oud-burgemeester Dr. Andries Bicker had 8 April aan de burgemeesters geschreven, dat in den Haag verteld werd, dat De Geer een groot aantal schepen voor Zweden uitrustte. De vroedschap besloot toen, dat, als De Geer met toestemming van de regeering voor Zweden wierf, ook Denemarken faciliteiten moest hebben. Res. St. Gen. 16 April 1644. Hoogendorp en Clant waren naar het college ter Admiraliteit te Amsterdam gezonden om inlichtingen. Het aantal van de door De Geer gehuurde schepen viel mee; er was dus geen goed „fundament” om deze schepen en het bootsvolk „in te houden”.

op besluiten van de Staten-Generaal, maar direct aan het werk getogen was ¹.

De Geer mocht dus tevreden zijn over de resultaten van zijn werk, maar hij had zich hiervoor in zulke groote geldelijke moeilijkheden gestoken, dat de zorgen zijn voldoening overtroffen. Al zijn brieven, in deze maanden geschreven, getuigen daarvan. 100.000 rdr. waren hem toegestaan voor een vloot en het dubbele had hij reeds verbruikt, toen de schepen uitgezonden.

Geen wonder, dat hij zich naar alle kanten wendde om hulp. Zijn verzoeken richtten zich tot de Zweedsche gezanten in Duitschland, tot Oxenstierna, tot den Rijksmaarschalk Jacob de la Gardie. Kon men hem niet helpen met penningen uit de Fransche subsidiën of met een deel der oorlogscontributiën? De la Gardie was één der Rijksraden, die beloofd hadden ieder een deel bij te dragen. Verder maakte De Geer de bovengenoemde gezanten attent op zijn oude Eichsfeldsche schuldvordering; kon Köningsmarck, die juist in die buurt was, niet eens een krachtige aanmaning laten hooren? ² Maar het scheen of er op geen van deze verzoeken acht werd geslagen. En er stond hier niet minder dan De Geers goede naam en krediet op het spel: hij had zijn eerewoord gegeven niet uit Amsterdam te vertrekken, vóór hij alles betaald had. Dat hij eigenlijk buiten zijn boekje gegaan was, gaf hij toe, maar hij had slechts tusschen twee dingen te kiezen gehad: doorzetten met hooge kosten, of alles opgeven ³.

Voorloopig echter klopte De Geer aan doovemans deur; hij moest

¹ Aan Jacob de la Gardie schreef hij uit Amsterdam, d.d. 2/12 Mei 1644: „Ich hab meine equippage zu rechter zeit volbracht, dan es itzunder gantz unmöglich wehr so weit zu bringen, war ich auch schon noch einmahl so viel anwenden wolte; dan die Hern Staaden haben mit grosser mühe kaum überkommen können soviel schiffe als sie vonnöthen, undt sie haben dieselbige heuren müssen, welche kaum von dem see angekommen waren undt noch nicht ausgeladen hatten; haben auch nicht können bekommen soviel bootsvolck als sie vonnöthen“; (Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 42).

² Brieven aan de gezanten d.d. Amsterdam, 28 Febr./9 Mrt., 20/30 Mei, 27 Mei/6 Juni 1644, aan Oxenstierna d.d. Amsterdam, 4/14 Mei 25 Mei/4 Juni 1644, aan Jac. de la Gardie d.d. Amsterdam, 20 April, 2/12 Mei 1644. (Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 37, n° 44 en n° 46; n° 43 en n° 45; n° 40 en n° 42).

³ Brief van De Geer aan Oxenstierna d.d. Amsterdam, 4/14 Mei 1644. (Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 43).

maar zien, hoe hij zich het best uit deze netelige positie redde. Nog vele malen zou hij op steun moeten aandringen en wij zullen ons nu niet verder bezig houden met de vraag, hoe deze zaak zich ontwikkelde, maar eerst terugkeeren tot De Geers vloot.

Vóór het einde van April had De Geer dus zijn vloot gereed, maar het zou nog 14 dagen duren voor zij het Vlie kon uitzeilen; het was hem dus niet gelukt om, volgens zijn instructie, de vloot zoo vroeg mogelijk in April met de Zweedsche samen te brengen. Aanvankelijk had hij gehoopt 40 schepen uit te rusten, maar hij had het bij 32 moeten laten, doch deze waren dan ook, zooals De Geer vol trots aan De la Gardie schreef „wohl montiret und equippiert mit waffen, munitio undt victualiën undt 7000 mann, resolut umb der cron Sweden so treu zu dienen, als wan sie ihre eygnen untherthanen wehren”¹. Wij zien dus, dat De Geer in het volste vertrouwen, dat alles in orde was, de schepen liet gaan; hoe bedrogen zou hij later uitkomen, toen het tegendeel bleek.

Het commando was opgedragen aan admiraal Maarten Thijssen, een man, die zoowel ter koopvaardij als op de oorlogsvloot had gevaren en voor zijn taak berekend scheen, evenals de vice-admiraal Hendrik Gerritsen.

Van de 32 schepen zouden er 22 als oorlogsbodems gebruikt worden, de overige 10 moesten dienst doen als transportschepen voor troepen, die Torstenson te hulp zouden worden gezonden voor de verovering der Deensche eilanden².

Het vertrek van het Vlie ging niet zoo vlot; eerst vertrok de vice-admiraal met een deel der schepen, terwijl Thijssen, toen hij zou vertrekken, door storm en tegenwind werd gehinderd en pas 13 Mei uitzeilde³.

¹ In den hiervóór aangehaalden brief van 2/12 Mei 1644. In De Sleutels van de Sont, p. 62, noot 1 komt Kernkamp tot de conclusie, dat de schepen niet sterk bewapend waren, althans 11 ervan niet. Volgens Dahlgren: L. de Geer, p. 465 bestond de bemanning van de vloot uit 1951 koppen. Het verschil met de opgave van De Geer zelf is in het oog loopend groot en in verhouding met de getallen, die wij hierna zullen aantreffen, lijkt het ons, dat De Geer zich heeft vergist. J. L. W. de Geer geeft in: Lod. de Geer, p. 70 als de sterkte van de bemanning op: 3000 koppen.

² Dahlgren: L. de Geer, p. 460—461.

³ Blijkens den brief van De Geer aan J. de la Gardie d.d. Amsterdam, 2/12 Mei 1644 zou Thijssen eerst 9 Mei uitzeilen, later schreef De Geer aan de Zweedsche gezanten te Osnabrück d.d. Amsterdam, 20/30 Mei 1644:

Reeds in Maart had De Geer zich met Torstenson verstaan over de taak van de hulpvloot en aan den veldmaarschalk voorgeslagen, een deel van de vloot naar Göteborg te zenden om de Deensche blokkade voor deze, voor den uitvoer van De Geers industrie-producten zoo belangrijke, stad te verbreken. Deze maatregel bleek echter overbodig, daar Christiaan IV reeds uit eigen beweging zijn aanval op Göteborg had opgegeven, voordat Thijssen nog uitgezeild was ¹.

De Geer gaf aan zijn admiraal nu bevel koers te zetten naar de Jutsche kust, zijn vloot met 1000 musketiers uit Torstensons leger te versterken en vervolgens Christiaan IV en zijn vloot op te zoeken. Bij dit alles moest Thijssen zich aan Torstensons raad en bevelen houden ².

Met deze orders vertrok Thijssen uit het Vlie en begon al heel gauw met vijandelijkheden tegen de Denen: op de Noordzee maakte hij zich meester van twee kleine Noorsche vaartuigen, die hij onder convooi van één zijner schepen naar Holland zond. Zoodra De Geer bericht kreeg over het opbrengen van deze „prysen”, spoedde hij zich naar den Haag om met Spiering te overleggen, wat men er mee aan zou vangen. Spiering wilde ze naar Emden zenden, buiten bereik der Nederlandsche regeering, maar De Geer zag in dit geval een geschikt precedent, waaruit men kon gewaar worden, welke maatregelen in Nederland genomen zouden worden, voor het geval er meer schepen op Denemarken veroverd werden. Hij speculeerde op een flinken oorlogsbuit, die de kosten der vloot misschien zou dekken. De Geer had echter buiten de Hollandsche kooplieden gerekend, die in deze kaperij een bedreiging van de vrije zeevaart zagen en er zeer over gebelgd waren ³. Zodoende verwekte de aankomst der opgebrachte schepen te Amsterdam groote opschud-

„Der vice-admiral, so etlichen Dänischen schiffen nachgejagt, ist bisz uff die Elbe kommen, underdeszen der admiral mit den restirenden schiffen fertig worden” (Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 42 en n° 44).

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 461 en 466; Kernkamp: De Sleutels v. d. Sont, p. 88—89.

² Hiervóór genoemde brief aan de Zweedsche gezanten d.d. 20/30 Mei.

³ „Men heeft roovers ghenoech aen de Duynkerckers, de Sweedtsche behouven dar niet by te komen”. Missive uit Amsterdam van 15 Juni 1644 ingesloten bij den brief van De Geer aan de Zweedsche gezanten te Osnabrück d.d. Amsterdam, 15/25 Juni 1644. (Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 47).

ding. Om blijk te geven van hun onzijdigheid lieten de Staten-Generaal er op verzoek van Tancken beslag op leggen. Deze handelwijze werd door De Geer beantwoord met een beslag op een partij ijzer en koper, die afkomstig was uit een hem toebehoorend schip, den vorigen herfst in de Sont aangehouden, en die naar Holland gevoerd was om in Amsterdam publiek verkocht te worden. De Geer had zijn eigen merken er op herkend. Niettegenstaande herhaalde verzoeken van Spiering om de schepen vrij te geven gebeurde dit niet, zoolang ze in Zweden niet bij „sententie declaratoir” voor goede prijs verklaard waren ¹ en duurde het nog tot October, voordat de Staten-Generaal het beslag lieten opheffen. De schepen mochten toen met hun inhoud naar het buitenland gebracht worden om daar verkocht te worden ². Ondertusschen waren er nog 6 schepen, op de Denen buitgemaakt door De Geers vloot en hierheen gebracht, in beslag genomen ³. Daarom liet De Geer de later veroverde schepen maar dadelijk naar een buitenlandsche haven opbrengen.

Keeren wij thans tot Thijssen terug. Deze was 15 Mei aan het Listerdiep gekomen, had zich vandaar direct naar Torstensons hoofdkwartier te Hadersleben begeven en met den veldmaarschalk afgesproken, dat zijn vloot zich met een paar Zweedsche schepen zou vereenigen tot een gemeenschappelijken aanval op Fünen. De bemanning werd eerst nog versterkt met 700 musketiers, maar de afspraak kon Thijssen niet nakomen, want Christiaan IV was ondertusschen met 9 schepen naar het Listerdiep gezeild en belette hem nu het uitloopen. Toch deed de admiraal een poging om zich door de Deensche zeemacht heen te slaan, maar hiermee liep het ongelukkig af. Met 13 schepen — 7 waren er onder bevel van zijn schout-bij-nacht gaan kruisen, 1 was met de beide „prysen” naar

¹ Res. St. v. Holl. 30 Juli 1644.

² Kernkamp: De Sleutels v. d. Sont, p. 171—172; Dahlgren: L. de Geer p. 465—466.

³ Dat er nog meer schepen naar Holland opgebracht waren, blijkt uit den brief van De Geer aan Oxenstierna d.d. Göteborg, 14/24 Sept. 1644, waarin hij schrijft: „Wy worden in Hollandt ubel getracteert over onse prysen, die in arrest gehouden werden, daarvan schoon twee in de grondt liggen undt vergaen.” (Kernkamp: Br. v. L. d. Geer, n° 51). Tancken gaf 2/12 Aug. 1644 op, dat er 11 Deensche schepen door die van De Geer geroofd waren. Zie Kernkamp: De Sleutels v. d. Sont, p. 307. Hiervan werden er 3 als branders gebruikt in den tweeden slag in het Listerdiep. Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 470.

Holland gegaan en het 9de, de St. Matteus, reeds vroeger vooruitgeloopen naar Göteborg, was nog daar — leverde Thijssen op 26 Mei slag tegen Christiaan, maar was niet opgewassen tegen diens 9 veel beter uitgeruste schepen. Toen zijn kapiteins, behalve den vice-admiraal en kapitein Brouwer, hem ook nog in den steek lieten, liep het gevecht voor Thijssen op een nederlaag uit. Wèl kon hij de Deensche vloot nog zooveel schade toebrengen, dat Christiaan van het Listerdiep vertrok.

Drie dagen later kwam de schout-bij-nacht zich weer bij Thijssen in het Listerdiep voegen, maar ook de Denen doken weer op en 4 Januari volgde de tweede slag, die nu voor Thijssen een beteren afloop had. Slechts een klein aantal schoten werd gewisseld en door storm en duisternis begunstigd kon de Hollandsche vloot uit het Listerdiep ontsnappen¹. Door den storm werden de schepen uiteengedreven, maar zij werden zoo goed mogelijk weer verzameld en zetten koers naar het Vlie, waar de vloot bij gedeelten aankwam. Den 25sten Juni waren alle schepen weer terug behalve 7, die Thijssen op zee had gelaten om berichten aangaande den vijand in te winnen².

Voordat De Geer van Thijssen zelf officieele berichten had over de wederwaardigheden in het Listerdiep, waren er in Holland reeds allerlei geruchten verspreid, die gewaagden van een volkomen nederlaag van de vloot. De Geer hechtte er aanvankelijk weinig waarde aan; hij schreef aan Oxenstierna, dat hij niet kon gelooven, dat Christiaans vloot die van Thijssen in het Listerdiep had kunnen vernietigen, daar des konings schepen een te grooten diepgang hadden om daar binnen te komen; bovendien vertrouwde hij niet minder op de voorzichtigheid dan op den moed van zijn admiraal³. Inderdaad was Thijssen ook niet in het Listerdiep, maar daarvóór met de Denen slaags geweest, zoodat De Geers twijfel begrijpelijk is. Maar 5 Juni ontving hij een brief, 31 Mei door Thijssen geschreven,

Juni

¹ Zie over deze eerste expeditie van Thijssen, Kernkamp: De Sleutels v. d. Sont, p. 90—91 en Dahlgren: L. de Geer, p. 466.

² Brief van De Geer aan de Zweedsche gezanten te Osnabrück d.d. Amsterdam, 15/25 Juni 1644 (Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 47).

³ De Geers brief d.d. Amsterdam, 25 Mei/4 Juni 1644, aan Oxenstierna (Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 45).

waarin deze hem alle gebeurlijkheden aangaande het eerste gevecht uitvoerig schreef en zoo dus allen twijfel ophief ¹.

Nu zag De Geer zich voor nieuwe moeilijkheden geplaatst. Hem viel de zorg toe voor de gewonde matrozen en hij moest deze door nieuwe vervangen, de vermeerdering van de bemanning met 700 musketiers vereischte meer levensmiddelen en ammunitie en noch uit het Fransche subsidie, noch van de Eichsfeldsche vordering kreeg hij eenige tegemoetkoming. Hij herhaalde dan ook zijn verzoek aan de Zweedsche onderhandelaars te Osnabrück om hem met gelden te helpen. Kreeg hij geen geld, dan kon hij ook niet voortgaan aan Torstenson buskruit te zenden, noch wat verder voor diens leger noodig was ².

Bij de financieele bekommernis, hem door de nederlaag van Thijssen bezorgd, kwam nog de ergernis, die De Geer vervulde tengevolge van de overdreven en valsche geruchten, die hier te lande de ronde deden aangaande de overwinning van Christiaan IV in het Listerdiep. Er werden pamfletten verspreid, waarin de verliezen van De Geers vloot schromelijk overdreven waren en De Geer met hoon overladen werd ³. Hij vond het dus noodig de Zweedsche gezanten, aan wie hij voor een tweede uitrusting geldelijken steun vroeg, van den stand der zaken op de hoogte te brengen. Dus schreef hij hun, dat Thijssen naar het Vlie teruggekeerd was, omdat hij niet voldoende levensmiddelen meer aan boord had, daar deze snel geslonken waren bij den aanwas van 700 manschappen. Bovendien moest hij van grooten mast wisselen, hij had zijn sloep verloren en het groote zeil was gescheurd. Op de geheele vloot was het verlies van 10 zeelieden te betreuren en er waren 6 verminkten; dat was alles na twee gevechten! ⁴

¹ Deze brief is afgedrukt bij Kernkamp: *De Sleutels v. d. Sont*, p. 299—302. De Geer maakte er melding van in zijn brief aan de Zweedsche gezanten te Osnabrück d.d. Amsterdam, 27 Mei/6 Juni 1644 (Kernkamp: *Br. v. L. d. G. n° 46*).

² In zijn brief onder ¹ aangehaald, waarin hij ook schreef, dat hij uit Holland en Hamburg reeds kruit had gezonden aan Torstenson.

³ Zie het toevoegsel aan De Geers brief aan de Zweedsche gezanten te Osnabrück d.d. Amsterdam, 15/25 Juni 1644 (Kernkamp: *Br. v. L. d. G. n° 47*). Hier was sprake van 500 dooden; elders sprak men van 800. Zie Dahlgren: *L. de Geer*, p. 468. Dahlgren geeft zelf op, dat er bijna 100 dooden waren: *L. de Geer*, p. 466. Dit maakt geen groot verschil met Thijssens opgave.

⁴ Bovengenoemde brief van de Geer aan de Zweedsche gezanten d.d. 15/25 Juni.

Waren de geruchten over de verliezen overdreven geweest, nu flatteerde De Geer het aantal zelf te zeer; de opgave van het getal der dooden en gekwetsten in Thijssens brief over den eersten slag alleen was reeds veel hooger ¹.

Als protest tegen alle berichten van Deenschgezinde zijde liet De Geer Thijssens brief drukken, maar niet in zijn geheel. Wat de admiraal hem had geschreven over de slechte uitrusting van de vloot en zijn verbitterde uitlatingen over de laffe houding van kapiteins en bemanning, liet hij wijselijk achterwege, evenals de klachten, dat de schepen veel te zwak gemonteerd waren en den strijd niet op konden nemen tegen wezenlijke oorlogsschepen en dat er gebrek was aan de meest noodzakelijke oorlogsbehoeften.

In een tweeden brief schreef Thijssen de schuld toe aan de makelaars, die voor De Geer de kant en klaar uitgeruste schepen van de reeders hadden gehuurd. De hoofdfout was, dat de reeders zelf voor de assurantie van het schip hadden moeten zorgen en daar achteraf bleek, dat verscheiden kapiteins zelf deel in hun schip hadden, was het in hun eigen belang geweest de assurantiepremie uit te sparen, maar dan ook te zorgen, dat hun schip zoo weinig mogelijk schade leed. Dat was de reden geweest, waarom zij zich aan den strijd hadden onttrokken. Het scheepsvolk, in het geheel niet of slechts half bevaren, was in dienst genomen onder voorspiegelingen, dat zij geen levensgevaar zouden loopen. Toen er dus protesten van De Geer kwamen, verklaarden de reeders de bovenstaande beschuldigingen van Thijssen voor onwaar en de kapiteins gaven als oorzaak van hun houding op, dat windstilte hen had verhinderd den admiraal te helpen ².

Aan al dit geharrewar maakte een volslagen mouterij van de matrozen een einde. Een oproertje in Amsterdam was echter met gewapende macht spoedig gedempt, maar voor alle zekerheid beval De Geer aan Thijssen, die zelf met zijn schip nog niet binnengeloopen was, buitengaats te blijven, opdat de mouterij niet ook op zijn schepelingen zou overslaan. Daar Thijssen echter geen levensmiddelen genoeg aan boord had en het hoog tijd werd, de zieken en gewonden aan wal te brengen, liep hij toch den 21sten Juni het Vlie in. Wat De Geer gevreesd had, gebeurde: ook de

¹ Bij optelling bedraagt het 111 dooden en gekwetsten.

² Dahlgren: L. de Geer, p. 468—469.

bemannings van het admiraalschip maakte oproer. Ondanks al dezen tegenspoed liet De Geer den moed niet zakken en het lukte hem weer regel en orde te scheppen door tegen een hoogere gage de deserteurs in dienst terug te nemen. Zoowel in eigen persoon als met hulp van reeders huurde hij er nog veel matrozen bij ¹, want hij was van plan om spoedig, zoo mogelijk binnen een week, de vloot weer uit te zenden. Hij had reeds een nieuw admiraalschip, de „Jupiter” ², gehuurd, een straatvaarder, en dat van 40 kanonnen voorzien. De Geer had nog twee schepen willen aanschaffen, maar dat was hem door Deensche tegenwerking onmogelijk gemaakt.

Een groot gevaar zag De Geer in het feit, dat de Nederlandsche koopvaarders, door in de Sont tol te betalen volgens het accoord van 1641, den Denen in de kaart speelden en hij voelde dit ook als een vijandige houding tegenover Zweden. De Denen zouden nu voor de ontvangen gelden de grootste schepen in Holland aan kunnen koopen en zoo den Zweden groot nadeel kunnen toebrengen. Als hij maar 100.000 rdr kreeg — zoo schreef De Geer aan de Zweedsche gezanten — zou hij in staat zijn de grootste schepen, die acht dagen geleden van de Middellandsche Zee gekomen waren, te huren en de Denen zouden achter het net visschen ³.

Hoe De Geer het verder klaar speelde, weten wij niet precies, maar het feit, dat Thijssen den 14en Juli reeds weer kon uitzeilen, bewijst voldoende, dat de schade niet zoo groot was, noch de muiterij zoo ernstig, als het gerucht deed vermoeden.

Met 8 schepen en een brander vertrok hij, 20 Juli gevolgd door den vice-admiraal met 8 andere en twee jachten. De laatste had den 16en reeds moeten volgen, maar was, na uitgezeild te zijn, door tegenwind gedwongen geworden terug te gaan. Nog 9 vaartuigen, die voor het Vlie hadden gekruist, voegden zich bij deze vloot, die nu 27 schepen en een brander telde ⁴.

De Geers oorspronkelijk plan om zijn vloot tegelijk met de

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 471—472.

² Dahlgren geeft dezen naam: L. de Geer, p. 473.

³ Zie den reeds eerder aangehaalden brief van De Geer aan de Zweedsche gezanten te Osnabrück d.d. Amsterdam, 15/25 Juni 1644.

⁴ Brief van De Geer aan Johan Axelsson Oxenstierna d.d. Amsterdam, 13/23 Juli 1644. (Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 48). Volgens Dahlgren: L. de Geer, p. 473 had Thijssen nu 20 schepen, volgens Kernkamp: De Sleutels v. d. Sont, p. 98 had hij 22 schepen.

Nederlandsche convooivloot te laten uitzeylen ¹, was niet ten uitvoer gebracht; de gezanten, die met laatstgenoemde vloot naar Zweden en Denemarken vertrokken, hadden daar bezwaar tegen: het zou een te vijandigen indruk op de Denen maken ². Maar omgekeerd had de tegenwerking van Tancken niet kunnen verhinderen, dat de Staten-Generaal het uitzeylen van deze tweede hulpvloot toelieten ³.

Thijssen kreeg nu ten tweeden male de opdracht van De Geer om zich met zijn schepen bij de Zweedsche vloot te voegen, die zich op dat oogenblik in de Oostzee bevond onder bevel van admiraal Flemingh ⁴.

Weer volgde Thijssen de orders van De Geer niet op, maar kruiste eerst hier voor de kust om vervolgens naar de Westkust van Jutland te gaan ⁵. Aan De Geer schreef hij, dat hij eerst wilde hooren, of Torstenson zijn plannen misschien gewijzigd had, waardoor deze mogelijk zijn bevelen die hij, Thijssen, van hem moest ontvangen, ook zou veranderen ⁶.

Over deze handelwijze van Thijssen uitte De Geer zijn misnoegen tegen de Rijksbestuurders te Stockholm. Hij was van oordeel, dat lafheid aan de daden van den admiraal ten grondslag lag en zijn vertrouwen in Thijssen was geschokt. Bovendien bracht iedere dag, die verloren ging, wel groote onkosten, maar geen voordeel, zoodat De Geer besloot het leeuwenaandeel van het werk over te doen aan den vice-admiraal en dezen met de grootste en beste schepen naar de Belt te zenden om zich te „conjungeren” met de Zweedsche vloot. Thijssen moest dan met de rest van de schepen de vaart op Göteborg, dat weer door Deensche oorlogsschepen geblokkeerd was, vrij maken om daarna naar huis terug te keeren. Zoo zou de Geer minder onkosten en Zweden meer hulp hebben ⁷, terwijl De Geer

¹ Brief van De Geer aan de Zweedsche gezanten te Osnabrück d.d. Amsterdam, 15/25 Juni 1644 (Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 47).

² Kernkamp: De Sleutels v. d. Sont, p. 74.

³ Ibidem, p. 98.

⁴ Dahlgren: L. de Geer, p. 473.

⁵ Brief van De Geer aan Oxenstierna en de overige Rijksbestuurders d.d. Amsterdam, 24 Aug./3 Sept. 1644 (Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 49).

⁶ Dahlgren: L. de Geer, p. 473.

⁷ Brief van De Geer d.d. 24 Aug./3 Sept. 1644 aan Oxenstierna en de overige Rijksbestuurders. Zie hierboven.

althans de helft van de vloot weer thuis zou krijgen. Hier was hij des te meer op gesteld, omdat in den loop van Augustus de huurtermijn van de schepen afliep en hij, door ze langer in dienst te houden, weer nieuwe uitgaven zou moeten doen. Dit kwam hem in 't geheel niet gelegen; hij had zich al dieper in de schulden gestoken, dan hij oorspronkelijk van plan was geweest en uit Zweden kwam in 't geheel geen ondersteuning. Ook had De Geer berichten over den slag bij Femern gekregen en was van meening, dat, na deze overwinning, zooals men het van Zweedsche zijde beschouwde, Flemingh de hulp van zijn schepen niet meer noodig zou hebben ¹.

Nu handelde Thijssen voor de derde maal „gants contrario die ordre” van De Geer, want hij zeilde met al zijn schepen naar het Listerdiep. Hij kon echter door tegenwind niet door de Belt komen, ging daarom terug en stevende met zijn vloot op Göteborg aan om, nu hij zich niet bij den Zweedschen admiraal kon voegen, de blokkade voor deze stad te verbreken. Dit werd hem door de Deensche schepen gemakkelijk gemaakt; bij zijn aankomst trokken zij zich dadelijk terug.

In Göteborg hield Thijssen krijgsraad met een paar Zweedsche autoriteiten en zij besloten, dat Thijssen dadelijk met alle schepen naar de Kielerfjord zou zeilen, Flemingh te hulp, die daar door de Denen was ingesloten. Aan De Geer schreef de admiraal, dat hij den kortsten weg zou nemen, en wel dien door de Sont. Had hij bovengenoemde opdracht niet gekregen, dan zou hij De Geers bevel, de scheepsmacht te verdeelen, nagekomen zijn ².

Deze woorden en Thijssens handelwijze laten duidelijk zien, dat de admiraal inzake de oorlogstaktiek zijn eigen gang ging, zij het ditmaal in overleg met Zweedsche bewindhebbers, en de bevelen van De Geer alleen uitvoerde, wanneer hem dat het beste leek. Het is ook wel te begrijpen, dat Thijssen als krijgsman niet zoo veel vertrouwen had in het strategisch inzicht van den koopman De Geer.

Op 18 Augustus zeilde hij uit Göteborg weg met een vloot van

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 474.

² Kernkamp: De Sleutels v. d. Sont, p. 98; brief van De Geer aan Oxenstierna en de overige Rijksbestuurders d.d. Amsterdam, 24 Aug./3 Sept. 1644 en aan de Zweedsche gezanten te Osnabrück d.d. Amsterdam, 3 Sept. 1644. (Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 49 en n° 50); Dahlgren: L. de Geer, p. 474—475.

28 schepen ¹ en nu volgde zijn bekende en beroemde tocht door de Sont, waarvan wij hier de bijzonderheden achterwege kunnen laten. Nadat Thijssen ook nog heelhuids aan de achtervolging van Christiaans vloot was ontkomen, bereikte hij op 3 September ongedeerd met al zijn schepen Kalmar ².

Terwijl men in Zweden de heldendaden, die Thijssen met de hulpvloot verrichtte, luide toejuichte, bevond De Geer zich in Amsterdam in de grootste financiële moeilijkheden en van geen enkele zijde werd hem een reddende hand toegestoken. Door de maatregelen van Christiaan IV tegen de Zweedsche schepen, die de Sont passeerden, werd hij gehinderd in zijn scheepvaart; daardoor kon hij de producten zijner fabrieken niet in die mate uitvoeren, als anders en moest dus een groot deel van zijn inkomen derven. Zijn brieven gewagen van allerlei voorstellen tot dekking zijner uitgaven, maar de Zweedsche regeering durfde blijkbaar deze proeven niet aan. Hij wilde, zooals hij begin September aan de Zweedsche regeering schreef, inplaats van de schepen, waarmee Thijssen terug zou keeren — hij wist toen nog niet, dat de admiraal zijn bevel om met de halve scheepsmacht terug te komen niet op zou volgen — grootere schepen koopen of huren, deze als convooivloot meegeven aan de koopvaarders, die door de Belt gingen en met de convooigelden, die in plaats van den Sonttol zouden betaald worden, niet alleen de onkosten van deze convooischepen, maar ook die van de beide vorige expedities dekken ³.

Dit plan bracht De Geer niet ten uitvoer, maar toch gelukte het hem — hoe weten wij niet — zich nieuw krediet te verschaffen en nog een derde — zij het ook kleine — vloot uit te rusten. Twee groote schepen, de „Maagd van Dort” en de „Romer”, en twee of drie kleine schepen waren begin September gereed. Zij moesten dienen om te letten op de Deensche Groenland-, IJsland- en

¹ De St. Matteus was er nu ook bij, benevens een buitgemaakt Deensch oorlogsschip. Volgens De Geers hiervóór genoemden brief d.d. 3 Sept. waren er 28 schepen, volgens Dahlgren: L. de Geer, p. 475 22 schepen en 2 branders.

² Over den tocht van Thijssen uitvoerig bij Kernkamp: De Sleutels v. d. Sont, p. 99—100, in bovengenoemden brief van 3 Sept. en bij Dahlgren: L. de Geer, p. 475. Uit De Geers brief blijkt, dat alle schepen van de Deensche vloot aan de achtervolging van Thijssen deelnamen.

³ De reeds hiervóór genoemde brief van De Geer aan Oxenstierna en de overige Rijksbestuurders d.d. Amsterdam, 24 Aug./3 Sept. 1644.

Bergenvaarders alsmede tot het openen van de vaart op Göteborg ¹.

Zelf ging De Geer ook aan boord om de reis naar Zweden te maken en onder zijn hoede nam hij Magnus Gabriël, den zoon van zijn vriend Jacob de la Gardie, mede, die oorspronkelijk met de Nederlandsche gezanten zou meegegaan zijn ². Op 15 September vertrok de vloot uit het Vlie en kwam den 19den voor Göteborg. In plaats van dadelijk hier binnen te loopen, zette De Geer eerst nog koers naar de Sont om op de kust van Schonen zijn passagier, die zich bij Horn zou voegen, af te zetten. Door ongunstigen wind gelukte het echter niet te landen en men ging terug naar Göteborg. Zonder dat de Deensche blokkade De Geer hinderde, kwam hij 21 September hier aan, ging te Elfsborg voor anker en liet zich met een boot naar den wal brengen ³.

Dat De Geer met dezen tocht naar de Sont een stout stukje uithaalde, is wel zeker, want allerlei bedreigingen van Deenschen kant hadden hem in Holland reeds bereikt. Niet alleen was hij tegen sluipmoord gewaarschuwd ⁴, maar hij wist ook, dat zoowel hij, als alle manschappen, die op zijn vloot dienden, met gevangenschap of verlies van het leven zouden boeten, vielen zij den Denen levend in handen ⁵.

Reeds den volgenden dag trad De Geer zelf op als leider van een aanval op de Deensche blokkade, die uit 7 schepen bestond. Van het Zweedsche leger had hij een versterking van 100 man gekregen en drie kleine, daar in de haven liggende, vaartuigen. De soldaten verdeelde hij over de vloot en maakte alles gereed tot den aanval. Het is niet zeker, of De Geer zich nu ook aan boord bevond, maar, was dit wel het geval geweest, de fortuin zou hem geen gelegenheid gegeven hebben heldendaden te verrichten, want inplaats van tegenweer te bieden gingen de Deensche schepen aan den haal, terwijl De Geers vloot hen achtervolgde tot den avond en toen terugkeerde. De volgende dagen was er niets te beginnen, doordat het

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 476.

² Brief van De Geer aan J. de la Gardie d.d. Amsterdam, 2/12 Mei 1644 (Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 42).

³ Dahlgren: L. de Geer, p. 477.

⁴ Dahlgren: L. de Geer, p. 476.

⁵ J. L. W. de Geer: Lod. de Geer, p. 77 heeft het bevel dienaangaande van Christiaan IV van 7 Aug. 1644 afgedrukt onder noot 2.

zwaar stormde; bovendien vertoonde de vijand zich niet meer; hij was naar Marstrand gevlucht. De Geer stelde de Zweedsche regeering nog voor, deze plaats te veroveren en deed tegelijk nog een aantal strategische voorstellen, die alle bedoeld waren om Göteborg te beschermen — er bevond zich daar slechts één Zweedsch regeeringsvaartuig, zoodat de stad slecht beschermd was — maar men liet het niet tot het uitvoeren van één dezer voorstellen komen ¹.

Tien dagen bleef De Geer te Göteborg. Toen begaf hij zich op weg, oorspronkelijk van plan om naar Kalmar te gaan om daar met Thijssen te overleggen over het verdere gebruik van de vloot ², terwijl zijn schepen troepen overbrachten naar Horn: een versterking van 1600 man, te Göteborg ingenomen, werd ten Noorden van Helsingborg aan wal gezet ³. De Geer moest te Jönköping zijn reis wijzigen, want hem bereikte daar een bericht van de regeering om zich zoo spoedig mogelijk naar Stockholm te begeven. Dag en nacht doorreizend kwam hij 7 October te Stockholm aan ⁴.

Ondertusschen had Thijssen zich, na zijn tocht door de Sont in het begin van September, naar Stockholm begeven. Hier had de koningin hem persoonlijk ontvangen en met den naam Ankarhielm in den adelstand verheven. Bovendien was hem een jaarlijksch tractement, een lijfpensioen en een gouden keten vereerd ⁵.

Maar voordat Thijssen naar Holland terugkeerde, zou hij nog eenmaal met zijn vloot aan Zweden hulp verleen. Terwijl hij te Kalmar zijn schepen in orde bracht, liet De Geer een hoeveelheid koopwaar o.a. koper en staafijzer en ook kanonnen aan boord van de oorlogsvloot brengen. Het geschut moest eerst op de vloot gebruikt worden als ballast en daarna, evenals de andere waren, meegenomen worden naar Holland om daar verkocht te worden ⁶.

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 477—478 en de brief van De Geer aan Oxenstierna d.d. Göteborg 14/24 Sept. 1644 (Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 51).

² Dahlgren: L. de Geer, p. 478.

³ Kernkamp: De Sleutels v. d. Sont, p. 103. Volgens J. L. W. de Geer: Lod. de Geer, p. 81 voerden de schepen daar ook nog krijgsbehoefden aan.

⁴ Dahlgren: L. de Geer, p. 478 en De Geers brief aan Johan Kasimir d.d. Stockholm, 2 Nov. 1644 (Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 52).

⁵ Kernkamp: De Sleutels v. d. Sont, p. 100—101.

⁶ Dahlgren: L. de Geer, p. 479.

Zoo kon de vloot tegelijkertijd voor De Geers handel van nut zijn.

De gecombineerde vloten van Thijssen en Wrangel — Flemingh was gesneuveld — tezamen 32 schepen, voeren in de eerste helft van October van Kalmar af¹; het opperbevel voerde Wrangel. Den 23sten October ontmoetten zij den vijand, dien zij verpletterend versloegen bij het eiland Femern. Thijssen had in deze overwinning een groot aandeel; 8 van de 10 buitgemaakte Deensche schepen werden door hem genomen. Zijn onderbevelhebbers hadden hem krachtig gesteund; zelf verloor hij in het gevecht één schip, de „Swarte Arend”².

Groote blijdschap heerschte er in Stockholm over deze overwinning; De Geer werd van alle kanten geluk gewenscht met het succes van zijn onderneming.

Thijssens taak was nu afgelopen. In een koninklijk schrijven van 1 Oct. st. v. had hij de opdracht gekregen om, ook voor het geval de expeditie tegen Denemarken mislukte, zoo spoedig mogelijk naar Holland terug te keeren, opdat de Kroon voor verdere onkosten gevrijwaard zou blijven³.

Later was er evenwel een galjoot naar de vloot gezonden met bevel voor Wrangel, dat, was de overwinning behaald, de schepen zich naar de Sont moesten begeven, waar Thijssen met eenige Hollandsche schepen bij hem moest blijven tot het heffen van tol. Deze gewijzigde orders waren gegeven na De Geers aankomst in Stockholm⁴ en het behoeft dus geen betoog, dat De Geer, die steeds zoo had aangedrongen op heffen van tol in Sont of Belt, dit bevel in de pen had gegeven. Alleen was hij bang, dat het Thijssen niet meer op tijd bereikt had en deze reeds op den terugweg naar Holland zou zijn; zoodoende zou het voordeel, dat men van de overwinning kon plukken, verloren gaan en dit zou De Geer zeer be-

¹ Volgens Dahlgren: L. de Geer, p. 480 op 5 Oct. st.v. Uit de Sleutels van de Sont, p. 106, noot 3 volgt, dat er verschillende data van uitzeilen worden opgegeven.

² Kernkamp: De Sleutels v. d. Sont, p. 106 en 107; Dahlgren: L. de Geer, p. 479—480.

³ Dahlgren: L. de Geer, p. 480.

⁴ Over het zenden van de galjoot schreef De Geer: „. . . . la galiotte, laquelle fust expédiée vers la flotte après mon arrivement”: Brief aan Johan Kasimir d.d. Stockholm, 2 Nov. 1644. (Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 52).

treuren ¹. Hier was een prachtige kans de geschokte financiën weer wat in het evenwicht te brengen.

De Geers vrees werd bewaarheid: Thijssen had de veranderde orders niet in zijn bezit gekregen en de admiraal was volgens zijn oorspronkelijk voorschrift teruggekeerd. Hij was, na een paar dagen samen met Wrangel in de Kielerfjord gelegen te hebben voor reparaties, op 29 October ongehinderd door de Belt gekomen. Daarna stevende hij op eigen initiatief naar Göteborg, omdat hij gehoord had, dat daar weer een blokkade, nu van 8 Deensche schepen, lag. De Denen wachtten echter zijn komst niet af, maar weken, evenals vroeger, naar Marstrand. Op 14 November liep Thijssen de Göteborgsche haven binnen. Twee schepen met handelswaar van De Geer kon hij nog juist aan een voorbijzeilende Hollandsche convooivloot meegeven, zoodat deze direct naar Nederland konden vertrekken.

Het leek Thijssen nu het beste eenige schepen achter te laten om de stad voor verderen Deenschen overlast te vrijwaren; met de overige vaartuigen wilde hij zoo spoedig mogelijk naar Holland terug gaan. Maar dat ging niet zoo gemakkelijk, als Thijssen had gedacht. Eerst moest het te Kalmar ingeladen ijzer overgebracht worden van de schepen, die zouden blijven, in die, welke naar Holland teruggingen. Toen de admiraal hiertoe bevelen gaf, weigerden de matrozen die uit te voeren: zij wilden nu regelrecht naar huis en niet nog eens te Göteborg achterblijven. Voor den tijd van 4 maanden waren zij gehuurd en die waren reeds lang verstreken. Het resultaat was, dat de vloot voor Göteborg bleef liggen en Thijssen nader order aan de Zweedsche regeering vroeg. Maar die wist niet, hoe zij de zaak moest aanpakken. In een schrijven van 28 Nov. st. v. aan den admiraal prees de regeering nogmaals zijn vroegere daden, betreurde zij het verzet van het scheepsvolk en gaf den raad 8 schepen ter verdediging van Göteborg achter te laten. Verdere bevelen moest Thijssen van De Geer afwachten.

Ondertusschen deed de admiraal zijn best de matrozen weer tot rust te brengen en hij slaagde daarin. De achterblijvenden zouden hooger loon krijgen en op zijn laatst in het volgende voorjaar terug mogen keeren. Zoo werd ieder tevredengesteld en Thijssen liet

¹ Zie den hiervóór aangehaalden brief aan Johan Kasimir d.d. 2 Nov. 1644.

ten slotte 7 schepen — waaronder 3 van De Geer, die hij er bij zijn komst had aangetroffen — achter ¹.

Op 13 December kon hij eindelijk zee kiezen, maar nogmaals had hij tegenspoed. Een zware storm dreef zijn vloot uiteen en noodzaakte hem met 5 schepen, die hij bij zich had gehouden, de haven van Göteborg weer op te zoeken. Drie van deze vaartuigen bleken zoo ontredderd, dat ze niet meer zeewaardig waren en hij liet deze dan ook achter, nam een ander schip er voor in de plaats mee en zeilde Oudejaarsdag met 3 schepen weer uit. Hiermee kwam hij behouden in Holland, waar zijn andere schepen reeds waren binnengeloopen ².

Vice-admiraal Gerritsen had het bevel over de te Göteborg gebleven schepen en zijn tegenwoordigheid belette de Denen de haven opnieuw te blokkeeren, zoodat de vaart op Göteborg nu vrij was. Herhaaldelijk op zee kruisend bracht Gerritsen den Deenschen handel nog vrij belangrijke schade toe, totdat hij in Februari met zijn schepen naar de Nederlanden terugkeerde ³.

Hiermee was het werk van De Geers hulpvloot afgelopen en behoorden haar daden tot het verleden; de lasten ervan zouden zich echter nog jaren lang laten gevoelen, niet het minst aan De Geer.

In het bovenstaande wezen wij reeds op de moeilijkheden, waarin De Geer was geraakt, wat betreft de financiering van de vloot. Men had de onkosten op 100.000 rdr. geschat en zij bedroegen al spoedig het dubbele. De 50.000 rdr., die De Geer zelf, volgens de afspraak, had voorgeschoten, waren als sneeuw voor de zon verdwenen en de 50.000, die hem uit Zweden zouden geworden, kwamen slechts druppelsgewijs binnen. De vijf voogden van Christina hadden beloofd, ieder 5000 rdr. bij te dragen, 2000 zouden Johan Skytte, Philip Scheduling, Gustaaf Horn, Clas Flemingh

¹ Al deze gebeurtenissen bij Dahlgren: L. de Geer, p. 480—481 en in De Geers brieven aan Johan Kasimir d.d. Stockholm, 13 Nov. en 4 Dec. 1644 (Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 53 en n° 54).

² Dahlgren: L. de Geer, p. 481—482.

³ Volgens Dahlgren: L. d. Geer, p. 482 met 3 schepen. De Geer schreef in zijn brief aan Oxenstierna d.d. Norrköping, 12 Febr. 1645, één dag voor het vertrek, dat de vice-admiraal op vertrekken stond met 5 schepen (Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 56). Het is mogelijk, dat er ten slotte nog 2 achtergebleven zijn.

en Johan Oxenstierna elk opbrengen, dan teekenden 8 van de overige raadsheeren ieder voor 1500 rdr. en Torstenson met zijn zwager Knut Posse samen voor 3000 rds. ¹.

Axel Oxenstierna was het vlugst met betalen, de andere heeren treuzelden ermee. Dat zij thans De Geer, die steeds als geldschieder voor den Zweedschen adel opgetreden was, aan contanten moesten helpen, was voorwaar een ongewone situatie. In Juli 1644 was pas ruim de helft van de heele som afgedragen en na ontelbare aanmaningen had De Geer op het einde van 1644 de geheele garantiesom ontvangen. Veel was hij er echter nog niet bij gebaat, want deze gelden had hij volledig van noode voor het op gang houden van zijn fabrieken in Zweden ². Dat De Geer ondanks zijn geldgebrek, toch nog een nieuwe uitrusting kon doen en hij ook Amsterdam kon verlaten en naar Zweden vertrekken — wat hem niet vrijgestaan had, zoo hij de gemaakte schuld niet had afgedaan — bewijst dus, dat alle bronnen nog niet opgedroogd waren. Ongetwijfeld zal hij zijn vermogen aangesproken hebben en ook zullen bevriende kapitaalkrachtige kooplieden in Holland hem bijgestaan hebben, want een leening kon hij niet sluiten wegens de schaarschte van geld, die er heerschte. Bovendien deed hij dat ook liever niet, omdat hij daarmee zijn krediet bij de reeders gemakkelijk kon verspelen ³.

Naarmate de vloot langer in dienst gehouden werd, was De Geers onrust, hoe zich aan zijn benarde omstandigheden te ontworstelen, gegroeid. Daarom had hij, van Amsterdam uit en later ook in Zweden, den eenen brief na den anderen geschreven, met verzoek om steun aan de Zweedsche regeering, aan den Rijkskanselier, aan de gezanten, die Zweden voor den vredehandel te Osnabrück had, en ten slotte aan Christina persoonlijk ⁴. Hij had meer dan eens aangedrongen op hulp om zijn Eichsfeldsche schuldvordering betaald te krijgen en had verzocht hem daarop gelden te willen voorschieten of dit te doen uit de Fransche subsidiegelden.

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 482.

² Dahlgren: L. de Geer, p. 483.

³ Dahlgren, t.a.p.

⁴ In bijna al zijn brieven komt de vraag om geldelijken steun terug. Aan Christina schreef hij d.d. Amsterdam, 20/30 Juli 1644. De brief is afgedrukt door Dahlgren: L. de Geer, p. 483.

Na een reeks brieven van De Geer werd hem een koninklijk schrijven van 9 Sept. 1644 st. v. gezonden, dat hem evenwel niet meer bereikte, daar hij reeds van Amsterdam naar Göteborg vertrokken was. Naast dankbetuigingen aan De Geers adres hield de brief eigenlijk niets meer in, dan de belofte, dat de regeering haar best zou doen hem te helpen. Het was niet mogelijk, zich vager uit te drukken. Het antwoord van Christina behelsde evenmin een vaste belofte. Dat bereikte hem in Zweden en zegde hem in het algemeen hulp in zijn moeilijkheden toe. De koningin zou haar best doen, dat De Geer voor zijn diensten een belooning mocht ontvangen ¹. In hoeverre Christina deze belofte gestand kon doen, zou de toekomst leeren.

Toen De Geer merkte, dat de dringende beden, die hij uit Amsterdam naar Stockholm zond, daar geen gehoor vonden, hoopte hij door besprekingen met regeering en Rijksraad meer succes te oogsten, maar, voordat hij in Zwedens hoofdstad kwam, bewerkte hij eerst den kanselier nog eens schriftelijk. Een paar dagen na zijn aankomst te Göteborg schreef hij aan Oxenstierna hem 40 à 50.000 rdr. uit het Fransche subsidie te doen toekomen. Het liet zich aanzien, dat de vloot wel zes maanden in Zweedschen dienst zou moeten blijven en slechts drie maanden had hij vooruit kunnen betalen; de kosten beliepen reeds meer dan 200.000 rdr. Met angst en beven zag hij de thuiskomst van de vloot tegemoet! Waarom gingen de Zweden geen tol heffen in Lijfland of in de Sont? Daaruit konden dan de kosten bestreden worden. Volgens de Geer verwonderde het ook verscheiden Zweedschgezinde leden der Staten-Generaal, dat men geen tollën hief, inplaats van subsidie aan de Nederlanden te vragen. En dan sprak De Geer er zijn verontwaardiging over uit, dat er nog zooveel tol betaald werd in de Sont door de schepen, die ijzer en koper uit Zweden naar Dantzig voerden. Hier kon best een eind aan gemaakt worden ².

Zoodra De Geer in Stockholm was, had hij een onderhoud met den Rijksraad. De eenige bron, waaruit de regeering kon putten

¹ Het antwoord van Christina d.d. 16 Sept. 1644 is afgedrukt door Kernkamp: Br. v. L. d. G. bij n° 51, door Dahlgren: L. de Geer, p. 485 en door J. L. W. de Geer: Lod. de Geer, p. 89.

² Brief van De Geer aan Oxenstierna d.d. Göteborg, 14/24 Sept. 1644 (Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 51).

om De Geer af te betalen, was het Fransche subsidie, maar men was hiertoe weinig geneigd. Op De Geers vroeger verzoek aan Torstenson om hem van deze gelden een gedeelte af te staan, had de generaal geantwoord, dat hij niet het recht had hierover te beschikken en dat bovendien dit subsidie hoogst noodzakelijk was voor het onderhoud van het leger. Maar er waren geen andere middelen en De Geer kreeg gedaan, dat begin October aan Adler Salvius werd opgedragen om uit deze gelden 50.000 rdr. aan hem te betalen. Aan Torstenson berichtte men, dat hij het maar zonder dit geld moest zien klaar te spelen en De Geer kreeg het op voorwaarde, dat hij de som terug moest betalen, als deze voor den oorlog in Duitschland onmisbaar werd. Alles moest in het geheim gebeuren, want het subsidie was bedoeld voor den oorlog in Duitschland en het mocht niet uitlekken, dat het geld voor andere doeleinden was gebruikt. De Geer ontving de som in gedeelten en pas 1 Februari 1645 werden hem de laatste penningen uitbetaald. Salvius schijnt een deel ervan zelfs op eigen krediet geleend te hebben ¹.

Deze hulp was natuurlijk lang niet voldoende: De Geer had de helft van zijn uitgaven nog niet terug. Ofschoon zijn herhaalde voorstellen tot het heffen van tollens steeds werden afgeslagen, bleef De Geer dit stokpaardje berijden en ten slotte had hij er ook succes mee. Het gelukte hem de regeering te overtuigen, dat de vreemde kooplieden een zoo groote winst op de Zweedsche metaalwaren maakten — door het zakken van den prijs in Zweden en de stijging ervan in het buitenland — dat zij een belasting er op wel konden dragen. Daarom werd in October bij koninklijk besluit op bepaalde uitgaande koper- en ijzerwaren boven het gewone nog een extraordinaris licent gelegd, zoowel op de waren, die met inheemsche, als op die, welke met vreemde schepen werden uitgevoerd. Het gevolg van dit besluit was, dat de eerste met een dubbelen, de laatste met een drievoudigen tol belast werden. Aan den „generaltullförvaltaren” werd bevolen om alles, wat boven de gewone tollens in het laatste vloeide, aan De Geer af te dragen. Maar ook deze inkomsten waren lang niet toereikend om De Geer af te betalen. Uit de tollens en licenten ontving hij in de resteerende maanden van 1644 een som van 57.359 rdr - 16 st. Bovendien kon hij een aantal gesprongen

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 486.

metalen kanonnen, die op 32 rdr. het schippond berekend werden, in betaling terugnemen, wat hem een som van 15.689 rdr - 29 st. opbracht.

Herhaaldelijk kwam De Geer in den Rijksraad om over deze kwestie te overleggen en hij sprak ook met de koningin. Het resultaat was, dat voor verdere schulddelging De Geer in December voorstelde, dat hem, behalve 6 van de 7 in den slag bij Femern buitgemaakte schepen, nog 7 vaartuigen van de Kroon zouden gegeven worden. Met de bovengenoemde kanonnen zouden hem daarmee 120.000 rds. afbetaald zijn. Als hij dan nog 100.000 rdr. contant kreeg om 13 schepen in zee te houden, ten einde den vijand afbreuk te doen, met het recht op alles, wat buitgemaakt werd en als hij dan ten slotte voor de door hem voorgeschoten 50.000 rdr. de jaarlijksche inkomsten, groot 3.938 rdr. van Medelpad kreeg, met dit district als onderpand, totdat hem deze som daaruit was terugbetaald, zou hij tevreden zijn, wanneer de rest hem geleidelijk uit de tolmiddelen werd afgestaan.

Deze voorstellen vond de Rijksraad echter tē bezwaarlijk en De Geer kreeg van alles, wat hij vroeg, niet meer dan twee schepen — waarvan één met het daarbij behoorende geschut — die samen de waarde van 11.794 rdr - 16 st. vertegenwoordigden. Met de bijdragen van den Rijksraad, die een aantal leden, zooals wij hiervoor zagen, hem gegarandeerd hadden, de 50.000 rdr. uit de Fransche subsidie en een som van 4258 rdr., die aan De Geer betaald werden voor proviand, dat hij te Kalmar aan de vloot geleverd had, kon hij op het eind van 1644 verzekerd zijn van een betaling van 189.101 rdr - 13 st. ¹

Dat De Geer het niet zonder onlusten en verdachtmakingen van eigenbaat zoover gekregen had, blijkt wel uit zijn brief van 10 Januari 1645 aan Oxenstierna. Nog waren alle „peryckel en ongemack” niet geleden en het zou lang duren, eer voor De Geer de gewenschte „uutcompste ende verlossinge deses labyrinthes” was gekomen ².

Hoeveel had De Geer nu nog van de Zweedsche Kroon te vorderen?

¹ De rdr. door De Geer op 48 st. berekend. Dit alles bij Dahlgren: L. de Geer, p. 487—489.

² Brief van De Geer aan Oxenstierna d.d. Stockholm, 10 Januari 1645 (Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 55).

Er zijn in den loop der tijden verschillende bedragen genoemd, die hij voor de hulpvloot zou hebben uitgegeven, zelfs werd er van 5 millioen rijksdaalders gesproken¹. Voordat er iemand volledigen toegang tot het familiearchief van De Geer zou krijgen, was noch deze som met nauwkeurigheid vast te stellen, noch met zekerheid te zeggen, of De Geer terugbetaling van alle onkosten heeft gehad. De kritische beschouwing van de hand van Dr. G. W. Kernkamp in het 29ste deel van de Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap komt zoo dicht bij de waarheid, als het zonder deze papieren mogelijk was. Wij willen ons, alle vroegere beschouwingen ter zijde latend², bezig houden met de conclusies van Dahlgren, die eindelijk de bewuste papieren en kasboeken onder oogen kreeg.

In December 1644 gaf De Geer aan de Zweedsche regeering een vrijwel volledige rekening van zijn vorderingen. Hierop werden de volgende posten aangetroffen: De huur voor de 32 schepen bedroeg voor 8 maanden 369.420 rdr.; daarbij kwamen de kosten voor galjoten (die dienden voor het brengen en halen van berichten) en branders op 7650 rdr. Aan admiraal, kapiteins en overige bevelhebbers werden voor gage en teerpenningen 15.872 rdr. betaald, terwijl levensmiddelen voor 600 soldaten gedurende 6 maanden 15.190 rdr. hadden gekost en de krijsuitrusting en ammunitie hun verstrekt 6563 rdr. Dan waren er extra-onkosten ontstaan door de muiterij der soldaten. Deze bedroegen 1200 rdr. Voor de gewonden had De Geer 1095 rdr. uitgegeven en diverse uitgaven beliepen 7512 rdr. Het bedongen vierdedeel van den krijsbuit was aan de bemanning gegeven in den vorm van 36.048 rdr. Dit alles tezamen maakte een som van 460.550 rdr., die De Geer te vorderen had. Trekt men hier de 189.101 rdr. - 13 st., die hij gedeeltelijk reeds ontvangen, gedeeltelijk zeker zou krijgen, af, dan had hij eind 1644 dus nog een vordering van 271.448 rdr. - 35 st.

Eigenlijk was dit nog geen definitieve rekening, want verschillende posten had De Geer nog niet nauwkeurig kunnen opgeven en daarom had hij die zoo goed mogelijk geschat. Dan bleven er vorderingen op de Kroon, die nog niet te berekenen waren, zooals

¹ Jaarboek v. d. Ned. Adel V, p. 218.

² Zooals die van De Geers achterkleinzoon Louis, van Frantzen en van De Geer van Jutfaas in zijn biografie van De Geer en zijn Notice Historique.

het bedrag, dat de hulpvloot nog méér gekost had, daar zij langer dan 8 maanden gebruikt was. Ook waren er kosten voor de schepen, die gediend hadden om Göteborg te beschermen en die niet van den aanvang af tot de hulpvloot behoord hadden. Zoo waren er nog enkele vorderingen, terwijl aan den anderen kant de Kroon kortingen kon toepassen, zooals op de uitgaven voor de schepen, die tusschen-tijds afgedankt waren. Er bleven dus nog aan beide zijden posten open.

Daar beide partijen het blijkbaar zoo spoedig mogelijk eens wilden worden, besloot de regeering op 21 Januari 1645 st. v., dat De Geer zich tevreden moest stellen met de ronde som van 300.000 rdr. boven dat, wat hem reeds was toegestaan. Zoo zou De Geer dus als algeheele betaling voor zijn hulpvloot 489.000 rdr. ontvangen. Was deze heele som betaald, dan mochten er van beide kanten geen „pretensiën” meer zijn. Ook zou de Kroon geen aanspraak meer maken op de buitgemaakte Deensche schepen.

De 300.000 rds. zouden opgebracht worden uit bijzondere licenten, boven de gewone tollën opgelegd, en wel op den export van gaarkoper, munt, messingartikelen, staafijzer, kanonnen en kogels. Gedurende de jaren 1645, 1646 en 1647 zou hieruit jaarlijks 100.000 rdr. aan De Geer afgedragen worden. Brachten deze licenten niet genoeg op, dan zou hij uit andere tollën betaald worden; brachten zij een overschot op, dan verviel dit aan de Kroon.

Geen enkele aanwijziging uit De Geers papieren wijst er op, dat De Geer met dezen voorslag niet tevreden was. De conclusie ligt dus voor de hand, dat hij de aanbieding niet onvoordeelig heeft gevonden, wij vermoeden, vooral doordat hij van de opbrengst der „prysen” een groote verwachting had.

Inderdaad heeft De Geer de eerste 100.000 rdr. ook uit deze licenten ontvangen. Omdat echter de buitengewoon hooge lasten na-deelig werkten op de metaalbedrijven en den Zweedschen handel, werden na veel overwegingen deze licenten in hetzelfde jaar weer afgeschaft. Maar waar moest nu het resterende bedrag voor De Geer uit opgebracht worden? Dit werd door Christina in een open brief van 8 Februari 1646 st. v. bepaald: uit de groote zee-tollën zou De Geer in de jaren 1646 en 1647 telkens 100.000 rdr. ontvangen.

Dat De Geer ook werkelijk deze som heeft gekregen, is alvast

te concludeeren uit het feit, dat noch hijzelf, noch zijn erfgenamen ooit met een nieuwe vordering hieromtrent bij de Kroon hebben aangeklopt en verder uit de verzekering van zijn zoons Louis en Steven, dat hun vader kort voor zijn dood had gezegd, dat al zijn rekeningen met de Kroon Zweden en de koninklijke rekenkamer vereffend waren ¹.

Maar ook uit De Geers boeken blijkt, dat de Kroon zich van haar schuld gekweten heeft, want volgens de opgaven daarin beliepen De Geers vorderingen, nadat hem betalingen uit de tolmiddelen gedaan waren, zoowel contant als door kwijting met zijn eigen tolrekeningen, alsook met assignatiën op vorderingen van de Kroon bij andere tolplichtige personen, nog 50.000 rds. Deze som werd hem tenslotte niet meer uit de tollën betaald, maar De Geer nam van de Kroon een vordering tot dat bedrag over, die zij had op den Franschen resident Chanut ².

Zoo was dus de rekening tusschen de Kroon Zweden en De Geer vereffend en wij zouden denken, dat beide partijen nu weer met een schoone lei konden beginnen, maar dat was niet het geval. Er bleef nog een netelige kwestie op te lossen en wel die van het schip de „Vergulde Swaen” ³.

Dit was bij de eerste expeditie van de hulpvloot het admiraal-schip van Thijssen geweest, onder welks bemanning mouterij uitgebroken was, toen Thijssen er mee in het Vlie teruggekeerd was. Bij de tweede expeditie was het toen door een ander schip vervangen, daar de kapitein van de Swaen, Theunis Jacobsz. Schellinger, geweigerd had weer uit te zeilen en ook anderen had willen overhalen zich aan den Zweedschen dienst te onttrekken ⁴. Ofschoon Thijssen zoo lang mogelijk op hem had gewacht, was Schellinger niet weer in zee gestoken. De Geer had dit als contractbreuk beschouwd en hem, op bevel van de Zweedsche regeering, de overeengekomen 3 maanden soldij onthouden, die hem volgens het contract

¹ In een ongedateerden brief van Louis en Steven de Geer, gedeeltelijk afgedrukt door Kernkamp: *Varia betr. L. d. G.*, n° 13.

² Dit alles bij Dahlgren: *L. de Geer*, p. 489—495 en Kernkamp in *Bijdr. en Meded. Hist. Gen.* 29, p. 412 vlg.

³ Zie hierover Dahlgren: *L. de Geer*, p. 497 vlg. en Kernkamp in *Bijdr. en Meded. Hist. Gen.* 29, p. 407 vlg.

⁴ Brief van Pieter Spiering aan den raadpensionaris Cats d.d. 9 Oct. 1645 in de portef. Zweden; *Res. St. v. Holl.* 9 Oct. 1645.

— dat voor 4 maanden of langer was aangegaan op 26 Maart 1644 en waarbij de schipper één maand op hand gekregen had tot de som van f 6400 — nog toekwamen. Hierover ontstonden nu twee processen: het eerste voor het koninklijk Hofgerecht in Stockholm, waarbij De Geer vergoeding eischte voor de schade door de Zweedsche Kroon geleden en een straf voor de misdragingen van den schipper. Dit proces had De Geer nog in Juli voor het Hof van Holland aanhangig gemaakt ¹, maar nadat hij in September naar Zweden gegaan was, had het Hofgerecht de zaak in handen gekregen.

Het tweede proces werd aanvankelijk door de reeders en den schipper voor het gerecht te Amsterdam gevoerd en beoogde de betaling van de ingehouden maandgelden en enkele verdere „pretensien die noch te liquideren” stonden o.a. de vivres, die volgens de chertepartij aan het scheepsvolk waren verschaft.

In dit proces heeft De Geer bij de eerste zitting verstek laten gaan en vertrok daarna naar Zweden. Daar er nu verder niemand gedagvaard kon worden voor het Amsterdamsch gerecht, vroeg de schipper het Hof van Holland beslag te leggen op de goederen, die De Geer onder het ressort van dat Hof had. Dit arrest werd op 6 Juni 1645 „ter competenter somme” door het Hof verleend en op de Geers huis in Amsterdam werd beslag gelegd. Zijn beide zoons, Laurens en Louis, die toen ter tijd daar woonden, weigerden echter de dagvaarding aan te nemen en een exploit, naar De Geer in Stockholm gezonden, werd door diens gemachtigde, Dirck de Keyser, eveneens geweigerd „t sij uijt de circumstanties, offe uijt de advertenties”, die hem van den inhoud gedaan waren ².

Op verzoek van De Geer droeg daarna de Kroon, bij schrijven van 22 Juli 1645 st. v., zijn zaak op aan het Zweedsche Hofgerecht en werd de procedure verder op naam van Christina gevoerd. Het Hofgerecht dagvaardde den schipper om 27 November st. v. te

¹ 28 Juli 1644. Het bevel om uit te zeilen, dat Schellinger van Thijssen had ontvangen en niet opgevolgd, was van 22 Juli geweest, volgens het rapport van het Hof van Holland. Dit rapport, gedateerd 14 Mrt. 1646, werd uitgebracht aan de Staten van Holland. Copie in de portef. Zweden. Afdrukt in de Res. St. v. Holl. 22 Mrt. 1646. De Geer had dus wel haast gemaakt met het proces.

² Ontleend aan het rapport van het Hof van Holland.

Stockholm voor te komen om zich te verantwoorden. Deze maal was het de schipper, die verstek liet gaan ¹.

In beide landen werden de respectievelijke processen voortgezet en op 22 December 1645 veroordeelde het Hof van Holland De Geer provisioneel tot het betalen van f 20.850. Voordat aan het vonnis uitvoer werd gegeven, trachtte het Hof door een accoord dit proces te „juguleren” en beval Laurens de Geer en den schipper te dien einde voor twee commissarissen te compareeren. Het duurde echter geruimen tijd, voor dit kon plaats hebben, daar Laurens tot tweemaal toe uitstel had gevraagd en gekregen, omdat hij eerst bericht van zijn vader uit Zweden wilde hebben. Toen dit bericht aangekomen was, konden de partijen samenkomen en werden er wederzijdsche „presentatiën” gedaan, maar zonder het verwachte gevolg. Integendeel scheidten de partijen met misnoegen en onverrichter zake en toen kon het Hof aan de eischers geen „complement van Justitie” weigeren ².

Nu had men het vonnis kunnen voltrekken, ware het niet, dat de Staten-Generaal uitstel en een nieuw onderzoek bevalen. Dit was het gevolg van de klachten, die Spiering geuit had, zoowel bij de Staten van Holland als bij de Staten-Generaal, ondersteund door missiven van koningin Christina. In het begin van October 1645 had Spiering reeds aan den raadpensionaris Cats verzocht er werk van te maken, dat een veroordeeling van De Geer verhinderd werd. Hij stelde de houding van Schellinger veel ongunstiger voor, dan het Hof van Holland het in zijn rapport had gedaan. Het Hof was van oordeel, dat door een misverstand de schipper niet uitgezeild was, terwijl Spiering hem opstandigheid en ophitserij tegen Zweden ten laste legde, waarvoor de schipper „criminelycken” gestraft behoorden te worden. Hierop volgde een verzoek van Christina van 22 November 1645 st. v. aan de Staten-Generaal om het proces tegen De Geer niet te laten doorgaan en Schellinger te dwingen naar Stockholm te komen ³.

Daar er geen antwoord op Spierings klachten kwam, schreef hij in Januari 1646 aan de Staten van Holland een boozen brief:

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 497.

² Rapport van het Hof v. Holland.

³ Brief van Spiering d.d. 9 Oct. aan Cats. Copie in de portef. Zweden. Latijnsche brief van Christina d.d. Stockholm 22 Nov. 1645 in de portef. Zweden.

het Hof was ondanks zijn protesten voortgegaan met een onwettige procedure, had onbevoegd een „pretense sententie” gewezen en allerlei „nulliteiten” begaan. Het proces ging Christina aan en niet De Geer en daarom behoorde de sententie vernietigd te worden. Daarna volgden nog een brief van Spiering aan Cats in Februari en twee aan de Staten-Generaal in Maart en Juni¹. Ook kwam er nog een lange brief van Christina² en toen begonnen ook de reeders en Schellinger bij de Staten-Generaal te requestreeren, bevreesd, dat deze zich ten gunste van De Geer zouden uitspreken³. Juist hadden toen de Staten van Holland aan het Hof opgedragen een rapport aangaande deze procedure uit te brengen⁴, aan welks inhoud we hiervóór het een en ander ontleenden.

De Staten-Generaal gaven de zaak in onderzoek aan gedeputeerden; de partijen zouden weer gehoord worden⁵. Spiering leverde opnieuw een memorie in⁶, de weduwe van Schellinger — de schipper was intusschen overleden — en de reeders vervolgens een request⁷ en in Maart 1647 kwamen de partijen met de heeren uit de Staten-Generaal, die de besognes van „de Swaen” behartigden, in conferentie ter fine van accoord⁸. Het resultaat was, dat de Staten-Generaal aan Christina verzochten het proces van De Geer voor het Hofgerecht op te schorten, zooals dat van de reeders en de weduwe Schellinger hier voor het Hof van Holland werd uitgesteld⁹. Aan Oxenstierna zonden zij een brief met het verzoek de koningin hiervoor gunstig te stemmen¹⁰.

Toch sprak op 10 Juli 1647 het Hofgerecht het vonnis over de erfgenamen van Schellinger en de reeders uit: zij konden geen aan-

¹ Brieven van Spiering van 3 Januari 1646, waarbij hij een copie van het vonnis, op 22 Dec. 1645 door het Hof v. Holland uitgesproken, insloot, van 16 Febr., 7 Mrt. en 12 Juni 1646, alle in de portef. Zweden.

² Latijnsche brief van 24 Jan. 1646 st. v. in de portef. Zweden.

³ Res. St. Gen. 8 Mrt. 1646.

⁴ De opdracht was van 2 Mrt. 1646 volgens het rapport zelf.

⁵ Res. St. Gen. 27 Mrt. 1646.

⁶ Res. St. Gen. 13 Juni 1646.

⁷ Res. St. Gen. 5 Febr. 1647.

⁸ Res. St. Gen. 26 en 28 Febr., 18, 19 en 21 Mrt. 1647.

⁹ Res. St. Gen. 5 April 1647.

¹⁰ Minuten van deze brieven in het Latijn d.d. 5 April 1647 in de portef. Zweden.

spraak maken op de maandgelden en werden veroordeeld alle schade — die later door De Geer op f 71.000 geschat werd — te betalen ¹. De voltrekking van dit vonnis was echter niet mogelijk, daar de veroordeelden geen bezittingen in Zweden hadden en zij dus niet tot betalen gedwongen konden worden.

Hier te lande had het proces geen verderen voortgang, maar toen De Geer in 1651 weer in Holland terug was, maakte zijn tegenpartij van deze gelegenheid gebruik en verzocht de Staten van Holland, dat haar de weg van Justitie, die nu vijf jaar gesloten geweest was, weer geopend mocht worden. Dit verzoek werd ingewilligd, maar eerst moest door commissarissen uit de Staten van Holland „via concordiae getenteert” worden. Spiering vroeg nog uitstel ², omdat hij een reis naar Engeland moest maken, maar men wilde nu voortgang in de zaak brengen en de commissie hoorde de reeders en De Geer; daar men weer niet tot een accord kon komen, mocht de eerste partij verder procederen ³. Dat zij het proces heeft gewonnen en het provisioneele vonnis werd bekrachtigd ⁴, blijkt uit het feit, dat De Geer op 2 Maart 1652 aan de weduwe Schellinger de f 20.850 uitbetaalde ⁵.

Nu begonnen de pogingen van De Geer, al spoedig na zijn dood voortgezet door zijn erven, om dit bedrag van de Kroon Zweden terug te krijgen. Het ligt buiten het bestek van dit werk om ons hier verder in te verdiepen; wij willen volstaan met de mededeeling, dat deze pogingen geen resultaat hadden ⁶. Op dit punt kwam de Kroon dus de verplichtingen aan De Geer niet na.

Ook hebben De Geer noch zijn erfgenamen ooit de belooning ontvangen, die Christina hem in haar brief van September 1644 had beloofd. Het had, nadat de financiën met de Kroon geregeld waren, niet bepaald een belooning in geld behoeven te zijn — ook

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 497.

² Aan de St. v. Holland en niet, zooals Dahlgren: L. de Geer, p. 498 zegt, bij de St. Gen. Volgens de Res. St. v. Holl. werd de zaak door háár afgedaan.

³ Res. St. v. Holl. 23 Juni, 10 Juli, 22 Sept., 5 en 21 Dec. 1651.

⁴ Volgens Dahlgren: L. de Geer, p. 497 op 4 Sept. 1651, maar deze datum kan niet juist zijn, daar op 21 Dec. 1651 aan De Geers tegenpartij werd toegestaan verder te procederen. Het proces was dus in September nog niet afgelopen.

⁵ Kernkamp: Bijdr. en Meded. Hist. Gen. dl. 29, p. 410.

⁶ Dahlgren: L. de Geer, p. 499.

door eerbewijzen was erkentelijkheid te toonen — of Christina had hem, volgens haar belofte in het 8ste artikel van De Geers instructie, waarin zij in het vooruitzicht stelde, particulieren naar verhouding van de door hen gemaakte onkosten te beleenen met veroverde eilanden of andere goederen, op deze manier kunnen begiftigen; ook dat bleef achterwege. De eenige, wien iets te beurt viel, was de oudste zoon Laurens. Deze had zich bij de uitrusting van de vloot zeer verdienstelijk gemaakt en daarom kreeg hij, behalve den titel van Commissaris der Zweedsche Kroon, als gunstbewijs gedurende de jaren 1651, 1652 en 1653 telkens 2000 rdr. uit de zeetollen ¹. Tot verdere tegenprestaties kwam de Kroon niet. Na hun vaders dood, misschien zelfs vele jaren daarna, schreven De Geers zoons Louis en Steven nog eens een brief ², waarin, behalve enkele financieele kwesties, ook nog die van de beloofde „recompense” te berde gebracht en de Kroon erop attent gemaakt werd, dat zij alsnog „het verwachte effect niet bekoomen hadden”. Evenwel baart het geen verwondering, dat Christina deze belofte nooit nakwam, als men denkt aan het voortdurende geldgebrek, waaraan de Zweedsche Kroon leed.

Dan had nog een andere drijfveer De Geer bewogen de hulpvloot uit te rusten en dat was, zooals hij in het begin van 1645 aan den Rijkskanselier schreef, de hoop om zijn „achterwesen aen den Koninck van Den[emarken] te moogen recouvreeren” ³. Hoe had De Geer zich voorgesteld dat te doen? Hiervóór ⁴ merkten wij reeds op, dat hij wellicht hoopte, dat Zweden, bij een overwinning, Denemarken vredesbepalingen zou opleggen, die zoodanige voordeelen meebrachten, dat deze de geleden schade zouden vergoeden.

Inderdaad werd aan de Zweedsche afgevaardigden naar de vredesonderhandelingen opgedragen ook de particuliere belangen, in het bijzonder die van De Geer, in het oog te houden, maar dit mochten zij pas in de tweede plaats doen. Private belangen moesten voor de algemeene wijken ⁵.

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 552.

² De brief was ongedateerd en volgens Kernkamp misschien gericht aan Karel X Gustaaf: Varia betr. L. de G. n° 13.

³ Brief van De Geer aan Oxenstierna d.d. Stockholm, 10 Jan. 1645 (Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 55).

⁴ Zie p. 155.

⁵ Dahlgren: L. de Geer, p. 501.

Het is niet bekend, of daar werkelijk over schadevergoeding aan De Geer is gesproken, noch of hijzelf eenigen invloed op de onderhandelingen heeft gehad. Wel heeft Oxenstierna hem naar Kalmar, de plaats waar de Zweedsche onderhandelaars zich bevonden, geroepen, maar uit den brief van den Kanselier, dien hij tot dit doel aan De Geer schreef, krijgen wij den indruk, dat men De Geers hulp eerder voor nieuwe oorlogsdoeleinden noodig had, dan voor het tot stand brengen van den vrede ¹. Juist in dezen tijd dreigden de onderhandelingen, door bemiddeling van Nederlandsche gezanten gevoerd, te mislukken en de Republiek maakte zich gereed tot een gewapend optreden tegen Denemarken. Men was hier reeds begonnen met de uitrusting van 50 oorlogschepen ².

De Geers komst naar Kalmar werd echter vertraagd, doordat de koningin hem naar Stockholm ontbood, waar hij door ziekte van Christina ook nog langer opgehouden werd, dan oorspronkelijk het plan was. Toch kon hij in den loop van Mei naar Kalmar ver-

¹ De brief van Oxenstierna aan De Geer, afgedrukt bij Dahlgren: L. de Geer, t.g.o. p. 502, luidt: Edler undt Ehrnvester gunstiger Herr undt frundt, Bishero seindt wir gestanden mitt unserm wiederpart in denen terminis, das wir nicht gewust woran wir weren; Nun scheidt es das es baldt entweder brechen oder zum ende kommen werde. Sollte dar etwas feindtliches aus werden, sollte mirh ein grosse frundtschafft geschehen, vermeine auch dem publico ein gute dienste, Ihme selbesten auch kein Schaden, wan Ich den Hern uff ein tagh 3 oder 4 sprechen muchtte. Dar es Ihme nuhn nicht aller dings ungellegen, bitte Ich ehr wolte mich zue Calmar oder alhier besuchen damitt Ich seines guten raths mich erholen undt zue dienste Ihr Kög. M^{tt} undt der Chron gebrauchten könne. Bin hingegen allezeit willich zue seinen dienst undt empfel Ihn hiermit in Schutz der allerhöchsten. Hastich aus Söderåker den 14 April An. 1645.

Des hern dienstwilliger

Axell

Oxenstierna m.p.

² Kernkamp: De Sleutels v. d. Sont, p. 165—167.; Dahlgren: L. de Geer, p. 502, Een van De Geers zoons was met het escader van Gerritsen in Febr. 1645 uit Göteborg naar Holland vertrokken om soldaten te werven voor den Deenschen of den Duitschen oorlog: Brief van De Geer aan Oxenstierna d.d. Norrköping, 12 Febr. 1645. Hij zond adviezen over de kwestie of de Republiek al dan niet de wapenen tegen Denemarken op zou nemen. Deze adviezen sloot De Geer in bij zijn brief aan Oxenstierna d.d. Norrköping, 24 Mrt. 1645. (Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 56 en n° 58).

trekken ¹. Welke rol De Geer daar gespeeld heeft, is — wij zeiden het reeds — in het geheel niet bekend, maar vermoedelijk zal hij aangedrongen hebben op den vrede. Dat De Geer daar een warm voorstander van was, blijkt uit de mededeeling van Per Brahe, die 19 April in den Rijksraad gezegd had, dat De Geer het het allerbeste vond te beproeven vrede te sluiten, voor men verder iets in de waagschaal stelde ².

Gelukkig was assistentie van De Geer voor nieuwe oorlogsdoel-einden niet noodig. Terwijl Witte Korn. de With de Nederlandsche koopvaardijvloot naar de Oostzee voerde, zonder dat er tol betaald werd, doch ook zonder eenig wapengeweld, en de Zweedsche vloot zich in de Sont vertoonde, maar het niet tot groote daden bracht, werden de onderhandelingen voortgezet, die op 13/23 Augustus 1645 leidden tot den vrede van Brömsebro tusschen Zweden en Denemarken ³.

Welke voordeelen bracht deze vrede nu aan De Geer? Dat het grondgebied van Zweden vergroot werd met Jemsterland, Herjedalen, de eilanden Gothland en Oesel en tijdelijk met de provincie Halland ⁴, was voor De Geer van geen beteekenis, daar zijn handels- of industriele belangen zich niet tot deze gewesten uitstrekten. Van meer beteekenis voor hem waren de bepalingen aangaande den doortocht door de Sont, waarvan de hoofdinhoud was: vrijen doortocht door de Sont en de Belt behielden de inwoners van Zweden; Zweedsche onderdanen in Finland, Ingermanland, Estland, Lijf-land, Pommeren en de stad Wismar in Mecklenburg kregen dit recht ook. Alle goederen waren vrij van tol, in het bijzonder alle soorten krijgsbenoodigdheden. De Deensche koning deed dus afstand van zijn recht, dat transport van ammunitie steeds zijn bijzondere vergunning behoefde. Ook Zweedsche waren in vreemde schepen zouden tolvrij zijn. De schepen behoefden niet meer gevisiteerd te worden, zij hadden slechts een zeepas noodig, opgesteld volgens een bij dit tractaat vastgesteld formulier. Er was dus geen oponthoud meer zooals vroeger en de Deensche koning had nagenoeg geen contrôle,

¹ Brieven van De Geer aan Oxenstierna d.d. Stockholm 23 April en 2 Mei 1645. (Kernkamp: Br. v. L. d. G. n° 59 en n° 60).

² Dahlgren: L. de Geer, p. 502.

³ Kernkamp: De Sleutels v. d. Sont, Hoofdstuk VII.

⁴ Kernkamp: De Sleutels v. d. Sont, p. 226.

wat betrof den inhoud der schepen, in hoeverre n.l. vreemde waren onder Zweedsche vlag passeerden.

Verder werd bepaald, dat alles, wat tijdens den oorlog geconfisqueerd of buitgemaakt was van weerskanten, zou blijven, waar het nu was. Waren in beslag genomen goederen nog niet verkocht, dan moesten ze teruggegeven worden en voor alles, wat onderdanen der beide rijken bij de respectievelijke Kronen hadden uitstaan, moesten ze „contentement” hebben ¹.

Wat beteekenden deze bepalingen voor De Geer? Allereerst, dat zijn schepen nu vlugger door de Sont kwamen en dat hij niet meer aan confiscaties bloot zou staan. Dit kwam zijn handel ten goede.

In de tweede plaats, dat hem de mogelijkheid geboden werd, zijn rechten op betaling door Denemarken te laten gelden en hij dus voldoening zou kunnen krijgen. Maar wie moest hem die geven? De vredesbepaling zal wel bedoeld zijn in dien zin, dat ieder land zijn eigen schulden moest betalen. De Geer vatte het echter zóó op, dat Zweden zou zorgen, dat hij schadevergoeding kreeg. Daarom schreef hij in zijn boeken de schuld, die Denemarken bij hem had, over op de rekening van Zweden ².

Hoe De Geer ten slotte voldoening kreeg, weten wij niet, maar, alweer concludeerende uit wat hij vóór zijn dood aan zijn kinderen verzekerde n.l. dat alle rekeningen met de Kroon vereffend waren, mogen wij aannemen, dat De Geer, hetzij van Denemarken, hetzij van Zweden, eenige schadevergoeding heeft gehad.

Groote voordeelen zijn er uit het vredetractaat voor De Geer toch niet gesproten. Zijn zaken kwamen, nadat het in werking was, niet tot een opvallend grooten bloei, zelfs verminderde zijn export naar Amsterdam. Daarentegen schijnt de uitvoer van zijn producten naar Hamburg te zijn toegenomen, wellicht doordat bij den vrede van Brömsebro ook de Elbe-tol werd afgeschaft ³.

Heeft de voldoening over den goeden afloop van den oorlog en den gunstigen vrede tegen al de onrust en onlust, die De Geer te lijden had om zijn hulpvloot, kunnen opwegen en „sijn treur in vreuchden veranderen”? Wij betwijfelen het; de lasten hebben tè lang hun gewicht nog doen voelen.

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 503.

² Dahlgren: L. de Geer, p. 504.

³ Dahlgren: L. de Geer, p. 505.

HOOFDSTUK V

DE GEERS LAATSTE LEVENSJAREN

Wie mocht meenen, dat De Geer de laatste jaren van zijn leven in een welverdiende rust heeft doorgebracht, zou zich zeer vergissen, want tot aan zijn dood werd hij bijna geheel door zijn zaken in beslag genomen.

In het derde hoofdstuk gingen wij alles, wat betrekking had op De Geers werk als industrieel, koopman en bankier, tot het einde toe na. In dit hoofdstuk willen wij de laatste 10 jaren van zijn leven beschouwen, maar dan niet, zooals wij vroeger deden, hoofdzakelijk van den materieelen, maar in de eerste plaats van den ideëelen kant.

Uit de toekomstplannen, die De Geer in 1641 vormde, blijkt, dat hij langzamerhand naar een kalmer bestaan ging verlangen. Het vele reizen — hij ging in 1641 reeds voor de derde maal naar Zweden, was vandaar uit tweemaal naar Duitschland geweest ¹ en moest ook vaak tusschen Stockholm en zijn verschillende bergwerken heen en weer trekken — had hem veel onrust en ongemak gebracht. Nu, in 1641, heerschten er in alle landen onzekere toestanden ten gevolge van oorlogen en het lokte De Geer aan, zich voorgoed in Zweden te vestigen en zoo aan alle woelingen zijner eeuw te ontkomen. In 1640 was zijn oudste zoon, Laurens, gehuwd en aan hem had De Geer, vóór zijn vertrek naar Zweden, het beheer over zijn zaken in Amsterdam opgedragen ². Toen De Geer in 1641 in Zweden terug was, deed zich juist een gunstige gelegenheid voor om Finspong te koopen en De Geer maakte zich nu de illusie om daar te gaan wonen, zich eenigszins uit zijn werk terug te trekken en zijn verdere dagen te wijden aan zaken van meer ideëelen aard, die hem belang inboezemden. Hij stelde zich voor daar een kring van geleerde, vrome en weldenkende personen om zich heen te

¹ In Maart 1632 door Gustaaf Adolf geroepen (zie hiervóór, p. 103) en in Sept. 1633 door Oxenstierna (zie hiervòór, p. 108.).

² Dahlgren: L. de Geer, p. 531—532.

verzamelen en met hen over allerlei kwesties van gedachten te wisselen ¹.

Echter gingen maar weinige van al deze plannen in vervulling. Inderdaad kocht hij Finspong en in de volgende jaren breidde hij zijn grondbezit in Zweden door verschillende aankooopen uit, maar door al de besprekingen, die hij met de regeering over deze transacties moest houden, verbleef De Geer zoo veel en zoo lang in Stockholm, dat er van rustig wonen op zijn bezitting geen sprake was ². Daarna volgde in het begin van 1644 De Geers zending naar Holland. De uitrusting van de hulpvloot kostte hem een jaar van hard werken en zorgen, zoodat hij zich pas in den loop van 1645 definitief in Zweden kon vestigen. Een otium cum dignitate was echter voor De Geer niet weggelegd, daarvoor had hij in Zweden nog veel te veel werk.

Toch was er in zooverre iets van De Geers plannen van 1641 terecht gekomen, dat hij eenige vermaarde personen van zijn tijd, met wie hij reeds vroeger kennis maakte, in zijn huis gastvrij ontving. Een van hen was Comenius. De kennismaking met dezen grooten geleerde en paedagoog was indirect een gevolg van De Geers gematigdheid in kerkelijke zaken en zijn begeerte om de scherpe tegenstelling tusschen Calvinisten en Lutheranen zooveel mogelijk te verzachten. Deze innerlijke drang had De Geer reeds vroeger in aanraking gebracht met een Schotsch geestelijke, Johannes Duraeus, die een tijdlang had gewerkt bij de Engelsche kolonie te Elbing. Ook deze Schot erkende de gevaren van de versnippering onder de Hervormden en zijn pogingen tot vereeniging vestigden De Geers aandacht op hem ³. In 1636 was Duraeus een tijdlang De Geers gast te Norrköping ⁴ en het contact tusschen deze twee mannen was vooral hierom van belang, omdat De Geer daardoor weer in aanraking kwam met Jan Wolzogen van Missingdorf ⁵, den lateren

¹ Brieven van De Geer aan J. Wolzogen, Joh. A. Comenius en Joh. Duraeus, resp. d.d. Stockholm, 9/19 Oct., 20/30 Nov. en 30 Oct. 1641 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 321, n° 322 en n° 323).

² Dahlgren: L. de Geer, p. 542.

³ Dahlgren: L. de Geer, p. 512.

⁴ Duraeus kwam 10/20 Mei 1636 te Norrköping aan; De Geer schrijft over zijn aankomst aldaar aan zijn zoon Laurens in een brief d.d. 13/23 Mei 1636 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 255).

⁵ Over dezen Wolzogen is ons bijna niets bekend. Hij was misschien afkomstig

gouverneur van De Geers zonen Steven en Jean en, wat voor ons het voornaamste is, met Comenius.

Met dezen laatsten had De Geer reeds enkele brieven gewisseld, toen hij in 1641 aan Wolzogen en Comenius een uitnoodiging richtte om zich bij hem in Zweden te voegen¹. Wolzogen nam blijkbaar zonder aarzeling de uitnoodiging aan en kwam in 1642 te Norrköping om zijn ambt als gouverneur te aanvaarden². Met Comenius ging het niet zoo vlot. Deze liet door Duraeus aan De Geer terugschrijven, dat hij niet zoo gemakkelijk zijn betrekking, die hij bij het kerkgenootschap der Boheemsche vluchtelingen te Lesna, in Polen, bekleedde, kon laten varen. De bestuurders van het kerkgenootschap moesten hem eerst hiervoor toestemming geven.

Wanneer De Geer aan hen deze toestemming zou vragen, zonder de Zweedsche geestelijkheid in deze zaak, die nu een kerkelijke aangelegenheid werd, te kennen, zou dat teveel opschudding verwekken en zoo werd de kwestie voor De Geer eenigszins moeilijk. Hij wilde de geestelijkheid er liever buiten laten³, waarschijnlijk, omdat zij steeds wat geprikkeld was over zijn onafhankelijkheid in geloofs-zaken. Hoe de moeilijkheid werd opgelost, weten wij niet, maar ten slotte kreeg Comenius toestemming om te gaan, waarheen hij wilde en hij verklaarde zich nu bereid naar Zweden te reizen. Maar hij wenschte zich niet voorgoed in Zweden te vestigen, noch zijn geheele leven afhankelijk te zijn van De Geer. Wel wilde hij met diens steun ergens in Zweden voor hun gemeenschappelijke geestelijke belangen werken.

In Augustus 1642 kwam Comenius in Norrköping aan. Daarna reisde hij naar Finspong, waar hij De Geer ontmoette. Na eenige dagen van besprekingen ging Comenius naar Stockholm, toegerust met introducties voor verschillende vooraanstaande personen, in de eerste plaats voor den Rijkskanselier. Met hem en met Johan

uit Oldenburg en deed wel geldzaken voor De Geer. Hij was later ook één zijner executeurs-testamentair. Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 512.

¹ De Geer had een brief aan Comenius naar Polen gezonden, die hem niet bereikte, omdat hij in Engeland was. Op 9/19 Oct. 1641 schreef De Geer aan Wolzogen en aan Comenius, op 20/30 Nov. nog eens aan Comenius (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 321 en n° 322).

² Dahlgren: Br. o. Aff. n° 327 en n° 328.

³ Brief van De Geer aan Duraeus hierover van 1642 zonder naderen datum. (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 326).

Skytte had Comenius een onderhoud en hij kwam tot het besluit om in Elbing zijn studiën voort te zetten. Hij wilde dit toch liever niet in Zweden doen. De Geer zou hem financieel steunen en hij mocht een paar medewerkers aannemen.

Slechts een paar dagen bleef Comenius in Stockholm, en keerde toen weer naar Norrköping, waar De Geer zich bevond, terug. Hij maakte haast om te vertrekken, wilde, vóór hij naar Elbing ging, Lesna nog bezoeken. Op een van De Geers vaartuigen scheepte hij zich in en zeilde 3 October de Bárosund uit. Nog geen volle twee maanden was Comenius in Zweden geweest. Wat De Geer oorspronkelijk had gewild: Comenius in Zweden te hebben voor de bevordering van het onderwijs en tot verrijking van zijn eigen geestelijk leven, was hem niet gelukt.

De Geer moest lang wachten, voor hij van Comenius' arbeid, die nu in Elbing begon, en van zijn eigen mildheid de vruchten aanschouwde. Het was De Geers bedoeling, dat hij zijn boeken over en voor het onderwijs zou afmaken, maar Comenius hield zich met te veel andere dingen bezig, zoodat De Geer hem in 1645 dreigde met inhouding van zijn jaargeld. Door Comenius' roerende smeekbeden liet hij zich echter weer vermurwen en trok zijn handen niet van den geleerde af. Maar het duurde tot 1648, voor Comenius' werk „*Methodus linguarum novissima*”¹ het licht zag. Nog tot 1650 steunde De Geer hem financieel. In dat jaar vertrok hij van Elbing naar Zevenburgen en wij hooren van geen contact meer tusschen hem en De Geer.

Pas in 1657 nam Laurens de taak van zijn vader ten opzichte van Comenius over en liet een van diens werken te Amsterdam drukken². Toen Comenius in 1670 uit Lesna moest uitwijken, vond hij bij Laurens de Geer in Amsterdam een toevlucht, tot zijn dood in November ~~van datzelfde jaar~~³.

Is het al weinig, wat wij weten van De Geers relaties met een

¹ Dit werk bevatte over een verbeterde methode van taalonderwijs, een nieuwe bewerking van zijn oude boeken over spraakleer en enkele nieuwe geschriften op dit gebied.

² n.l. Comenius' „*Didactica opera omnia*”.

³ Dit alles over Comenius bij Dahlgren: L. de Geer, p. 514—519. Over Comenius' betrekking tot De Geer zie ook B. J. L. de Geer van Jutfaas: *Amo Comenius, in De Gids, Mrt. 1892.*

- 56 -
1670 -

man als Comenius, nog minder is er bekend over zijn omgang met andere dragers der wetenschap in de 17e eeuw. En toch moet De Geer, die sinds 1645 in Stockholm woonde en veel aan het hof kwam, wel persoonlijk kennis gemaakt hebben met den staf van geleerden, dien de jonge Zweedsche koningin in dien tijd om zich heen had verzameld. Cartesius schijnt hij gekend te hebben en hem achting te hebben toegedragen¹. Veel zal hij zich echter met dezen grooten wijsgeer niet bemoeid hebben; Cartesius was slechts een jaar in Zweden en kwam niet zooveel aan het hof als de jonge Heinsius en Vossius, die het dagelijksch gezelschap van de koningin uitmaakten². Hen zal De Geer ook wel hebben ontmoet.

Vermoedelijk zal De Geer in deze jaren ook meer tijd gehad hebben zijn bibliotheek, die bij zijn dood zeer omvangrijk was, te verrijken. Hij had altijd veel boeken gekocht³ en zijn lectuur bestond voornamelijk uit stichtelijke werken. Voor theologische strijdschriften scheen De Geer een bepaald zwak te hebben⁴.

Toch was hij in geloofszaken zeer vredelievend; wij zagen hoezeer hij de verdeeldheid onder de Hervormden betreurde. Ongetwijfeld was De Geer overtuigd Calvinist, maar hem was het starre, dat zoovelen onzer voorvaderen in de 17e eeuw kenmerkte, geheel vreemd. Hem was meer de verdraagzaamheid eigen der kooplieden-regenten uit zijn tijd, wier handelsbelang, dat zaken doen met alle gezindten gebod, een geven en nemen, ook in religiosis, meebracht.

Deze verdraagzaamheid van De Geer kwam bij meer dan één gelegenheid aan het licht. Zeiden wij vroeger steeds, dat hij ten behoeve zijner Duitsche arbeiders te Norrköping een Lutherschen

¹ J. L. W. de Geer: *Lod. de Geer*, p. 100.

² Zie Dr. C. Serrurier: *Descartes, Leer en Leven*, p. 240—243. Hetzelfde bericht Römer in zijn brief van 10 Nov. 1649 aan Musch: „Den jongen Hinsius et Vossius sijnt nu beyde haere Mat. in die griexse tale exercerende, Mons. dCartes, hore, compt daglijx niet so te hove”. Deze brief in de portef. Zweden.

³ In een brief d.d. Stockholm, 9/19 April 1642 schreef De Geer aan François Balde, zijn agent te Frankfort a. d. Main, om een partij Fransche boeken voor hem te koopen op een uitverkoop. Hij voegde er bij: „ . . . selfs ick hebbe voor desen t'Amsterdam soo partien gecocht bij affsterven van boeckvercopers dat de ongebonde boecken al voor makelatyren meer vercocht wierden, daer onder veel goede boecken van Calvijn, Plessis, Testamenten ende Psalmboeken sijn geweest” (Dahlgren: *Br. o. Aff. n° 332*).

⁴ Dahlgren: *L. de Geer*, p. 520 en 521.

predikant liet komen ¹, ook voor den bouw van verschillende kerken in Zweden gaf hij groote bedragen in geld. Uit het feit, dat hij in enkele kerken een zitplaats had, mag men concludeeren, dat hij zelfs Luthersche diensten bijwoonde. Toen in Norrköping het kerkgebouw door brand was verwoest, ging zijn hulpvaardigheid tegenover de Zweedsch-Luthersche gemeente zoover, dat hij zijn eigen huis aan haar afstond voor het houden van godsdienstoefeningen ².

Voor zich en zijn gezin had De Geer jaren lang in Zweden een Waalsch predikant, Robert Meaux. Toen deze in 1646 na een bijna 10-jarigen dienst hem verliet, kende De Geer hem een pensioen van 100 rdr. per jaar toe. De pogingen om met hulp van de Waalsche synode een plaatsvervanger te krijgen, schenen niet te vlotten en daarna had De Geer waarschijnlijk geen eigen dominee meer. De huiselijke godsdienstoefeningen, bij De Geer gehouden, werden, behalve door familieleden, ook wel door geestverwanten bijgewoond. In den beginne nam men daar geen aanstoot aan, maar toen later herhaaldelijk conventikelen van Calvinisten door Lutheranen werden bezocht, kwam de Zweedsche geestelijkheid zich beklagen bij de regeering. In 1643 werd er dan ook in Norrköping een verbod tegen openbare Calvinistische bijeenkomsten uitgevaardigd; verder nam de regeering geen maatregelen en liet de geestelijken protesteeren. De Geer zelf durfde men niet aan te tasten: hij was een te invloedrijk persoon en deed te veel goed aan de Lutheranen in Zweden. Bovendien werden bijeenkomsten bij hem slechts door een klein aantal personen bezocht ³.

De Geer heeft het zijn leven lang als zijn Christenplicht beschouwd milddadig te zijn jegens armen en verdrukten en heeft dat ook steeds

¹ Zie hiervóór, p. 128.

² J. L. W. de Geer: *Lod. de Geer*, p. 98; *Dahlgren: L. de Geer*, p. 509.

³ J. L. W. de Geer: *Lod. de Geer*, p. 99. In de noot wordt hier medegedeeld, dat de geestelijken de Waalsche gereformeerden wilden verplichten hun kinderen Luthersch op te voeden. Zie ook *Per Pehrsson: Ur Österby bruks och vallonernas krönika*, p. 82 vlg. In zijn brief van 15 Dec. 1649 schreef Römer aan Musch: „Men begint hier ook ernstelijcken regard te nemen op het bijeencomen bij den Resident, nu meer Ambassadeur van Vranckrijk en aan die gereformierden bij Sr. Louis de Geer, daer het nochtans weinig te beduyden ende niet als voor sijn familie ende eenige, doch weinig bekenden werd gepreekt”. Deze brief in de port. Zweden.

zijn kinderen ingeprent. Wij twifelen er niet aan, of medelijden heeft vele malen De Geer er toe gebracht van zijn overvloed rijkelijk af te staan aan minder bedeelden, maar het treft ons toch, dat bij iemand als De Geer de gedachte, dat goede werken beloond worden en dat men zijn brood op het water zal werpen om het na vele dagen weder te vinden, bij de uitoefening van zijn weldadigheid zoozeer den toon aangaf. Hoe kon hij anders aan zijn kinderen schrijven: „den Ermen altijts te gedencken ende deucht doen, ende niet dencken dat u middelen door die gaven minderen, maer ter contrarie toenemen en groejen sullen, als een saet in eenen vruchtbaeren acker uutgestroejt” en verder in denzelfden brief „God bidden dat hij u herten soo regere, dat hij de liefde der Ermen (u Evennaesten) soo inplante, dat ghij ten jongsten daghe meucht hooren de Stemme des Heeren . . .”¹, terwijl hij hun een andere maal op het hart drukte: . . . „vreest Godt, houdt sijne geboden, gedenckt den Ermen ende bedruckten, soo sult ghij Godes seghen over u ende u posteritijt haelen”². Ziehier ook bij De Geer den sterk materialistischen trek, die zoo dikwijls samengaat met de strengheid van het Calvinisme.

Ondertusschen is De Geers vrijgevigheid hem slechts als een deugd aan te rekenen, welke drijfveer deze ook mocht hebben. Volgens de oudste berichten³ had hij in zijn jonge jaren tijdens zijn verblijf te la Rochelle reeds de gelofte afgelegd om van alle winsten, die hij zou maken, een tiende deel Gode te offeren. Dergelijke vota deed De Geer zijn heele leven door. Meer dan eens beloofde hij, in levensgevaar verkeerend, een groote som gelds aan de armen, indien hij gered werd. Zoo gaf hij in 1633 aan de armen in de Palts 500 gulden, omdat hij behouden uit Duitschland was teruggekeerd en beloofde hij in 1644 voor een behouden aankomst in Holland tot tweemaal toe 1000 rdr. aan de armen. Terwijl hij in datzelfde jaar zijn hulpvloot gereed maakte, gaf De Geer geld voor de armen op Vlieland en schonk aan een kerk op dit eiland een kaarsenkroon.

Zijn geloften kwam hij steeds na, zelfs wanneer het gebeurde,

¹ In een brief aan zijn kinderen d.d. Stockholm 17/27 Mrt. 1646 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 424).

² In een brief aan zijn zoons en schoonzons d.d. Stockholm, 10/20 Juni 1647. (Dahlgren: B. o. Aff. n° 446).

³ Zie hiervóór, p. 6.

dat zijn wensch niet werd vervuld. Hij gevoelde het dan toch als zijn plicht het belofde te geven, zooals hij ook deed, toen zijn vrouw van haar laatste ziekte niet mocht herstellen; de armen behoeften zijn gave niet te derven! ¹

Groote bedragen moet De Geer voor weldadige doeleinden hebben besteed, de een spreekt van verscheiden tonnen gouds ², de ander zelfs van een millioen pond, alleen voor Boheemsche refugie's uitgegeven ³. Of het inderdaad zooveel geweest is, kunnen wij niet meer controleeren, maar gering is zijn hulp allerminst geweest. Geheel en al verzonnen is echter de mededeeling, dat De Geer nooit zijn schepen verzekerde, maar bij behouden aankomst de assurantiepremie voor de armen besteedde. Uit verscheiden brieven en notarieele acten blijkt wel degelijk het tegenovergestelde ⁴.

Sinds 1623 trok De Geer zich in het bijzonder het lot aan der verdrukte hervormden in de Palts, terwijl hij de vluchtelingen, die van daar naar ons land, vooral naar Amsterdam, kwamen eveneens bijstond. Langzamerhand organiseerde De Geer voor deze slachtoffers des geloofs een soort weldadigheidsdienst. Oorspronkelijk kwamen afgevaardigden van de kerken van Tweebruggen het geld in Amsterdam halen, later wees De Geer te Frankfort, Tweebruggen, Bazel, Zürich en andere plaatsen agenten aan, die de door hem gecollecteerde sommen aan de hervormden in de Palts moesten uitbetalen. Ook Waalsche vluchtelingen uit de Spaansche Nederlanden, die zich in Duitschland bevonden, mochten hiervan profiteeren. Onder deze uitdeelingen vielen de Boheemsche vluchtelingen niet; voor hen had De Geer een aparten post in zijn boeken ⁵.

De Waalsche gemeenten in Leeuwarden en Amsterdam mochten

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 524.

² J. L. W. de Geer: Lod. de Geer, p. 97.

³ Mr. S. Tissot de Patot, professor aan de Illustre School te Deventer, schrijft in zijn *Lettres Choisies*, Dl. II, p. 330: „ . . . ce fameux Louïs de Geer, qui assista d'un million de livres les Bohémiens de la Religion durant leur refuge” Deze professor Tissot was gehuwd met een stiefdochter van De Geers zoon Jean.

⁴ Zie de protocollen van de meergenoemde Amsterdamsche notarissen en Dahlgren: Br. o. Aff. passim.

⁵ Brieven van De Geer aan Johan Kasimir d.d. Amsterdam, 28 Jan. en 17 April 1638 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 290 en n° 291); Dahlgren: L. de Geer, p. 525—526.

zich zeer in de belangstelling van De Geer verheugen. Aan de eerste legde hij een kleine taak op, die ontstond uit een gelofte, in 1619 door De Geer gedaan: hij zou jaarlijks voor ieder kind, dat hij had, en dat nog geboren zou worden, 200 gulden afstaan voor de armen. Daarom had hij bij de geboorte van elk kind op het leven daarvan een lijfrente van 210 gulden 's jaars gekocht bij de provincie Gelderland. Nu liet hij van 1640 af deze renten — samen 2730 gulden — door de diaconie van de Waalsche gemeente te Leeuwarden innen, die hiervan 2600 gulden aan de armen in de Palts moest uitbetalen en de overige 130 gulden voor haar eigen behoeftigen mocht gebruiken. Deze regeling liet De Geer tot 1646 duren; in dat jaar gaf hij aan zijn kinderen de beschikking over deze gelden. Dit jaarlijkse bedrag van 130 gulden was niet het eenige, dat de Leeuwarder Waalsche diaconie van De Geer kreeg. „Bij occasie” had hij „oock meer daerbij gevoecht”¹.

Bij de Waalsche gemeente in Amsterdam hadden zich sinds 1623 een groot aantal refugiés aangemeld en daaronder waren veel armen uit de Palts². Deze aanwas maakte meer steun noodig en op De Geer werd niet tevergeefs een beroep gedaan. Zelfs zorgde hij nog voor hen na zijn dood, want in zijn testament bepaalde hij, dat er uit zijn nalatenschap minstens 25.000 gulden voor de armen zouden uitgetrokken worden, die in het bijzonder bestemd waren voor behoeftige predikanten, studenten en schoolmeesters. In de eerste plaats gold dit natuurlijk zijn eigen kerkgenootschap, de Walen³.

Dat De Geer in 1648 de eventueele opbrengst van zijn schuld-

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 526. De brief van De Geer aan zijn kinderen d.d. Stockholm, 17/27 Mrt. 1646 is hier in facsimile afgedrukt.

² Res. Burgemeesteren en Oudt-Burgemeesteren van Amsterdam, 20 Juli 1623.

³ De Geers testament dateert van 6 Mrt. 1651 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 494). J. L. W. de Geer deelt in Lod. de Geer, op p. 97 mede, dat De Geer bij testament aan Laurens oplegde 40 jaar lang 1000 guldens af te zonderen voor predikanten en studenten der Waalsche gemeente te Amsterdam. Deze bepaling is in bovengenoemd testament noch in de daaraan toegevoegde specificatie te vinden; wel bepaalde De Geer, toen hij zijn huis in Amsterdam op 1/10 Aug. 1648 aan zijn oudsten zoon schonk, dat deze daarbij de verplichting kreeg om 40 jaar lang, te beginnen met 1649, 1000 gulden aan 4 door De Geer met name genoemde personen uit te betalen. Bij overlijden van een van hen moest het geld aan studenten in de theologie of aan arme predikanten gegeven worden (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 458).

vordering op Eichsfeld bestemde voor de Universiteit van Marburg in Hessen-Kassel, hebben we reeds in een vorig hoofdstuk gezien ¹.

Aan menschen van elken rang en stand heeft De Geer rijkelijk van het zijne medegedeeld en Dahlgren vertelt ons in zijn levensbeschrijving, dat hij onder De Geers nagelaten papieren een groot aantal dankbetuigingen vond, geschreven in alle talen, op rijm en in proza, in eenvoudigen en in bloemrijken stijl, waarin hoog opgegeven wordt van des schenkers onvergelykelijke vrijgevigheid ².

Toen De Geer in 1645 in Stockholm ging wonen, werd ook het hoofdkantoor, dat tot dien tijd te Norrköping gevestigd was, overgebracht naar Zwedens hoofdstad. Daar hij nu in Stockholm voor zijn werkzaamheden localiteiten en voor zichzelf een ruimere woning wenschte, liet hij in 1646 en de daarop volgende jaren een groot huis bouwen. Hier heeft De Geer de laatste jaren van zijn leven op grooten voet geleefd en zich met pracht en luxe omgeven ³. Kostbare meubelen liet hij uit Holland komen en ook schilderijen werden vandaar naar zijn Stockholmsche woning gebracht ⁴. Toch is de Geer, noch op het gebied van architectuur, noch op dat van schilderkunst of litteratuur, een kunstbeschermer geweest. Weliswaar stak zijn huis in Stockholm, wat weelderigheid betrof, zeer af bij de andere huizen, die De Geer in Zweden had, maar het kon toch niet bogen op architectonische schoonheid ⁵. Het huis in Upsala was van hout en had slechts een dak van zoden, terwijl zijn huis te Norrköping wel van steen, maar toch zeer eenvoudig was. Het fraaie „Huis met de Hoofden” te Amsterdam had De Geer indertijd kant en klaar met schilderijen en enkele meubelen van Nicolaas Sohier gekocht ⁶. Het maakt op ons den indruk, dat De Geer schilderijen meer als meubilair beschouwde, dan dat hij de kunst erin bewonderde.

¹ Zie hiervóór, p. 34—35.

² Dahlgren: L. de Geer, p. 528.

³ Hij hield een karos met 6 paarden. Deze equipage had hij uit Holland laten komen. Bij resolutie der Staten-Generaal had hij in 1640 toestemming gekregen deze uit te voeren: Res. St. Gen. 13 Sept. 1640.

⁴ In 1646 had De Geer 14 schilderijen van / 60 het stuk laten komen; met de lijsten mee kostten ze samen / 1008 en in 1647 weer 2, die samen / 136 kostten. Zie Dahlgren: L. de Geer, p. 523.

⁵ Een afbeelding van den voorgevel van De Geers huis te Stockholm vindt men bij Dahlgren: L. de Geer, tegenover p. 522.

⁶ Dahlgren: Br. o. Aff. n° 458.

De Geer zou in Stockholm een onbezorgd bestaan geleid hebben, had niet zijn schoonzoon, Karel de Besche, die met zijn dochter Ida was gehuwd, de vreugde van zijn laatste levensjaren vergald.

Voor wij echter overgaan tot een beschouwing van De Geers oneenigheid met De Besche, willen wij hier het een en ander mededeelen over zijn huiselijk leven.

Gedurende de eerste 15 jaren van zijn huwelijk kon De Geer zich buiten zijn zaken onafgebroken aan zijn gezin wijden; daarna was hem dit niet meer mogelijk. Toen hij in 1627 naar Zweden was gegaan, volgde zijn vrouw hem al spoedig daarheen met haar oudste dochter en zij woonde, tijdens De Geers eerste verblijf in Zweden, te Norrköping. Hier werden 3 van De Geers kinderen geboren: in 1628 een dochtertje, dat slechts een jaar oud werd, in 1629 Steven en in 1630 Christina. In 1631 nam De Geer zijn vrouw weer mee naar Holland terug. Zij was toen reeds ziekelijk en zij stierf te Amsterdam op 22 December 1634 bij de geboorte van Benjamin ¹.

De Geers huwelijk, dat 22 jaren duurde, moet zeer gelukkig geweest zijn. Drie dagen na Adriennes dood gaf hij uiting aan zijn diepe smart door het opschrijven van eenige herinneringen aan zijn vrouw, die getuigen van haar groote vroomheid en van de gemeenschappelijke zorg der echtgenooten voor hun kinderen. Bij hun opvoeding zou hij haar steun zeer missen ².

Zes zoons en zeven dochters liet Adrienne haar man achter; van de zoons was slechts de oudste volwassen. Bij de opvoeding der kinderen, die geheel in Holland voltooid werd, ondervond De Geer veel steun van den Waalschen predikant te Amsterdam, Godefroi Hotton, die later ook één der executeurs van De Geers testament was. De Geer besteedde veel zorg aan zijn kinderen. Zijn zoons mochten ter voltooiing van hun opvoeding buitenlandsche reizen maken. Louis en Emanuel waren een tijdlang in militairen dienst ³, de laatste studeerde ook nog in Leiden, terwijl Benjamin

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 530.

² Dahlgren: Br. o. Aff. n° 219. Dit stuk is in het Fransch geschreven en gedateerd: Amsterdam, 25 Dec. 1634. Het is aan De Geers kinderen gericht.

³ Zie den brief van De Geer aan Oxenstierna d.d. Norrköping, 12 Febr. 1645 (Kernkamp: Br. v. L. d. G., n° 56). Aan Laurens schreef De Geer: „Louys heeft sin tot den criech ende versocht met 3 a 4 perden uut te rijden” in een brief van omstreeks Febr. 1645 (Dahlgren: Br. o. Aff.

ten behoefte van zijn theologische studiën de Universiteiten van Heidelberg en Genève bezocht. De andere zoons werden voor de zaken opgeleid ¹. De Geers dochters traden nog bij zijn leven allen in het huwelijk ².

Zijn tweede dochter Ida was 4 December 1637 gehuwd met Karel de Besche, een zoon van Willem de Besche, die De Geers compagnon geweest was, van den eersten tijd af, dat De Geer zaken in Zweden deed. Na den dood van Willem de Besche in 1629 was De Geer voogd geworden over diens vijf zoons. Op 20 Februari 1630 sloten de ooms dezer kinderen met De Geer een overeenkomst, waarbij de laatste in zijn voogdijschap werd bevestigd en het kapitaal der pupillen werd vastgesteld op 30.000 rdr., den molen van St. Anna met toebehooren te Nyköping en een derde deel in de gebouwen van Finspong en Norrköping ³.

Kort voor het huwelijk van De Besche met Ida sloot De Geer met de, nu mondig geworden, Karel en Joris een nieuwe overeenkomst te Norrköping, die 12 September 1637 te Amsterdam werd ondertekend. Beide broers dankten De Geer voor zijn zorgen tijdens de voogdijschap en betuigden hun ingenomenheid met het beheer, door hem over hun goederen gevoerd. Hun kapitaal werd nu vastgesteld op 31.192 rdr. De Geer behield het algeheele bestuur over de zaken, waarin Karel en Joris compagnons bleven. Slechts deze beide broers konden het stuk ondertekenen, daar twee broers waren overleden en de derde, die toen nog leefde, krankzinnig was ⁴.

n° 382). Louis vermaant hij, niet te verzuimen zich aan te sluiten bij het leger van den Prins van Oranje om van hem de krijgskunst te leeren, in een brief d.d. Söderåkra, 30 Mei/9 Juni 1645 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 400).

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 531—532.

² Jenneke huwde met Michael Amya uit Aken, Ida met Karel de Besche, Marie met Hendrick Jonckers, koopman, Sara met Johan Wolters uit Bremen, Adriana met Adriaan Trip, zoon van Elias, Christina met Gerard van Crommon, rechter bij het Hof van Holland. Zie E. W. Dahlgren: Ätten de Geer, p. 39—40.

³ Het stuk is afgedrukt bij Dahlgren: Br. o. Aff. onder n° 131. De genoemde „St Anne quarn” had Willem de Besche indertijd gekocht en met geld van De Geer, dat hij nooit verantwoord had, betaald. Zie De Geers verantwoording aangaande zijn zaken met W. de Besche in 1645 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 407).

⁴ Dahlgren: L. de Geer, p. 533. Bovengenoemde overeenkomst afgedrukt bij Dahlgren: Br. o. Aff. onder n° 287.

Nadat Karel de Besche met Ida de Geer was gehuwd, werd hij al spoedig hoofd van het kantoor te Norrköping en verrichtte daar zijn werkzaamheden steeds tot tevredenheid van zijn schoonvader. De verhouding tusschen hen beiden was dan ook altijd goed en De Geer beheerde hun gemeenschappelijke zaken zonder daar ooit eenige rekening of verantwoording van af te leggen. Dit duurde zoo tot 1645, toen er een kink in den kabel kwam ¹.

Wat er eigenlijk geweest is, dat den heftigen twist tusschen De Geer en zijn schoonzoon veroorzaakte, weten wij niet. Een schromelijke verkwisting van De Besche zou De Geers ergernis opgewekt hebben ², maar bewijzen daarvoor zijn er niet. Dahlgren vermoedt, dat De Besche bang geweest is, dat de financieele lasten, die De Geer met de hulpvloot op zich had genomen, zijn schoonvader te gronde zouden richten. De compagnons zouden dan natuurlijk in dezen val meegesleept worden. Daarom wilde De Besche een eind maken aan hun gemeenschappelijke zaken ³. Deze veronderstelling is zeker aannemelijk. Maar het blijft een vermoeden en in Maart van het jaar 1645 staan wij plotseling midden in den twist, die reeds zoo hoog was geloopt, dat De Geer de hoop op bijleggen van het geschil opgegeven had. Uit den toon van den eersten van een reeks brieven, die er aangaande deze oneenigheid nog zijn, en die 27 Maart door De Geer te Norrköping werd geschreven, merken wij duidelijk, dat de twist reeds eenigen tijd gevoerd werd en dat De Geer dezen toestand niet langer kon verdragen ⁴. Hij stemde toe in de ontbinding van de compagnonschap, daar hij zag, dat dit De Besche's streven was. Ook had Karel hem verweten, de gemeenschappelijke zaken slecht beheerd te hebben en daarom zond De Geer hem 2 April een verantwoording. Karel kon deze controleeren en zich uit de zaken terugtrekken, op welke wijze hij wilde. De Geer voegde er aan toe, dat hij dit leven moede was en rust wenschte in zijn oude dagen ⁵.

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 532.

² Dit wordt medegedeeld door Per Pehrsson: *Ur Österby bruks och vallonernas krönika*, p. 49.

³ Dahlgren: L. de Geer, p. 532.

⁴ Brief van De Geer aan Karel de Besche d.d. Norrköping, 27 Mrt. 1645 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 389).

⁵ Brief van De Geer aan Karel de Besche d.d. Stockholm, 2 April 1645 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 390).

Maar De Geer zou nog meer van zijn schoonzoon moeten verdragen. Karel kwam bij hem te Stockholm met dreigementen en in een heftige woordenwisseling wees De Geer hem de deur, hem zeggende, dat hij zijn recht maar moest „versoecken rechtswijze”¹. Dit wenschte De Besche echter niet. Hij wilde, naar hij zelf zeide, tot een „vriendelijcke accommodatie” komen, hiermede bedoelende, dat De Geer hem met een uitkeering van een bedrag aan geld als 't ware afkopen zou. De Geer was bereid hem het zijne te geven en zelfs meer, dan hem toekwam volgens de boeken en balansen, maar De Besche was daar niet mee tevreden. Hij volgde zijn schoonvader zelfs naar Söderåkra, toen deze zich naar den Rijkskanselier begaf voor de vredesonderhandelingen en klaagde zijn nood aan Oxenstierna, maar deze wees hem op zijn plicht, zoodat De Besche bij hem niet veel succes had².

Ondertusschen hield De Besche, die de boekhouding van De Geer wantrouwde — hij meende, dat er, aanvankelijk ook door zijn vader, grootere winsten waren gemaakt dan De Geer had opgegeven — niet op met inzage van de boeken, liefst van alle tegelijk, te eischen, iets, wat De Geer niet kon toestaan; in een bepaalde volgorde mocht hij ze wel inzien. Wanneer wij de brieven, die over deze kwestie tusschen schoonvader en schoonzoon gewisseld zijn, lezen, krijgen wij den indruk, dat De Besche zeer verward te werk ging³.

Joris de Besche, die aanvankelijk op Karels hand geweest was, trok zich spoedig uit den onverkwikkelijken strijd terug en sloot op 7 November 1645 te Stockholm een aparte overeenkomst met De Geer, waarbij zijn vordering op zijn schoonvader op 14.623 rdr. werd vastgesteld. De Geer keerde hem 15.000 rdr. uit. Joris behield alleen zijn aandeel in den molen van St. Anna te Nyköping en deed verder afstand van alle aanspraken in de toekomst⁴.

Karel wist echter van geen toegeven evenmin als De Geer, die

¹ Brief van De Geer aan Laurens d.d. Stockholm, 3 Mei 1645 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 393).

² Brief van De Geer aan Laurens d.d. Söderåkra, 29 Mei 1645 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 398).

³ Hierover verscheiden brieven van De Geer aan De Besche o.a. d.d. Kalmar, 15 Mei 1645, Söderåkra, 16 Juli 1645, Söderåkra, Juli of Aug. 1645, [Stockholm], 17 Aug. 1645 en [Stockholm], 21 Aug. 1645 (Dahlgren: Br. o. Aff. nos. 396, 401, 402, 404 en 405).

⁴ Deze overeenkomst is afgedrukt bij Dahlgren: Br. o. Aff. onder n° 411.

overtuigd was van zijn recht. De justitie in de kwestie mengen wilde geen van beiden en daar er toch schot in de zaak moest komen, werden de partijen het er over eens de beslissing in handen te leggen van twee arbiters. Als zoodanig zouden de Rijkskanselier Oxenstierna en de Rijksdrost Per Brahe optreden. Beide partijen zouden een boekhouder aanstellen om hun boeken van 12 September 1637 af te controleeren en de eindrekening op te maken. In dubieuze gevallen zouden deze de hulp van vier onpartijdige kooplieden of „goedemannen” kunnen inroepen, als hun principalen, die eerst geraadpleegd moesten worden, geen voldoende opheldering konden geven. Deze overeenkomst werd 27 November 1645 geteekend ¹.

Voor bovengenoemde goedemannen voerde nu iedere partij haar verdediging. De Geer diende op 9 December zijn uitvoerige „Corte verclaringhe” in ², de Besche echter belemmerde den voortgang van het onderzoek door allerlei bijzaken te berde te brengen. Ook wilde hij verhinderen, dat Abraham Bex als boekhouder zou fungeeren voor De Geer, omdat die bij zijn schoonvader in dienst was. Juist daarom had De Geer zijn keuze op Bex laten vallen, dan was er iemand, die met zijn manier van boekhouden vertrouwd was; het werk zou dan vlugger gedaan kunnen worden. De Besche kreeg in dezen natuurlijk geen gelijk ³.

Maar het ergste was, dat de laatste zijn boeken niet inleverde. Daarom konden de boekhouders met hun onderzoek niet verder komen dan tot 12 September 1637. Gebaseerd op de resultaten hiervan volgde een uitspraak van de arbiters op 22 Juni 1646 te Stockholm. In deze „interlocutoire sententie” verklaarden Oxenstierna en Brahe het contract van 12 September 1637 duidelijk en onverbreekbaar en de vaststelling van het aandeel der gebroeders De Besche in dit contract aan geen twijfel onderhevig.

Om de rekening nu verder te kunnen sluiten werd tusschen de partijen afgesproken, dat zij hun boeken en rekeningen, op het geschil betrekking hebbende, zoowel van vóór als van na 1637 zouden inleveren op 30 Juni, opdat het onderzoek op de vroeger

¹ Volledig afgedrukt bij Dahlgren: Br. o. Aff. n° 415.

² Met de voornaamste documenten afgedrukt door Kernkamp: Varia betr. L. d. G. n° 9. en zonder deze bij Dahlgren: Br. o. Aff. n° 419.

³ Dahlgren: Br. o. Aff. n° 416.

afgesproken wijze zou kunnen voortgezet worden. In een daarvoor bestemde kamer in het huis van Per Brahe zouden de bewijsstukken gebracht worden en alleen de beide aangewezen boekhouders zouden daar een sleutel van hebben. Winst en verlies van het aandeel van beide partijen in de gebouwen, voor $\frac{1}{3}$ aan de gebroeders De Besche en voor $\frac{2}{3}$ aan De Geer toebehoorende, zou eveneens nauwkeurig berekend worden ¹.

Nu scheen alles in orde te zullen komen. De Geer gaf de noodige inlichtingen aan „de Heeren ende Goede Mannen” en leverde zijn boeken op tijd in. Maar De Besche stuurde de zaak weer in de war. Laten wij hierover De Geer zelf aan het woord, die, het verhaal over zijn geschil met De Besche aan zijn kinderen doende in een brief van 10/20 Juni 1647, schreef: „Daerop is Carl des nachts, vóór den bestemden dach, dat hij de boecken soude inleveren, doorgedaen ende heeft de boecken met sich genomen, waerover twee citatiën aen hem wierden gedaen, die hij heeft beantwoort sich te sullen instellen. Sulcx niet presterende, hebben Haer Kon. Majij^t een vaendrager van haer Lijfguarde naer hem gesonden, maer hij was 's nachts voor sijn aenkomste vertrocken, voorgevende, dat hij naer Stockholm soude gaen, dan nam de contrarie wech, over Denemarcken naer Holland. De Heeren Compromissarissen citeerden hem wederomme uyt Holland, tegens den 5 Januar. 1647 ², met de Boecken alhier te compareren: Tot Noortcoping gearriveert zijnde, heeft hij vandaer de Boecken vooraf gesonden, sich op sijn indispositie excuserende, ende is eenige weken daarnaer, op meermalen aenschrijvens, gevolcht. Hier gekomen zijnde (also het in 't beginsel des Rijcxdachs was) soo heeft het eenige weken aengelopen, eer dat Haere Excellenties hebben konnen vaceren, hebben doch evenwel den Heeren Goede Mannen ende den Boeckhouderen bevolen, de boecken over te nemen ende in besongne te treden, volgens de Sententie interlocutoire, maer hij is daerop wederom des nachts doorgedaen” ³.

Hoe het onderzoek toen verder ging, vertelde De Geer in dezen brief niet. Dat was ook niet noodig, daar toen, na het vallen van

¹ Dahlgren: Br. o. Aff. n° 428.

² De indaging d.d. Stockholm, 2 Oct. 1646 bij Kernkamp: Varia betr. L. d. G. n° 11.

³ Dahlgren: Br. o. Aff. n° 446.

de eindbeslissing, alles reeds bekend was. In dezen brief wilde De Geer slechts een verklaring geven van zijn eigen houding en stelde die van De Besche daar tegenover.

Ondertusschen was het nu reeds Maart 1647 geworden. De Besche was weer naar Holland gegaan en zonder hem werden nu de boeken gecontroleerd en de rekeningen opgemaakt. Op 7 April 1647 was dit klaar en werd de generale afrekening, onderteekend door de beide boekhouders en de vier goedemannen, aan de arbiters overgegeven, die op 29 Mei de definitieve uitspraak deden ¹.

Na een inleidend woord over de toedracht der zaak wezen de scheidsrechters er op, dat, zonder het onbehoorlijk optreden van Karel de Besche, de beslissing spoediger had kunnen volgen. Toch had men alles nauwkeurig door de boekhouders laten berekenen, waarbij de Zweedsche boeken met de Hollandsche gecollationneerd waren en alles in orde was bevonden. Het slotresultaat was nu, dat Karel de Besche's kapitaal 16.194 rdr. 25 öre bedroeg, behalve zijn aandeel in de gebouwen te Norrköping. Dit laatste werd, na aftrek van $\frac{1}{4}$ voor vernieuwing en reparatie, berekend op 7.267 rdr. 42 öre. Daar De Besche aan De Geer nog 7.241 rdr. 31 öre schuldig was en hij bovendien zijn kapitaal geheel had uitbetaald gekregen, zouden beide partijen quitte zijn, wanneer De Geer nog 25 rdr. 39 öre aan De Besche betaalde. De Besche noch zijn erfgenamen zouden dan in het vervolg eenige aanspraak meer kunnen laten gelden. Slechts zou hij zijn aandeel van $\frac{1}{9}$ in kwade en goede vorderingen behouden, evenals de rechten, die hij vanwege zijn vrouw op zijn schoonvader kon laten gelden.

Voor De Geer was deze uitspraak een ware opluchting. Het was voor zijn heerszuchtige natuur moeilijk te verdragen, dat zijn schoonzoon zich zoo tegen zijn gezag als pater familias verzette. Dat De Besche zijn wantrouwen aan de groote klok hing en trachtte den goeden naam van zijn schoonvader door het slijk te sleuren, was voor iemand, die zoo op zijn reputatie gesteld was als De Geer, uitermate onaangenaam. Het geheele proces was voor hem een geestelijke beproeving, die hij echter in alle waardigheid droeg. In geen zijner brieven aan De Besche verloor hij den vaderlijk

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 539. Het definitieve vonnis, in concept van 3 Mei, afgedrukt bij Kernkamp: Varia betr. L. d. G. n° 12, het origineel van 29 Mei bij Dahlgren: Br. o. Aff. n° 445.

vermanenden en vriendelijken toon, die slechts een enkele maal overging tot een verwijt. Dat klonk dóór in de woorden van den hiervóór geciteerden brief aan zijn kinderen, waarin hij hun over de Besche's handelwijze schreef: „buyten dat mijnen naem, eere ende faem tot UL. aller respect soude zijn vertreden geweest, door sijne groote pretensiën, valsche ende boose calomniën, gelijk hij overal gespargeert heeft gehad, dat ick valsche Boecken hadde gehouden, partijen t'onrecht ingevoert, rekeningen uytgelaten, bladeren uyt de boecken gesneden, de Croon gefraudeert ende diergelijke discoursen meer”.

Toen De Geer recht was wedervaren, was hij tegenover De Besche vergevensgezind. Trouwens, een kwaad hart had De Geer hem nooit toegedragen, maar hij had zijn redenen gehad om niet toe te geven. „Godt weet, dat mijn hert in quaet tegens hem niet en is ontsteken geweest, maer ter contrarie hebbe getracht met alle manieren van soeticheyt hem wederomme op den rechten wech te brengen, jae en soude geen geld daerinne ontsien gehad hebben; maer bevindende, dat hij daerdoor obstinaeter ende hertneckiger wierde, sich roemende, dat hij in een uyre tijts thien duysent Rijcxdalders gewonnen hadde, ende dat hij mij allenskens tot sijne pretentiën soude doen komen, alsoff ick die offres hem gedaen hadde uyt vrees, ende om't examen der Boecken te eviteeren, soo hebbe ick eershalven (om mij van sijne calomniën te purgeren) mij tegen hem harder moeten aenstellen ende op het examen der Boecken selfs urgeren”, schreef De Geer in denzelfden brief. Aan het einde vermaande hij zijn andere kinderen De Besche over deze zaak geen „haet ende nijt” toe te dragen.

Heel anders was de houding van Karel de Besche geweest gedurende de oneenigheid. Op onbeheerschte wijze was hij tegen De Geer opgetreden, had hem de meest beleedigende beschuldigingen openlijk voor de voeten geworpen en een eens gesloten contract niet geëerbiedigd. Indien De Besche te goeder trouw gemeend had, dat er groote winsten gemaakt waren, waarvan De Geer hem het deel, waarop hij recht had, onthield, dan had hij moeten meewerken tot een spoedige oplossing van de kwestie, inplaats van die te belemmeren. Voor zijn handelwijze in deze zaak was geen excuus, ook niet, zoo het een ander dan zijn schoonvader had betroffen.

Na zijn vertrek naar Holland in Maart van het jaar 1647 had

De Besche rondgezworven door de Hollandsche steden, zich opgehouden te Maastricht, Luik en Aken en vandaar brieven gezonden ¹ naar Zweden, aan Oxenstierna en Brahe. Hij verklaarde zich daarin bereid tot een accoord, maar het was toen reeds te laat; de beslissing was al gevallen. Spoedig bereikte het definitieve vonnis hem en hij vond dit zóó ongerijmd, dat hij de overtuiging had, dat er omkooperij in het spel was geweest ².

Voor het oogenblik echter moest Karel de Besche wel zwijgen, hij had noch de macht noch de gelegenheid wraak te nemen. Dat hij, zoodra hij de kans schoon zag, die niet zou laten voorbijgaan om De Geer over deze zaak weer aan te vallen, zullen wij in het volgende zien. Dit gebeurde kort voor De Geers dood.

Juist in den tijd, dat De Geer deze moeilijkheden met Karel de Besche had, kwam hij ook op gespannen voet te staan met diens ooms Gillis en Hubert. Wij zagen vroeger reeds ³, dat deze broers van Willem de Besche sinds 1628 De Geers consorten in de Nyköpingsche werken waren. Eigenlijk was De Geer hun werkgever en had Gillis de verantwoordelijkheid voor het beheer van alle werken, terwijl Hubert alleen te Näfvekvärn het toezicht hield. In den beginne hadden de broers tot tevredenheid van De Geer gewerkt, maar van 1631—1636, tijdens De Geers verblijf in Holland, hadden zij de werken „qualijck gegouverneert”. Over de financiën ontstonden oneenigheden tusschen De Geer en de De Besches, maar deze werden telkens weer bijgelegd, totdat in 1646 de geheele boekhouding over de Nyköpingsche werken één chaos geworden was ⁴. Ook ditmaal kwamen zij nog tot een accoord ⁵, maar een hevig conflict ontstond er in hetzelfde jaar. Beide partijen hadden namelijk, buiten elkaars medeweten, een verzoek tot de regeering gericht om goederen in Södermanland te koopen. De regeering wilde echter

¹ Dit schreef De Geer aan Oxenstierna d.d. Stockholm, 15 Juli 1647 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 448).

² Dahlgren: L. de Geer, p. 540—541.

³ Zie hiervóór, p. 86

⁴ Eischen van de De Besches en bezwaren van De Geer daartegen in een stuk d.d. Stockholm, tusschen 18 en 21 Juli 1646 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 433).

⁵ Accoord tusschen De Geer en de gebroeders De Besche d.d. Stockholm, 24 Febr. 1647 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 443).

deze landerijen niet scheiden van de bergwerken, zoodat ze alleen mochten gekocht worden door den eigenaar dier werken. Nu beweerde De Geer, dat de bergwerken zijn eigendom waren en de gebroeders De Besche slechts de administrateurs ervan, een bewering, die door de De Besches weer werd bestreden. Het einde was, dat De Geer van hooger hand in het ongelijk werd gesteld.

Terwijl de stemming tusschen de beide partijen dus al geprikkeld was, schijnt een definitieve breuk haar aanleiding gevonden te hebben in een bestelling van kanonnen, die de regeering aan De Geer deed. Hij moest 150 ijzeren kanonnen afleveren en gaf aan Gillis en Hubert de Besche opdracht deze bestelling uit te voeren. Zij weigerden dit echter en boden aan de regeering de kanonnen tegen een lageren prijs aan, welk aanbod ook werd aanvaard. De Geer kwam in verzet en beriep zich op zijn octrooi tot het gieten en verschepen van kanonnen, dat nog tot het einde van 1648 geldig was.

De koningin verklaarde op grond van dit octrooi de bestelling bij de gebroeders De Besche dan ook ongeldig. De beide De Besches eischten nu van De Geer hun aandeel in de leverantie, wat De Geer weer weigerde. Een lange twist ontspoon zich. In den zomer van 1648 overleed Gillis de Besche en met Hubert schijnt De Geer vóór het einde van het jaar de connecties te hebben verbroken. Hoe het met de leverantie der kanonnen verder is gegaan, weten wij niet. In ieder geval kreeg Hubert de handen vrij, toen De Geers octrooi op het eind van 1648 afgelopen was ¹.

De oneenigheid met Karel de Besche deed De Geer besluiten al het mogelijke te doen om conflicten tusschen zijn kinderen in de toekomst te voorkomen. Daarom begon hij met orde te stellen op zijn financiën en het eerste, wat hij deed, was aan zijn kinderen hun moederlijk erfdeel ter hand te stellen, voorzover dat nog niet was geschied. Enkele van zijn kinderen hadden het hun toekomstige deel reeds geheel ontvangen, anderen nog niet, of slechts gedeeltelijk.

Bij den dood van Adrienne was het erfdeel van moederszijde voor ieder kind *f* 25.500 geweest. Tot aan 1647 was dat vermeerderd met *f* 20.000 voor elk deel en De Geer besloot nu aan zijn kinderen deze sommen uit te betalen. Hij deelde hun dit mede in zijn brief van 10/20 Juni 1647. Uit de kwitantie, die door de kinderen werd

¹ Dit alles bij Dahlgren: L. de Geer, p. 389—390.

geteekend, blijkt, dat tusschen de jaren 1647 en 1651 tien zijner zoons en dochters ieder *f* 50.000 kregen ¹.

In dezen tijd was De Geer vastbesloten zich van „des werlts gewoel, sooveel doenlick, te ontlasten” en zijn werk allengs over te laten aan zijn zoons. In Holland deed zijn zoon Laurens de zaken tot zijn vaders groote tevredenheid en als belooning daarvoor schonk De Geer hem in 1648 zijn huis in Amsterdam ². Evenwel verbond hij aan deze schenking eenige verplichtingen. Zoo zou het huis, na Laurens' dood, moeten komen aan het oudste mannelijke familielid dat De Geer heette en te Amsterdam woonde, na diens dood weer aan dengene, die dan het oudst was, en zoo verder. Dan moest, gedurende de eerstvolgende 40 jaar, de bezitter van het huis 1000 gulden 's jaars betalen aan 4 personen, in de schenkingsacte met name genoemd, zolang deze leefden. Kwamen zij te overlijden, dan moest het vrijgekomen geld aan behoeftige predikanten en studenten in de theologie geschonken worden ³.

In October van hetzelfde jaar droeg De Geer aan zijn zoon Louis Finspong met alles, wat daarbij behoorde, over. Een gedeelte van zijn moederlijk erfdeel was hierin begrepen, de rest zou later geschat en van zijn deel in de vaderlijke nalatenschap afgetrokken worden. Op denzelfden voet kreeg de derde zoon, Emanuel, Leufsta met onderhoorigheden in November 1650 ⁴.

De Geer was van plan zich op deze wijze nog verder van zijn werk-

¹ Eenig huisraad gaf De Geer ook aan zijn kinderen, zooals een „groot silver lampet” tot „pilgiff” voor Laurens zoon. Het fijne linnen, dat er nog was, moesten zijn dochters deelen, „het ongebesicht tin, bekers ende teillor sende mijn hier, de 12 furkiens geeff ick u vrouken, de groene stoelen, die in de sael sien aen Lijsbeth . . .” schreef De Geer aan Laurens, d.d. Stockholm, 24 Juli 1647 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 447 en 449.).

² Met verbouwing en verbetering had het *f* 68.753 gekost. Het huis was gekocht „met de 12 schilderijen, de groote neutebomen ende stene tafels, ende buffet in de Sael” (Dahlgren: Br. v. Aff. n°. 458).

³ De 4 personen, voor wie De Geer de *f* 1000 bestemde, waren de Waalsche predikant Hotton, de reeds vroeger genoemde Joh. Wolzogen, Robert Meaux, De Geers voormalige huispredikant en een zekere, verder onbekende Bassecourt: Schenkingsacte d.d. Stockholm, 1/10 Aug. 1648 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 458).

⁴ De acten van overdracht d.d. Stockholm 6/16 Oct. 1648 en 23 Nov. 1650 (Dahlgren: Br. o. Aff. n° 469 en n° 492).

zaamheden te ontdoen, maar werd hierin verhinderd, doordat zijn zaken hem naar Amsterdam riepen¹. Voordat hij echter naar Holland reisde, wilde hij al zijn financiële aangelegenheden ten opzichte van zijn kinderen regelen en legde zijn verlangens daaromtrent neer in zijn testament, dat hij 6 Maart 1651 ondertekende. De inhoud was in hoofdzaak het volgende:

Het moederlijk erfdeel stelde De Geer nu definitief op f 50.000 voor ieder kind vast. Hiermee moesten de kinderen tevreden zijn. Verzetten zij zich tegen wat De Geer bepaalde, hetzij ten opzichte van hun moeders nalatenschap, of wel, wat betrof de zijne, dan zouden zij hiervoor gestraft worden door slechts $\frac{1}{3}$ van hun deel te ontvangen, terwijl de overige $\frac{2}{3}$ aan de andere kinderen zouden komen.

Laurens en Louis, die nu ook meerderjarig was, werden tot voogden benoemd over hun onmondige broers — De Geers dochters waren allen reeds gehuwd — benevens de Waalsche predikant Hotton en Johan Wolzogen.

Na allerlei vermaningen aan zijn kinderen, o.m. om met elkander in vrede te leven, volgde de verdeling van de „wereltlicke middelen”.

Allereerst bepaalde De Geer, dat de werken en gebouwen te Norrköping niet mochten verdeeld worden, maar als gemeenschappelijk eigendom zouden komen aan zijn zoons en zijn schoonzoon Adriaan Trip, die van den beginne af deelgenoot in de werken was geweest. Onverdeeld zouden deze bezittingen ook weer aan hun erven moeten overgaan.

Voor ieder kind had De Geer het erfdeel nauwkeurig gespecificeerd. Wat er over zou blijven, als ieder zijn deel had, moest aan de armen besteed worden, in het bijzonder tot onderhoud van predikanten, studenten en schoolmeesters. Wij zagen hiervóór reeds, dat voor dit doel in elk geval f 25.000 moest worden uitgetrokken.

Daar De Geers rekeningen met de Kroon vereffend waren (behalve, dat de vergoeding van zijn schade, in Denemarken geleden, en de „recompense” voor de uitrusting van zijn vloot zich nog lieten wachten) wilde hij, om na zijn dood alle „wijtloopicheyt” te voorkomen, niet, dat er eenige „recherches” in zijn boeken werden

¹ Dahlgren: L. de Geer, p. 547.

gedaan, ja, hij verbood zelfs „expresselijck” aan een ieder ze direct of indirect te onderzoeken. De boeken moesten bewaard worden door zijn beide oudste zoons en, als deze overleden waren, telkens weer door den oudsten zijner zoons, tot ze door de weduwe van den laatst overledene of diens wettigen zoon, zoo deze zich behoorlijk gedroeg en 25 jaar was, gehouden mochten worden.

Kwamen er kinderen te overlijden, zonder dat zij wettige erfenamen nalieten, dan mochten zij slechts de helft van hun vermogen nalaten aan wie zij wilden, de andere helft moest aan de broers en zusters komen. Zoo er een van De Geers zoons tegen den wil der voogden zou huwen, of zich slecht zou gedragen, zou hem door de voogden slechts de rente van het hem toekomende kapitaal uitbetaald worden.

Ontstonden er processen tusschen de kinderen onderling, of werd door vreemden aan één of meer van hen een proces aangedaan, dan moesten alle kinderen de onkosten gezamenlijk dragen.

Tot executeurs benoemde De Geer de door hem aangewezen voogden der minderjarige kinderen.

Aan het testament voegde hij de uitvoerige specificatie toe van wat ieder zijner kinderen zou erven en een codicil, dat bepalingen bevatte aangaande het erfdeel van zijn dochter Ida ¹. Zij zou nooit meer dan de helft van het haar toekomende kapitaal, zoowel van vaders- als van moederszijde, tot haar eigen beschikking mogen hebben; de andere helft werd op haar kinderen vastgezet. Voorloopig zou zij van haar erfdeel alleen de rente ontvangen, die de voogden, als beheerders van haar kapitaal, haar zouden uitkeeren.

Blijkbaar vertrouwde De Geer er niet op, dat De Besche zelf dit kapitaal goed zou beheeren. Dat het de eerder genoemde verwisting van Karel was, die hem dit codicil aan het testament deed toevoegen, kunnen we er niet uit opmaken, daar De Geer in het geheel geen reden voor dezen maatregel noemde.

Het leek ons de moeite waard even stil te staan bij de voornaamste bepalingen uit De Geers testament. De uitlating, welke betrekking heeft op De Geers financieele verhouding met de Kroon, behandelden wij reeds.

Er spreekt uit dit testament het vurig verlangen van De Geer,

¹ De Geers testament is afgedrukt bij Dahlgren: Br. o. Aff. onder n° 494, de specificatie en het codicil onder n° 495 en n° 496 t.a.p.

dat er na zijn dood tusschen zijn kinderen geen oneenigheid zou ontstaan over de verdeeling van zijn nalatenschap. Een herhaling van een twist, zooals die met Karel de Besche, wilde hij voorkomen door het verbod, de boeken te controleeren. Ook wilde hij zooveel mogelijk versnippering van de nalatenschap verhinderen en het vermogen onder de familieleden houden.

De Geer kende zich, ook tegenover zijn volwassen kinderen, een onbeperkte macht toe, die hij na zijn dood voor een groot deel wenschte over te dragen op de voogden, in wie hij blijkbaar een groot vertrouwen stelde.

In de specificatie werd de overdracht van Finspong aan Louis en van Leufsta aan Emanuel bekrachtigd, terwijl Laurens de werken van Österby, Steven die van Gimo en Jean die van Godegård in zijn deel kreeg. De jongste zoon, Benjamin, volgde den vader in geen zijner fabrieken op, maar ontving daarom een grooter aandeel in contanten.

De 13 kinderen erfden van hun beide ouders tezamen f 1.519.011, een geweldig vermogen voor dien tijd. Eigenlijk was het nog grooter, daar de vaste goederen naar een zeer lage taxatie in deze som begrepen waren. Het duurde dan ook tot 1655, voor de verdeeling geregeld was en de executeurs zich van hun taak hadden gekweten ¹.

Enkele dagen na de onderteekening van zijn testament reisde De Geer naar Holland. Welke zaken in het bijzonder hem daarheen riepen, weten wij niet. Echter waren er verschillende moeilijkheden gerezen, die zijn laatste verblijf in Amsterdam niet aangener zouden maken.

Wij zagen hiervóór al, dat, zoodra De Geer in Amsterdam was, de reeders van „de Vergulde Swaen” hun proces tegen hem weer opnamen en dat De Geer het verloor. Dan waren er de aangelegenheden van de Zweedsch-Afrikaansche Compagnie, die hem allerlei last bezorgden, maar het ergste was, dat Karel de Besche, die nu in Holland woonde, op zijn oude eischen terugkwam en De Geer daarover voor het Hof van Holland een proces aandeed.

Op 16 Mei 1652 diende hij bij het Hof een aanklacht in tegen zijn schoonvader, waarin hij De Geer beschuldigde, dat hij, bij zijn

¹ Dahlgren: L. de Geer p. 552.

vaders dood, zich diens bezittingen had toegeëigend en als voogd over de kinderen en nooit daarvan eenige verantwoording had afgelegd. Verder, dat aan zijn vrouw een groote bruidsschat was beloofd, waarvan slechts de rente over eenige jaren was uitbetaald. De Besche wilde, zoolang de zaak aanhangig was, beslag gelegd zien op De Geers bezittingen hier te lande; aan zijn schoonvader moest verboden worden voorloopig het land te verlaten.

Het Hof verleende aan De Besche rechtsingang. Daarop werden op 26 Mei beide partijen gehoord door commissarissen, uit het Hof aangewezen, doch de partijen kwamen niet tot een vergelijk. De Geer nam dadelijk maatregelen om uit Zweden een officieel bewijs te krijgen, dat de twist tusschen De Besche en hem was beslecht door arbiters, tegen wier uitspraak geen beroep was ¹. Verder uitte hij op 1 Juni zijn ontstemming door een codicil aan zijn testament toe te voegen, waarin hij bepaalde, dat zijn dochter Ida haar leven lang slechts de rente van het haar toekomende kapitaal zou genieten. Kwam zij, of haar man, daar tegenop, dan zou zij slechts de haar toegewezen legitieme portie erven en niet met haar broers en zusters in een eventueel overschot deelen. Kwam De Geer in Zweden te overlijden, dan zouden, in bovengenoemd geval, zij noch haar man en kinderen meer krijgen dan „haer naer de scherpste rechten van Zweden op het alderminste” zou toekomen.

Het eind van dit proces zou De Geer niet meer beleven. Na zijn dood zette De Besche het tegen de erfgenamen voort, maar het is hier niet de plaats, daar verder op in te gaan.

De Geer had dus een druk jaar gehad in Amsterdam en was blij, dat hij in het voorjaar van 1652 weer naar Zweden terug kon gaan. Het Hof van Holland hield hem niet tegen, en al spoedig begaf hij zich op reis. Hij werd echter onderweg ziek en keerde naar Amsterdam terug. Van zijn ziekbed zou De Geer niet meer opstaan; den 19den Juni 1652 overleed hij en op 26 Juni werd hij bijgezet in het familiegraf in de Augustijnerkerk te Dordrecht ².

¹ In de portef. Zweden een Latijnsche brief van Christina aan de St.-Gen. d.d. Stockholm, 17 Juni 1653, waarin zij dit mededeelt.

² Dahlgren: L. de Geer, p. 560—561. De bewijsvoering van R. A. B. Oosterhuis in: Het graf van den Amsterdamschen handelsvorst Lodewijk de Geer (Amstelodamum, 26ste Jaarboek), dat de Geers gebeente in de Westerkerk te Amsterdam rust, is niet overtuigend.

SAMENVATTING

Tot de vele groote mannen, die de gouden eeuw aan de Republiek schonk en wier namen buiten onze landsgrenzen bekend zijn geworden, mogen wij ook hen rekenen, wier sterk initiatief en groote energie dreef tot daden, waarvoor in de zeven provinciën geen ruimte genoeg was.

Eén derzulken was Louis de Geer. Weliswaar had zijn wieg niet op Nederlandschen bodem gestaan — immers de Zuidelijke Nederlanden moesten hem, als zoovelen zijner tijdgenooten, afstaan aan hun Noordelijke naburen — maar in Nederland werden toch de grondslagen gelegd voor het werk van een 17e-eeuwer, op wien het, naast Zweden, trotsch mocht zijn.

Wij gingen De Geers werk na in de verschillende tijdperken van zijn leven. Eigenlijk zouden wij van drie perioden kunnen spreken, waarin de omvang van zijn werk en zijn beteekenis op internationaal gebied steeds sneller toenamen. De eerste periode, zijn verblijf in Dordrecht, was de kortste. Daar De Geers zaken als koopman en bankier in de vier jaren, dat hij er woonde, zich zeer uitbreidden, vooral door zijn relaties met Zweden, werd Dordt voor zijn werkzaamheden te klein en te afgelegen. Amsterdam, een stad met wereldhandel, lokte, met andere Dordtenaren, ook De Geer binnen zijn muren.

Nu volgde een tijdperk van twaalf jaren, waarin De Geers zaken een hooge vlucht namen. De banden met Zweden werden hechter: na een paar jaar had De Geer reeds een werkzaam aandeel in de Zweedsche ijzerindustrie.

In deze jaren werd hij ook een persoon van gewicht in financieele affaires, zoowel voor de Generaliteit als voor Zweden. Zijn voorschotten, zijn wapenleveranties, zijn koperhandel, ze stonden met elkaar in nauw verband en brachten de Republiek met Zweden in financieele verbinding. De Geer was nu iemand, met wien Staten-Generaal, Staten van Holland en Zweden rekening hielden. Dikwijls was hij de welkome redder in geldelijken nood, niet minder vaak de lastige schuldeischer.

Reeds voeren schepen, door De Geer bevracht, van Amsterdam naar de Middellandsche Zee en de Oostzee; in bijna alle havens van Frankrijk en de Oostzeesteden had hij zijn „commiezen”.

Maar ook de omsingeling der Amsterdamsche grachten werd De Geer te nauw; hij wenschte een ruimer, nog niet ontgonnen terrein voor zijn industrie, waarmee hij weer zijn handel moest voeden en vond dat in het Noorden. Met zijn eerste reis naar Zweden brak voor De Geer het belangrijkste tijdperk van zijn leven aan.

Hij was nu bijna 40 jaar en stond op de hoogte van zijn kunnen. Al zijn energie brak los over een reeks van ondernemingen, die hem tot den pionnier van mijnbouw en industrie in Zweden maakten. De Geer aarzelde niet zijn schouders te zetten onder iedere taak, die zich aan hem voordeed. Dat niet alles, wat hij begon, hem gelukte, kan ons niet verwonderen, maar mislukkingen waren bij De Geer toch uitzondering; zijn inzicht, zijn doorzettingsvermogen en niet het minst zijn handigheid om de juiste werkkrachten te kiezen, maakten hem tot een groot organisator.

Als industrieel en koopman stond hij weldra boven alle mededinging, als bankier verplichtte hij regeering en adel aan zich. Maar de meest bewonderenswaardige daad, die ook van groote internationale beteekenis werd, was de uitrusting van zijn hulpvloot. Hiermee moet De Geer wel een grooten indruk op zijn tijdgenooten gemaakt hebben. Was de vreugde in het vijandelijke kamp over wat eerst een mislukking leek groot, de volharding van De Geer en het succes van zijn vloot moesten ten slotte bij een ieder bewondering afdwingen, zooals heden ten dage nog bij het nageslacht.

Daarna had De Geer, zijn beslommeringen moede, zich graag aan de zorgen des levens onttrokken om zich te wijden aan wetenschap en godsdienst, maar dit was hem niet beschoren. Tot het eind van zijn leven dwongen de omstandigheden hem tot werken en werd hem weinig rust gegund.

Voor zijn tijd was De Geer een persoon van internationale beteekenis. Dat het leger van Gustaaf Adolf in Duitschland zooveel succes kon hebben, mag men voor een groot deel toeschrijven aan De Geer's hulp, zoowel op financieel gebied als wat betreft de betere bewapening der soldaten met de producten uit De Geer's fabrieken. Denemarken was dan ook terecht jaloersch op Zweden om zulk een onderdaan.

De Geer's karakter leeren wij uit zijn daden en vooral uit zijn brieven kennen. In het overgrootste deel ervan, dat betrekking heeft op zijn werk, gaf hij met een nuchtere helderheid aan den gedres-

seerde zijn inlichtingen of stelde rechtstreeks zijn vragen. Maar wij hebben nog een groot aantal brieven over, die bestemd waren voor zijn kinderen, familieleden en vrienden; deze gunnen ons een blik in het intieme leven van De Geer. Zoo zien wij hem als een eerlijk, rechtvaardig, soms hard, maar ook vaak zeer gevoelig mensch. Ofschoon De Geer nooit afkeerig was van groote winsten, mogen wij hem zeker niet rekenen tot die kooplieden der 17e eeuw, wier winzucht door Busken Huet zoo scherp werd gehegeld ¹. Zoowel het parvenuachtige dier lieden, als hun baatzucht, die hen tot minder loyale praktijken bracht, waren De Geer geheel vreemd, in de eerste plaats door zijn afkomst en ten tweede door zijn strikte eerlijkheid.

De Geers onbaatzuchtigheid uitte zich vooral in zijn groote milddadigheid, die ook weer een uitvloeisel was van zijn godsdienstzin; zijn eerlijkheid maakte De Geer vaak moeilijk tegenover zichzelf en anderen. Hij wilde ieder het zijne geven, eischte dus ook van den ander dat, waarop hij recht had tot het laatste toe. Deze karaktertrek verscherpte ook zijn conflict met zijn schoonzoon De Besche en maakte, dat De Geer daar meer verdriet van had, dan noodig geweest was.

Zooals de Geer bij alles, wat hij ondernam, van doorzetten wist, zoo was hij ook in zijn persoonlijk leven onverzettelijk en daardoor wel eens hard, maar ook menschelijke zwakheden waren hem niet vreemd. Vaak liet hij zich door zijn drift of zijn heerschezucht te ver voeren.

Zijn groot optimisme was voor de Geer een sterke steun om, wat hij op zich genomen had, te doen slagen. Wij twifelen er niet aan, of zijn naaste omgeving zal meer dan eens met angst en beven den uitslag hebben afgewacht van menige onderneming, die zij als een te groot waagstuk van De Geer aanmerkte.

Door zijn leven en werken was De Geer een voorbeeld voor zijn tijdgenooten; hij is het nog voor een nageslacht, dat hem helaas slechts kent als „den Zweedschen Krupp” of „den kanonnikoning der 17e eeuw”. En wat heeft hij, behalve het gieten van geschut, niet tot stand gebracht, waardoor de roem van zijn naam wijder en langduriger heeft geklonken dan de donder uit zijn metalen vuurmonden. Van De Geer kunnen wij, in den dubbelen zin des woords, zeggen: *Exegit monumentum aere perennius*.

¹ C. Busken Huet: Het Land van Rembrand, II, p. 308 vlg.

BIJLAGE I

INSTRUCTIE VOOR ROCHUS NIEULANDT (1613)

„Instructie van de Hooge Mogende Heeren Staten Generael van de Vrije Vereenichde Nederlanden voor Rochus Nyeulant van tghene hij in Sweden sal negocieren.

Sal eerst bij goede adresse medenemen brieven van credijt, omme te mogen bij wissel in Sweden op Amstelredam trecken die somme van twee ende twintich duysent Rijxdaelders ende sal daermede sijne reyse naer Sweeden in diligentie voorderen.

In Sweeden gecommen zijnde, sall voor al instantie doen, dat het contract alhyer gemaectt opte leverantie van twee hondert schipponden Coeninx coeper berchsgewichte, mach geaggreert, voltoegen ende die leverantie volcommelijck gedaen worden naer behooren.

Waervooren hij aldaer betalen sal neffens de leverantie voor elck schippont veertich Rijxdaelders, maeckende voor de twee hondert schipponden acht duysent Rijxdaelders.

Ende indien hij opt voors. contract in plaetze van twee, vier hondert schipponden kan geleverd krijghen, sal tselve mogen aennemen ende bij de leverantie betalen.

Deselve ontfangen, gescheept ende nae dese landen gesonden sijnde, sal debvoir doen, omme voor gelijcken prijs noch thien hondert schipponden gelijck coeper ende gewichte te coopen, te leveren in twee offe drye jaeren ende t'elcken leverantie tghene geleverd wort te betalen.

Indien 't selve op dien prijs nijet te coopen en soude wesen, sal den prijs een halven daelder, een daelder offe vuyterlijck anderhalven daelder opt schippont mogen hooger in coope aennemen.

Ingevally instantie gedaen wort omme opte eerste toecommende leverantie twee, drie, vyer, vijff offe vuyterlijck zes duysent daelders bij avance offe verschot te doen betalen, sal daerinne bij de beste discretie mogen accorderen ende het credijt, hem medegegeven, daertoe oock gebruycken.

Sal naerstich ondersoek doen zoo bij den Coninck selffs als bij

de heeren aldaer van sijne kennisse ende daer den heere Doctor Jacob van Dijck, Sijne Mat^s gesante, hem sal addresseren, omme de jegenwoordighe constitutie des Rijcx ende alle leden van dien na de oprecht[e] waerheyt te verstaen, oock hoe de gemoederen ende saecken in Polen, Moscoviën, Denemarcken, Lubeec, Danzijck, Rostock ende andere steden, aende Oostzee gelegen, gedisponeert sijn ende namentlijck mede ten opsien van dese landen, off die ordre, macht, eenicheyt ende alles wes den welstant des Rijcx noodich is te water ende te lande, goet is, ende van alles in specie goede onderrichtinghe te ontfangen, hem niet langer in Sweeden latende ophouden als een maent.

Ende alles wel ondersocht ende daervan secrete notitie genomen hebbende, sal met goede gunste sijne reyse wederomme herwaerts spoedighen, omme rapport te doen van sijn wedervaren.

Aldus gedaen ter vergaderinge van de Hochgemelte Heeren Staten Generael. In 's Graven Hage den XI^{en} Aprilis XVI^c ende derthien''.

[Portefeuille Zweden, R. A. 's-Gravenhage]

BIJLAGE II

VERZOEKSCHRIFT VAN ROCHUS NIEULANDT AAN DE STATEN-GENERAAL (1615)

„Aen de Ho: Mo: Heeren Staten Generael
der Vereenichde Nederlanden.

Verthoent met behoerlijcke reverentie Rochus Nieulandt, hoe dat hij, Remonstrant, met ongelegenheyt tot nu toe heeft moeten wachten, aleer hij zijne declaraetie oft ordonnantie van de reysen ende verschoten penninghen (bij hem in Denemarcken ende Sweden gedaen) heeft connen becommen. Bovendyen in de selve zijne declaraetie noch heeft bevonden verscheyden pertiën geroeyeert, te weten 162 - 12 st. over de preparaten tot zijne voors. reysen. Item 62 - 2 st. van dachgelden aen een knecht betaelt. Noch 150 gulden int gaen ende keeren zoo ordinaris als extraordinaris aen belle chire gegeven mitsgaders de extraordinaris oncosten bedragende (gelijck hij, Remonstrant, tegens den Heere Thresorier de Bie verclaert hadde) over de hondert Rijcxdaelders, die niet tot des Remonstrants contemplaetie, maer special ten dienste van Hare Ho: Mo: betaelt zijn. Ende om zulcx alhyer cortelijck te bewijzen, zoo is warachtich, dat hij, Remonstrant, tot Stockholm ghecomen zijnde, van seeckere coopluyden (zijne goede bekende) geraden wierde, metten nieuwen waechmeester ende insonderheyt oock met den commis (die totte leverantie van de coperen was geordonneert) kennisse te willen maecken, alsoo zijluden hadden bevonden, dat een weinich uitslach op ijder stuck cooper veel bedrouch in zoo swaren schael ende consequentelijck over zulcken masse (als van wegen Hare Ho: Mo: stondt te ontfangen) ettelicke duisenden zoude commen te bedragen. En heeft hij, Remonstrant, zulcx niet willen naerlaten, maer door een van de zelve coopluyden de voors. officiers int logement bij hem doen nooden ende alsoo kennisse gemaect hebbende, heeft deselve daernaer noch verscheyden malen zoo wel weten te bejegenen, dat hij, Remonstrant, op ijdermael wegens zoo goeden uitslach heeft becommen, dat Hare Ho: Mo: op de masse van het laeste cooper over de 5000 fl hebben geproffiteert. Want in plaetse dat ijder schippont cooper

Stockholms gewicht ordinarie comt uut te brengen 275 % oft daeromtrent, het zelve uitgebracht heeft 286 % oft meer. Daernaer als den Sweetschen Capitein was voerseckert, dat hij de drie groote metale stucken mitsgaders het zeugen cooper met een van des Coninx schepen (ten dienste van Hare Ho: Mo:) zoude overvoeren, is verscheyden malen metten schipper hem, Remonstrant, int logement commen aenspreecken ende dat gemeinlick omtrent de maeltijdt, zoo en conde hij, Remonstrant, niet minder doen, als d'selve bij hem doen eeten ende naer gelegenheyt tracteren. Voor alle welcke ende meer andere extraordinaris moeite binnen Stockholm, de vrouw ende kinderen vant logement mitsgaders alle de andere dienstboden (gelijck in die quartieren de manier is) oock extraordinaris hebben moeten gebeneficieert werden.

Ende naerdatt hij, Remonstrant, in de Sont was gecommen, wierde hem terstondt van eenige gasten vant Sweetsche schip aengedient, dat heuren Capitein geresolveert was den geheelen winter aldaer te blijven liggen ende naer heur oordeel niet veel goets in den sin hadde, dat zij noch niet conden seggen, maer dat ick haer waerschouwinge wel zoude willen in acht nemen (gelijck oock den voors. Capitein tot zijn wedercomste in Sweden van zulcx ende meer ander fouten beclaecht ende overtuycht zijnde, door last van sijne Ma^t aen een galch is doen hangen.)

Welcke voors. waerschouwinge hij, Remonstrant, met Isack Pieters. gecommuniceert hebbende, verclaerde voer die tijdt geen raedt daertoe te weten, maer noemde hem verscheyden malen geluckich, dat t'beleyt van zulck wilt volck hem op zoo ongelegen tijdt niet en was te deel gevallen, gelijck bij ons alreede met patientie moste aengesien worden, dat meer als hondert schepen met zeer goeden wint naer Hollandt ende elders t'zeyl gingen, zonder dat den voors. Capitein hem eenichsints bougeren wilde. Soo is hij, Remonstrant, daerover noch meer beducht geworden, denckende op t'gene hem van den selven Capitein alreede was aengedient, bleeff genoetsaem t'enden raet, want om den voors. Capitein met eenighe authorityt aldaer te dwingen was geen apparentie, derwijle (zoo't schein) men liever den onderganck als de behoudenis vant zelve schip hadde willen zien. Soo heeft hij, Remonstrant, (naer lang bedencken) den voors. Capitein metten schipper aen landt ontboden ende vooreerst d'selve bij hem doen eeten, haer met alle

vruntschap ende goede woorden zoo wel rencontrerende, dat zij t'zedert die tijdt int logement zijn gebleven tot haer vertreck toe, haer onder andere dickmael verhalende, wat een recompense henluyden van Hare Ho: Mo: ende Sijne Ex: stondt te verwachten, als zijluyden zulleke drie schoone metale stucken zouden overgebracht hebben, daertoe den gestadigen goeden wint henluiden lichtelick conde helpen, indien zij maer onder zeyl waren etc. Waerop den voors. Capitein eindtlick heeft geantwoort, dat indyen hij, Remonstrant, (neffens een lootsman) hem noch van 6 goede bootsgesellen ende ander provisie versorgen wilde, dat hij niet alleen hem alsdan op de reys wilde begeven, maer tot bevorderinge van dyen (neffens het volck int logement) noch 4 van zijne bequaemste gasten bestellen om in alder haest gereet te zijn ende neffens andere den goeden wint oock waernemen, heeft hij, Remonstrant, gerepliceert, dat zulcx hem alles zoude gewerden, zoo t'zelve maer alsoo metterdaet mochte geschieden. Waerover den voors. Capitein de zelve vyer gasten datelijck bij hem heeft ontboden, heur belastende een deel ledige tonnen aen boort te halen ende neffens de andere dienstboden int logement over nacht ende dach d'zelve te helpen schoen maecken, cuypen, brouwen, backen, ende voorts alles te helpen doen, dat tot bevorderinge van de reys zoude moghen van noode zijn. Welcke voors. 4 bootsgesellen oock hebben moeten eeten ende slapen behalven deghene, die heur dagelijcks aen landt quamen besoucken, tot dat alles gereet zijnde sonder eenich vertreck aen boort wierde bestelt.

Ende alsoo den schipper naer het aennemen van den lootsman ende andere bootsgesellen zeer hadde geprotesteert, dat zij d'selve niet behouffden, behalven dat het niet eer genoch was voor heur natie ende apparentelijck malcander niet zouden willen verstaen oft int schip accommoderen, heeft hij, Remonstrant, (geduerende de voors. preparaten) alle het ander Sweets bootsvolck int logement bij hem ontboden ende d'selve aldaer mette nieuw aengenomen t'zamen doen goet chier maecken, opdat zijluyden kennisse ende vrundtschap metten anderen gemaect hebbende, door zulck middel alle oorsaeck van questiën ende misverstanden in zee souden mogen voorgecommen werden. Voor alle welcke extraordinaris moeyte in de Sont de vrouw, kinderen ende dienstboden vant logement mitsgaders de voors. 4 bootsgesellen oock extraordinaris met belle chire

zijn ghebeneficieert geweest. Tot Amsterdam gecommen zijnde, heeft den voors. Capitein weder zijn logement bij hem, Remonstrant, genomen, alwaer den schipper (geduerende het lossen vant voors. cooper ende metale stucken) niet vergeten heeft hem dickmael te laten vinden ende de behouden overcomste te gedencken, alles tot coste van hem, Remonstrant. Ende hoewel veel meer omstandicheyden zijn, die hiertoe zouden connen dienen ende nochtans om cortheyts wille naergelaten werden, soo verhoopt hij, Remonstrant, niettemin Hare Ho: Mo: hiermede zooveel verclaert te hebben, dat d'zelve (naer Heure hooge wijsheyt) lichtelijck zullen connen oordelen, dat de voors. geroeyeerde pertijen bij hem, Remonstrant, niet lichtvaerdich ofte buyten reden in zijne declaraetie gestelt en zijn.

Waerover hij oock in alder onderdanicheyt wil vertrouwen, dat Hare Ho: Mo: believeu zal hem van de voors. geroeyeerde pertien, bedragende t'samen 614 - 14 st., zoowel als van zijne andere verschoten penninghen ordonnantie van betalinge te verleenen. 'T welck doende etc.'

[P.S.] „'T Sal oock Hare Ho: Mo: believeu te gedencken, dat het saisoen haest voor de deur is, dat de resterende 500 schipponden cooper (waerop 6000 Rijcxdaelders in avance betaelt zijn) tot Stockholm zouden behooren geleverd te werden”.

[Portefeuille Zweden, R. A. 's-Gravenhage]

GERAADPLEEGDE ARCHIVALIA EN HISTORISCHE WERKEN

I - ARCHIVALIA.

- Echevins de Liège - Oeuvres - Greffe Bertrandy n° 413, fol. 303 en 305; n° 437, fol. 114 (Archives de l'Etat, Liège).
- Cour de Jupille - Oeuvres - 1595—1596, fol. 309 (Arch. de l'Etat, Liège).
- Resolutiën van de Staten-Generaal 1611—1654 (Rijksarchief 's-Gravenhage).
- Secrete Resolutiën van de Staten-Generaal 1612—1654 (R.A. 's-Gravenhage).
- Portefeilles Zweden 1611—1653 (R. A. 's-Gravenhage).
- Portefeilles Denemarken 1625—1629; 1644—1652 (R. A. 's-Gravenhage).
- Loketkas Staten-Generaal, n° 5. „Stucken raeckende de contractatie vant Cooper annis 1619, 1620 ende 1621” (R. A. 's-Gravenhage).
- Resolutiën van de Vroedschap van Amsterdam 1613—1628; 1643—1645 (Gemeentearchief, Amsterdam).
- Resolutiën van de Burgemeesteren en Oudt-Burgemeesteren van Amsterdam 1625—1628; 1644—1646 (G. A. Amsterdam).
- Protocollen van notaris J. F. Bruiningh 1615—1623 (G. A. Amsterdam).
- Protocollen van notaris J. Warnaertsz. 1621—1627 (G. A. Amsterdam).
- Protocollen van notaris H. Balis 1602 (G. A. Dordrecht).
- Protocollen van notaris P. Eelbo 1612—1615 (G. A. Dordrecht).

II - GEDRUKTE BRONNEN.

- Resolutiën der Staten-Generaal 1593—1596. Uitg. N. Japikse. Rijks Geschiedkundige Publicatiën 57.
- Resolutiën van de Staten van Holland 1620—1630; 1644—1652.
- Baltische Archivalia. Uitg. G. W. Kernkamp. R. G. P. Kleine Serie 4.
- Skandinavische Archivalia. Uitg. G. W. Kernkamp. 's-Gravenhage, 1903.
- Zweedsche Archivalia. Uitg. G. W. Kernkamp. Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap, dl. 29 (1908).
- Verslagen aangaande een Onderzoek in de Archieven van Rusland. Uitg. C. C. Uhlenbeck en J. L. Berns. 's-Gravenhage, 1891.
- Louis de Geers Brev och Affärshandlingar 1614—1652. Uitg. E. W. Dahlgren. Stockholm, 1934.
- Rikskansleren Axel Oxenstiernas Skrifter och Brefvexling, II, 11. Stockholm, 1905.

III - LITTERATUUR.

- Aitzema, Lieuwe van:* Historie of Verhael van Saken van Staet en Oorlogh. 4°, dl. I. In 's-Graven-Hage, 1657.
- Balen, Matthijs:* Beschrijvinge der stad Dordrecht. Dordrecht, 1677.
- Bricka, C. F. og J. A. Fridericia:* Kong Christian den Fjerdes egenhaendige Breve. Kjøbenhavn, 1882.
- Bruun, L.:* Slaget paa Kolberger Heide. Kjøbenhavn, 1879.
- Buma, W. W.:* Hulptroepen uit Harlingen naar Zweden gezonden in 1609. De Vrije Fries VII.

- Busken Huet, C.:* Het Land van Rembrand. Haarlem, 1886.
- Dahlgren, E. W.:* Ätten de Geer. Uppsala, 1920.
- Dahlgren, E. W.:* Louis de Geer, 1587—1652. Hans lif och verk. Uppsala, 1923. 2 dl.
- Elias, J. E.:* Contract tot oprichting van een Zweedsch factorie-comptoir in Amsterdam in 1663. Bijdr. en Meded. Hist. Gen. dl. 24 (1903).
- Fridericia, J. A.:* Danmarks Riges Historia IV. Kjøbenhavn, 1896—1902.
- Geer, L. de:* Commentarii de Gente de Geeriana. Holmiae, 1816.
- Geer, J. L. W. de:* Lodewijk de Geer. 2e druk. 's Hage, 1841.
- Geer, J. L. W. de:* Notice Historique sur la famille de De Geer par deux de ses membres à l'usage des autres. Suède et Hollande, 1843.
- Geer van Jutfaas, B. J. L. de:* Amos Comenius. De Gids, 1892.
- Geijer, E. G.:* Geschichte Schwedens. Hamburg, 1836.
- Grankund, V.:* En Svensk koloni i Afrika eller Svenska Afrikanska Kompaniets Historia. Stockholm, 1879.
- Heckscher, E. F.:* Un grand chapitre de l'histoire de fer: le monopole suédois. Annales d'histoire économique et sociale, Mars-Mai, 1932.
- Jaarboek van den Nederlandschen Adel 1892—1893.*
- Jacobson, G.:* Sverige och Frankrike 1648—1652. Uppsala, 1911.
- Jonge, J. K. J. de:* Inlichtingen omtrent de staatkundige betrekkingen tusschen Nederland en Zweden in de jaren 1592—1609. De Vrije Fries VII.
- Kernkamp, G. W.:* De Sleutels van de Sont. 's Hage, 1890.
- Kernkamp, G. W.:* Een contract tot Slavenhandel van 1657. Bijdr. en Meded. Hist. Gen. dl. 22 (1901).
- Kurth, K. G.:* La cité de Liège au Moyen-Age. Bruxelles, 1909—1910.
- Mellander, M. K.:* Svensk-portugisiska förbindelser under Sveriges stormaktstid. Svensk Historisk Tidskrift 1926.
- Oosterhuis, R. A. B.:* Het graf van den Amsterdamschen handelsvorst Lode-wijk de Geer. Amstelodamum, 1929.
- Pehrsson, Per:* Ur Österby bruks och vallonernas krönika. Upplands Fornminnesförenings Tidskrift XX.
- Pirenne, H.:* Histoire de Belgique IV. Bruxelles, 1911.
- Roever, N. de:* Twee concurrenten van de eerste West-Indische Compagnie. Oud-Holland 1889.
- Rydfors, R. A.:* De Diplomatische Förbindelser mellan Sverige och England 1624—Mai 1630. Uppsala, 1890.
- Rijswijk, B. van:* Geschiedenis van het Dordtsche stapelrecht. 's-Gravenhage, 1900.
- Schäfer, D.:* Geschichte von Dänemark. Gotha, 1902.
- Schybergson, M. G.:* Sveriges och Hollands Diplomatische Förbindelser 1621—1630. Helsingfors, 1881.
- Serrurier, C.:* Descartes. Leer en Leven. 's-Gravenhage, 1930.

- Sondén, P.:* Ett bref från Johan Hallenus till Sten Svantesson Bielke. Svensk Hist. Tidskr. 1920.
- Sprinchorn, C.:* Om Sveriges förbindelser med Nederländerna från äldsta tider till år 1614. Historisk Tidskrift 1885.
- Tissot de Patot, S.:* Lettres Choisies. 2 vol. à la Haye, MDCCXXVII.
- Trip, H. J.:* De Familie Trip. Groningen, 1883.
- Vreede, G. W.:* Nederland en Zweden. 2 dl. Utrecht, 1841—1844.
- Wijn, J. W.:* Het Krijgswezen in den tijd van Prins Maurits. Utrecht, 1934.
- Wittroch, G.:* Svenska Handelskompaniet och Kopparhandeln under Gustaf II Adolf. Uppsala, 1919.
- Wolf, J.:* Politische Geschichte des Eichsfeldes. Göttingen, 1792.
- Wrangel, E.:* De betrekkingen tusschen Zweden en de Nederlanden op het gebied van letteren en wetenschap voornamelijk gedurende de zeventiende eeuw. (vert. Beets-Damsté) Leiden, 1901.

861663

K3380.

STELLINGEN

I

De Geer is van grooter beteekenis geweest voor Zweden dan voor de Nederlanden.

II

Voor zijn tijd was De Geer een goed werkgever te noemen.

III

Het is waarschijnlijk, dat De Geer op de uitrusting van zijn hulpvloot winst heeft gemaakt.

IV

Uit de houding van Karel de Besche in zijn oneenigheid met De Geer is te concluderen, dat hij toen in zijn geestvermogens gekrenkt was.

V

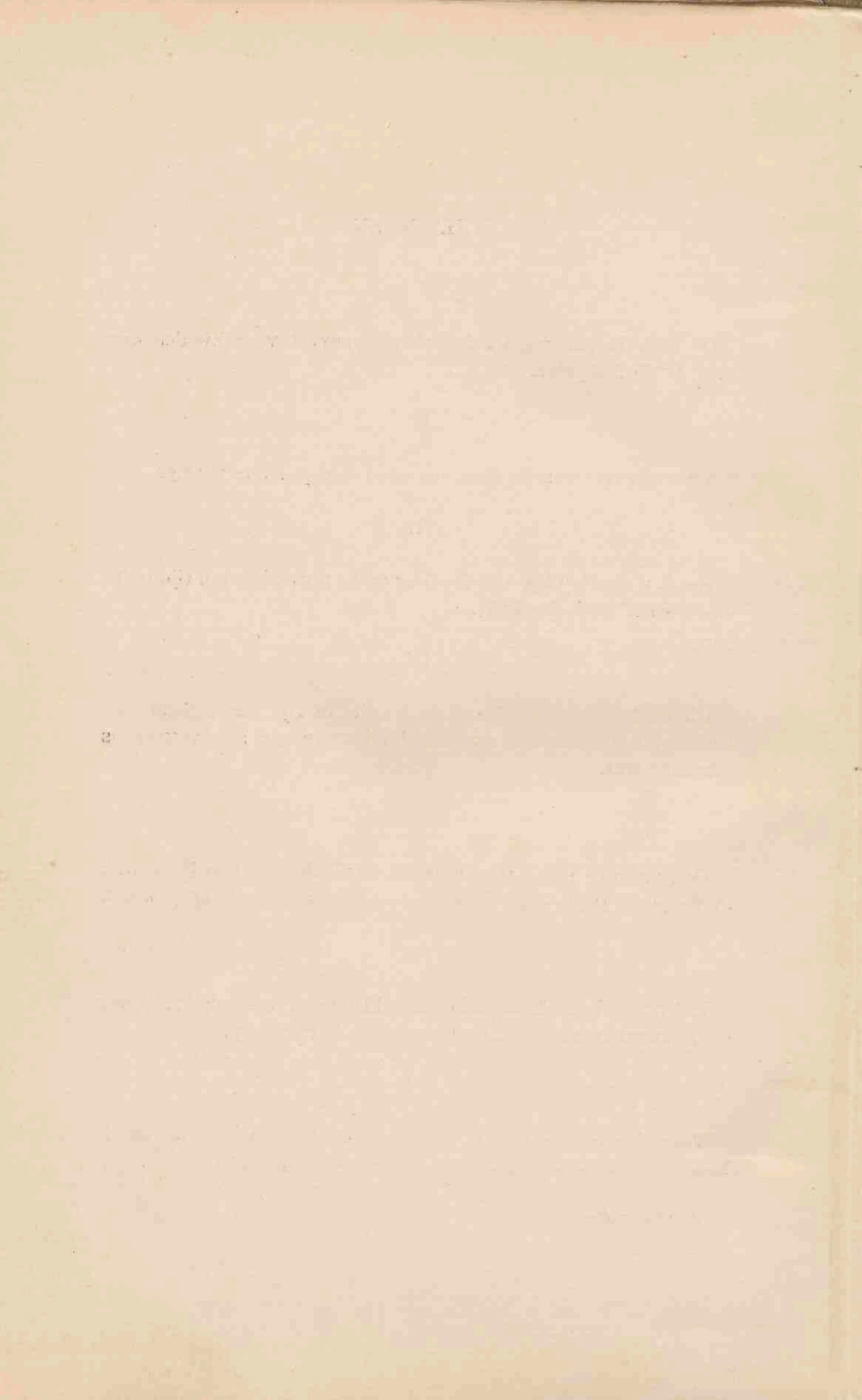
De hulp van Ernst van Mansfelt en Christiaan van Brunswijk in de jaren 1622—1625 is voor ons land zeer nadeelig geweest.

VI

Het oordeel van Busken Huet in Het Land van Rembrand over de Amsterdamsche regenten-kooplieden is te scherp.

VII

Voor bronnenonderzoek op economisch-historisch gebied is kennis van boekhouden en handelsrekenen gewenscht.

VIII

De beteekenis, welke Laspeyres aan Grotius toekent als verdediger van de toelaatbaarheid van kapitaalrente, is sterk overdreven.

IX

Het dragen van een „emprise” door Middeleeuwsche ridders (J. Huizinga: Herfsttij der Middeleeuwen, 2e druk, p. 151—152) en van een ijzeren armring door de Chatten (Tacitus: Germania, Cap. 31) is niet volkomen hetzelfde gebruik.

X

De veronderstelling van Elias (Bijdr. en Meded. Hist. Gen. dl. 24, p. 367), dat „wandmaekeri” zeilmakerij beteekent, is onjuist.

XI

In Experimenten van Geerten Gossaert is invloed van Jodocus van Lodensteyn aan te wijzen.

XII

De beteekenis van Louis Couperus voor onze litteratuur is in den laatsten tijd zeer overschat.

